

ANKARA ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
ARKEOLOJİ (KLASİK ARKEOLOJİ) ANABİLİM DALI

81537

AİOLİA, İONİA, KARİA, LYKİA, PİSİDİA,
PAMPHYLİA, KİLİKİA BÖLGESİ ÇEŞME YAPILARI

Doktora Tezi

Ayşe Erol

T.C. YÜKSEKÖĞRETİM KURULU
DOKÜMANİZASYON MERKEZİ

T81537

Ankara-1999

T.C
ANKARA ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
ARKEOLOJİ (KLASİK ARKEOLOJİ) ANABİLİM DALI

**AİOLİA, İONİA, KARİA, LYKİA, PİSİDİA,
PAMPHYLİA, KİLİKİA BÖLGESİ ÇEŞME YAPILARI**

Doktora Tezi

Ayşe Erol

Tez Danışmanı
Prof. Dr. Vedat İdil

Ankara-1999

T.C
ANKARA ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
ARKEOLOJİ (KLASİK ARKEOLOJİ) ANABİLİM DALI

**AİOİA, İONİA, KARİA, LYKİA, PİSİDİA,
PAMPHYLİA, KİLİKİA BÖLGESİ ÇEŞME YAPILARI**

Doktora Tezi

Tez Danışmanı : Prof. Dr. Vedat İdil

Tez Jüri Üyeleri

Adı ve Soyadı

Prof. Dr. Cevdet Bayburtluoğlu

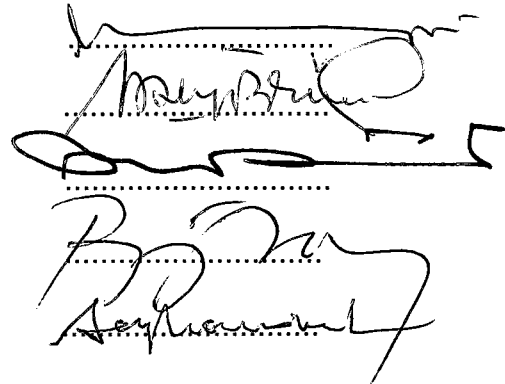
Prof. Dr. Coşkun Özgünel

Prof. Dr. Orhan Bingöl

Prof. Dr. Ramazan Özgan

Doç. Dr. Seyhan Doruk

İmzası

Tez Sınav Tarihi 19.11.1999

İÇİNDEKİLER

Önsöz	III-IV
Giriş	V-VIII
BİRİNCİ BÖLÜM	
Su Yapılarının Tarihi Gelişimi	1
Hitit'ler Dönemi Anadolu'sunda Su Yapıları	2-9
M.Ö. 1. Binde Anadolu'da Su Yapıları	9-14
M.Ö. 1. Binde Yunan Su Yapıları	14-15
Tiranlık Dönemi Çeşmeleri	15-16
M.Ö. 5. Yüzyıl Yunan Çeşmeleri	16-17
M.Ö. 4. Yüzyıldan Hellenistik Dönem Sonuna Kadar Yunan Çeşmeleri	17-19
Hellenistik Dönem Anadolu Çeşmeleri	19-21
Yer Altı Kaynağıyla Beslenen Hellenistik Dönem Anadolu Çeşmeleri	21
Pithoslu Çeşmeler	21-22
Çörten Tipleri	22-23
Suyun Kullanımıyla İlgili Kurallar	23-24
İKİNCİ BÖLÜM	
Antik Yazarların Anlatımlarında ve Yazıtlarda Nymphaion	25-29
ÜÇÜNCÜ BÖLÜM	
Roma Dönemi Çeşmelerinin Gelişimi	30-33
Roma Dönemi Çeşmelerinde Suyun Yapılara Ulaşımı	33-34
DÖRDÜNCÜ BÖLÜM	
Anadolu Roma Dönemi Çeşme Mimarisinde Kullanılan Düzenler	
Ve Bu Düzenlerde Kullanılan Sistemler	35-37
BEŞİNCİ BÖLÜM	
Anadolu Roma Dönemi Çeşme Mimarisinde Konum	38-43
ALTINCI BÖLÜM	
Roma Dönemi Çeşmelerinde Kullanılan Malzemeler	44-47
Roma Dönemi Çeşmelerinde Çörten Tipleri	47-48
YEDİNCİ BÖLÜM	
Planlarına Göre Anadolu Roma Dönemi Çeşme Tipolojisi	49-60

Sonuç

Dipnotlar

Bibliyografya ve Kısaltmalar

Levhalar Listesi

Katalog

61-153

Levhalar

Türkçe Özet

Summary

ÖNSÖZ

Su, insanlar için hayati bir gereksinimdir. İçmek, temizlenmek, tarım ve hayvancılık için, su gereklidir. Erken dönemlerde köylerin ve kentlerin kurulacağı yerlerin saptanmasında bol ve temiz su kaynakları önemli bir etken oluşturmuştur.

İnsanlık tarihi incelendiğinde, sulardan faydalanma olanakları bulabilmiş toplumların, devirlerinin en zengin ve en ileri uygarlıklarını kurabildikleri görülür.

Çok eski çağlardan beri çeşitli uygarlıkların beşiği olan Anadolu, bütün tarihi eserlerde olduğu gibi, antik çeşme yapılarının kalıntıları bakımından da zengindir. Ancak bu yapılar hakkında toplu bilgileri içeren bir çalışma mevcut değildir.

1993 yılında Prof. Dr. Vedat İdil'in önerisi ile başlanılan araştırmalarda, Aiolia, İonia, Karia, Lykia, Pisidia, Pamphylia, Kilikia bölgelerindeki, çeşme yapılarının incelenmesi, bu yapılar içinde çoğunluğu oluşturan Roma dönemi yapılarının plan özelliklerine bakılarak tipolojisinin çıkarılması, kent içindeki konumlarının saptanarak bu açıdan değerlendirilmesi, Roma dönemi mimarisinin Anadolu çeşme mimarisine getirdiği dönem özelliklerinin saptanması, yapıların arkeolojik katoloğunun çıkarılması ve yapıların bulunduğu kentlere gidilerek, kalıntılarıyla ayakta kalan yapıların fotoğraflanması şeklinde, bir çalışma hedeflenmiştir.

Burada sunulan çalışmamız, 1993-1999 yılları arasında, konu hakkında yapılan araştırma, gezi ve çalışmalarımızın sonucudur.

Çalışmalarımız sırasında yardım ve ilgilerini esirgemeyen, başta tez danışmanım Prof. Dr. V. İdil olmak üzere, Prof. Dr. C. Bayburtluoğlu'na en içten teşekkürlerimizi sunarız.

Almanca ve Fransızca çevirilerimizin yapılmasında yardımcı olan asistan arkadaşlarımız E. Öztepe, M. Kadioğlu, H. Öztaner'e, İtalyanca çevirilerimizin yapılmasında yardımını esirgemeyen P. Aydemir'e, Almanca çevirilerimizin yapılmasında büyük özveride bulunan arkadaşım N. Mertoğlu'na, Fransızca

evirilerimizin yapılmasında desteğini gördüğümüz E. Erol'a, Ephesos ve Sagalassos fotoğrafların çekilmesinde yardımcı olan arkadaşım Ü. Yüğrük'e, tüm çalışmalarımız sırasında desteğini gördüğümüz S. Erol'a, sonsuz teşekkürlerimizi sunarız.

Ankara, Mayıs, 1999

Ayşe Erol

GİRİŞ

Suyun insan yaşamındaki önemi ve buna bağlı olarak eski çağlarda evlerde akarsu olmadığı düşünülduğünde, çeşme yapılarının yaşamsal önemi kendiliğinden ortaya çıkmaktadır.

Hem kamusal yapı, hem de halk yaşamında gerekli olan çeşme yapılarının tasarımı, Yunan ve Roma toplumlarında da büyük önem taşımıştır. Yunan ve Roma dönemi çeşmeleriyle ilgili olarak, özellikle nymphaeumun tarihçesiyle, tiplerleriyle ilgili olarak, bazı araştırmacılar tarafından bu konu ele alınmıştır.

P.Monceaux¹ 1907 yılında, "Dictionnaire des Antiquites Grecques et Romaines'de" de yayınlanan "nymphaeum" maddesinde, Nymphaeumun tarihçesine, etimolojisine, erken dönem Yunan çeşmelerine ve Roma dönemi çeşmelerine değinmiştir. Monceaux, Roma dönemi çeşmelerini üç katagoriye ayırarak incelemiştir. Bunlar; 1-Kaynakla bağlantılı olan çeşmeler, 2-Aquadüklerle bağlantılı olan çeşmeler, 3- Saray, villa, hamamlarla bağlantılı olan çeşmeler. Bu katagorilere örnek olarak seçtiği çeşmeler, Afrika ve İtalya yapılarıdır.

O. Reuther² 1937 yılında, RE 17.2'de yayınlanan "Nymphaeum" maddesinde, etimolojisini, antik yazarların anlatımlarında ve yazıtlarda nymphaeum, erken dönem Yunan çeşmelerini ve Roma dönemi çeşmelerini ele almıştır. Reuther, çok katlı Roma dönemi çeşmelerinde havuz bölümünün arkasında yer alan çok süslü cephe duvarıyla, yine aynı dönem tiyatro mimarisinden yola çıkarak scaenae frons arasında paralellikler kurmuş ve Roma dönemi çeşme yapılarını scaenae fronsun üç değişik formuna bağlayarak, çeşme yapılarını üç tipe ayırarak incelemiştir. Burada verdiği örneklerde Kuzey Afrika, Suriye, Ürdün ve İtalya çeşmelerinin çoğunluğu oluşturduğu, bunun yanında Anadolu örneklerine de yer verdiği anlaşılmaktadır. Roma dönemi çeşme mimarisinin, aynı dönem scaenae frons mimarisinden etkilendikleri yadsınamaz, ancak başka etkileşimler de söz konusudur. Zaten ilk olarak 1890-1892 yıllarında K.G. Lanckoronski³ tarafından yapılan bu saptamaların (çeşme mimarisiyle scaenae frons

arasındaki ilişkinin), O. Puchstein⁴, Th. Wiegand⁵, L. Crema⁶, R. Ginouves⁷ takipçisi olmuşlardır.

Konuyla ilgili olarak L. Crema⁸ ve S. Settis⁹, nymphaionun tarihçesini, erken dönem ve İmparatorluk dönemi Roma çeşme yapılarını konu alan çalışmasında, özellikle İtalya, Kuzey Afrika, Yunanistan, Ürdün ve birkaç tane de Anadolu'dan örneklerle yer verilmiştir. Yapılar hakkında, ayrı başlıklar halinde bilgi sunulmuştur.

F. Glaser¹⁰, 1987 yılında yayınladığı çalışmasında, erken dönemlerden itibaren Hellenistik dönem sonuna kadar olan Yunan çeşmelerini örneklerle inceledikten sonra, Erken dönem ve İmparatorluk dönemi Roma çeşmelerini ele almıştır. Exedra formunda çeşmeler, Fasadlı çeşmeler, Kaynaklarla bağlantılı çeşmeler olarak, üç ana başlık altında incelediği İmparatorluk dönemi çeşmelerini, İtalya, Yunanistan, Kuzey Afrika ve Anadolu'dan seçtiği örneklerle sergilemiştir. Ayrıca bu yapılardaki heykeltıraşlık eserlerine de değinmiştir.

R. Bol¹¹ 1984 yılında yayınladığı makalesinde, "Exedra-Nymphhaen" olarak tanımladığı apsidal formlu Roma dönemi çeşmelerini, Suriye, Yunanistan, Kuzey Afrika'dan seçtiği birkaç örnekle, Anadolu'dan ise Alexandria Troas örneğiyle açıklamıştır.

Çeşme yapılarıyla ilgili olarak yapılan bir çalışma ise, S. Meschini'nin¹², Enciclopedia dell'Arte Antica V'de yayınladığı "Ninfei e Fontane" başlıklı çalışmasıdır. Çeşme yapılarıyla ilgili yayınlarda, önerilen bir çalışma olmasına karşın, inceleme olanağı bulamadığımız bir yayındır.

İtalya'daki çeşme yapılarıyla ilgili olarak 1965 yılında N. Neuerburg'un¹³ ve 1990 yılında W. Letzner'in¹⁴ İtalya'nın batı kesimindeki Roma dönemi çeşmelerini içeren katalog çalışmaları yayınlanmıştır. Letzner, katalog çalışmasına aldığı yapıları, planlarına göre belli tiplere ayırmış, konumlarına göre yapıları ayrı başlıklar halinde incelemiş, çeşmelerde kullanılan yapı malzemelerine ve heykeltıraşlık eserlerine değinmiştir. Ne yazık ki bu çalışmaların az bir bölümü, tarafımızdan incelenebilmiştir.

TEZİN AMACI

Yukarıda saydığımız tüm çalışmalarda, Anadolu'dan verilen çeşme örneklerine birkaç cümleyle değinilmiştir. Anadolu çeşme yapılarıyla ilgili olarak, daha öncesinde ne tipolojik, ne kronolojik ne de bu tiplerin kökenlerinin saptanıldığı bir çalışmanın olmayışı, bizi, bu araştırmaya iten nedenlerin en başında gelir. Çalışmamızın kapsamına, çeşme yapılarının yoğun olduğu Aeolia, Ionia, Karia, Lykia, Pisidia, Pamphylia ve Kilikia bölgelerini aldık. Bu bölgeler içerisinde bulduğumuz en erken çeşme yapısı Arkaik dönem Smyrna çeşmesidir. Böylece Arkaik dönemden başlamak üzere, Geç Roma dönemi sonuna kadar tarihlenen çeşme yapıları, çalışma kapsamına alınmıştır. Çalışma kapsamına aldığımız çeşme yapılarının çoğunluğunu Roma dönemi çeşmeleri içermektedir. Yapıların planlarının incelenmesinden sonra, tipolojisinin çıkarılması, kent içindeki konumlarına göre değerlendirilmesi, inşalarıyla ilgili olarak yoğunluk kazandıkları dönemlerin saptanması, Anadolu çeşme mimarisine kazandırdığı dönem özelliklerinin belirlenmesi, varsa bölgesel eğilimlerin ortaya çıkarılması, Yunan ve Roma dönemi çeşmeleri arasındaki farkların saptanması, yapı tiplerinin kökenine inilmesi ve bu yapıların arkeolojik kataloğunun çıkarılması, kalıntılarıyla ayakta kalan yapıların fotoğraflanması, çalışmamızın amaçları arasındadır.

ÇALIŞMANIN METODU

Literatür araştırmasıyla başladığımız çalışmamızda, konu ile ilgili antik yazarların eserleri ve genel yayınlar incelendikten sonra, araştırma yaptığımız bölgelerdeki çeşmelerle ilgili yayınlar, varsa kazı raporları ve yapıların planları incelenmiştir. Özellikle Anadolu toprakları başta olmak üzere, Yunanistan ve İtalya topraklarında erken dönemlerden itibaren görülen çeşme geleneği araştırılmış, bunların sonraki dönemlerdeki çeşme yapılarına olan etkilerinin saptanılmasına, yapıların olası kökenlerine ulaşılmasına yönelik bir çalışma izlenmiştir. Bu amaçla, planlarına göre tipolojik ayrımları yapılan çeşme yapılarında, ilgili bölümlerde Anadolu dışından örneklerle de yer verilmiş, bunların coğrafi dağılımı örneklerle belirtilmeye çalışılmıştır.

Ayrıca yapılar konumlarına göre de değerlendirilmiş, bunlar ayrı başlıklar altında sunulmuştur. Roma Dönemi mimarisinin Anadolu çeşme mimarisine kazandırdığı dönem özelliklerinin belirlenmesi amacıyla, yapılarda kullanılan düzenlere, bu düzenlerde kullanılan sistemlere, dekorasyon ve yapı malzemelerine, heykeltraşlık eserlerine de yer verilmiştir. Araştırma yapılan bölgelere gidilerek, kalıntılarıyla ayakta kalan çeşme yapılarının fotoğraflanması, yerlerinde incelenmesi ve arkeolojik kataloğunun çıkarılması, çalışmanın diğer boyutudur.

Katalog yapılırken, yapılardan bugüne kadar korunagelmiş mimari malzeme olduğu gibi, her kente bir katalog numarası vererek ve yapıların bulundukları kentlerin alfabetik sıralamasına göre, katalog bölümünde literatür listesiyle birlikte sunulmuştur. Katalog bölümünde, antik yazarların anlatımlarından derlenen yapılara da yer verilmiştir.

BİRİNCİ BÖLÜM

SU YAPILARININ TARİHİ GELİŞİMİ

Antik dönemlerde sudan yararlanmak iki amacı hedefler. Birincisi suyun basmasıyla oluşturacağı zararı en aza indirmek, ikincisi ise suyun basmasıyla verimliliği artıracak koşullar yaratmaktır. Büyük medeniyetlerin suya yakın yerlerde oluşturulması, akarsulardan faydalanmayı sağlayacak su yapılarının geliştirilmesiyle mümkün olmuştur. Suyu yaşam yerlerinde daha kolay sağlama çabası, tarım yapmak, hayvan beslemek, taşkınlardan korunmak için su yapılarının geliştirilmeye başlandığı ve bunun da çok eski bir geçmişe dayandığını kalıntılar ortaya koyar.

Dünya üzerinde izlenebilmiş en eski su yapıları olarak Nil havzasında, Mezopotamya'da, İndus havzasında M.Ö. 3. ve 2. bin yıllarında özellikle akarsuların kontrolü ve sulama amacıyla su yapılarının gerçekleştirildiğini gösteren kalıntılar ve belgeler bulunmaktadır. Su yapılarıyla ilgili en eski kalıntılar tarih çağlarından kalmıştır. Bir akarsu yatağı üzerinde inşa edilmiş baraj olarak günümüzde kalıntısı bulunan en eski baraj, Nil'in doğusunda Garawi vadisinde, M.Ö. 2600 civarında inşa edilmiş olduğu belirlenen 12m. yüksekliğindeki Sedd-el-Kefere barajıdır.¹⁵ M.Ö. 1850 yıllarında Firavun Amenemhet III döneminde, Kahire'nin 75 km. kadar güneyinde, Fayyum çukurunun bir bölümünün, Nil nehrinden çevrilen suyla sulanmasını sağlayacak baraj ve kanallar sisteminin varlığı bilinmektedir.¹⁶ Mezopotamya'da ise sulama, taşkın kontrolü gibi amaçlarla çeşitli su yapıları gerçekleştirilmiştir. Samarra yakınında Dicle üzerinde M.S. 1296'da yıkılan Marduk barajıyla suyun çevrildiği ve kalıntıları bulunan 120m. genişlik, 4.5m. derinliğindeki kanallarla geniş bir sulama şebekesinin kurulduğu belirtilmektedir.¹⁷

Anadolu'da bulduğumuz en erken su yapılarıyla ilgili kalıntılar, Hitit'ler döneminden kalmaz.

HİTİT'LER DÖNEMİ ANADOLU'SUNDA SU YAPILARI

Anadolu'da Hitit döneminde, kaynakların kullanıldığını birçok su iletme döşeminin varlığı ortaya koyar. Hitit'lerin mimarlık gelişmesini izlediğimiz büyük bir dağ şehri başkentleri Boğazköy'dür. Temiz su kaynaklarından sağlanmış olan suyun, pişmiş topraktan yapılmış künk borular döşenerek başkente ileten bir boru döşeminin varlığı ortaya çıkarılmıştır. İççe geçirilerek kullanılan boruların genişliği 20-22cm.'den 11-15cm.'e kadar küçülür. Bunlar uzunlukları 60-96cm. olan düz koni biçiminde borulardır.¹⁸ Bu tip su borularının geniş taraflarında oval biçimli 10-15cm. uzunluğundaki açıklıklar temizleme ve havalandırma delikleri olarak yorumlanmıştır.¹⁹ Künkler birbirine gevşek olarak geçirilmiş olup, ek yerlerinde birleştirici malzeme kullanılmamıştır. Yazılıkaya'daki su iletme döşeminde borular, kil tabakası içine yatırılmış olup, bunun altında toprağa düzensiz yerleştirilmiş olan taş levhalar üzerinde uzanıyordu. Köşelere yakın yerlerde, suyun akışını engellemek için daha büyük çaplı borular seçiliyordu. Bu tür döşemler, su basıncına karşı koyacak sağlamlıkta değildi. Yazılıkaya kutsal alanına temiz su götüren birkaç yüz metre uzunluğundaki döşemin varlığı kalıntılarla saptanmıştır.²⁰ Aynı tip bir su döşemi ise Boğazköy'deki Tapınak l'e su sağlıyordu. Kral kalesi, Büyükkale ve Tapınak 5'te, bu tip su iletim döşemlerinin varlığı saptanmıştır. Boğazköy'de Tapınak l'in çevresindeki su iletme döşeminin yolunda saptanan su biriktirme fonksiyonunda olan bir havuz,²¹ tapınağın kapsamı içindeki bir yol üzerinde bulunuyordu. Dikdörtgen biçimli hazneye sahip olan bu su toplama havuzu, üzerinde bulunduğu yolun taş döşemesinden biraz yüksekte olup, içinden rahatlıkla su alınabiliyordu. Hazneye su ileten borular, akıtma ve boşaltma delikleri insitu ortaya çıkarılmıştır. Olasılıkla tapınağa gidişte yapılan törenler sırasında, yıkanma işleminde bu su kullanılıyordu. Hitit'lerin kült törenlerinin başlangıcında, baş rahip görevinde kral ve kraliçenin su ile ellerini yıkamaları ritual belgelerden bilinmektedir.²² Bu tür havuzların, günlük yaşam için gerekli olduğu gibi kült törenleri için de bir anlam taşıdığı gerçeği ortaya çıkarılmıştır.

Boğazköy'deki en ilginç su yapısı ise, Tapınak l'in güney-batısında yer

alan “pınar mağarası” olarak adlandırılan bir pınar derleme yapısıdır. 2.6m. yükseklik ve 1.4m. genişliğinde bindirme tekniğinde tonozlu bir yapıdır.²³ Son kısmı 1.8m. uzunluğunda, 1.1m. derinliğinde bir su toplama havuzu biçiminde olan bu yer altı derleme yapısına, bir dizi basamaklarla inilmektedir (Levha.1). Hitit’lerde Eski Krallık döneminden başlayan ve Büyük Krallık döneminde, büyük boyutlu taşların yani Kyklop taşların kullanılması sonucu, duvar yapısında değişiklikler olmuş ve tüneller, sarnıç ağızları, su yapıları ve gömüt yapılarına uygulanan bindirme tekniğinde tonozlar ortaya çıkmıştır. Bu Hitit özelliği olarak karşımıza çıkar. Boğazköy’de “poterne suru” olarak adlandırılan kaleden aşağı kente uzanan duvarlarda, bu teknikte yapılmış yedi gizli geçit vardır.²⁴ Bunların hepsinde yalancı tonozlar korunagelmıştır. Bu yapılarda yan duvarları oluşturan taşların birleşme yerleri dikeydir ve sonunda yapı eğik duvarlar arasına asılmış bir sıra kaba kemer taşıyla bitirilmiştir.

Boğazköy Büyükkale’de güney sura paralel yolun meydan gibi genişlediği yerde, yapı J olarak adlandırılan yerin önünde bir su haznesi yer almaktadır. 24m. uzunluğunda, genişliği 6-3.5m. arasında değişen, 1.18m. derinliği olan bir çukur,²⁵ yüzeyleri taş kaplanarak bir havuz oluşturulmuştur. Duvarları meyilli örülmüş olup, havuza üç adet basamak ile iniliyordu. Büyükkale’nin geç bir yapı evresinde “J” yapısı ile çağdaş bu havuzun dibinde bulunan çok ince, suyun toplanmasından oluşan toprak tabakası ve çevresindeki kanal yapımı da su deposu fonksiyonunu pekiştirmektedir. Havuzun içinde adak için sunulmuş olan küçük çanak çömlek türü malzemenin varlığı, P. Neve’nin²⁶ belirttiği gibi, bu yerin bir kült yeri olduğunu kanıtlar. Ancak, yolun meydan gibi genişlediği bir yerinde yapılmış olan 24m.’lik bir havuzun, sadece bir kült anlamı taşımadığı, bir su deposu, su biriktirme haznesi olduğu, bu dağ şehrinde akla gelmektedir.

Hitit’ler, kanal inşaatı ve su yollarında da, bindirme tekniği duvar örgü sistemi kullanmışlardır. Boğazköy Nişantepe’de Güneykale’nin doğusunda, üç tane iri yontma taşıyla Hitit döneminden kalma bir havuz bulunmuştur. Havuzun çevresinde yapılan kazı ve araştırmalar, daha önce O. Puchstein

tarafından Kral kapısının kuzeyindeki sur duvarının alt kısmında ortaya çıkarılan, hala alt yapısı mevcut bulunan, bindirme tekniğinde inşa edilmiş olan ve çift oluklu bir kanal içeren aquadükt olarak tanımlayacağımız bir yapının, bu havuza giden su yolunun alt geçiti olduğunu kanıtlamıştır.²⁷ Havuza iletilen suyun şehir dışından, arazinin topografik durumuna göre, olasılıkla Boğazköy'ün güneyindeki, bugün İbikçam olarak isimlendirilmiş olan dağlık bir bölgeden getirildiği anlaşılmaktadır. Havuzun kuzeydoğu köşesinde ele geçen taş döşemli platformun bulunduğu yerde yapılan kazılarda, bu platformun daha geç bir yapı evresine ait olduğu anlaşılmıştır. Bu bölümde erken yapı evresine ait, havuzun orijinal gideri olan bir kanal vardır. Bir odanın yapısıyla devreden çıkarılmış olan bu kanal, havuzla ve Kral kapısının kuzeyinde sur duvarının altındaki kanal ile birlikte Tuthaliya IV dönemine tarihlenmektedir.²⁸ Sözü geçen odanın geç döneme ait olduğu, içindeki yazıtla da kanıtlanmaktadır. Yazıtına göre bu oda, Şuppiluliuma II dönemine tarihlenmektedir.²⁹ Odanın fonksiyonu, yazıtta belirtilen "yer altı dünyasına giden yol" özelliği ve tünel biçimli mimarisiyle, kanalın yerine inşa edilmiş bir sembol olarak yorumlanmıştır.³⁰ Havuzun güneydoğusundaki alanda yapılan kazılarda, ikinci bir havuzun varlığı saptanmıştır. Her iki havuzun inşaatı sırasında da kenar döşemesinin arkasında boydan boya hendekler kazılarak, içleri su geçirmeyen killi toprak ile doldurulmuştur. Bu şekilde havuzlardan suyun sızıp kaçması engellenmeye çalışılmıştır. Bu hendekler, havuzun taban seviyesinden kısmen 1.5m. daha derine inmektedir. Birinci havuzun kuzeydoğu ve batı köşelerindeki, biri hiyeroglifli yazıtıyla "hiyeroglifli oda" olarak adlandırılan,³¹ diğer taraftaki bezemesiz oda şeklinde, anıtsal mekanların benzerlerinin, doğu köşesinde olmadığı anlaşılmıştır. Zaten hemen yanında ikinci bir havuzun varlığından dolayı, buna imkan yoktur. Stratigrafik açıdan ele alındığında, iki havuzun aynı zaman ve aynı şekilde inşa edildiği görülmektedir. Birinci havuzun içinde birkaç adak kapçığının bulunması "kutsal havuz" olarak yorumlanmasını sağlamıştır.³² Yâhyanı iki havuzun avantajı, birbirinden ayrı olarak boşaltılabilir ve temizlenebilir olmalarıdır. Havuzların yeri su depolamak için

uygun olup, bütün kente su verebilecek bir konumda yer almaktadır. Böylece yalnızca kült ile ilgili olmadıkları, asıl amaçlarının su depolamak olduğu anlaşılmaktadır.

Anadolu'da Hitit yerleşmelerinin içinde veya yakınında, pınar, kaynak ve akarsuların yanında kutsal anlamda bir yapının varlığı kalıntılarla saptanmıştır. Hitit'ler büyük ölçüde yerli Hatti dininin etkisinde kalmış olup, onlar da doğaya bağlı kalmışlardır.³³ Açık hava ve kırsal alanları sevmişler, yoğunlaştıkları konular su ve toprak altındaki şeyler olmuştur. Toprak altı, yalnız tohumun saklandığı yer olmayıp aynı zamanda yer altı sularının kendilerini beslediği yerdir. Kaynak kültüyle bağlantılı olarak gelişen Hitit kaya anıtlarının (kabartmalarının) çoğu bir su kaynağının ya da bir akarsuyun kenarında bulunmaktadır. Aynı zamanda bu yerler, çevre halkına su sağlayan düzenlemelerle daha fonksiyonel hale getirilmişlerdir.

Büyük ölçüde su biriktirme havuzuna örnek olan Eflatunpınar'da, kutsal bir kaynak yeri söz konusudur. Beyşehir'in 25 km. kuzey-batısında, Beyşehir gölüne dökülen küçük bir çayın kaynağında yer almaktadır. Kaynak suyu büyük bir güçle yerden fışkırır. Su doğal bir kaya seti tarafından toplanarak bir kaynak havuzu oluşturur. Bu kaya seti yükseltilerek 30X 35m. ölçülerinde bir su biriktirme havuzu elde edilmiştir.³⁴ Eflatunpınar anıtı, kaynağın batısında yer alır. Eflatunpınar kabartmaları kaynağın kenarında doğal bir kaya bulunmayışı nedeniyle, iri trakit taşından örülen bloklar üzerine işlenmiştir. Anıt planının dört köşe olduğu tahmin edilir. Anıtın ön yüzün genişliği 7.02m.'dir. Korunagelen yükseklik 4.5m.'dir. Doğu duvarının genişliği ise 3.6m.'dir.³⁵ Anıtın güneye bakan ön yüzünde kabartmalar yer alır. Anıtın üzerinde bir kitabenin bulunmayışı, kesin olarak tarihlendirilmesini olanaksızlaştırmıştır. Naumann³⁶, anıtın yapım tekniğinde görülen poligonal sistemden, yontma yapı taşı sistemine geçişi yansıtan özelliğine dayanarak bunu bir tarihlendirme ölçütü olarak kullanmak istemiş ve anıt için Hitit imparatorluğunun sonunu teklif eder. Bittel,³⁷ anıtı Hitit İmparatorluk dönemi yapılarıyla karşılaştırarak, imparatorluğun sonlarını teklif eder. Börker'ler³⁸ ise, IV. Tuthaliya'nın bir mühür baskısı üzerinde gözlemlenen ve Eflatunpınar

anıtında olduğu gibi, tüm betimleri tepeden sınırlayan kanatlı güneş kursu sebebiyle, anıtı IV. Tuthaliya dönemine vermişlerdir. Eflatunpınar kaynak mabedi, Beyşehir, Seydişehir yöresinin, en önemli mabedi olmalıdır. Bu kaynağın 90m. batısında yer alan 100m. çapındaki bir höyük, Mellaart³⁹ tarafından saptanmış olup, Geç Kalkolitik'ten, Geç Tunç çağına kadar tarihlenebilen malzeme vermiştir. Eflatunpınar, hem kutsal alan, hem de yerleşim bölgesine su sağlayan bir düzenleme olarak karşımıza çıkar.

Eflatunpınar anıtından 60km. uzaklıkta bulunan ve yine kutsal bir su kaynağında yer alan Ilgın / Yalburt havuzu, tepenin eteğinde yer alan kaynak suları derlenerek, dikdörtgen şeklinde bir haznede toplanmaktadır. Yalburt havuzu hiyeroglif yazıtlı kitabeleri IV. Tuthaliya (M.Ö. 1250-1220) dönemine işaret eder.⁴⁰ Su kaynağından faydalanmak için bu havuzu inşa ettirmiş olan kral, kalıntılarıyla saptanan 22 adet blok üzerine, bununla ilgili icraatını yazdırmıştır. Yalburt çevresi, Boğazköy gibi dik kayalıklar, önü açık bir ova ve bu ovaya su veren kaynak şeklindedir. Yalburt anıtı, yalnız bir havuz, ya da su deposu değildir. Aynı zamanda bir kült anıtıdır. Hitit sanatında kült ve anıt birbirinin tamamlayıcısıdır. Hitit'ler suya, kaynağa çok önem vermişler, onu kutsallaştırmışlar ve anıtları hep böyle yerlere kurmuşlardır.

IV. Tuthaliya, batıya Arzava ve Assuva ülkelerine seferler yapmış ve ülkenin kenarda kalan kısımlarında güvenliği sağlamıştır.⁴¹ Assuva Ilgın'a yakın bir bölgedir. Bunun için Tuthaliya buralarla yalnız askeri bakımdan değil, kültür bakımından da çok ilgilenmiştir. Askeri hareketler, onu bölgeyi tanımaya ve bölge ile ilgilenmeye zorlamıştır. İzmir yakınında, Kemalpaşa kasabasının Karabel mevkinde bir kaya üzerine işlenmiş olan Tuthaliya kabartması,⁴² bunu ortaya koymaktadır. Manisa dağının (Magnesia Ad Sipylum) kuzeydoğu eteklerinde, kent merkezinden 6km. uzaklıkta Akpınar yöresinde, düz kaya üstünde, oturan bir kadını tasvir eden yüksek bir kabartma bulunmaktadır. Güterbock,⁴³ dağın eteğinde anıtın alt tarafında yer alan ve büyük bir hacimle fışkıran kaynak suyuna dikkat çekerek, anıtın kaynak sebebiyle burada yer aldığına ve buranın bir kaynak mabedi olduğuna dikkat çekmiştir. Mellaart'da,⁴⁴ anıtın lokalizasyonunun hemen

önünde yer alan kaynak suyuyla ilgili olduğuna ve bu konumuyla Eflatunpınar anıtına benzediğine dikkat çekmiştir. Bu noktanın seçilmesine, bu kaynağın varlığı neden olmuştur. Buraya en yakın kaya yüzeyi kabartma halinde işlenmiştir.

Konya ili, Meram ilçesi Hatip bucağının 150m. kadar batısındaki tepenin doğuya bakan dik yamacında Hatip-Kurunta kaya kabartması yer alır. Kabartmanın bulunduğu kayalığın alt kısmından Hatip su kaynağı çıkmaktadır. Kabartma, Hatip kaynağının 6-7 m. kadar yukarısında ve zeminden yaklaşık 4.5-5m. yükseklikte yer alır⁴⁵ Kabartmada yer alan bir kral ya da tanrı figürü yüz hatlarıyla, Yazılıkaya tanrı figürü, Sirkeli anıtındaki kral figürü ve Alacahöyük kabartmalarındaki figürler gibi, Hitit İmparatorluk dönemi eserleriyle benzerlik gösterir.⁴⁶ Kayalığın batı yönünde yer alan tepe kısmında, bir kaleye ait temel izler bulunmaktadır. Mimari özellikler ve seramik buluntuları Hatip kalesinin M.Ö.2. binin son çeyreğinden, Demir çağı ortalarına kadar kesintisiz bir yerleşimin olduğunu gösterir⁴⁷ .Kuzeydoğu yönünde ise kaya anıtının bulunduğu kısımda, kayalığın tesviye edilmesiyle sağlanmış 40X50m. genişliğindeki bir yerleşmeye ait alan bulunmaktadır.⁴⁸ Hatip-Kurunta anıtı, M.Ö.2. bin yerleşmelerinden Karahöyük'e 6km. uzaklıktadır. Bu yörenin tarihte ve günümüzde sulama ve içme suyu Hatip, Çayırbağı ve Meram çevresinden getirilmesi dikkate alınırsa, M.Ö. 2.bin Karahöyük halkı için de Hatip su kaynaklarının önemi anlaşılır.

Bunlardan başka, Seyhan nehri üzerinde birbirine çok yakın olarak konumlandırılan Fraktin, İmamkulu, Taşçı, Hanyeri kaya anıtları ve Ceyhan nehri üzerinde yer alan Sirkeli ve Hemite kaya anıtlarının, hepside suyla bağlantılı kaynak kültürüyle ilgili yerlerdir. Mellaart tarafından kaynak mabetleri listesine alınan Sirkeli anıtı, üzerinde yer alan kral Muwatalli (M.Ö.1315-1282) betimiyle, Hitit Büyük Krallık dönemine tarihlenir.⁴⁹ Hanyeri (Gebzeli) anıtı⁵⁰ üzerinde yer alan kabartmalarda iki dağ tanrısına tapan bir Hitit prensi betimlenmiştir. Dağların su kaynakları olduğu hatırlanırsa, bu tapının ne kadar yerinde olduğu anlaşılır. Tam olarak bitirilmemiş olan Fraktin anıtı⁵¹ ise, kitabesiyle belirlenen 3. Hattuşili (M.Ö. 1275-1250) ile karısı

Puduhepa'nın tanrıya kurban sunma sahnesinin betimiyle, Hitit Büyük Krallık dönemindendir. Taşçı kaya anıtı da, kitabesiyle 3. Hattuşili dönemine tarihlendirilmiştir.⁵²

Hitit bölgesinin merkezindeki tek kaya anıtı Yazılıkaya açık hava mabedidir. Boğazköy'ün 2km. kuzeydoğusunda yer alır. Üstü açık doğal bir kaya tapınağıdır. Bu kayalık alanda, Hitit pantheonunu kapsayan kabartmaların altında dinsel törenler gerçekleştiriliyordu. Kabartmaların kompozisyonu tanrı ve tanrıçalar Hurri dinine özgü tören düzenine uygun olmakla birlikte, tanrı ve tanrıçalar Hitit ikonografi ilkelerine göre adlandırılmışlardır.⁵³ Kral IV. Tuthaliya'nın kabartmasına özel bir yer ayrılmış olup, III. Hattuşili ve karısı Puduhepa ile birlikte onların zamanında yapılan bu yer, daha sonra Puduhepa ve oğlu IV. Tuthaliya zamanında tamamlanmış olmalıdır. Kizuwatna'lı bir rahibin kızı olan Puduhepa ile, Hurri dini Hitit'lere geçmiş oluyordu.⁵⁴ Yazılıkaya'nın konumlandırıldığı yere yakın bir kaynağın yer alması ve kayalar üzerine yapılan kabartmalar, Hitit kaya anıtlarının yer aldığı, tipik kutsal kaynak mabetlerini anımsatır.

Daha geç olmakla birlikte İvriz kaya kabartması, Konya Ereğli'si yakınındaki bir su kaynağının kayalık yüzeyine oyulmuş olan 4.20m. boyundaki büyük kabartma, Geç Hitit döneminin en önemli eserlerinden biridir.⁵⁵ Kabartmada yer alan hiyeroglifte adı verilen Kral Varpalavas , Assur yazıtlarında M.Ö. 738 tarihinden beri Urballa olarak anılmaktadır.⁵⁶ Böylece kabartmanın o yıllardan olabileceği ortaya çıkar.

Hitit imparatorluk çağından kalma, akarsu veya ırmaktan faydalanılarak oluşturulan bir su bendinin varlığı henüz belgelenmemiştir. Anadolu'da en eski su bendi, Gödeli dağından aşağıya akan yağmur sularına yön vermek için yapılmış olan Karakuyu küçük su bendidir. Olasılıkla daha aşağı seviyede yer alan Uzunyayla'yı sulamak için burada su biriktiriliyordu. M.Ö. 1.bine tarihlenen Hitit hiyeroglifiyle yazılmış taşların kanıtladığı gibi, Geç Hitit dönemine aittir.⁵⁷ Toprak dolgu barajın iç yüzünün yassı taşlarla kaplanmış olduğu saptanmıştır. Boğazköy yakınındaki Gölpınar barajının da Hitit döneminden kaldığı sanılmaktadır.⁵⁸

Hitit yerleşmelerinde bildiğimiz kadarıyla kuyu düzenlemeleri henüz bulunamamıştır. Dağlık bölgelerde, yükseklerde kurulmuş dağ kalelerinde, kayalar üzerine kurulmuş şehirlerde, bir kaynaktan su iletme sağlanamadığı zaman, sarnıç döşemleri yapılmıştır. Boğazköy'de ikisi Büyükkale'de, ikisi Sarıkale'de olmak üzere dört adet sarnıç bulunmuştur. Bu sarnıçlar 2m. çapında olup, kayalara oyulmuşlardır.⁵⁹ Sarıkale'deki sarnıcın, üstüste iki sıra taş örgünün gösterdiği gibi bindirme tekniğinde sahte kubbelerle örtülmüşlerdi. Karataş-Semahöyük'te 3. bin yılın 2. yarısına tarihlenen bir sarnıç, 4m. genişlik, 7m. derinliğe kadar koni biçiminde 1m.'ye daralan ve altta kil, üst bölümde ise taşlarla kaplanmış olan bir düzenleme şeklindedir⁶⁰.

Kaynakların bulunmadığı yerlerde, suyu toplayan toprak tabakalarını aramak ve kuyular açmak gerekiyordu. Hitit bölgesinde şimdiye dek kuyu döşemleri bulunmamıştır. Batı Anadolu bölgesinde, özellikle Troya'da tüm kaynaklar kalenin altında, tepe sıralarının eteklerindedir. İçme suyu kaynaklar yakınındaki su geçirici toprak tabakalarına ulaşan derin kuyular açılarak sağlanabiliyordu. Tabaka 6'da yapılmış olup, tabaka 7 ve 9 içlerine dek kullanılmış olan üç adet kuyu döşemi bulunmuştur.⁶¹

M.Ö 1. BİNDE ANADOLU'DA SU YAPILARI

M.Ö. birinci binin başlarında Anadolu'nun doğusunda Urartu'lar, çok önemli su sistemleri geliştirmişlerdir. Urartu kralları, Doğu Anadolu bölgesindeki verimli ovaları sulamak amacıyla baraj, gölet ve sulama kanalları inşa etmişlerdir. Mühendislik bilgisiyle inşa edilen baraj ve sulama kanallarının en güzel örneğini Keşiş Göl (Rusa barajı), Süphan barajı, ve Şamran (Semiramis, Menua) kanalı oluşturur. Kral Menua (M.Ö. 810-781) tarafından yaptırılan 56km. uzunluğundaki Şamran sulama kanalının kaynağı, debisi 4-8m³/s arasında değişen Şamran pınarlarıdır.⁶² O dönemdeki başkent Tuşpa'ya (Van Kalesi) su ileten, harçsız kagirden yapılmış olan kanal, kaynaktan 25 km.'ye kadar halen toprak, geri kalan kısmı beton kaplanmış olup, bazı düzenlemelerde yapılarak şimdi de kullanılmaktadır.

Urartu kralı II. Rusa (M.Ö. 685-645) tarafından inşa ettirilen Kesiş göl barajı,⁶³ Van ovasının doğusundaki araziye sulamak için inşa edilmiş olmalıdır. Gölün kuzey kısmına inşa edilen set duvarı 4m. yükseklik ve 300m. uzunluğunda olup,⁶⁴ buraya gelen suyla Van ovasının sulanamayan bölümleri sulanıyordu.

Muradiye ovası Urartu Krallığı döneminde en iyi değerlendirilen araziler arasında. Kral Menua (M.Ö. 810-780) döneminde, Muradiye ovasında yapılan tarım için,⁶⁵ Süphan barajından gelen su çok önemli. Burada yer alan gölden dolayı bu ismi almıştır. Gölün suyu, yüksek tepelerden inen kar ve yağmur suları ile kaynak suyunun birleşmesiyle oluşmuştur. Barajın gövde duvarı, gölün güney ucuna inşa edilmiştir.

Van'ın 22km. güneydoğusunda Çavuştepe kalesindeki araştırmalarda, su biriktirme havuzu bulunmuştur. Urartu kralı II. Sardini'nin (M.Ö. 764-735) Çavuştepe'de bulunan tapınağının cephesindeki yazıttan; kalenin güneyinde bulunan Hanasor (Gürpınar) ovasındaki verimli toprakların sulanması işinin, Hosap suyundan getirilen kanallarla yapılmış olduğu anlaşılmaktadır.⁶⁶

Arazinin topografyasına uyularak 5-25m. derinliklerden, yer altından açılan galerilerle, yer altı suyunun yeryüzüne çıkarılmasını sağlayan kanallara kehriz denilmektedir. Bu anlamda, Urartu'lar döneminde kehrizlerin varlığı saptanmıştır. Van'ın içme ve kullanma suyu sağlanmasında kullanılmış olan bu yer altı galerileri, üst tarafından, her 50m. de bir dikey kuyularla bağlantılıdır.⁶⁷ Bakım, onarım ve temizliği bu kuyular yoluyla sağlanmıştır. Kehrizler kaynaklarını, Van'ın doğusundan, batı yönünde Norkoh deresinden, kuzey Şahbah sırtlarına kadar uzanan Erek dağının yamaç arazilerinin ovaya açıldığı bölümlerden almışlardır.⁶⁸

Değişik bir suya ulaşma yöntemi Frygia'lılarla karşımıza çıkar. Frygia bölgesi jeolojik yapı olarak suyu fazla barındırmayan kalkerli bir yapıya sahip. Bu nedenle Frygia'lılar hem suya ulaşabilmek, hem de toparlamak için potern vari basamaklı tüneller açarak, orada suyun toplanmasını sağlamışlardır. Taban suyunun tutulması için, belli kesimlere kil koyarak suyun kaçmasını önlemişlerdir.

Friygia bölgesinde, Eskişehir yakınındaki Midas kentinde Midas Kalenin eteğinde çevrede en az beş tane kaynak suyu yer alır. Bunlardan bir tanesi Midas şehrine su sağlamak üzere çeşmeye çevrilmiştir. Midas anıtına hakim bir kaya platosunun üzerinde bulunan şehir, özel bir önemi olan bir kaledir. Midas şehrini güneybatı ve batıdan çeviren teras duvarı, Midas kalenin savunma sisteminin bir parçasıydı. Bu terasın hemen aşağısında yer alan şehir çeşmesi, küçük bir kare alanı kapsar. Kuzeydoğu ve güneydoğu kenarları, kayalık terasın dikey olarak kesilmesiyle elde edilmiş olan bu kare alan, alçak bir platformla çevrelenmiştir. Bu platformun yüksekliği 0.30m., kuzeydoğuda genişlik 0.58m., güneydoğuda ise 0.52m. dir.⁶⁹ Kare alanın vadiye bakan kuzeybatı tarafı ise açıktır. Kare alanın kuzeydoğu kenarında arka tarafta, kazıntılardan da anlaşılacağı gibi, sıg ve oval olarak açılmış bir oyuk göze çarpar. Bir niş olduğu kesinlik kazanan bu yerde, 1935 senesinde yapılan kazılarda ele geçen bir heykelin, orijinalinde bu niş içinde yer aldığı düşünülmektedir. Bu kare alanın altından çıkan kaynak suyu, çeşmeye su sağlayan kaynaktı. Bu kaynak suyu yer altı kanallarıyla iletilerek, bugünkü kasabaya da hizmet vermektedir. Bu kare alandan, 12 adet geniş basamakla (üst tarafta genişlik 3.08m. olup, aşağıya doğru daha da genişlemektedir, yükseklikleri ise 0.40m.den 0.18m. ye kadar değişmektedir) genişliği 5m. olan yarım daire şeklinde bir su haznesine ulaşılır⁷⁰ (Levha 2). Haznenin yarım daire şeklindeki arka duvarı kayanın içine oyularak oluşturulmuştur. Bu arka duvara 4 adet derin ve geniş niş oyulmuştur. Bu nişler, karanlıkta ışık vermesi için üzerlerine lamba konulan, ya da yıkananların elbiselerini koydukları yerler olarak yorumlanmışlardır. Basamaklardan en üstten beş tanesi; güneydoğu kenarında dikey bir kanalla, diğer tarafta kuzeybatı kenarında ise kısa kanallarla son bulmuştur. Bu yiv şeklindeki kanalların her birinin en üst kısmında yatay bir delik açılmış olup, bu delik, kare alanın altındaki yer altı kaynağıyla bağlantılıdır. Böylece kaynaktan gelen su, aşağıdaki su haznesine dar bir kanal boyunca akabilmiştir. Hazneye sağlanan suyun, kuzeybatı tarafta alttan dördüncü basamak seviyesinde yer alan bir akaçlama sistemiyle düzenlendiği anlaşılmıştır. Yapının su

haznesinin içinden ele geçen Fryg gri seramik kaplar, yapının Frygia döneminden olduğuna kuşku bırakmamaktadır.⁷¹

Bir dizi basamakla önce açıkta yer alan, sonrasında ise tünel şeklinde üzeri kapalı olarak devam eden ve hepsi de yer altı suları ile bağlantılı olan düzenlemelere, özellikle Midas şehrinde çok rastlanılır. Bunlardan biri, Midas kaleden kuzeybatıya terasa kadar bir dizi açıkta olan basamaklarla devam ederek, terasa gelince basamaklar yer altında devam eder. Burada 15m. derinlikte bir kaynağın yer aldığı görülmüştür.⁷² Midas kalenin güneybatısında bulunan diğer merdiven grubu ise, çok derine iner ve sivri kemerli bir nevi tünel manzarası arzeder.

M.Ö. I. binin ortalarına doğru Batı Anadolu'da su ile ilgili tesislerin yapıldığını, kalıntılar ortaya koyar.

İonia bölgesinde, Smyrna'da bulunan kalıntılar arasında en iyi durumda korunagelmış olan yapılardan birisi de Arkaik dönem çeşme yapısıdır (Kat. No. 27, Levha. 67.1-2) Bindirme tekniğinde sahte kubbe ile örtülü olan yapı, yapım tekniğiyle, planıyla ve yer altı suyuyla beslenen havuz bölümüyle, Hitit'ler döneminde Anadolu'da görülen çeşme geleneğinden etkileşim sonucu ortaya çıkmış olmalıdır.

Bu dönemde Orta Anadolu'nun batısında yaşayan Lykia'lılar, su ile ilgili tesislere önem veren bir kavim olarak karşımıza çıkarlar. Uzun mesafelerden kanallarla yerleşim bölgelerine suyu taşıdıklarını, bölgede korunagelmış kalıntılar ortaya koyar.

Lykia kentlerinden Xanthos'a, suyun 7-8km. batıdaki İnpınar kaynağından geldiği anlaşılmaktadır. Kaynaktan suyu alabilmek için, antik çağlarda dağın içerisine doğru 10-12m. uzunluğunda ve 2m. yüksekliğinde bir galeri açılmıştır.⁷³ Bu su derleme yapısının yan duvarları düzgün kesilmiş taşlarla örülmüş olup, tavan taş kirişlerle örülerek kapatılmış ve üzeri toprakla örtülmüştür.

Bundan başka Xanthos'un eteğinde, Eşen çayın 50m. kadar ilerisinde kayalara oyulmuş bir su yolu görülür. Bu antik su yolu, kentin güney eteklerinde kalan tarım alanlarını sulamak amacıyla yapılmış olmalıdır. Antik

sulama kanalının, Eşen çayın doğu yakası boyunca uzanan kalıntıları görülebilir durumdadır.⁷⁴

Myra kentine, Demre çayın bulunduğu vadinin güney yamaçları boyunca açılmış kanallarla su getirilmiştir.⁷⁵ Kanallar Myra tiyatrosunun yaslandığı sırtın hemen arkasında Demre çayın ovaya açıldığı kesimlerde görülebilir durumdadır. Kilometrelerce uzanan su yolu sarp kayalara oyularak açılmıştır.

Arykanda kentinde arazi çok eğimli olduğu için, yapılar duvarlarla oluşturulmuş teraslar üzerine oturtulmuştur. Kente su, bu sarp yamaçlara açılmış kanallarla iletilmiştir. Suyun kaynağı, kentin 4km. batısında Başkoz mahallesindeki pınarlardır.⁷⁶ Bu pınarlardan başlayan su yolu Elmalı-Finike karayolunun kuzeyindeki sırtlar üzerinden doğuya doğru uzanır. Daha sonra 3km. aşağıda Metriskaya adı verilen kayalıklara ulaşır. Metriskaya eteğindeki köprüden yukarıya bakılırsa, 90-100m. yükseklikteki kayalara oyulmuş su yolu ve duvar izleri görülür. İzlerden görülebildiği kadarıyla, su yolu yamaç üzerinde doğudan batıya doğru uzanarak Samacık deresinin doğu yakasına geçtiği ve Demirkazık sırtını dolanarak 1km. ötede Arykanda'ya bağlandığı anlaşılmaktadır. Metriskaya'nın karşısına düşen Demirkazık yamaçlarında ulaşılabilen bazı kalıntılar, su yolunun buralarda kayaların bir tünel gibi oyulmasıyla açılmış olduğunu göstermektedir. Arykanda kent merkezinde korunagelmış kanal ve boru kalıntılarından, getirilen suyun çok iyi bir dağıtım ağı ile kent içerisinde dağıtılmış olduğu anlaşılır.

Orta Anadolu'nun güneyinde Pisidia bölgesinde antik Selge kentinde, iki ayrı koldan içme ve kullanma suyu taş oluk ya da künk borularla iletilmiştir. Birincisi, kentin kuzeybatısındaki Dere Kaptajı adı ile anılan kaynaktan su getiren 4300m. uzunluğundaki kuzey su yoludur.⁷⁷ Burada yamacın 10-15m. içlerine doğru açılmış bir galeri ile kaynağın suları alınmış ve kente iletilmiştir. Kuzey su yolunda iki ayrı iletim elemanı göze çarpar. Altta toprağa gömülü olarak bulunan pişmiş toprak borular ve bunların üzerinde taş oluklar. Olasılıkla önce künkler döşenmiş, sonra suyun kireçli olması nedeniyle boruların çeperlerinin daralmasıyla, su yolu tıkanma, kırılma ya da başka nedenlerle görev yapamaz duruma gelmiş olacak ki, künkler iptal edilerek yeni

taş oluklar döşenmiş olmalıdır.

İkinci su yolu ise, kentin kuş uçuşu 2.5km. güneybatısındaki Kumasu pınarından su getiren 6250m. uzunluğundaki güney su yoludur.⁷⁸ Bu su yolu sarp bir araziden geçerek, kuş uçuşu 2.5km. uzaklıktaki Selge'ye, pek çok sırt ve vadilerden geçen 6.250km. lik bir yol ile iletilebilmiştir.

M.Ö 1.BİNDE YUNAN SU YAPILARI

Yunan alemine baktığımızda, en erken M.Ö. I. binin ortalarına doğru, özellikle Tiranlık döneminden olmak üzere Megara, Korinth ve Atina'dan su yapılarını biliyoruz.

Erken dönemlerden itibaren doğal kaynakları su gereksinimleri için kullanmış olan Yunan'lılar, kaynakların tanrıçalarına adadıkları bu yerlerde, suyun aynı zamanda bölge halkı tarafından rahat bir şekilde kullanılması için gerekli olan düzenlemeleri yapmışlardır. Bu amaçla kutsal değere sahip olan bu yerleri düzenleyerek, bölgeye su sağlayan fonksiyonel yapılar haline dönüştürmüşlerdir.

Kaynak, kaya içindeki bir yarıktan, ya da teras duvarı gibi yüksek bir yerden akıyorsa, bu durumda kaya yüzeyi traşlanıp, düzeltilir ve yüzeye suyun çekilebileceği yuvalar açılarak, çörten veya oluklar yerleştirilerek, suyun rahat bir biçimde akması sağlanırdı.

Delphi'de "Kastalia"⁷⁹ çeşmesi olarak adlandırılan yapının suyu, mağaranın girişini oluşturan kayadan fışkırıyordu. Mağaranın dibinde suyun toplanması için oyulmuş olan havuz bölümü ve olasılıkla heykellerin konabileceği üç niş kayanın içine oyulmuştu. Yapı Arkaik dönemdendir. Eğer kaynak bir mağaranın içinden akıyorsa, doğal olarak korunuyor demektir. Burada doğal bir örtü oluşmuştu. İnsan eliyle düzenlenmiş olan bu yerleri, Atina akropolünde Asklepieion kutsal alanında⁸⁰ ve daha komplike bir örneği ise Atina'da Pnyx'in eteğinde,⁸¹ Thukydides (Thuky II 15,3-5) tarafından güzel akan anlamında "Kallirrhoe" olarak adlandırılan kaynağın önünde yer alan çeşmede ve Korinth agora çeşmesinde⁸² buluyoruz. Pausanias'ın (Paus I, 40) anlatımlarından, Kallirrhoe kaynağının, Tiran Peisistratos tarafından

dokuz muslukla donatıldığı anlaşılır. Thukydides (Thuky II 15,3-5) Kallirrhoe kaynağının nasıl Enneakrounos çeşmesine dönüştürüldüğünü anlatır. Güzel akan anlamındaki “Kallirrhoe” doğal durumdaki bir kaynağı ifade eder. Dokuz musluklu anlamındaki “Enneakrounos” ise yapay bir oluşumun ifadesidir. Bu yapı, kaynaklardan çeşmelere olan adaptasyonun en güzel örneğini oluşturur.

Başta doğal bir kaynak düzenlenerek çevrenin gereksinimine sunulmuştur. Diğer taraftan bir yere çeşme gerekiyor, fakat yakında bir su kaynağı yoksa, kesme veya örme taş kanalların içine yerleştirilen pişmiş toprak borularla, güvenlik açısından yer altına saklı su yolları yapılmıştır. Böylece kaynağından alınan su, belli mesafelere taşınarak, buralarda çeşme yapıları inşa edilmiştir.

Herodotos (Herodotos 3,60) Samos adasında, Tiranlık döneminde mimar Eupalinos tarafından yapılan ve aynı adla anılan tünel şeklinde bir su yolundan söz eder. Tünel kaya içine oyulmuş olup, bazı yerleri ufalanabilir kayaya denk geldiği için, bu bölümler taş duvarla kaplanmıştır.

TİRANLIK DÖNEMİ ÇEŞMELERİ

Yunan çeşmeleri içinde homojen bir grubu oluşturan Tiranlık dönemi çeşmeleri, Megara çeşmesi ve Korinth’de Peirene ve Glauke çeşmeleriyle temsil edilir. Bu yapılar; depo fonksiyonunda olmak üzere koşut sıralanan birkaç derin, uzun sarnıç, sarnıçların ön tarafında yer alan daldırma havuzları ve sarnıçlarla havuzları birbirinden ayıran parapet duvarıyla karakterize olurlar.

Pausanias (Paus I,40) Megara’da Tiran Theagenes’in (M.Ö.640) emriyle yaptırılan “Theagenes’in krenesi” olarak adlandırılan bir yapıdan ve bu yapıdaki bir çok sütundan, yapıyı besleyen suyun “Sithnid nymphalarının” suyu olarak adlandırıldığından söz eder. Megara’da aynı kişinin, kendi döneminde yaptırdığı bir su yolu olduğu bilinmektedir. Yunan’da, bu tip halkın hizmetine sunulan fonksiyonel çeşmeler krene,⁸³ yani kaynak olarak adlandırılmışlardır. Megara çeşmesi suyunu, kentin kuzeyine doğru yer alan

dağın eteklerinden başlayıp, yapıya kadar ulaşan bir yer altı kanalıyla alıyordu. Bu kanal Theagenes'in yaptırdığı kanal olmalıdır. Yapı, birbirine paralel iki uzun ve geniş sarnıcın önünde yer alan, iki adet daldırma havuzuna sahiptir (Levha 3). İki sarnıcın amacı, belki de biri temizlenirken diğerinin kullanımda kalmasıdır. Sarnıçlarla havuzlar, birbirinden parapet duvarı ile ayrılırlar. Havuzların ön tarafında ise, in antis beş sütunla oluşturulan bir ön mekan oluşturulmuştur.

Lemnos'tan ele geçen bir dizi terra-cotta çeşme modeli, bulundukları kontexe göre M.Ö.8. yüzyıl sonu, 7. yüzyıl başlarına tarihlendirilmiş olup,⁸⁴ Tiranlık dönemi çeşme yapılarıyla çarpıcı benzerlik gösterirler (Levha 4). Lemnos'ta nekropol alanından ele geçen çeşme modeli,⁸⁵ Korinth ve Megara çeşmeleriyle paralellik göstermesi açısından önemlidir. Bu modelde, yapının sarnıç bölümünün üzeri, arkaya doğru belirgin bir şekilde meyilli olan çatıyla örtülüdür. Çatı, sarnıçların arasında ve dış taraflarında yer alan sütunlarla desteklenmiştir.

M.Ö. 5. YÜZYIL YUNAN ÇEŞMELERİ

M.Ö. 5. yüzyıla gelindiğinde, yer altı kaynağıyla beslenen ve havuz bölümüne bir dizi basamaklarla ulaşılan düzenlemeler görülmeye başlanır.

Korinth Asklepieion mabedinde yer alan bu tip bir çeşme yapısına,⁸⁶ dört basamakla inildikten sonra dikdörtgen bir platforma ulaşılır. Bu platformun önünde yer alan parapet duvarının üzerinden, kovaların daldırılarak su çekilebilecek derin bir havuz bölümüne ulaşılır.

Bir diğer örneği ise Tegea verir.⁸⁷ Yapı, oniki basamakla inildikten sonra havuz bölümüne ulaşılan bir düzenlemeye sahiptir. Yapı malzemesi olarak kullanılan çift-T kenetlerin kullanıldıkları döneme bakılarak, yapı M.Ö. 550-350 yılları arasına tarihlendirilmiştir.

Paros Asklepieion'undan bir çeşme,⁸⁸ Delphi tapınak terasında M.Ö. 5. yüzyıldan biraz öncesine verilen bir çeşme⁸⁹ ve Atina akropolünün kuzeybatı yamacındaki "Klepsydra" (Paus. I, 28. 1-4) çeşmesi, basamaklarla havuz bölümüne ulaşılan düzenlemelerdir. Klepsydra çeşmesinin olduğu yerde erken dönemlerden itibaren yarıktan çıkan bir kaynak suyu vardı. Ancak M.Ö.

5. yüzyılda, bir dizi basamakla, yarığın içine yerleştirilen taştan yapılmış dikdörtgen bir havuz bölümüne ulaşılan, yapay bir düzenleme oluşturulmuştur.⁹⁰

M.Ö.4. YÜZYILDAN HELLENİSTİK DÖNEM SONUNA KADAR YUNAN ÇEŞMELERİ

Erken 4. yüzyıldan başlamak üzere, Hellenistik dönemin sonuna kadar yaygın bir biçimde görülen çeşme tipini şu şekilde tanımlayabiliriz; suyun giriş yaptığı cephe duvarı, ki bu duvar çoğu yapılarda bir dağa, kayalığa, veya bir teras duvarına, yaslandırılmıştır, bu duvarın her iki kenarından öne doğru uzanan, antelerle son bulan yan duvarlar, cephe duvarının önünde yer alan daldırma havuzu, bu havuzu ön tarafından sınırlayan parapet duvarı. Bazı yapılarda, çatıyı desteklemek üzere, parapet duvarının arasında destek sütunları yer alır. Bu içteki sütunlarla aynı hizada olmak üzere ön tarafta, anteli yan duvarların arasında yer alan dış sütun sırası ile, bir ön mekan oluşturulmuştur. Avlu olarak tanımlayacağımız bu bölümden amaç, su almaya gelenlere gölgelik bir mekan kazandırmak olmalıdır. Bu içteki ve dıştaki sütunlarla taşınan çatı, suyun pislikten ve güneşten korunmasını sağlayan düzenlemelerdi. Yapılara su, cephe duvarının arkasında yer alan rezervuar ya da sarnıçlara, belli bir uzaklıktaki kaynaktan derlenen suların kanallarla iletiildiği, düzenlemelerle sağlanıyordu. Suyunu, direk olarak kaynaklardan alan düzenlemeler de vardı. Yapılarda dikkati çeken bir nokta ise, cephe duvarına yerleştirilen çörtenlerden akan suyla dolan havuzun, içine kovaların daldırılarak su alınmasıydı. Parapet duvarlarının iç tarafındaki aşınmalar, buraların birer daldırma havuzu olduğuna işaret eder.

Hafiri tarafından M.Ö. 4. yüzyıla tarihlendirilen Rodos lalysos çeşmesi⁹¹ (Levha 5) ve Perachora çeşmesi,⁹² cephe duvarlarıyla bir dağa, kayalığa yaslandırılmış konumlarıyla, anteler arasında yer alan altı sütunlu temel planlarıyla, cephe duvarlarının önünde yer alan daldırma havuzlarıyla karakterize olurlar. lalysos çeşmesine suyun, küçük ölçülerdeki bir su kemeri tarafından; Perachora çeşmesine ise suyun, cephe duvarının arkasında yer

alan sarnıçlarla sağlanıyordu.

Üç yandan teras duvarı ile çevrelenmiş niş formunda bir yapıyı, Sikyon gymnasium çeşmesi verir (Levha 6). M.Ö. 3. yüzyılın sonlarına tarihlendirilen yapı,⁹³ anteler arasında yer alan iki sütunlu temel plan ve cephe duvarının önünde yer alan daldırma havuzuyla karakterize olur. Yapıya suyun, teras duvarı içine yerleştirilen borularla iletiildiği saptanmıştır. Cephe duvarına yerleştirilen üç adet çörlenle, bu su, öndeki havuz bölümüne akıyordu.

Hellenistik döneme tarihlenen Dipylon kapı kompleksi çeşme yapısı⁹⁴, tümüyle tek bir basamak üzerinde yükselir. Yapı, kapının birbirine bitişik iki duvarına yaslandırılarak konumlandırılmıştır. Böylece arka tarafta yer alan duvarların şekline uydurularak "L" planlı bir havuz içerir. Ön tarafı parapet duvarıyla sınırlı olan havuzun, parapet duvarı arasında sütun yoktur. Havuzun şekline uygun olarak, ön tarafta sütunlarla oluşturulan bir avlu ya da ön mekan oluşturulmuştur. Yapı, M. Ö. 4. yüzyılın 3. çeyreğine tarihlenir. Buna benzer L-planlı bir çeşme yapısı, Hellenistik dönemden olmak üzere Atina agorasının güneybatı köşesinde yer alır ⁹⁵(Levha 7). Yapı, yan duvarların son bulduğu anteler arasında beş adet sütunun yer aldığı L şeklinde ön mekan, cephe duvarının önünde ise L şeklinde bir daldırma havuzuna sahiptir. Havuzun önü parapet duvarıyla sınırlıdır.

Sur dışında ve bir yamaca dayandırılmış olarak konumlandırılan Phigaleia çeşmesi,⁹⁶ anteli yan duvarlar arasında yer alan dört sütunlu temel planı, cephe duvarının önünde yer alan daldırma havuzuyla karakterize olur. Bu dört sütunla, havuzun ön tarafında avlu bölümü oluşturulmuştur.

Yer altı kaynağıyla beslenen, havuz bölümüne bir dizi basamaklarla inilen düzenlemeleri, M.Ö. 4. yüzyıl içerisinde de buluyoruz. Delos'ta kitabesiyle "Minoe" olarak adlandırılan çeşme yapısı⁹⁷, bu tip bir düzenlemeyi içerir (Levha. 8). Yapı, bir dizi basamakla dikdörtgen formlu bir havuza inilen düzenlemeye sahiptir. Havuz bölümü, dip tarafında yer alan kaynakla besleniyordu. Yapının ön tarafında sütun dizisi yer almaktaydı. Sütun dizileri, köşelerde dönen birer sütunla devam etmekteydi. Tüm kompleksin yan ve arka tarafları ise, duvarla çevriliydi. Basamaklardan birinin orta yerindeki tek

bir sütunun varlığı, dört ana hatılın bir sütunda birleştiği piramidal şeklindeki bir çatıya işaret eder. Şu anki sütunlar, üzerinde durdukları kaidelere pek uymayan konumlarıyla, orijinal sütunlar olmadığını gösterirler. Yapının üzeri örtülü olmasıyla, su almaya gelenlere gölgelik bir mekan oluşturmuştur. Orijinal yapının tarihi, parapet duvarı üzerinde yer alan yazıtla belirlenmiş olup, yazı karakteri Erken 4. yüzyıldan daha geç değildir.⁹⁸

HELLENİSTİK DÖNEM ANADOLU ÇEŞMELERİ

Hellenistik dönem Yunan çeşme yapılarıyla, aynı dönem Anadolu çeşme yapıları arasında büyük benzerlikler görülür.

Hellenistik dönem Anadolu çeşmeleri; cephe duvarlarıyla bir dağa, kayalığa, teras duvarına yaslandırılmışlardır. Cephe duvarının her iki kenarından öne doğru uzanan antelerle son bulan yan duvarlar, cephe duvarının önünde yer alan daldırma havuzu, havuzu önden sınırlayan parapet duvarı, bazı yapılarda parapet duvarının arasında destek sütunları yer alır. Bu sütunların varlığı, olası bir çatının varlığına işaret eder. Havuzun ön tarafında, anteli yan duvarların arasında yer alan dış sütunlarla, avlu olarak tanımlayacağımız bir ön mekan oluşturulmuştur. Böylece su almaya gelen kişilere gölgelik bir mekan oluşturulmuştur.

Anteler arasında yer alan altı sütunlu temel planıyla Miletos Laodikeia çeşmesi (Krş. Kat. No. 13.1, Levha.47 ile Rodos lalysos çeşmesi, Levha. 5), yazıtıyla M.Ö. 3. yüzyıl başlarına tarihlenir.

Üç tarafından teras duvarıyla çevrelenmiş niş formunda bir örneği, Priene çeşmesi verir (Kat. No. 19.1, Levha.56). Cephe duvarının önünde yer alan havuz, anteli destek sütunlarının arasında kalan parapet duvarıyla ön tarafında sınırlanır. Cephe duvarına yerleştirilen çörlenlerden, öndeki daldırma havuzuna su akıyordu. Vazo ressamlığında bulduğumuz bu tip çeşme betimlerinde, yapıların üçgen bir alınlıkla taçlandıkları gözlenir⁹⁹ (Levha 9). Priene çeşmesi de üst yapısıyla, böyle bir düzenlemeye sahip olabilir. Yapının cephesinde avlu bölümü yoktur.

Cephe duvarıyla tiyatro terasına yaslandırılan, anteler arasında iki sütunlu

temel planıyla ve cephe duvarının önünde yer alan daldırma havuzuyla karakterize olan bir yapıyı Ephesos verir (Kat.No. 8.1, Levha. 36). Yine bir teras önünde yer alan konumu, anteler arasında yer alan iki sütunlu temel planı, cephe duvarının önünde yer alan daldırma havuzuyla karakterize olan bir yapı, Kaunos Liman Agorası çeşme yapısıdır (Kat.No. 10, Levha. 44.1-2). Bu ve Ephesos tiyatro terasındaki çeşmeyi, diğer Hellenistik dönem çeşmelerinden ayıran özellik, parapet duvarı üzerinde veya arasında sütunların yer almasıdır. Anteler arasında yer alan iki sütunlu temel planıyla Magnesia ad Meandrum çeşmesi (Krş. Kat.No.12, Levha.46 ile Sikyon gymnasion çeşmesi, Levha.6), cephe duvarının önünde yer alan daldırma havuzu, anteli yan duvarların arasında yer alan iki sütunla havuzun önünde oluşturulan avlu bölümüyle karakterize olur.

Bergama'dan bir örnek ise, gymnasion terasına yaslanan konumuyla (Kat.No. 7.2, Levha.31), cephe duvarının önünde yer alan daldırma havuzunun parapet duvarının arasında yer alan oniki sütun ve bunlara paralel olarak iç tarafta yer alan oniki sütunla karakterize olmuştur. Bu içteki sütunların varlığı, bu sütunlarla taşınan olası bir çatıya işaret eder. Yapı, M.Ö. 2. yüzyıl başlarına tarihlenir.

Sur dışında ve bir yamaca dayandırılmış olarak konumlandırılan Bergama Geyiklidağ eteklerindeki çeşme yapısı (Kat. No. 7.1), konum olarak Phigaleia çeşmesiyle karşılaştırılabilir.¹⁰⁰ iki sütunlu temel planı, daldırma havuzu ve avlu bölümleriyle, tipik Hellenistik dönem çeşme mimarisini yansıtır.

Bu saydığımız yapılar gelişimini, "U" planlı olarak tanımlayacağımız bir form içerisinde, U planlı daldırma havuzunun ve bunun parapet duvarı üzerinde yer alan sütunlarla meydana gelen U planlı bir portikonun meydana getirdiği bir düzenleme şeklinde devam ettirir. Anadolu'dan böyle bir örneği, cephe duvarıyla kısmen bir yamaca dayandırılmış olan Sagalassos Geç Hellenistik dönem çeşmesi (Kat. No. 20.1, Levha.59.1-2) verir. Bu yapıda, U planlı Dorik portikonun ön tarafında, yine U planlı bir avlu bölümü oluşturulmuştu. Tenos'tan Olgun Hellenistik dönemden olmak üzere bir çeşme yapısı¹⁰¹, cephe duvarından öne doğru çıkıntılarla oluşturulan küçük kanatlara sahip

olup, çıkıntılı stoa tipini oluşturur. Bu yapı, Sagalassos örneğinin prototipini oluşturuyor olmalıdır. M.Ö. 5. yüzyılın son yarısında Atina'da yapılan Zeus stoasında¹⁰², öne doğru çıkıntılı dar kanatlar eklenmiştir. Bu stoa, bu biçimin ilk örneği olmalıdır. Dengeleyici yan kanatlı bu tasarın, bu tarihten sonra stoalarda, sütunlu girişlerde, çeşmelerde ve öne doğru uzayan kanatlarına paraskenium adı verilen Roma tiyatrolarının sahne yapısında, kullanıldığı anlaşılmaktadır. Sagalassos çeşmesi tek katlı stoa benzeri yapısıyla, yalnız planından dolayı değil, inşa dönemiyle de, daha sonraları Anadolu'da Roma döneminde yaygın biçimde görülen tek veya iki katlı, U planlı çeşme yapılarına geçişi sağlayan öncüler olduğu anlaşılmaktadır.

YER ALTI KAYNAĞIYLA BESLENEN HELLENİSTİK DÖNEM ANADOLU ÇEŞMELERİ

Eğer kaynak alçak seviyede ise veya zeminden fışkırıyorsa, çeşme havuzuna basamaklarla inilen bir düzenleme yapılıyordu.

Bu tip düzenlemeleri Hellenistik dönemden olmak üzere, Bergama'da (Kat. No. 7.5, 7.6, Levha. 34, 35.1-2) buluyoruz. Benzer düzenlemeleri, yukarıda söz ettiğimiz gibi, M.Ö. 5. ve 4. yüzyıldan olmak üzere Tegea çeşmesi¹⁰³, Korinth Asklepieion mabedinde yer alan bir çeşme¹⁰⁴, Delos Minoe çeşmesi¹⁰⁵ (Levha. 8), Atina Klepsydra çeşmesinde¹⁰⁶ buluyoruz.

Bergama'da, Asklepieion kutsal alanının kuzey stoasının güneyinde yer alan bu tip bir düzenleme (Kat No. 7.4, Levha.33), yapının duvarlarının mermer plakalarla kaplı olmasıyla, Roma dönemine tarihlenir. Bu örnek, Roma döneminde de bu tip düzenlemelerin oluşturulduğunu göstermesi açısından önemlidir.

PİTHOSLU ÇEŞMELER

Mimari açıdan bir değer taşımayan, ancak fonksiyonel bir çeşme tipi ise pithoslu çeşmelerdir. Toprağa yerleştirilen büyük bir pithosun içine dolan sular, içine kovalar daldırılarak çekiliyordu. Kuyuya benzeyen bu düzenlemelerin bazıları yağmur sularıyla beslenirken, bazıları ise su

kanallarıyla bağlantılıydılar. Daha M.Ö. 5. yüzyıldan itibaren vazolar üzerinde betimlerini bulduğumuz bu düzenlemelere,¹⁰⁷ Atina akropolünün batı yamacında yapılan kazılarda¹⁰⁸ ve Anadolu'dan Priene'de (Kat. No. 19.3, Levha.58) rastlanılmıştır. Pithoslu çeşmeler, özellikle sur içindeki şehirler için hayati önem taşıyordu. Bergama'dan ele geçen Astynomen yazıtlarında¹⁰⁹, bu tür yapıların ve sarnıçların korunması ve bakımı için çok önem gösterildiği anlaşılır.

ÇÖRTEN TİPLERİ

En basit çörten tipi, vazo ressamlığında erken dönemlerden itibaren görülen düz bir tüp şeklinde olanlardır¹¹⁰ (Levha.10). Gerçek bir yapıda, en erken M.Ö. 3. yüzyıldan olmak üzere Lykosoura çeşmesinde görülmüştür¹¹¹. Şair Pindar'dan (Pind. Paean 6.7), Delphi Kastalia çeşmesinin bronz çörtenlere sahip olduğunu öğreniyoruz. Arkaik döneme tarihlenen Kastalia çeşmesinin çörtenleri, bilinen en erken bronz çörtenlerdir.

Olympia'da eski bir su sisteminin yanında bulunmuş olan, başıyla, vücuduyla tüm bir aslan formunda olan çörten, bildiğimiz en erken çörten örneği olup, aslanın stiline göre M.Ö. 7. yüzyıl başlarına tarihlendirilmiştir¹¹² (levha 11). Aslanın vücudunun altından geçen bir boru, ağzında son bulmaktaydı. Yine M.Ö. 7. yüzyıl ortalarına tarihlendirilmiş, bu defa Tarquinia'dan Etrüsk mezar odasında, duvar freski olarak yer alan bir çeşme betiminde¹¹³, çeşme duvarının üzerinde asimetrik olarak yerleştirilen iki aslan figürü ve bunların ağzından akan suyun doldurduğu kap, aşağı seviyede görülmektedir (levha 12). Olympia aslanının da böyle bir yapıya ait olduğu düşünülebilir. Ancak böyle bir çörtene, basınçlı su gerekliydi. Hellenistik dönemden önce basınçlı suyun, Yunan su sisteminde kullanılan örneğini bilmiyoruz. En erken Hellenistik dönemden olmak üzere, Bergama'da kalıntılarıyla ele geçen ters sifon boru sistemiyle basınçlı su elde edildiği biliyoruz.

Anadolu'da Smyrna'dan, Arkaik döneme tarihlenen, tüm aslan formunda

olan iki adet çörten ele geçmiştir.¹¹⁴ Ancak çörtenlerin ait olduğu yapı bulunamamıştır.

Aslan başı formunda en erken çörten örneği, erken 7. yüzyıldan olmak üzere Samos'tan ele geçmiştir¹¹⁵. Attika siyah figür tekniğindeki vazolar üzerinde bulduğumuz çeşme betimlerinde, sütunlara veya dikdörtgen taşlarla örülmüş cephe duvarı üzerine yerleştirilmiş aslan başlı çörtenlerden akan suyla, testilerin doldurulduğu akar çeşmeler görülmektedir¹¹⁶ (Levha. 13). Özellikle Hellenistik dönem çeşme yapılarında, aslan başlı çörtenler bolca kullanılmışlardır. Ephesos tiyatro terasındaki çeşme (Kat.No. 8.1) ve Magnesia ad Meandrum (Kat.No.12) Hellenistik dönem çeşmelerinde aslan başlı çörtenlerin kullanıldığı, kalıntılarla saptanmıştır. Ele geçen erken dönem çörtenleri, bronzdan yapılmışlardır. M.Ö. 4. yüzyıla geldiğimizde, çörtenlerin taştan yapılmış olduklarını görüyoruz. Hellenistik dönem çeşme yapılarında, taştan yapılmış çörtenler yaygın bir biçimde kullanılmışlardır. Kalıntılarıyla değil, ancak vazolar üzerindeki betimlerden bildiğimiz diğer çörten tipleri ise, at başı, satyr ve domuz başlı olanlardır.¹¹⁷

SUYUN KULLANIMIYLA İLGİLİ KURALLAR

Suyun kullanımı ile ilgili kuralları, ele geçen yazıtlardan öğreniyoruz.

Bergama'dan ele geçen, M.Ö. 2. yüzyıldan olduğu anlaşılan Astynomen yazıtlarında¹¹⁸, kentteki çeşmelerden söz edilmektedir. Yazıtlardan; suyun çok temiz olduğu, çeşmeleri besleyen kanalların iyi bir akışa sahip olduğu, herhangi bir sorun olursa bildirilmesi istendiği, çeşmelerde çamaşır yıkanması, hayvanların bu sudan içirilmesinin yasak olduğu, bunu yapan olursa cezalandırılacağı ve bu ceza paralarının nympha kutsal yerinin gerektiğinde onarımı için kullanılacağı, anlaşılır.

Delos Minoe çeşmesinden ele geçen bir yazıt¹¹⁹, çeşme yapısının kullanımıyla ilgili yasakları belirleyen bir fonksiyona sahiptir. Yazıttan; çeşmede çamaşır yıkamak, banyo yapmanın yasak olduğu, kamuya açık çeşmelerin bu tip işler için kullanılamayacağı anlaşılır.

Çeşmelerde taşan sular, kanal ve oluklarla alıp götürülüyor ve faydalı bir iş için kullanılıyordu. Megara ve Enneakrounos çeşmelerinde¹²⁰, bu tip düzenlemeler saptanmıştır. Bu sular, çeşmelerin yanındaki hayvanların kullanabileceği yalaklara, çamaşırların yıkanabileceği genel yerlere, çeşmeden daha aşağı seviyede yer alan bir çeşmeyi beslemek üzere ya da tarımsal sulama için değerlendiriliyordu.

İKİNCİ BÖLÜM

ANTİK YAZARLARIN ANLATIMLARINDA VE YAZITLARDA NYMPHAION

Etimolojik olarak “gelin” veya “genç kadın” anlamına gelen *nympha* (νυμφον) çeşme, ırmak, koru ve çayırılarıdaki ilkel hayatın dışı personifikasyonlarıdır.¹²¹ Anlamları itibarıyla her zaman sanatta, efsanede, insan formunda düşünülmüşlerdir. *Nympha* ve *nymphaion* arasındaki bağlantıya antik yazarlardan Malalas (4.71) dikkat çeker.¹²² Nasıl ki kaynaklardan fışkıran su hiç bir karşılık beklemezsin insanlara sunuluyorsa, genç kadınlar kendi bünyelerinde olan bir kaynaktan süt fışkırtarak bir bebeğe can verdiklerinde aynen kaynak gibidirler. Bu nedenle kaynaklar *nymphalara* adanmış olmalıdır. Malalas'ın anlatımlarından (10. 234), *Daphne* yakınlarındaki *Olympias* kaynağının, adını, Büyük İskender'in annesinin adından almış olduğunu öğreniyoruz. Kaynak, İskender tarafından annesine ithaf edilmiştir. Yine Malalas'ın (4. 71.14) anlatımlarından, M.Ö.5. yüzyılda Atina'da hüküm süren *Kekrops*, kendi döneminde çıkardığı bir yasada “*nymphalar*” olarak adlandırdığı genç kadınların evlenmelerini emretmiş, böylece doğacak çocukların ailelerini bilmelerini sağlamıştır. Kaynakların tanrıçaları olarak anılan *nymphalar*, çocukları besleyen, büyüten karakterlerinden dolayı olacak ki, çeşme yapılarında yapı adağı olarak biberonlar, küçük tabaklar ele geçmiştir. Yunanlılar erken dönemlerden itibaren özellikle fışkıran suları, kaynakları, *nymphalara* adanmışlar ve adadıkları bu bölgeyi νυμφαῖον (*nymphaion*) olarak adlandırmışlardır.¹²³ *Nympha* kutsal alanını ifade eden bu kelime, Yunan literatüründe, νυμφῶν ἱερόν (*nymphaların kutsal yeri*) ya da ναὸς τῶν νυμφῶν *nymphaların naosu* olarak geçer.¹²⁴ Plinius'un (Plin. 31 2,20) anlatımlarından, *nymphaion* adı altında tanımlanan tipin, önce sarkıtlı mağaradan ortaya çıktığı anlaşılır.¹²⁵ Strabon (Strab. 16. 2. 8-9), *Orontes* nehri kıyısında *nymphaion* olarak adlandırılan bir kutsal mağaradan söz eder.¹²⁶ Pausanias (Paus. 9. 3,9), Yunanistan'da *Kithaeron*

tepelerinden birinde “Spragitides” olarak adlandırılan nymphaların kutsal kaynak mağaralarının yer aldığını,¹²⁷ burada nymphaların kehanette bulunduğunu, insanları etkileri altına aldığından söz eder. İnsanlar üzerinde güçlü, etkili olduklarından olsa gerek, Odysseia’da (Od. 5. 85,116) yüce, ulu sıfatlarıyla anılırlar. Pausanias’ın anlatımlarında (Paus. 9 3,9), içinden veya tepesinden kaynak suyunun çıktığı mağaraların nymphalara,¹²⁸ özellikle “Naiades” olarak adlandırılan nymphalara adanmış olduğunu öğreniyoruz . Nymphalara adanmış olup, fışkıran bir kaynak içeren bu suların çıktığı yerler, yarı dinsel, yarıda bulundukları bölgeye su sağlayan doğal oluşumlar olup, Yunanistan’da Ithaque, Kalypso, Parnasse’de nymphalara adanmış kaynak mağaralarının olduğunu, antik yazarların anlatımlarından ve Homeros destanlarından (Od. 5.57, 13.104) öğreniyoruz.¹²⁹ Yunan’lılar fışkıran suların tanrılarına, suların çıktığı mağaraların içinde teşekkür ediyor ve onlara adaklar sunuyorlardı. Odysseia’da (Od. 13. 350) Naiades olarak adlandırılan nymphaların kutsal yeri olarak tanımlanan geniş kubbeli bir mağara ve burada nymphalar için kesilen kurbanlardan söz edilmektedir. Nymphalar, ana yurt, aile dindarlığıyla da ilgili olarak görülürler.¹³⁰ Bunu çarpıcı bir biçimde Odysseia’da buluyoruz (Od. 13. 354). Çocukları besleyen, büyüten kişiler olarak nymphalara duyulan saygı fazla olmalıydı. Efsaneye göre Amaltheia adlı bir nympa, Zeus’u İda dağında bir mağaraya götürmüş ve orada bir keçinin sütüyle beslemiştir.¹³¹

Latince’ye nymphaeum olarak çevrilen νυμφαίον, yazıtlarda nymheum, nymfeum, nymfium olarak da geçer.¹³² Yunan’da nymphaların kutsal yeri, mabedi anlamına gelen bu yerler, şüphesiz Roma’da her zaman bunu ifade etmek için kullanılmamıştır. Ancak nympa kültünün Roma dünyasında bilindiğine işaret eden, onların tanrısallıklarına yönelik tapınaklarının olduğunu, eski yazarların anlatımlarından ve yazıtlardan anlaşılır. Cicero’nun anlatımlarında (Cic. Pro Mil. 27,73), Roma’da Libertatis atriumuna bitişik olarak yer alan nymphaların tapınağının,¹³³ daha sonraları imparator Cladius tarafından yakılmış olduğu anlaşılır. Kuzey Afrika’da

Sirta'dan ele geçen bir yazıtta, nymphaion düzenlemesinden sözededilir.¹³⁴Yazıt, yapının saçaklık bölümünü tümüyle çeviren, altınimsı harflerle yazılmış yazıttan, bronz ve mermerden yapılmış heykellerden, duvara asılı altın kaplı bir kantharostan, silen kafası şeklinde çörtenlerden ve bütün bunları içine alacak üzeri örtülü bir düzenlemenin olduğuna işaret eder. Yine üzeri örtülü, mağara imajı veren bir çeşme düzenlemesinden sözeden yazıt, Roma'dan, Trofei di Mario olarak adlandırılan, M.S. 3. yüzyılda Alexander Severus tarafından çeşme fonksiyonu ile birleştirilen bir yapıdan ele geçmiştir.¹³⁵ Libanios'un anlatımlarında, Antiochia on Orontes'de nymphaların kutsal yeri, gökkubbesi οὐρανόμηκης¹³⁶ olarak tanımlanan bir çeşme yapısının olduğu anlaşılır. Metinde geçen nymphaların gökkubbesi tanımı, bize, Odysseia'da (Od. 13. 345,347) nymphaların mağarasını anlatan tanıma çok uyduğunu gösterir. Roma dünyasında, doğal veya yapay olarak düzenlenmiş mağara çeşmeleri, imparatorluk dönemi anıtsal çeşme yapıları ve saray ve villa kompleksleri içindeki çeşmeler için genel bir tanım olan nymphaion kullanılmıştır.¹³⁷Suriye'de Suweida'dan ele geçen bir yapı, yazıtına göre, yapıya ulaşan su hattını inşa ettiren imparator Trayanus'a ithaf edilmiş olup, yapı "nymphaion" olarak tanımlanmıştır.¹³⁸Suda'dan ele geçen antik bir sözlükte ise, nymphaion, nymphaların kutsal yeri şeklinde açıklanmaktadır.¹³⁹Geçtiği yerde, kaynaklara sahip olmayan çeşme yapıları içinde aynı terimin kullanıldığı anlaşılmaktadır. Kuzey Afrika'da Lambesis'ten, yapının arşitravı üzerinde yer alan yazıt parçalar halinde ele geçmiş olup, yazıt, aquadük¹⁴⁰le bağlantılı olan yapıyı "nymhaei opus" olarak tanımlar.¹⁴⁰Yazıtta imparatorluk munerası olarak geçen yapının, fonksiyonel bir amaca yönelik olarak hizmet verdiği anlaşılır. Roma'lılar, halkın kullanımında olan fonksiyonel çeşmeler için "munera" tanımını kullanmışlardır. Yunan'da κρηνη (krene) olarak adlandırılan fonksiyonel çeşmeler, Roma'da "munera" olarak adlandırılmışlardır.¹⁴¹Yapının restorasyon yazıtında ise, yerel magistrat Laetus'un, yapıyı nymphalara ithaf edilen bir altarla birleştirmek istediği anlaşılır.¹⁴²Bu detay, yapının dini törenlere sahne olduğunu göstermesi açısından önemlidir. Yapıyı tahribinden

önce gördüğünü söyleyen Renier,¹⁴³yapının su tesisatına sahip olduğundan ve yapıdan ele geçen iki nympha heykelinden sözeder. Ele geçen nympha heykelleri, nymphaei opus olarak tanımlanan yapıya tanıklık eder. Nymphalara altarlara inşa edildiği bir diğer örneği ise, Roma'da Carnatum'dan, hamam kompleksine bağlı olarak yer alan bir çeşme yapısında buluyoruz.¹⁴⁴Yarım daire bir nişin önünde, kaynak tanrıçalarına atfedilen kırılmış durumda bir altar bulunmuş olup, aynı yerdeki buluntular arasında bir nympha heykeli yer alır. Yapı M.S. 2. yüzyıla tarihlenir. Side'den ele geçen bir yazıtta ise,¹⁴⁵nymphaların naosu olarak geçen anıtsal çeşmenin (Kat. No. 22.1) suyunun, yüzbaşı Lollianus tarafından, dağlardan gelen kaynak sularının düzene sokularak bir kanal vasıtasıyla ve buradan ayrılan bir su hattıyla nymphaionu beslediği anlaşılır. Aynı yazıttan, çeşme yapısının yanında Lollianus'un heykelinin dikilmiş olduğunu, kentin ona olan şükran borcunu bu şekilde ödemeye çalıştığını öğreniyoruz. Malalas'ın anlatımlarından (Malalas.11. 277.20, 278.19), imparator Hadrianus'un Daphne'den Antiochia'ya kadar ulaşan aquadüctü inşa ettirdikten sonra, Daphne kaynaklarının suyunu kontrol altına alan ve depolayan çok gösterişli bir rezervuar inşa ettirdiğini, yapının theatrona benzeyen planından dolayı olsa gerek, θεατρον των πηγων Δαφνης "Daphne kaynağının tiyatrosu" olarak adlandırıldığını öğreniyoruz.¹⁴⁶Yapının fasadı, theatrona benzer bir plan gösterdiğinden dolayı bu adı almış olmalıdır. Tiyatrolarda orkestranın etrafını çeviren theatron, bu yapıda, suyun aktığı havuzun etrafını çeviren cephe duvarı fonksiyonunda olmalıdır. Tiyatrolardaki orkestra, bu yapıda suların dolduğu havuz bölümüdür. Hayal gücümüzü çalıştırırsak, tiyatrolarda insanların oynadığı oyunu, burada cephe duvarına yerleştirilen çötenlerden öndeki havuza akan sular oynamaktadır. Burada suların oyunu sergilenir. Suyun görkemli akışı su tiyatrosunu oluşturur. G. Spano'ya göre kaynakların tiyatrosu, çeşmelerden oluşmuş bir scaenae fronsur.¹⁴⁷Antiochia on Orontes'te, Yakto villası olarak adlandırılan yapıdan ele geçen mozaikte, yarım daire şeklinde kolonadlı bir yapının, orkestra bölümünün suyla kaplı olarak gösterilmiş olması¹⁴⁸(Levha 14), Malalas'ın anlatımlarını doğrular.

Malalas'ın anlatımlarından, imparator Hadrianus'un M.S.129 yılının Haziran ayının 23'ünde kenti ziyaretinde, Daphne'deki bu işlerin özel bir festivalle kutlanmış olduğunu öğreniyoruz. Bu kutlamalarda kaynakların tanrıçalarına kurbanlar kesildiğini, Malalas'ın anlatımlarında buluyoruz.¹⁴⁹R. S. Chowen, buna benzer bir yapıyı Tunus'da Zaghouan dağı eteklerinde gördüğünü söyler.¹⁵⁰Yarım daire şeklindeki kolonadın merkezi yerinde, nymphaların tapınağı yer almaktaydı.¹⁵¹Tonozlu bir üst yapıya sahip olan yapının arka duvarı, dağın eteğine yaslandırılmış konumuyla, keşme taş bloklardan oluşan güzel bir işçilik gösterir. Sütunlar arasında yer alan nişler heykeller içeriyordu. Dio Cassius,¹⁵²Anadolu'da Hierapolis'ten sarnıç benzeri bir yapıyı çevreleyen theatron düzenlemesinden sözeder. Burada sözü geçen theatron, C.Cichorius'un işaret ettiği gibi,¹⁵³seyircilerin üzerinde durduğu ve aşağıdaki suyun buharlarını seyrettiği galeri şeklinde bir yapıdır. Argos'ta Larissa tepesi eteklerinde Fransız'ların yaptığı kazıyla ortaya çıkarılan çeşme yapısının arşitravı üzerindeki yazıt, yapıyı "nymphaion" olarak belirler.¹⁵⁴Hadrianus dönemine tarihlenen yapıda, suyun çıktığı yerde duran Hadrianus heykeli, sanki suyu bahşeden şekilde yorumlanabilir. Ephesos'ta odeonun karşısında yer alan (Kat No. 8.7) çeşme yapısı, yazıtıyla nymphaion olarak tanımlanmaktadır.¹⁵⁵ Hierapolis tiyatrosunun diazomasında yer alan, Hierapolis¹⁵⁶ için yazılmış bir övgü şiirinde şöyle der; "Nehirleriyle zengin Asya'nın, her şeyden çok, kusursuz toprağının tadını çıkarırsın, görkemli su kaynaklarıyla süslü, altın kent, Nympha'ların efendisi, Hierapolis."

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

ROMA DÖNEMİ ÇEŞMELERİNİN GELİŞİMİ

M.Ö. 8. yüzyılın ortalarında güney İtalya ve Sicilya, batı Anadolu ve Yunanistan'dan gelen kolonistlerce iskan edilmiştir. Ege göçleri sonunda Anadolu'dan İtalya'ya göç ettikleri düşünülen Etrüsk'ler Toskana bölgesinde yerleşmişlerdir. Etrüsk'ler, göçmen Grek ahali ve yerli ahalinin beraber yaşaması, Roma mimarisinin çekirdeğini oluşturmuştur. İtalya'da yaşayan ahali çok dinli bir toplumdur. M.Ö. 200 yılından itibaren Kuzey Afrika, Mısır ve Anadolu'nun, Roma hakimiyetine girmesiyle, değişik kültürler Roma'ya girmiştir. Nympha kültürünün, İmparatorluk döneminden önce Roma dünyasında bilindiğine işaret eden düzenlemelerin olduğunu biliyoruz. Bir Yunan kolonisi olan Lokri'de Polisa vadisinde bir mağaranın içinden ele geçen, terra-cottadan yapılmış, üzeri mağara sarkıtlarını anımsatan, midye kabuklarıyla bezenmiş, adak olarak bırakılmış çeşme modelleri¹⁵⁷, buranın kaynak tanrıçaları olan nymphalara adanmış, nymphaların kutsal yeri olduğunu gösterir. Modellerin ele geçirildiği mağara, suyun düzenli akışını sağlayan boruların yer aldığı bir düzenlemeye sahiptir. Gerçeklerinden ayırt edilemeyecek kadar, onların minyatür kopyaları olan, insan eliyle düzenlenmiş bir mağara çeşmesini çağrıştıran bu modeller (Levha 15), Neuerburg tarafından M.Ö. 3. yüzyıla tarihlendirilir¹⁵⁸. Sekiz adet olarak ele geçen bu modellerde ortak nokta, temelin yarım daire şeklinde olması ve bu yay plan içinde yüksek ve ince nişlerin yer alması, tavanlarının yarım kubbe şeklinde olmasıdır. Tüm modellerde, önde suyun biriktiği havuz bölümü yer almaktadır. Bu tanrıçaların Roma'da tapınaklarının yer aldığını, bunlardan birisinin Roma'da Libertatis Atriumuna bitişik olarak yer aldığını, tapınağın imparator Claudius döneminde yakıldığını, Cicero'nun (Cic. Pro Mil, 27,73) anlatımlarında buluyoruz. Böylece, imparator Claudius'tan önce bu yapının olduğu anlaşılır. Yunan geleneğinde İtalya'ya taşınmış olan nympha kültürü sayesinde kaynak suyu içeren bir mağara kutsal sayılmış ve nymphalara adanmıştır.

M.Ö. 2. yüzyıldan itibaren, dikdörtgen biçimli bir salonun, üzeri kemerle

örtülü apsidal bölümle son bulduğu, çeşme salonları olarak tanımlayacağımız bir tip görülmeye başlanır. Bu tip yapıları, R. Ginouves planından dolayı "Bazilika nymphaionlar" olarak tanımlar¹⁵⁹. Neuerburg'a göre, İtalya'da çeşme mimarisi bu yapılarla başlar¹⁶⁰. Bu yapıların en eski ve en iyi korunmuş örneğini, M.Ö. 2. yüzyıldan olmak üzere Anagni verir¹⁶¹. Bu tipe verebileceğimiz diğer örnekler arasında, M.Ö. 1. yüzyıl içerisinde olmak üzere Albano gölü yakınında "Ninfeo Dorico" olarak adlandırılan yapı¹⁶²; Tivoli'de eski Saint- Antoine manastırı altında yer alan çeşme yapısı¹⁶³ (Levha 16); Formia'da Cicero villasındaki çeşme (Levha 17) yapısı¹⁶⁴, sayılabilir. İtalya dışında yukarıda saydığımız örneklerle paralel olarak, Nîmes'deki Diana tapınağının çeşmesi¹⁶⁵; Sicilya'da Piazza Armenia imparator sarayının içinde yer alan çeşme¹⁶⁶; Suriye'de Temnin el Foka¹⁶⁷; Cezair'den Stora olarak adlandırılan yapı¹⁶⁸, bu örneklerin geniş bir coğrafi alana yayıldığını gösterir.

Özellikle imparator Tiberius döneminde, doğal mağara çeşmeleri içinde sarkıtlarla, midye kabuklarıyla ve mozaiklerle bezenmiş, oluk, oluk akan suların düzenli bir biçimde akmasını sağlayan düzenlemelerin olduğunu biliyoruz. Bunlardan en görkemlileri arasında, Kapri adasında Mavi mağara¹⁶⁹; içi nişlerle donatılmış ve mağaranın üzeri stuko ve mozaiklerle bezenmiş olan Arsenal mağarası¹⁷⁰; tam bir apsidal plan gösteren Matromania mağarası¹⁷¹; mağaranın dibinde yer alan suyun biriktiği dikdörtgen planlı havuz düzenlemesiyle Sperlonga mağarasını¹⁷², sayabiliriz. Bu yerler "mağara çeşmeleri" olarak tanımlanabilirler.

Bazilika nymphaionlarda suyun ulaştığı apsidal bölüm, bağımsız hale gelerek , mağara imajı veren apsidal planlı çeşme yapıları ortaya çıkmıştır. Plinius (Plin. 36. 154) mağara taklidi olan çeşmeler için "musaeum" tanımını kullanmıştır. Aynı metinde geçen specus kelimesi, yapay bir mağara oluşumuna işaret eden teknik bir terimdir. Tünel şeklindeki kanallar Roma'lılar tarafından teknik bir terimle "specus" (yapay mağara) olarak adlandırılırlar¹⁷³. P. Mingazzini'ye göre¹⁷⁴, mağara taklidi olan çeşmeler için efsanevi Yunan çeşmesinden çıkan musaeum, imparatorluk dönemi anıtsal çeşme yapıları

için ise nymphaion teriminin kullanıldığıdır. Musaeum, Musa kültüyle ilgili olarak gelişen bir terim olmalıdır. Akan sudan aldıkları ilham kuvvetiyle şarkı şeklinde kehanette bulunduklarına inanılan, esin perileri olan Musalar, akan suların tanrıçaları olmuşlar ve nymphalarla bir tutulmuşlardır¹⁷⁵. Hesiodos Theogonyasında (Hes. Theog. 1.10), Helikon dağında, Aganippe kaynağının etrafında dokuz Musanın elele tutuşarak gece boyunca dans ettiklerinden söz eder. Kaynak sularının çıktığı mağaralar nymphalara adanmış olup, bu yerler nympa kutsal alanını ifade eden bir kelimeyle “nymphaion” olarak adlandırılmıştır. Kaynak mağaralarının taklit edildiği, yapay düzenlemelerin ortaya çıktığı apsidal yapıların, nymphaionlardan ayırt edilebilmesi için, “musaeum” tanımı kullanılmış olmalıdır. Ancak bu kelime pek tutunmamış olacak ki, tüm çeşme yapıları için ortak bir terim olan nymphaion kullanılmıştır. Apsidal planlı çeşmelerin dekorasyonunda kullanılan , mozaikle oluşturulan dekorasyon tekniğinin “musivum opus” olarak adlandırılması¹⁷⁶, bu ögeler arasındaki ilişkiyi göstermesi açısından önemlidir.

Bağımsız apsidal veya exedra formunun çeşme fonksiyonu ile biraraya gelişi, önce İtalya’da gerçekleşmiş ve buradan Yunanistan, Anadolu ve Roma’nın egemenliği altında bulunan diğer yerlere dağılmıştır. Etrüsk kaynağında kemer ve tonoz kavramını öğrenen Roma’lılar, üzeri kubbe formu tonozlu bir çatıyla örtülü olan apsidal planlı çeşme düzenlemelerini oluşturmuşlardır. Exedra, yarım daire formunda temele sahip olan kaidesiyle, Yunan’lılarda boy heykellerinin sergilenmesinde kullanılan bir mimari elemandır. Ancak Yunan’da exedra biçiminin çeşme fonksiyonu ile birleşen örnekleri, M.S. 1. yüzyıldan sonra Roma elemanı olarak görülmeye başlanır. İmparatorluğun batı yarısından ele geçen malzemeye bakılırsa en erkeni, dairesel büyük bir niş içeren planıyla İtalya’da Boville çeşmesidir. Yapı, Crema tarafından M.Ö. 150-120 yıllarına tarihlendirilir¹⁷⁷. Ayrıca Ostia kazıları M.S. 1. yüzyıla kadar inen örnekler verir. Bu tipin M.S 4. yüzyıla kadar varlığını koruduğunu, yine Ostia kazıları ortaya koyar¹⁷⁸.

İtalya’daki apsidal planlı çeşmeler tek katlı, kübbeli, sıralı nişli yapılar olarak karşımıza çıkar.

Augustus döneminden itibaren doğa zevkinin villa mimarisine girmesiyle, bu tip çeşmeler sıklıkla görülmeye başlanmıştır. Böylece nymphaların oturduğu mağara, kentsel dekorun bir ögesi haline gelmiştir. Pompei'de M.S. 62 depreminden sonra, villa mimarisinde bahçelerin çeşmelerle dekore edilmesi adet haline gelmişti. Triklinium olarak adlandırılan, açık havada yemek odası olarak hizmet veren mekanlarda, özellikle bir çeşmeye yer verilmiştir. Mozaiklerle, sarkıt ve çakıl parçalarıyla, midye kabuklarıyla dekore edilen bu yapılar, sütunlarla saygınlığını belirginleştiren bir özellik kazanmışlardır. Pompei'de Casa dell Efebo trikliniumu çeşme örneği¹⁷⁹, bunlara verilebilecek en güzel örnektir.

İmparator Neron ve Neron'dan sonraki dönemlerde, saray mimarisinin önemli elemanları arasında çeşme salonları gelir. Neron'un Domus Aurea olarak adlandırılan villasının çeşme salonu¹⁸⁰, Tivoli Hadrianus villası çeşmesi¹⁸¹, yine aynı dönemden olmak üzere Appienne yolu üzerinde "Grotta della ninfa" olarak adlandırılan yapı¹⁸², bu tipin belki de en anıtsal örnekleridir.

ROMA DÖNEMİ ÇEŞMELERİNDE SUYUN YAPILARA ULAŞIMI

Kemer, tonoz gibi geniş hacimleri örtmekte kullanılan tekniklerin Roma'lılar tarafından bilinmesi, büyük vadilerin ulaşım ve su taşımacılığı için rahatlıkla aşılmasına, uzun mesafelerden kemerlerle taşınan aquadükt olarak adlandırılan su yollarının inşa edilmesine ve bu yapılardan sağlanan sularla beslenen çeşme yapılarının meydana getirilmesine, olanak sağlamıştır.

Yapılara suyun ne şekilde iletildiğine baktığımızda, genelde şöyle bir düzenleme ile karşılaşılır (Lev. No. 18); su kaynağı ile boru sistemi arasına yerleştirilen çökertme tankı olarak adlandırılan uzun, dikdörtgen biçimli depolara, su, katı maddelerin dibe çökmesini sağlamak amacıyla, oldukça yavaş ve depodan bir ucundan veriliyordu. Suyun depodan çıkış yeri yüzeye yakın olduğundan, en temiz su çekilip boru sistemine veriliyordu. Buradan alınan su, belli mesafelerde yüzeye dek çıkan dikey havalandırma bacaları olan, tepenin içine kazılan tünel şeklinde bir kanal içinden iletiliyordu.

Havalandırma bacaları, tünele giren suyun ani artışı ve bütün tüneli doldurması durumunda oluşabilecek hava kabarcıklarının serbest kalmasını sağlıyordu. Kanalin arazi üzerinden gitmesi gerektiğinden, arazi kanal eğimini korumak için gereken düzeyin altına inerse, iki metreye kadar olan yüksekliklerde “substructio” adı verilen alt yapı kullanılmıştır¹⁸³. Bu alt yapı, beton ya da moloz dolgu ile sağlanıyordu. Yüksekliğin iki metreden fazla olduğu yerlerde, kanalı desteklemek için kemer kullanılmıştır. Suyun basınçlı gelmesi için ters sifon boru sisteminin uygulanmış olduğu düzenlemeler de vardır. Anadolu’dan Aspendos¹⁸⁴, Bergama¹⁸⁵, Laodiceia ad Lycum¹⁸⁶, Gerga¹⁸⁷, Tralleis¹⁸⁸, kentleri bu tipin en güzel örneklerini verir.

DÖRDÜNCÜ BÖLÜM

ANADOLU ROMA DÖNEMİ ÇEŞME MİMARİSİNDE KULLANILAN DÜZENLER VE BU DÜZENLERDE KULLANILAN SİSTEMLER

Yunan mimarisinde kullanılan düzenler, Roma döneminde kullanılmaya devam edilmekle birlikte, en çok Korinth düzeninin kullanılmış olduğu görülmektedir. Hellenistik dönem Korinth başlığında, yaprakların çekirdek kısmından dışarıya taşıdığı, kalathosun hacimlenerek daha plastik bir eleman halinde sepetten ayrılacakmış gibi işlendiği görülür. Yapraklarda göz tabir edilen üçgenler yoktur. Özellikle M.S. 2. yüzyıldan itibaren fazla dilimlenen akanthus yapraklarında, yaprağın içerisinde deliklerin oluşturduğu üçgen veya gözler oluşur. Bu gözler matkapla delinir. Flavius'lar dönemiyle birlikte görülen bu özelliklerin, yaygın olarak Antonin'ler döneminde görüldüğü gözlenir. Kalıntılarıyla saptayabildiğimiz örnekler arasında, Ephesos Pollio (Kat.No.8.5) ve Hydredocheion (Kat.No. 8.8) çeşmeleri, Perge çeşmesi (Kat. No. 16.3), Selge çeşmesi (Kat. No. 21), Side çeşmeleri (Kat. No. 22.2 ve 22.3) yer alır.

Korinth başlığı ile Lyon volütlerinin karışımı olan Kompozit başlık mimaride devreye girer. Roma dönemi mimarisinin özelliği olarak tek bir yapı üzerinde, alttan üste doğru farklı düzenlerin kullanılmış olduğu gözlenmektedir. Anadolu'da bunu yansıtan örnekler sıkça rastlanılır. Side Anıtsal çeşmesi (Kat. No. 22.1), Ephesos Trayanus çeşmesi (Kat.No. 8.3) ve Sokak çeşmesi (Kat.No. 8.6), Miletos Trayanus çeşmesi (Kat.No. 13.2) gibi. Bu saydığımız tüm yapılarda, alt kat sütunları Kompozit başlıklar taşıırken, üst kat sütunları Korinth düzeninde başlıklar taşırlar. Bunlardan ayrı olarak, Perge akropol eteklerindeki çeşme yapısında (Kat.No. 16.1) Kompozit başlıklar kullanılmıştır. Kompozit başlıkların Anadolu Roma dönemi mimarisinde kullanımı, Flavius'lar dönemi ile birlikte görülen bir özellik olarak karşımıza çıkar.

Etkileyici bir görünümü olan kemerli sütunlar, Andriake (Kat.No.1), Ephesos Pollio (Kat No. 8.5); Perge akropol eteklerindeki ve kent kapısı kompleksi içindeki çeşme yapılarında (Kat.No. 16.1, 16.2); Sagalassos aşağı

agora çeşmesi (Kat.No. 20.2); Selge çeşmesi (Kat.No. 21) ve Side Vespasianus (Kat.No. 22.3) çeşmelerinde kullanılmıştır.

Pollio (Kat.No.8.5) ve Miletos Trayanus (Kat.No. 13.2) çeşmesinde, üzerinde volütler şeklinde gelen ranke motifleriyle bezeli, hayat ve su bağlantısı veren bitkisel bezeklerle dekore edilen sütunların kullanımı, dönemin özelliği olarak çeşme mimarisinde görülmeye başlanır.

İmparatorluk dönemi çeşme mimarisinde görülen en önemli özelliklerden birisi, fasad mimarisine bağlı olarak gelişen, cephe duvarının önünde yer alan serbest sütunlarla oluşturulan aedacula mimarisidir. Aedacula mimarisiyle birlikte, katlar arasında bağlantı sağlayan saçaklığın, kopukluk göstermeksizin bu bölümlerde de öne doğru çıkıntı oluşturarak, dik açılar oluşturacak biçimde uzanmasıyla elde edilen kesintisiz saçaklık mimarisinin görülmeye başlanmasıdır. Çıkıntılı saçaklıklar, sütunlar arası açıklık genişliğindeydi. Aedacula mimarisiyle gelişen bu saçaklık tipi, Roma dönemi mimarisinde Anadolu'da Flavius'lar dönemiyle birlikte görülen bir özellik olarak karşımıza çıkar. Bu tip yapılarda üç tip cephe düzenlemesi görülür. Birinci tip, cephe duvarının merkezi bir nişle vurgulandığı yapılarda görülür. Merkezi niş üçgen bir alınlıkla taçlanarak, bunu her iki tarafından sınırlayan aediculalar arasında bağlantı kurar. Bu merkezi bölümün her iki yanında diğer nişli ve aediculalı bölümler devam eder.

İkinci tip ise, düz cephe özelliğinin görüldüğü, cephe duvarının ön tarafında bir dizi serbest sütunun oluşturduğu aediculalardan oluşan düzenlemelerdir. Bu yapılarda, birinci kat aediculalarının arasında oluşan serbest nişler üzerinde, ikinci kat aediculaları yer alır.

Üçüncü tip cephe düzenlemesinde, üç büyük apsidal nişin cepheye hakim olduğu, bunların arasında ise sütunlarla oluşturulan ve öne doğru çıkıntı oluşturan aedacula mimarisinin yer aldığı gözlenir.

Bu yapılarda görülen ortak bir özellik de, sütunların altına kaide şeklinde yüksek postamentlerin yerleştirilmesidir. Dirsek şeklinde dönen çıkıntılı saçaklık mimarisiyle ve yüksek postamentlerle, yapılarda dikey etkinin yaratılması amaçlanmıştır.

Anadolu için karakteristik çeşme grubunu oluşturan bu yapılar, şu örneklerle temsil edilirler; Ephesos'dan Trayanus (Kat.No. 8.3); Pollio (Kat.No. 8.5); Hydredocheion (Kat No. 8.8); Magnezya kapısı yanındaki sokak çeşmesi (Kat.No. 7.6); Selge (Kat.No. 21); Aspendos (Kat.No. 6); Perge akropol eteklerindeki (Kat.No. 16.1) ve kent kapısı kompleksi içindeki çeşme (Kat No. 16.2); Miletos Trayanus çeşmesi (Kat.No. 13.2); Phaselis çeşmesi (Kat.No. 17); Olba-Diocaesarea ve Olba-Ura çeşmeleri (Kat.No. 14, 15); Sagalassos yukarı ve aşağı agora çeşmeleri (Kat.No. 20. 2, 20.3); Side Anıtsal, üç havuzlu ve Vespasianus çeşmeleri (Kat.No. 22.1, 22.2, 22.3).

BEŞİNCİ BÖLÜM

ANADOLU ROMA DÖNEMİ ÇEŞME YAPILARINDA KONUM

Bazı araştırmacılar tarafından, İtalya ve Roma'nın diğer eyaletlerindeki çeşme yapılarıyla ilgili olarak saptamalar yapılmıştır. Biz burada, çalışma kapsamına aldığımız Roma dönemi çeşme yapılarının konumlarına bakarak, saptamalarımızı yapacağız.

SÜTUNLU CADDELERDEKİ ÇEŞMELER

Anadolu'dan bulduğumuz yapılar içerisinde büyük çoğunluğunu, insanların yoğun bir şekilde dolaştıkları noktalar olan sütunlu caddeler üzerinde veya caddenin sonunu vurgulayan konumdaki çeşme örnekleri oluşturur.

Sütunlu caddeler üzerinde konumlandırılan çeşmelerde, çeşme yapılarının optik etkisi sütunlu caddelerdeki anıtsal mimari tarafından kısmen bastırılmıştır. Anadolu'dan bulduğumuz örnekleri şu şekilde sıralayabiliriz. Ephesos Arkadiane sütunlu cadde portikosunda konumlandırılan çeşme (Kat. No. 8.2); sütunlu cadde ile bağlantılı olduğu kadar meydanla da bağlantılı olan Side anıtsal çeşmesi (Kat.No. 22.1); sütunlu cadde üzerinde konumlandırılan Side Vespasianus (Kat.No. 22.3) ve Üç havuzlu çeşmeleri (Kat.No. 22.2); sütunlu cadde üzerinde konumlandırılan Olba-Diocaesarea çeşmesi (Kat.No. 14).

Sütunlu caddelerin sonunda konumlandırılan çeşmelerin ise, kentsel fonksiyonu olarak vurgu elementinin ön plana çıktığını söyleyebiliriz. Bu konumdaki çeşme yapıları, Malalas'ın anlatımlarından tanıdığımız Antiochia on Orontes sütunlu caddesi sonunda konumlandırılan (Kat.No. 3.1) çeşme; kuzey-güney sütunlu caddesinin sonunda konumlandırılan Selge çeşmesi (Kat.No. 21); Perge akropol eteklerindeki çeşme (Kat.No. 16.1); Olba-Ura çeşmesi (Kat.No.15), örnekleriyle temsil edilir.

Suriye'de sütunlu caddeler üzerinde konumlandırılan, Palmyra, Apamea ve Jerash çeşmeleri¹⁸⁹; Ostia'da decamanusun üzerinde yer alan çeşme yapıları¹⁹⁰; Ürdün'de Gerasa¹⁹¹, Petra çeşmeleri¹⁹²; Kuzey Afrika'da Tipasa¹⁹³, Lambese Septizonium¹⁹⁴, Anadolu dışından verebileceğimiz örneklerdir. Bulduğumuz örnekler arasında Roma'nın doğu eyaletlerindeki

örneklerin çokluğu dikkat çekmektedir.

Sütunlu caddeler Doğu Roma kent planlamasının karakteristik özelliğidir. Bu caddelerin en güzel örneklerine Roma'da değil, Roma'nın doğu eyaletlerinde rastlanılır. Kışın çok soğuk, yazın çok sıcak olan kara ikliminin egemen olduğu yerlerde ve Akdeniz çevresinde kış genellikle ılık ve yağmurlu, yaz ise sıcak geçtiğinden, bu iklime yatkın bir mimari geliştirilmiştir. Caddelerde sütunlarla oluşturulan galeriler, halka rahatça dolaşma olanağı sağlamış, çeşme yapılarıyla da bu caddeler daha fonksiyonel hale getirilmiş olmalıdır.

CADDE VE SOKAK ÇEŞMELERİ

Ana caddelerde, ara sokaklarda konumlandırılan çeşmeler, yerleşim bölgelerinde evlerinde su tesisatı olamayan kent halkı için, fizyolojik gereksinmelerini karşılamak üzere yapılmış, son derece fonksiyonel yapılardır. Bu tip yapılar içinde kentin simgesi haline gelen anıtsal çeşmeler de mevcuttur. Cadde ve sokaklar üzerinde konumlandırılan çeşme yapıları; Ephesos Trayanus (Kat.No. 8.3); Ephesos Fontane (Kat.No. 8.7); Ephesos sokak çeşmesi (Kat.No. 8.6); kuzey-güney yönünde uzanan caddenin kuzey ucunda konumlandırılan Pisidia Antiochiası (Kat.No. 22) çeşmelerini sayabiliriz. Anadolu'dan verebileceğimiz bir diğer örnek ise, kentin ana caddelerinden birinin üzerinde yer alan Nicomedia çeşmesidir¹⁹⁵.

CADDELERDE KÖŞE KONUMU

İki caddenin kesişimini vurgulamak veya bunu kamufle etmek amacıyla, köşe konumunda olan çeşmeler inşa edilmişlerdir. Kentsel fonksiyonunun vurgu elementi olduğunu söyleyebiliriz. Ephesos Hydreion (Kat.No. 8.4) ve Ephesos Hydredocheion (Kat.No. 8.8) çeşmelerinde, iki caddenin kesişimindeki köşe konumu, anıtsallıklarıyla dikkat çeken bu yapılarla vurgulanmak istenmiş olmalıdır. Aynı durum Anadolu'dan Laodiceia ad Lycum çeşmesi için de geçerlidir¹⁹⁶. Priene Kaynak Kapısı cadde çeşmesi (Kat.No.19.2), cadde ile bunu dik açıda kesen sokağın köşesinde

konumlandırılmıştır. Bu yapı için anıtsallık belli değildir.

Kuzey Afrika'dan Leptis Magna¹⁹⁷ ve Suriye'den Bosra çeşmeleri¹⁹⁸, köşe konumlarıyla Anadolu dışından verebileceğimiz örneklerdir.

MEYDAN ÇEŞMELERİ

Çeşme konumlarında en dikkat çekici yerlerden birisi de meydanlardır. Meydanların girişlerinde, merkezi noktasında, caddelerin meydanlarla karşılaştığı yerlerde, meydanları tamamlayıcı yapılar olarak karşımıza çıkarlar. Meydan kenarında yer alanlar, daha çok meydanın bağlantılı olduğu cadde ekseninde konumlandırılmışlardır. Meydanlara özellik kazandıran bu çeşmeler, kentin atraksiyon merkezleri olmuşlardır. Bu yapılarla, kente estetik açıdan sanat değeri yüksek, tamamlayıcı bir görünüm kazandırılmıştır. Çeşme yapılarıyla meydanı tamamlama ya da dekore etmek fikri, Roma geleneğinde gelişmiş gibi görünmektedir. Bu amaçla daha çok birkaç katlı, zengin bezemeli bir fasada sahip olan yapılar tercih edilmiştir.

Meydan çeşmesi konumunda olan Aspendos çeşmesine (Kat.No.6) kentin doğu kapısıyla, agora arasındaki yoldan bakıldığında, yapı tüm görkemiyle yükselir. Yapıların, mevcut yapılar arasındaki uyumu da önemli bir unsurdur. Selge (Kat.No. 21) ve Miletos Trajanus (Kat.No. 13.2) çeşmelerinde, bu durum çok iyi hissedilir. Cephesiyle güney agora meydanına açılan Miletos çeşmesinin karşısında bouleuterion propylonu yer alır. Bunun güneyinde ise, agoranın kuzey kapısı iki katlı görkemli cephesiyle yükselir. Tüm bu yapılarla birlikte çeşme yapısı, üç katlı fasadıyla meydanın dekorasyonunu tamamlamış olur. Selge çeşmesinin yanında konumlandırılmış olan kemerli yapı, sütunlu caddenin güney ucunda hemen girişte yer almaktaydı. Kemerli yapının bir dizi sütundan oluşan fasadı, kent meydanına açılıyordu. Çeşme yapısı, sütunlu cephesiyle onunla uyum sağlıyor, onun devamı şeklinde bir görüntü veriyordu.

Side anıtsal çeşmesinin (Kat.No. 22.1) bağlantısı olan yapı kapıdan çok, kapı ile cadde arasında yer alan meydan olmalıdır. Sagalassos aşağı agorasının kuzeyinde meydana dönük cephesiyle konumlandırılan çeşme

(Kat.No.20.2); cephesi Domitianus meydanına dönük olarak konumlandırılan Ephesos Pollio çeşmesi (Kat.No. 8.5); Hierapolis kuzey kent kapısının yanında meydana dönük cephesiyle konumlandırılan çeşme¹⁹⁹, Perge kent kapısı kompleksi içinde konumlandırılan çeşme (Kat.No. 16.2), Ariassos çeşmesi (Kat.No. 5), Phaselis çeşmesi (kat.No. 17), meydan çeşmesi konumunda olan yapılardır. Kent kapısının gerisinden başlayan Perge sütunlu caddesi, bir meydanla kuzey-güney doğrultusunda akropol eteklerine kadar uzanır. Bu noktada yer alan çeşme (Kat.No.16.1) hem sütunlu caddenin sonunu vurgulayan hem de meydana dönük cephesiyle, çok çarpıcı bir konumda yer almaktaydı. Roma dünyasında, meydanların yapılarla doldurulması adet haline gelmişti. Meydan çeşmeleri, kentsel mimarinin özelliklerinden biri halini almıştı.

Roma'da Via Appia yolunun girişinde yer alan Septizonium olarak adlandırılan yapı²⁰⁰, Ürdün'den Amman çeşmesi²⁰¹, meydan çeşmelerine Anadolu dışından verebileceğimiz örneklerdir.

SAHNE BİNASI, KENT KAPISI İLE BAĞLANTILI OLARAK KONUMLANDIRILAN ÇEŞMELER

Çeşme yapılarının sahne binası, kent kapısı gibi yapılarla bağlantılı olarak konumlandırılan örneklerine de rastlanılır. Tiyatrolar trafiğin yoğun olduğu bölgelerdir. Kapıların yanında konumlandırılmasının en büyük nedeni ise, kente giren yabancı ya da yerlinin hemen temizleneceği bir yer olmasıdır.

Kapılarla bağlantılı olarak Side anıtsal çeşmesi (Kat.No. 22.1), Side Vespasianus (Kat.No. 22.3) çeşmelerini (Kat.No. 22.4) görüyoruz. Malalas'ın anlatımlarından tanıdığımız Antiochia on Orontes tiyatro proskeniumunda yer alan çeşme (Kat.No. 3. 2); Perge tiyatrosu sahne binasının dış yüzünde yer alan çeşme (Kat.No. 16.3) yapısını sayabiliriz. Perge çeşmesinin önü büyük bir tören meydanına açılmaktaydı. Bu haliyle yapı kamuya açık, tiyatro ve meydan gibi büyük insan topluluklarının dolaştıkları bir yerde konumlandırılmıştır. Perge akropol eteklerindeki çeşme yapısında (Kat.No.

16.1) asıl çeşme bölümü, her iki tarafında kemerlerle açılan kapıyla bağlantılı olarak yer alır. Kapılardan sonra ise, öne doğru açılan kanatlar gelir. Yapı, hem çeşme hem de kapı fonksiyonuna sahiptir. Böylece başka yapıları belirleyici fonksiyonları da vardır.

AQUADÜKTLERLE BAĞLANTILI ÇEŞMELER

Roma çeşme mimarisinde, yapıların başlangıcı genelde yüksek bir aquadükt yapısı olduğu dikkate alınırsa, bu yapının kamufle edilmesi için, çok katlı cephe duvarının yapılmaya teşvik edilmiş olduğu düşünülebilir. Bu amaçla aquadüklerin hemen sonunda, çok katlı görkemli çeşme yapıları yükselir. Miletos Trayanus çeşmesi (Kat No. 13.2) bunun en güzel örneğini verir. Perge akropol eteklerindeki çeşme (Kat.No. 16.1); Ephesos Fontane (Kat.No. 8.7); Anadolu'dan vereceğimiz diğer örneklerdir.

Bazı çeşme yapılarının konumlarından, yapılış amaçlarının arkasındaki yapıyı veya kötü görüntüyü gizlemek olduğu anlaşılır. Bu durum, odeionun ön tarafında konumlandırılan Sagalassos çeşmesinde (Kat. No. 20.2) hissedilir. Çeşme yapısı, aşağı agoranın güneyindeki, kuzey-güney aksından görünecek şekilde ve aşağı şehre göre odeionun farklı yönlenişini maskelemek amacıyla tasarlanmış olmalıdır. P. Verzone'ye göre²⁰², Hierapolis Apollon tapınağının önünde konumlandırılan çeşme yapısı, çok tanrılı dini aşağılamak amacıyla M.S. 4. yüzyılda buraya inşa edilmiştir.

KUTSAL ALAN ÇEŞMELERİ

Yunan ve Roma dünyasında hekim tanrı olarak tapınılan Asklepios, sağlığın kaynağını doğada arayarak, şifalı sulardan faydalanma yollarını öğretmiştir. Bu amaçla Bergama Asklepieion kutsal alanında, kültüsel arınma törenlerinin yapıldığı çeşme yapıları konumlandırılmıştır (Kat.no 7.4, 7.5, 7.6).

Bergama Demeter çeşmesi (Kat.No. 7.3), Demeter kültürünün gereklerinden olup, kutsal alana girilmeden önce temizlenip arınılan bir fonksiyona sahip olmalıdır.

Letoon eşmesi (Kat.No.11), Leto, Artemis, Apollon tapınağının bulunduğu kutsal alanın hemen gúneybatısında inşa edilmiştir. Ele geçen üç dildeki kitabede, M.Ö. 4. yüzyıldan itibaren Leto'nun kentte başta gelen tanrıça olduğu ve nymphalara bağlandığı belirtilmiştir. Bu kültle ilgili olarak, yapı inşa edilmiş olmalıdır.

Malalas'ın anlatımlarından tanıdığımız, Antiochia on Orontes Musaeum eşmesi (Kat.No. 3.3), Musa kültüyle ilgili olarak konumlandırılan bir yapı olmalıdır.

ALTINCI BÖLÜM

ROMA DÖNEMİ ÇEŞMELERİNDE KULLANILAN MALZEMELER

Malzeme türlerini, yapı malzemesi ve dekorasyon malzemesi olarak iki ana başlık altında inceleyebiliriz.

A- YAPI MALZEMELERİ

Çeşme yapılarının inşasında kullanılan malzeme türleri, bulundukları bölgenin jeolojik durumuyla ilgilidir. Kilikya bölgesinde yerel kireç taşı; Pisidia bölgesinde yerel kireç taşı ve bazalt; Pamphylia bölgesinde konglomera, kalker; Lykia bölgesinde bazalt; Karia bölgesinde yerel kireç taşı ve mermer; Ionia bölgesinde kalker ve beyaz mermer; Aiolia bölgesinde andezit, gri ve beyaz mermer, kullanılan malzemeler arasındadır. Konglomera özellikle Pamphylia şehirlerinde çok kullanılmış olup, içinde midye ve istiridye kabuğu içeren bir malzemedir. Sağlam olması istenen yapılarda kullanılmıştır. Yapılarda, değişik malzemelerin birarada uyum içinde kullanıldığı gözlenir.

B- DEKORASYON MALZEMELERİ

Çeşme dekorasyonunda kullanılan malzemeler arasında, en başta mermer kaplama gelir. Yunan'da kullanılmaya başlanan mermerin, yaygın kullanımı Roma dönemi olmuştur. Roma mimarisinde yapıların dış yüzeyinin mermer plakalarla kaplanma özelliği, imparatorluk dönemi çeşme yapıları için vazgeçilmez bir özellik olmuştur. Dış yüzeylerde olduğu kadar, iç mekanlarda ve zeminlerde de kaplama malzemesi olarak kullanılmışlardır. Mermer neme ve dış etkilere karşı dayanıklı bir malzeme olmasıyla, çeşme yapılarında bolca kullanılmıştır. Kaplama malzemesi olmak dışında, yapıların birçok yerinde esas malzeme olarak da mermer kullanılmıştır. Harcın devreye girmesi, mermer plakaların duvar yüzeyine tutturulmasında kolaylık sağlamıştır. Çok renkli mermer kullanımı, yapılarda canlı bir etki yaratmıştır. Antik yazarlarda, bu çok renklilik büyük bir etki bırakmıştır. Libanios'un Antiochia on Orontes çeşmesini (Kat. No. 3.1) anlatımlarından bunu anlıyoruz. Roma dönemi çeşmelerinde severek kullanılan bir malzeme olan mozaik'in kullanıldığı yerler; zeminler, duvarlar, nişler ve tavanları sayabiliriz.

Özellikle apsidal planlı çeşmelerin kubbeli tavan dekorasyonu için, daha çok mozaik kullanılmıştır. Anemurium çeşmesinde (Kat.No.2) kemerli olan apsidal niş, mavi ve beyaz renkli geometrik motiflerden oluşan mozaiklerle kaplıdır. Libanios'un anlatımlarından, Antiochia on Orontes çeşme (Kat.No. 3.1) fasadının mozaiklerle ve resimlerle kaplı olduğu anlaşılır. Mozaiklerde konu olarak geometrik motiflerin yanında, deniz tanrıçaları, balıklar, silüetler şeklinde yüzen figürler ve Okeanos, sevilen motiflerdir. Malalas'ın anlatımlarından, Antiochia on Orontes çeşmesinin (Kat.No. 3.3) Okeanos konulu mozaikle bezenmiş olduğu anlaşılır.

Çeşme yapılarında kullanılan bir diğer malzeme ise, midye ve istiridye kabuğudur. Özellikle mağara çağrışımı yapan apsidal planlı çeşme dekorasyonun da kullanılmıştır. Çeşme yapılarının kökenini kaynak mağaraları oluşturduğundan, nymphaion düşüncesini mimari olarak gerçekleştirirken, dekoratif uyum açısından doğal bir mağarayı çağrıştıracak malzemeler kullanılmış olmalıdır. Ayrıca bu malzemeler neme karşı dayanıklı olmasıyla da kullanılmış olmalıdır. Side Anıtsal çeşmesinde (Kat.No. 22.1), ikinci kat hizasında yer alan nişlerin üzerini örten yarım kubbelerin içi istiridye kabuklarıyla bezenmiştir. Libanios'un anlatımlarından, Antiochia on Orontes çeşmesinin (Kat.No.3.1) dekorasyonunda, istiridye kabuklarının kullanıldığı anlaşılır.

Kabartma rölyefli plakalar ve heykeltraşlık eserleri, çeşme dekorasyonunda kullanılan diğer malzemelerdir. Özellikle parapet duvarı ve podyum duvarı üzerindeki mermer plakalar, rölyeflerle bezenmiştir. Bu rölyeflerde, bir kayanın üzerine uzanmış veya ağzından dışarıya doğru su akan bir küpe yaslanmış vaziyette yer alan nehir ve kaynak tanrıçalarını simgeleyen figürler, deniz canavarının üzerine binmiş ve elinde midye kabuğu tutar vaziyette gösterilen nymphalar, yunusa benzer balık motifleri, tritonlar, mitolojik konular ve kent simgelerinden oluşan betimler içerirler. Sagalassos (Kat No. 20.2) çeşmesi, Side anıtsal çeşmesi (Kat.No.22.1), yine Anadolu'dan Hierapolis Tritonlar çeşmesi²⁰³ ve Apollon tapınağı önündeki çeşme²⁰⁴, Laodiceia ad Lycum çeşmeleri, benzer rölyeflerle bezenmiştir.

Çeşme yapılarında alınlık dekorasyonu olarak da kabartma levhaların kullanıldığı örnekler mevcuttur. Bunlar arasında, Perge kent kapısı kompleksi içindeki çeşme (Kat No. 16.2) ve akropol eteklerindeki çeşme (Kat.No. 16.1), Side Vespasianus çeşme (Kat. No.22.3), yapılarını sayabiliriz.

Yapılardan ele geçen tavan kasetlerinin, yüksek kabartma halinde işlenmiş bitkisel motifler, baklava dilimleri, deniz yaratıkları, balıklar, mitolojik figürlere ait başlar, tiyatro maskları, kent simgelerini oluşturan motifler, içerdiği görülmektedir. Bu tip tavan kasetlerinin ele geçtiği yapılar arasında; Side anıtsal çeşmesi (Kat.No. 22.1), Side Vespasianus çeşmesi (Kat. No.22.3), Side üç havuzlu çeşme (Kat.No. 22.2), Sagalassos çeşmesi (kat. No. 20.3), Aspendos çeşmesi (Kat.No. 6), Miletos Trayanus çeşmesi (Kat.No. 13.2) sayılabilir.

Çeşme dekorasyonunda kullanılan en önemli elemanlar heykellerdir. Aedacula ve nişlerle donatılan Roma dönemi çeşmelerinde, bunların içlerinin ve aralarının heykellerle dekore edilmesi gelenek haline gelmişti. Heykeller arasında, yapının ithaf edildiği imparator heykelleri önemli bir yer tutar. Ephesos Trayanus çeşmesinde (Kat.No. 8.3), merkezi nişte yer alan Trayanus'un gerçekten iki misli büyüklükteki heykelinin altından, sular akar. Böylece, İmparator Trayanus suyu bahşeden gibi görünmektedir. Böyle konumlandırılmış bir Hadrianus heykelini, Argos'tan yazıtıyla nymphaion olarak belirlenen bir yapıda buluyoruz.²⁰⁵

Nişli ve aedicalı bölümler arasında ve içinde yer alan postamentler, üzerinde yer alabilecek heykeller için konulmuştu. Oturur veya ayakta durur vaziyette yer alan heykeller yalnızca dekoratif amaçlı değil, imparator ve ailesinin, kentin ileri gelenlerinin, yapının sponsorluğunu yapan kişinin, onurlandırılması amacıyla konulmuş olmalıdır. Bu amaç, Olympia'daki Herodes Atticus çeşmesinde oldukça belirgindir. Kendisi, ailesi, tanrılar ve imparatorların heykelleri, bir düzen içinde yarım daire şeklindeki exedraya yerleştirilmiştir. Böylece kent ve kent halkı, imparator ve ailesini en güzel şekilde yücelterek övme imkanını bulmuş oluyordu.

Çeşme yapılarında görülen heykeltraşlık eserleri arasında, özellikle su ile ilgisinden dolayı nehir tanrıları başta gelir. Ephesos Pollio (Kat No. 8.5) ve Fontane (Kat.No.8.7) çeşmeleri; Perge akropol eteklerindeki çeşme (Kat.No.16.1) ve sikkelerden tanıdığımız Hadrianapolis çeşmesinde görüldüğü gibi²⁰⁶. Bunların dışında, mitolojik konuların işlendiği heykel gruplarını, Ephesos Pollio çeşmesinde (Kat.No. 8.5); Dionysos, Aphrodite, Artemis, Apollon, Athena, Zeus, Asklepios gibi, tanrı ve tanrıça ve nympa heykellerini, Miletos Trayanus çeşmesi (Kat. No. 13.2), Perge akropol eteklerindeki çeşme (Kat.No.16.1), Sagalassos çeşmesi (Kat.No.20.3), Side üç havuzlu çeşme (Kat. No. 22.2) yapılarında; kentin kuruluş efsanesiyle ilgili heykeller Ephesos Trayanus çeşmesinde (Kat.No. 8.3); dinlenir ve yatar vaziyetteki savaşçı heykelleri Ephesos Hydreon (Kat.No. 9.4), Ephesos Pollio çeşme (Kat.No. 9.5), yapılarında yer alır.

Efsaneye göre, Yunanistan'da Helikon dağının eteğinde yer alan Hippokrene ve Aganippe kaynakları, şu şekilde ortaya çıkmıştır. Yunanca'da kaynak anlamına gelen "pege" sözcüğünden türemiş sayılan Pegasos, pınar ve çeşme başlarında bulunmaktan hoşlanırmış. Birgün ayağını yere vurarak Helikon dağının eteğinde Hippokrene ve Aganippe kaynaklarını ortaya çıkararak, at çeşmesini meydana getirdiği anlatılır²⁰⁷. Çeşme yapılarında dekorasyon olarak kullanılan at heykelleri, olasılıkla bu efsaneye ilgili olmalıdır. Böyle bir örneği, sikke üzerinde Hadrianapolis çeşme betiminde buluyoruz.

ROMA DÖNEMİ ÇEŞMELERİNDE ÇÖRTEN TİPLERİ

Yunan çeşmelerinde kullanılan aslan başı çörtlenlerin yanında, Roma dönemi çeşmelerinde midye kabuğu, yunus başı, triton, deniz yaratıkları, ırmak tanrılarını simgeleyen figürlerin, kullanıldığı gözlenir. Ephesos Trayanus (Kat. No. 8.3), Hydredocheion (Kat.No. 8.8), Aspendos (Kat.No. 6) çeşmelerinde olduğu gibi. Ayrıca suyun akışını kolaylaştırmak ve öndeki havuza rahat ulaşmasını sağlamak amacıyla, cephe duvarına konsol şeklinde çıkıntıların yerleştirildiği düzenlemeleri, Side anıtsal çeşmesi

(Kat.No.22.1), Olba-Ura (Kat.No.15) eşmelerinde buluyoruz.

Kadın ve erkek heykellerin taşıdığı amphoralar veya onlara yapışık olarak yerleştirilmiş balık şeklindeki çörtlenlerin yer aldığı düzenlemeleri Miletos Trayanus eşmesinde (Kat. No. 13.2) görüyoruz.

Side Vespasianus eşmesinde (Kat. No. 22.3), yapının üzerinde yükseldiği podyum duvarının ortasında, aşağıya doğru genişleyen büyük bir yarık açılmıştır. Böylece örtlenlerden akan suyun kolayca havuza ulaşabilmesi sağlanmış olmalıdır. Ayrıca aediculaların tabanı delinerek, tabanı tüm derinliğince kateden ince, uzun su kanalları yapılarak, bu kanallardan geçen suyun havuza akması sağlanmıştır. Benzer düzenlemeleri Suriye'den Byblos²⁰⁸ ve Kuzey Afrika'dan Tipasa²⁰⁹ eşmelerinde buluyoruz.

YEDİNCİ BÖLÜM

PLANLARINA GÖRE ANADOLU ROMA DÖNEMİ ÇEŞME TİPOLOJİSİ

Ele aldığımız bölgelerde Anadolu Roma İmparatorluk dönemi çeşmelerinde, direk olarak çeşme mimarisine bağlayacağımız bir plan tipi olmamakla birlikte, diğer yapı tiplerinden faydalandığı, dönemin kamu yapılarının cephe düzenlemesinden büyük ölçüde etkileşim olduğunu, kronolojik bir düzen içinde incelendiğinde ise, yapıların olası kökenlerine ulaşıldığı ve bazı tiplerde bölgesel özelliklerin ortaya çıkabileceği anlaşılmaktadır. Üzerinde yükseldikleri temellerine bakılarak, yapıları düz temelli, apsidal temelli ve bu ikisinin sentezini oluşturan düz ve apsidal temel planlı olmak üzere üç ana başlık altında inceleyeceğiz. Bu temel planlar esas alınarak, bunların değişik tiplerde de ayrı başlıklar halinde gruplara ayrılarak incelenmiştir. Bunlar; apsidal plan, kanatlı apsidal plan; uzun kanatlı U plan, kısa kanatlı U plan, olarak sıralanabilir.

I- APSİDAL TEMELLİ ÇEŞMELER

Apsidal temelli çeşmeleri, apsidal plan ve kanatlı apsidal plan olarak iki başlık altında inceleyeceğiz.

APSİDAL PLAN

Konum olarak çoğunlukla bir teras duvarına, bir kayalığa ya da bir yapının arka duvarına yaslandırılmış olan bu yapılar, İtalya'da M.Ö. 2. yüzyıldan itibaren görülen üzeri kemerle örtülü apsidal bölümle son bulan çeşme salonlarında, bu apsidal kısım bağımsız hale gelmiş olup, bağımsız apsid ya da exedra biçiminin çeşme fonksiyonu ile biraraya gelişiyile gerçekleştirilmiştir. Plan olarak doğal kaynak mağaralarının yapay adaptasyonları olan bu yapılar, yüksek bir podyum duvarı üzerinde yükselirler. Yapıların başlıca elemanı olan yarım daire veya yarım yuvarlak planlı büyükçe apsidal bir niş, bu nişin çevrelediği yarım daire planlı bir havuz, sıklıkla bu havuzun önünde yer alan dikdörtgen planlı daldırma havuzu olarak tanımlayacağımız, ikinci bir havuz yer alır. Nişli bölümün üzeri

kubbe formlu tonozlu bir çatıyla örtülürken, bazı yapıların üzerinin örtülü olup, olmadığı belli değildir. Genişçe iç bükey duvar, dönüşümlü olarak yerleştirilen dikdörtgen ve yarım yuvarlak nişlerle donatılmış olup, heykellerin farklı değerleriyle bu nişler içinde sıralanabilir olması, bu tip yapılarda bir avantaj oluşturunuyordu. Nişler birbirlerinden, aralarında yer alan sütunlarla ayrılıyordu. Sigmanın geç formuna benzeyen temelinden dolayı “ay biçimli sigma” olarak²¹⁰ da tanımlanan bu yapı tipini, Malalas’ın anlatımlarında buluyoruz (Kat.No.3.3).

Bu tipin en erken örneğini, Crema tarafından M.Ö 150-120 yıllarına tarihlendirilen, dairesel büyük bir niş içeren planıyla İtalya’dan Bovillae çeşmesi verir²¹¹. Ostia kazıları, M.S. 1. yüzyıla kadar inen örnekler verir²¹². Yunanistan, Anadolu, Roma’nın diğer eyaletlerinde, bu tipin daha erken bir örneğinin ele geçmemiş olması, olası kökeninin İtalya olduğunu düşündürmektedir.

Apsidal planlı çeşmeler Anadolu’da şu örneklerle temsil edilirler: Ephesos Arkadiane caddesi güney portikosunda arka duvara yaslandırılmış olarak yer alan çeşme yapısı (Kat. No. 8.2, Levha.37); cephesi Domitianus meydanına açılan Ephesos Pollio çeşmesinin apsidal bölümü (Kat.No. 8.5, Levha. 40.1-4); Malalas’ın anlatımlarından tanıdığımız Antiochia on Orontes çeşmeleri (Kat.No. 3.2, 4.3); yarım daire şeklindeki temel kalıntısıyla Ariassos çeşmesi (Kat.no.5). Suyunu aquadükten sağlayan Pollio ve Ariassos çeşmeleri dışında, diğer örneklerde yapılara suyun ne şekilde ulaştığını bilemiyoruz. Anadolu’dan bulduğumuz yapılar içinde en erkeni, Domitianus dönemine tarihlenen Pollio çeşmesidir. Diğer yapılar M.S. 2. yüzyıl içine tarihlenirler.

Bu tipin en güzel örneğini Olympia’dan, Herodes Atticus exedrası olarak geçen çeşme yapısı (Levha 19) verir²¹³. Yapı, Kronion dağının eteğine yaslanan konumuyla, monumental bir exedranın, mağaranın ağız şeklinde görünmesini sağlamıştır. Suyunu aquadükten sağlayan yapının, üzeri kubbe formlu tonozlu bir çatıyla örtülüydü. Apsidal iç havuzun önünde dikdörtgen planlı bir daldırma havuzu yer alıyordu. Yunanistan’dan bir diğer örneği, M.S. 2. yüzyılın ortasından olmak üzere Atina agorasının güneybatısında yer

alan²¹⁴, cephesi Panathenaia alay yoluna bakacak şekilde konumlandırılan çeşme yapısında buluyoruz. Argos'ta imparator Hadrianus tarafından yaptırılan aquadüktün sonunda yer alan apsidal planlı çeşme yapısı²¹⁵, bir bölümüyle kayaya oyulmuş olup, üzeri kemer şeklinde tonozlu bir çatıyla örtülüdür. Tipik bir mağarayı anımsatan yapı, çeşmeye özel referanslı bir yazıt taşıması bakımından önemlidir. Arşitravi üzerinde yer alan yazıtta nymphaion olarak geçen yapıda, "munera" sözcüğün kullanılmış olması²¹⁶, buranın halkın hizmetinde olan fonksiyonel bir çeşme olduğunu gösterir. Sütunlu caddelerle bağlantılı olarak konumlandırılan; Suriye'de Palmyra, Apamea ve Jerash çeşmeleri²¹⁷, bu tipin geniş bir coğrafi alana yayılmış olduğunu gösterir. Suriye'de Pella'dan ele geçen²¹⁸, Elegabal dönemine tarihlenen bir sikke üzerinde ise, yarım daire planlı bir temel üzerinde yükselen ve nişlerle donatılmış bir çeşme betimi yer alır. Ancak kalıntılarıyla bu yapı saptanamamıştır.

Bu tipin İtalya'dan en güzel örneğini, şu an Vittorio Emanuele II meydanında yer alan kalıntılarıyla, "Mario Tropheumu" olarak bilinen, M.S. 1. yüzyıla tarihlendirilen, daha sonra M.S. 3. yüzyılın ilk yarısında Alexander Severus döneminde çeşme yapısı ile birleştirilerek, hem çeşme hem zafer anıtı fonksiyonuna sahip olan yapı verir²¹⁹ (Levha.20). Merkezde yer alan apsidal nişin her iki yanındaki küçük nişlerde Domitianus dönemine ait iki trophe (sütun şeklindeki ganimet heykeli) mevcuttur. Ostia'dan geç bir örnek, bu tipin M.S. 4. yüzyıla kadar sürdüğünü ortaya koyar²²⁰.

Apsidal planlı çeşmelerde, apsidal nişin masif bir dikdörtgen gövde içerisinde yer alan tipleri de mevcuttur. İmparatorluğun batı yarısından ele geçen malzeme, M.S. 1. yüzyıla kadar iner. M.S. 1. yüzyılın 2. yarısına tarihlenen bir bahçe çeşmesinde²²¹ ve M.S. 2. yüzyılın 1. yarısına tarihlenen Ordonia çeşmelerinde²²² görülür. Anadolu'dan Alexandria Troas çeşmesi²²³ (Levha.21), aquadüktün sonunda yer alan konumuyla, bu tipin en güzel örneklerinden birini verir. Yapı, M.S. 2. yüzyıl ortalarına tarihlendirilir. Bu tipin bir diğer örneğini ise, imparatorluk döneminden olmak üzere, Cezair'de Cherchel'de buluyoruz²²⁴.

KANATLI APSİDAL PLAN

Apsidal planlı çeşmelerin yana doğru açılan kanatlarla genişletilmiş tipi şeklinde tanımlayacağımız bu tip, merkezde yer alan dairesel büyük bir nişin her iki tarafına dik veya geniş açıda dönüşleri olan düz ve kısa duvarların yanlara doğru kanat şeklinde açılmasıyla elde edilen bir plan gösterirler. Kanatlı apsidal planlı yapılarda; apsidal nişin çevrelediği yarım daire bir havuz, bu havuzun önünde ise kanatları da içine alacak şekilde yer alan dikdörtgen planlı bir daldırma havuzu yer alır. Apsidal nişin üzeri kubbe formu bir çatıyla örtülü olabileceği gibi, örtünün olmadığı örnekler de mevcuttur. Apsidal büyük niş ve kanat bölümleri, alternatif olarak dikdörtgen ve yarım daire nişlerle donatılmıştır. Nişler birbirinden sütunlarla ayrılırlar. Bu tip yapılar omegaya benzer bir form gösterirler.

En erken örneklerini İtalya'da bulduğumuz bu tipin, olası kökeni İtalya olmalıdır. Augustus dönemine tarihlenen Via degli Annibaldi çeşmesi²²⁵, M.S. 1. yüzyıldan bir diğer örnek ise Palatin'de Neron'un sarayında yer alan çeşme yapısıdır²²⁶. Önceleri genelde villa, saray mimarisine bağlı olarak görülen bu tip, sonraları bağımsız yapılar şeklinde görülmüşlerdir.

Apsidal büyük niş mağaranın anısını koruyagelmiş olup, kanatlarda yer alan dikdörtgen nişlerle Augustus dönemi scaenae frons etkisi taşıyan yansımalar ortaya çıkmıştır. Pompei tiyatrosu sahne binası, Augustus döneminde merkezde yer alan yarım daire planlı büyük bir niş ve bunun her iki yanında yer alan dikdörtgen nişlerle oluşturulan bir cephe düzenlemesine sahiptir²²⁷. Çizimi R. Koldewey tarafından yapılan sahne binasının kesitine bakıldığında (Levha 22), kanatlı apsidal plan olarak tanımladığımız çeşme yapılarına model oluşturduğu açıktır. Bu tip çeşme yapıları, mağara çeşmeleri ile scaenae fronsun sentezi şeklinde yorumlanabilirler.

Bergama Demeter kutsal alanında konumlandırılan Demeter çeşmesi (Kat.No: 7.3, Levha.32.1-2); teras duvarına yaslandırılmış olan konumuyla Anemurium çeşmesi (Kat.No.2, Levha. 28); iki caddenin kesişiminde yer alan Ephesos Hydreion (Kat.No. 8.4, Levha.39) çeşmesi, Anadolu'dan verebileceğimiz örneklerdir. Hydreion çeşmesi M.S. 3. yüzyılın başlarından

olup, Bergama Demeter eşmesi M.S 2. yüzyılın ortalarına tarihlenir.

Aquadüktlerle, su kanallarıyla bağlantılı olan bu yapıların, çok katlı anıtsal örneklerini özellikle Kuzey Afrika'da görüyoruz. Leptis Magna'da İki caddenin kesişiminde yer alan iki katlı büyük çeşme yapısı²²⁸, her katında yedişer adet nişe sahiptir. Yapı Caracalla dönemine tarihlenir. Lambaesis "Septizonium" olarak geçen çeşme yapısı, arşitravı üzerindeki parçalar halinde ele geçen yazıttan,²²⁹ M.S. 226 yılında Alexander Severus döneminde yapıldığı ve aquadüktle bağlantılı olan yapının "nymphaei opus" olarak tanımlandığı anlaşılır. Tunus'dan Thugga çeşmesi, Crema tarafından Severus'lar dönemine tarihlendirilir²³⁰. Cadde üzerinde konumlandırılan ve tam bir omega formu gösteren Tipasa çeşmesi, M.S. 3. veya 4. yüzyıla tarihlendirilir²³¹.

Suriye'den Bosra'da iki caddenin kesişiminde konumlandırılan çeşme yapısı,²³² eğik olarak yerleştirilen iki kanat arasında büyük bir apsidal niş içerir.

Sütunlu cadde üzerinde yer alan konumuyla Ürdün'den Gerasa çeşmesi²³³ (Levha. 23), apsidal bölümde alternatif olarak yer alan yarım daire ve dikdörtgen nişlere sahiptir. Yapı M.S. 190 yılına tarihlenir. Ürdün'den bir diğer örneği sütunlu cadde üzerinde yer alan konumuyla Petra kuzey çeşmesi²³⁴ verir. Yapı, Diocletianus dönemine tarihlenir.

Kanatlı apsidal yapılarda, apsidal bölümün masif bir dikdörtgen gövde içinde yer alan tipleri de mevcuttur. Magnezya sokağı üzerinde konumlandırılan Ephesos Fontane çeşmesi (Kat. No. 8.7, Levha.42), yazıtıyla M.S. 2. yüzyıla tarihlenir.

2- DÜZ TEMELLİ ÇEŞMELER

Düz temelli kalın bir duvarın içine alternatif olarak yerleştirilen dairesel ve dikdörtgen nişlerin yer aldığı, bu duvarın ön tarafında ise tek katlı olabileceği gibi, daha çok iki veya üç katlı sütun düzenlerinden oluşan, cephe duvarının her iki kenarından öne doğru kanat şeklinde açılan yan duvarlarla U planlı olarak tanımlayacağımız, öncelikle tiyatro sahne binası cephelerinde görülen, kütüphane, kent kapısı, imparator salonlarına kadar, genel anlamda Roma

mimarisinin duvarı değerlendirilme biçimi içinde bir yeri olduğu anlaşılan, yalnızca çeşme fonksiyonu ile açıklanamayacak çeşme örnekleri, Anadolu'da Roma dönemi çeşme mimarisinin en görkemli örneklerini sunar. Buna karşı imparatorluğun batı yarısında böyle bir çeşme tipine pek rastlanılmaması, Anadolu için karakteristik tip olarak yorumlanmasını sağlar. İtalya'da Ostia²³⁵ ve M.Ö. 1. yüzyıldan olmak üzere Bolsena'da konut mimarisine bağlı olarak bahçe içinde yer alan,²³⁶ cephe duvarına oyulmuş birkaç nişle sınırlı olan düzenlemeler vardı. Ancak bunlar çok basit örneklerdi.

Düz temelli, U biçimli bir plana sahip olan çeşme yapılarını, daha önceleri Olgun Hellenistik dönemden olmak üzere Tenos'ta ve Geç Hellenistik dönemden olmak üzere Sagalassos'da (Kat. No.20.1, Levha.59.1-2) buluyoruz. Ancak bunlar cephe düzenlemeleriyle stoa benzeri yapılarıdır. Anadolu, özellikle M.S. 2. yüzyılın ortalarından itibaren bu tipin anıtsal örneklerini verir.

U planlı, düz temelli yüksek bir podyum üzerinde yükselen sütunlarla oluşturulan bu tip için, O. Puchstein²³⁷ scaenae frons etkisi taşıyor der. Çok katlı sütun mimarisi, aediculalar ve nişlerle donatılan cephe duvarı ve bu duvarın her iki kenarından öne doğru açılan kanatlarla meydana gelen çeşme planları, Roma tiyatroları sahne binalarında cephe duvarı ve bunu her iki yandan çeviren kanatlarla oluşturulan düzenlemeyi anımsatır. Çeşme yapılarında kanatlar arasında kalan dikdörtgen havuz, tiyatrolarda oyunun oynandığı proskenium konumundadır. Pek çok örnekte bu havuzun önünde ikinci bir havuz yer alır ki, bu da daldırma havuzudur. Aquadüktlerle bağlantılı olan bu yapılara su, cephe duvarına yerleştirilen borular ve borulardan çötenlere iletilerek sağlanıyordu. Cephe duvarının önünde yer alan büyük havuzda depolanan su, buradan öndeki daldırma havuzuna iletiliyordu. Anadolu'da bulduğumuz U planlı Roma dönemi çeşmelerini, uzun kanatlı U plan ve kısa kanatlı U plan olmak üzere iki başlık altında inceleyeceğiz.

UZUN KANATLI "U" PLAN

Düz temelli yüksek bir podyum duvarı üzerinde yükselen, cephe duvarı ve

bu duvarın her iki tarafından öne doğru kanat şeklinde uzanan yan duvarlara sahip olan bu yapılar, cephe duvarının önünde kanatları da içine alacak biçimde yerleştirilmiş dikdörtgen planlı havuz bölümüne sahiplerdir. Rezervuar fonksiyonuna sahip olan bu iç havuzun önünde ise, daldırma havuzu olabilecek ikinci bir havuz yer alır. İki havuzu birbirinden, aralarında yer alan parapet duvarı ayırır. Bu tip yapılar tek katlı olabileceği gibi, iki, üç katlı örnekleri de mevcuttur. Bu yapılarda cephe duvarı ve kanatlar, aediculalar, dikdörtgen ve yarım daire nişlerle donatılmış olup, bu bölümlerin içi heykellerle dekore edilmişlerdir. Çok katlı bu yapılarda dikkat çeken bir özellik, katlar arasında bağlantı sağlayan saçaklığın, aedícula mimarisiyle birlikte gelişen çıkıntılı saçaklık tipini oluşturmasıdır. Anadolu Roma dönemi çeşme mimarisinde, Domitianus döneminden başlamak üzere, özellikle imparator Trayanus ve Hadrianus dönemi ile birlikte görülen bir özellik olarak karşımıza çıkan bu tip, Anadolu çeşmeleri için karakteristik diyebileceğimiz çeşme grubunu oluştururlar. Bu grup içinde değerlendireceğimiz yapılar, üç tip cephe düzenlemesi gösterirler.

Birinci tip, düz cephe özelliği olarak tanımlayacağımız, cephe duvarı önünde bir dizi sütunun oluşturduğu aediculalarla meydana gelen düzenlemelerdir. İkinci tip, cephenin merkezi yerinin alınlıklı büyük bir nişle vurgulanarak, bunun yanında yer alabilecek daha küçük boyutlardaki nişlerle belirlenen düzenlemedir. Üçüncü tip düzenleme ise, düz temelli bir cephe duvarına egemen olan üç büyük apsidal nişle belirlenen yapılardır.

A- Düz cephe özelliği

Domitianus dönemine tarihlenen ve Domitianus meydanına bakan cephesiyle konumlandırılan Ephesos çeşmesi (Kat.No. 8.5, Levha. 40.-2), bu tipin en erken örneğidir. Aquadüktün son noktasını oluşturan ve meydan çeşmesi konumundaki Miletos Trayanus çeşmesi (Kat.No. 13.2, Levha. 48.1-2), üç kat halinde yükselen fasad duvarıyla bu tipin en görkemli örneğini oluşturur. Bu yapıda birinci katın aediculaları arasında oluşan serbest nişler üzerinde ikinci katın aediculaları yer alır. Yapı, ilk iki katıyla M.S. 2. yüzyıl başına tarihlenir. Sütunlu cadde sonunda konumlandırılan ve iki kat halinde

yükselen M.S. 2. yüzyılın sonundan Olba-Ura (Kat.No. 15, Levha. 50) ve Olba-Diocaesarea (Kat.No. 14, Levha. 49) çeşmeleri; meydan çeşmesi konumunda olan Phaselis çeşmesi (Kat.No.17, Levha. 54); kuzey-güney caddesi sonunda konumlandırılan Pisidia Antiochiası çeşmesi (Kat.No. 18, Levha.55) temel kalıntılarından anlaşıldığı kadarıyla, cephe duvarı ve bu duvarın her iki kenarından öne doğru uzanan yan kanatlara sahiptir. Bu yapıyı diğer yapılardan ayırıcı özelliği, cephe duvarı ve yan duvarlar boyunca uzanan U planlı bir havuza ve bunun önünde yer alan U planlı bir avlu bölümüne sahip olmasıdır. Bu görünümüyle yapı, Geç Hellenistik dönem Sagalassos çeşmesini anımsatır. M. S. 1. yüzyıla tarihlendirilen aquadükten gelen suyla beslendiği anlaşılan yapının, Roma döneminde inşa edildiği anlaşılr. Kentin tarihi gelişimi içinde birçok yapı, aquadükte dahil olmak üzere M.S. 1.yüzyıla tarihlenir. Çeşme yapısı da 1. yüzyıldan olmalıdır.

B- Alınlıklı niş uygulamasının görüldüğü cephe özelliği

Cephe duvarı ve kanatlardan oluşan, ancak alınlıklı niş uygulaması olarak tanımlayacağımız, cephe duvarının merkezi nişi üçgen bir alınlıkla taçlanarak, merkezi nişi her iki tarafından sınırlayan aediculalar arasında bağlantı kurar. Bu merkezi nişin her iki yanında, diğer nişli ve aediculalı bölümler devam eder. Çıkıntılı saçaklık mimarisi bu yapılarda da görülür. Benzer cephe düzenlemesini dönemin scaenae frons mimarisinde de görüyoruz. Aspendos tiyatrosu gibi. Bu tip düzenlemeleri, cadde üzerinde konumlandırılan Ephesos Trayanus çeşmesi (Kat.No. 8.3, Levha. 38.1-2) ve iki caddenin kesişiminde konumlandırılan Ephesos Hydredocheion (Kat. No.8.8, Levha. 43.1-2) çeşmesinde buluyoruz. Yapı M.S. 80-82 yıllarına tarihlenir.

C- Üç apsidal planlı cephe özelliği

Düz temelli bir cephe duvarına, üç büyük apsidal nişin egemen olduğu bu yapılar, cephe duvarının her iki yanından öne doğru kanat şeklinde açılan yan duvarlara sahiptir. Apsidal nişlerin tekrarlanması ya da yanyana konulmasıyla meydana gelen, çok katlı bu plan tipi, Roma dönemi scaenae frons mimarisinden etkileşim gösterir. Dairesel üç nişle vurgulanan şemanın

görüldüğü scaenae frons örnekleri, daha çok Severus'lar döneminde görülen bir özellik olarak karşımıza çıkar. Kuzey Afrika'dan Sabratha²³⁸ (Levha 24) ve Suriye'den Bosra²³⁹ tiyatrolarında görüldüğü gibi, daha çok Roma'nın doğu eyaletlerinde görülür. Nişlerin üzeri kubbe formu bir örtüye sahiptir. Nişler birbirinden, aralarında yer alan sütunlarla ayrılırlar. Yüksek bir podyum duvarı üzerinde yükselen cephe duvarının önünde büyük bir iç havuz, bu havuzun önünde ise ikinci bir havuz yer alır ki, bu da daldırma havuzudur. Bazı örneklerde daldırma havuzu yerine, yalakların yer aldığı düzenlemeler görülür.

Bu tipin en güzel örneğini, Side anıtsal çeşme yapısı verir (Kat.no. 22.1, Levha.63.1-2). Gölge-ışık oyunlarına göre düzenlenmiş olan ve barok bir karakter taşıyan bezemelerin, kentteki devlet agorası imparator salonunun²⁴⁰ mimari bezemeleriyle olan uygunluğu, Mansel tarafından yapının Antonin'ler dönemine tarihlenmesini sağlamıştır. Meydanla bağlantılı bir konumda yer alan yapı, plan ve konum olarak Roma Septizonium'una benzer. Roma'da Via Appia yolunun girişinde, Palatin tepesinin güneydoğu yamacında yer alan "Septizonium" olarak adlandırılan yapı, yazıtıyla imparator Septimius Severus dönemine tarihlenir²⁴¹. Ele geçen Forma Urbis Severus dönemi kent planından, yapının üç apsidal nişli bir cepheye ve iki tarafında yer alan kanatlara sahip olduğu anlaşılır. Yapının plan ve rekonstrüksiyonu T. Dombart tarafından yapılmıştır (Levha. 25). Antik yazarlardan Ammianus Marcellinus (Amm. Mar. 15. 7,3) Septizonium'da, kalabalık insan topluluklarından söz etmektedir. Belki de burada bir meydan vardı ve caddenin girişinde yer alan yapı, aynı zamanda meydanla da bağlantılıydı. Daha erkene tarihlenen Side çeşmesi, bu yapıya örnek oluşturmuş olmalıdır.

Üçlü apsidal planın hakim olduğu bir diğer örnek ise, meydan çeşmesi olarak konumlandırılmış, Sagalassos aşağı agorasının kuzeyinde yer alan çeşme yapısıdır (Kat.No. 20.2, Levha. 60.1-2). Hadrianus dönemine tarihlendirilen yapının planı, dairesel üç büyük niş ve bunların arasında yer alan aediculalarla belirlenir. Malalas'ın anlatımlarından tanıdığımız Antiochia

on Orontes eşmesi (Kat.No. 3.1), üç apsidal nişinden dolayı “Trinymphon” olarak adlandırılmaktadır. Malalas tarafından imparator Caligula’ya mal edilen yapı, bu tipin en erken örneği olmalıdır. Antik yazarlardan Libanios’un anlatımlarından, yapının sütunlu cadde ve meydanla bağlantılı olarak konumlandırıldığını öğreniyoruz.

Bu tipin bazı değışikliklerle çok büyük boyutlardaki bir örneğini, Amman’da buluyoruz²⁴² Meydan eşmesi konumundaki yapı, cephe duvarında bir adet, bu duvarın her iki tarafına eğik olarak yerleştirilen kanatlarda birer adet olmak üzere, üç adet büyük apsidal nişe sahiptir.

KISA KANATLI “U” PLAN

Düz temelli podyum duvarı üzerinde yükselen, aedacula ve nişlerle donatılmış cephe duvarı, bu duvarın her iki kenarında yer alan aedacula mimarisi ya da tek bir sütunla, kanat anlamında olmasa da, ana planda öne doğru çıkıntı oluşturan ve bu çıkıntılarla kısa kanatların elde edildiği plan tipi olarak tanımlanabilir. Bu haliyle yapı, çıkıntılı stoa tipini anımsatır. Cephe duvarının önünde, kenarlardaki çıkıntıları da içine alacak biçimde dikdörtgen planlı bir havuz yer alır. Bu tipin tek katlı olabileceği gibi, iki katlı örnekleri de mevcuttur. Anadolu’dan bulduğumuz bu tip yapılarda, cephe duvarının merkezi yerinin büyükçe bir nişle vurgulandığı ve bu nişin etrafında aedicalalı ve nişli bölümlerin yer aldığı gözlenir. Bu yapılarda aedacula mimarisiyle birlikte gelişen çıkıntılı saçaklık mimarisi gözlenir.

Meydan eşmesi olarak konumlandırılan Sagalassos eşmesinde (Kat.No. 20.3, Levha. 61) tek katlı olan yapı, cephe duvarının merkezi yerinde yarım yuvarlak bir nişle vurgulanmıştır. Yapı Marcus Aurelius (M.S. 161-180) dönemine tarihlenir. Selge eşmesinin planı (Kat.No. 21, Levha. 62.1-2), cephe duvarının merkezinde yer alan yarım yuvarlak bir niş ve bu nişin yanlarındaki aedicalalar, cephe duvarının her iki kenarında ise tek sütunla öne doğru oluşturulan çıkıntılarla belirlenir. Yapı M.S. 2. yüzyıla tarihlenir. Meydan eşmesi olarak konumlandırılan Aspendos eşmesinin (Kat.No. 6, Levha.30.1-3) planı, iki kat halinde yükselen cephe duvarının

yarım yuvarlak merkezi bir nişle vurgulandığı, bu nişin her iki yanında alternatif olarak yerleştirilen yarım yuvarlak ve dikdörtgen nişlerin yer aldığı ve cephe duvarının her iki kenarında yer alan aedícula mimarisiyle, ana planda öne doğru oluşturulan çıkıntılarla belirlenir. Yapı Marcus Aurelius dönemine tarihlenir. Perge akropol eteklerindeki çeşme yapısının (Kat.No. 16.1, Levha. 51.1-2) asıl çeşme bölümü, bu kategoriye girer. Büyükçe yarım yuvarlak bir nişle belirlenen merkezi kısım, her iki yanında yer alan aedículalarla ve bunların uzantısı şeklinde yer alan tek bir sütunla, ana planda çıkıntı oluşturulmuştur. Yapı M.S. 2. yüzyıl ortalarına tarihlendirilir. Sütunlu cadde üzerinde konumlandırılan Side Vespasianus çeşmesi (Kat.No. 22.3, Levha.65.1-2) kenarlarda yer alan iki aedícula çıkıntısı arasında kalan büyük yarım yuvarlak bir nişle karakterize olur. Sütunlu cadde üzerinde konumlandırılan Side üç havuzlu çeşmesinin planı (Kat.no. 22.2, Levha.64.1-2), dört aedícula çıkıntısı arasında kalan nişli bölümler ve bunların önünde yer alan havuzlarla karakterize olur. Ephesos Magnezya kapısı yanındaki sokak çeşmesi (Kat.No.8.6, Levha. 41), cephe duvarının her iki kenarında yer alan aedícula mimarisiyle kısa kanatlara sahip olan yapı, kitabesiyle M.S. 102-117 yıllarına tarihlenir.

Cephe duvarının her iki yanından öne doğru uzanan kanatların yer almadığı, aedícula ve nişlerle dekore edilmiş cephe duvarı özelliğine sahip, cephe duvarının önünde yer alan havuzla karakterize olmuş çeşme yapıları, Perge’de iki örnek ile temsil edilir. Meydan çeşmesi konumunda olan Perge kent kapısı kompleksinde yer alan çeşme yapısı (Kat.No. 16.2, Levha.52.1-2) yazıtıyla Septimius Severus dönemine tarihlenir. Perge tiyatrosu sahne binasının dış cephesinin beş adet yarım yuvarlak nişle bir çeşme yapısı haline dönüştürüldüğü örnekte (Kat.No. 16.3, Levha. 53.1-2), nişlerin önünde yarım daire planlı havuzlar yer alır.

3-DÜZ VE APSİDAL TEMELİN SENTEZİNİ OLUŞTURAN ÇEŞMELER

Bu tip yapılar, Roma dönemi çeşmelerinde prensipte iki tipi oluşturan

apsidal plan ve düz temelli çeşmelerin iyice yerleştiği ve başarıyla inşa edildiği bir dönemde, değişik modellerden faydalanılarak, meydana getirilmiş olmalıdır.

Sütunların çevrelediği dikdörtgen bir bölümün, yarım daire şeklinde bir portikonun çevrelediği, yarım daire bir havuza açılmasıyla karakterize olan Letoon çeşmesi (Kat.No. 11, Levha.45), imparator Hadrianus'a ithaf kitabeli heykel kaidesiyle, Hadrianus dönemine tarihlendirilir.

Bu tipin en güzel örneğini, iki caddenin kesişiminde yer alan konumuyla Laodiceia ad Lycum çeşmesi verir (Levha 26). Yapının planı iki büyük yarım daire niş arasında, iki tarafı sütunlarla çevrili bir düzeni taşıyan kareye yakın bir havuzun yer almasıyla, belirlenir. Yapı ilk evresiyle, M.S. 3. yüzyıla tarihlenir.²⁴³

Ürdün'den bu tip bir örneği, İki caddenin kesişiminde yer alan Petra çeşmesi²⁴⁴ verir. Yapı, apsidal planlı iki niş arasında yer alan, 8m. genişliğinde dikdörtgen planlı havuz bölümüne sahiptir. Bu yapılara benzer dördüncü bir örnek, Roma dünyasında bulunamamıştır.

SEKİZİNCİ BÖLÜM

SONUÇ

Anadolu, Yunan ve Roma topraklarında çeşme geleneğinin kökenine inildiğinde, doğal kaynaklarla bağlantılı oldukları anlaşılmaktadır. Erken dönemlerden itibaren bütün bu saydığımız yerlerde, doğal kaynaklar su gereksiniminin karşılanmasında kullanılmış olup, gerekli düzenlemelerin yapılmasıyla, bölge halkı tarafından daha rahat kullanılabilecek fonksiyonel düzenlemeler haline getirilmişlerdir. Kaynakların bulunduğu yerlerin kutsallığına, kaynak kültüne bağlı olarak bu yerlerde adak olarak bırakılmış malzemenin varlığı tanıklık eder. Kutsal sayılan bu yerler, aynı zamanda bölge halkının su gereksinimine hizmet veren, erken dönem çeşme yapıları olarak tanımlanabilirler. Bu topraklarda, erken dönemlerden itibaren kaynak kültüyle gelişen çeşme düzenlemelerinin varlığını, kalıntılar ortaya koyar.

Katalog kapsamına aldığımız bölgeler içinde, bulduğumuz en erken çeşme yapısı Smyrna Arkaik dönem çeşmesidir (Kat.No. 27). Erken dönemlerden itibaren Anadolu topraklarındaki çeşme geleneği incelendiğinde, Hitit'ler döneminde Boğazköy'de, üstü bindirme tekniğinde yalancı tonoz ile örtülü ve son bölümünde su toplama havuzuna sahip olan, yer altı kaynak suyuyla bağlantılı, bir yapı ile karşılaşırız²⁴⁵. Yapının duvar işçiliğinde büyük boyutlu Kyklop taşlar kullanılmıştır. Yan duvarları oluşturan taşların birleşme yerleri dikeydir ve sonunda yapı eğik duvarlar arasına asılmış bir sıra kemer taşıyla bitirilmiştir. Smyrna çeşmesi de, plan itibarıyla, yapım tekniğiyle ve yer altı kaynağıyla bağlantılı havuz düzenlemesiyle, benzer bir tip oluşturur (Krş. Levha.1 ve 67.2). Anadolu topraklarında görülen bu eski çeşme geleneğinin, Smyrna yapısına model oluşturduğu düşüncesindeyiz.

Hellenistik dönem Anadolu ve Yunan çeşmelerine baktığımızda, aralarında plan bakımından büyük benzerliklerin olduğu gözlenmektedir (Krş. Levha. 5 ve 47; Levha 6 ve 46;). Özellikle Hellenistik dönemin erken evresine tarihlenen çeşme yapıları, cephe duvarlarıyla çoğunlukla teras duvarına, kayalığa ya da bir dağa yaslandırılmış olan konumlarıyla, cephe duvarı ve antelerle son bulan yan duvarlarla, cephe duvarının önünde yer alan

daldırma havuzu ve bu havuzun önünde in antis sütunlarla oluşturulan avlu bölümleriyle belirlenen planlarıyla, karakterize olurlar.

Hellenistik dönemin Olgun ve Geç evresinde ise, U planlı olarak tanımlayacağımız; U planlı bir havuzu ve onun önünde U planlı avlu bölümüyle karakterize olan çeşme tipinin görülmeye başladığı anlaşılmaktadır. Bu tip yapılar, Tenos'dan Olgun Hellenistik döneme tarihlenen bir yapı²⁴⁶ ve Sagalassos Geç Hellenistik dönem çeşmeleriyle (Kat.No. 20.1, Levha. 59. 1-2) temsil edilirler. Bunlar cephe düzenlemeleriyle, kanatlı stoa benzeri yapılardı. M.Ö. 4. yüzyılın sonunda Thasos agorasında²⁴⁷ ve Megalopolis'te Phippos stoasında²⁴⁸, dengeleyici yan kanatlı tasarım uygulandığı bu örneklerin, Geç Hellenistik dönem çeşme yapılarına model oluşturduğu anlaşılmaktadır. U plan olarak tanımlayacağımız cephe duvarı ve bu duvarın her iki kenarından öne doğru kanat şeklinde uzanan düzenlemelerin, daha sonraları Roma imparatorluk döneminde gördüğümüz U planlı, zengin bezemeli cephe duvarına sahip olan Anadolu çeşme yapılarında ve scaenae frons adı verilen tiyatronun sahne binasında uygulandığı anlaşılmaktadır. Burada önemli olan bir noktayı da vurgulamak isteriz. Hiti'ler dönemi su yapılarını incelerken, Nişantepe'de yer alan bir havuzdan söz etmiştik²⁴⁹. Bu havuza giden su yolunun alt geçitini, Kral kapısının kuzeyindeki sur duvarının alt tarafında yer alan bindirme tekniğinde inşa edilmiş ve çift oluklu bir kanal içeren geçitten geldiğini söylemiştik. Yapılan araştırmalar, havuza suyun şehir dışından arazinin topografik durumuna göre Boğazköy'ün güneyindeki dağlık bir bölgeden getirildiğini ortaya koymuştur. Buda bize aquadükt kavramının ve bunların sonunda yer alan su haznelerinin, Anadolu'da eski bir geçmişe sahip olan çeşme geleneğinden geldiğini gösteriyor. Asıl öğeleri aynı olan Roma çeşmelerinde, bölgeye bir kemerle getirilen su, çok görkemli bir cephe duvarının çevrelediği geniş su haznelerine iletilir. Ancak zengin bezemeli cephe duvarı, Roma görkeminin göstergesidir.

Anadolu'da Roma dönemine tarihlenen çeşme yapılarının planlarına baktığımızda, prensipte iki tipin çeşme mimarisinde hakim olduğunu

söyleyebiliriz. Bunlar apsidal temel üzerinde yükselen apsidal plan ve düz temel üzerinde yükselen U planlı olarak tanımlayacağımız çeşme yapılarıdır. Her iki çeşme tipinin ortak noktaları, yüksek bir podyum duvarı üzerinde yükselen cephe duvarı, bu duvarın çevrelediği büyük bir havuz ve bu havuzun önünde yer alan daldırma havuzu fonksiyonundaki ikinci bir havuzun, yer almasıdır. Ancak tek havuzlu istisnai örnekler de mevcuttur.

Apsidal planlı yapıların kökenine inildiğinde, M.Ö.2. yüzyılda İtalya'da çeşme salonları olarak tanımlayacağımız bir tipin son bölümünde yer alan apsidal bölümün bağımsız bir yapı haline gelmesiyle oluştuğu, bunun kökeninde de erken dönem mağara çeşmelerini çağrıştıran bir düşüncenin yattığını söyleyebiliriz. En erken örneklerini İtalya'da bulduğumuz bu tip için, olası kökeninin İtalya olduğunu söyleyebiliriz. Anadolu'dan bu tipin en erken örneğini, M.S. 1. yüzyılın sonlarına tarihlenen Ephesos Pollio çeşmesi verir (Kat.No. 8. 5). Masif bir dikdörtgen gövde içinde bir yarım dairenin yer aldığı apsidal bölümle, ilk evresinin M.S. 2. yüzyıldan daha öncesine tarihlenen Ephesos Fontane çeşmesinin (Kat No. 8.7), ele geçen yazıtından M.S. 2. yüzyılda genişletilen yapının, apsidal bölümünün her iki tarafına aedícula mimarisiyle oluşturulan kanatların eklendiği anlaşılmaktadır. Yapı, ilk evresiyle apsidal bir plan gösterir. M.S. 2. yüzyıl ortalarına tarihlendirilen Alexandria Troas çeşme yapısı²⁵⁰, masif bir dikdörtgen gövde içinde bir yarım dairenin yer aldığı apsidal planıyla, Anadolu'dan verebileceğimiz bir diğer örnektir. Yapının cephe duvarı yedi adet yarım yuvarlak nişle donatılmıştır.

Apsidal planlı yapıların yana doğru açılan kanatlarla genişletilmiş tipi olarak tanımlayacağımız, kanatlı apsidal planlı yapılar, omegaya benzer bir form gösterirler. Bu yapılarda apsidal cephe duvarı ve yana açılan dikdörtgen kanatlar, dikdörtgen ve yarım daire nişlerle donatılmıştır. En erken örneklerini İtalya'da bulduğumuz bu tip için de olası kökeninin İtalya olduğunu düşünüyoruz. Augustus dönemi scaenae frons mimarisini çağrıştıran bu tip için, Koldewey'in Pompei tiyatrosu Augustus dönemi sahne binası çizimi oldukça fikir vericidir (Levha. 22). Merkezi büyük bir apsidal nişle vurgulanan cephe duvarının, her iki yana açılan dikdörtgen bölümlerle belirlenen planı,

kanatlı apsidal yapılarda uygulanmıştır. Bergama Demeter çeşmesinde bu plan tipi çok iyi gözlenir (Kat No. 7, Levha. 32.1). Yapı bu görünümüyle, İtalya'da bulduğumuz bu tipteki yapıların kopyası şeklindedir. Yapı M.S. 2. yüzyıl ortalarına tarihlenir.

Kanatlı apsidal tip içinde değerlendireceğimiz Ephesos Hydreion çeşmesinde (Kat.No. 8.4), daha farklı bir düzenleme ile karşılaşıyoruz. Bu yapıda, apsidal bölümün her iki tarafına, postamentler üzerinde yükselen ikişer sütunla, öne doğru çıkıntılı aedícula mimarisi oluşturulmuştur. Böylece apsidal iç havuzun önünde, üç bölmeli daldırma havuzu oluşturulmuştur. Yapı, yazıtıyla M.S. 3. yüzyıl başlarına tarihlenir. Yukarıda da değindiğimiz gibi, aynı durum apsidal bölümün aedícula mimarisiyle yanlara doğru genişletildiği Ephesos Fontane çeşmesi için de geçerlidir (Kat.No.8.7). Apsidal bölümün aedículalı bölümlerle genişletildiği bu iki yapıyı, Anadolu'da kanatlı apsidal planlı yapılar içinde, İonia bölgesine özgü bir tipi olarak yorumlayabiliriz.

Anadolu Roma dönemi çeşme mimarisinde, apsidal ve kanatlı apsidal planlı yapıların inşa dönemleriyle ilgili olarak, M.S. 1. yüzyıl sonlarından başlayarak, M.S. 3. yüzyıl başlarına kadar görüldüklerini söyleyebiliriz.

Anadolu Roma dönemi çeşme mimarisinde, örneklerin büyük çoğunluğunu iki veya üç katlı cephe duvarına sahip olan, düz temelli yapı grubu oluşturur. Bu yapılar içinde nadir de olsa, tek katlı örneklerle de rastlanılır. Cephe duvarı ve bu duvarın her iki kenarından öne doğru kanat şeklinde açılan yan duvarlara sahip olan bu tip, U biçimli bir form gösterir. Yukarıda da belirttiğimiz gibi, U planın kökenini, Olgun ve Geç Hellenistik dönem çeşme yapılarında buluyoruz. Ancak bunlar cephe düzenlemeleriyle, tek katlı, stoa benzeri yapılardır. Anadolu Roma imparatorluk dönemi U planlı çeşme yapıları ise, çok katlı nişlerle aedículalarla donatılan, girintili çıkıntılı bir cephe mimarisi sergilerler. Anadolu Roma dönemi çeşme mimarisinin en görkemli örneklerini, bu yapılar verir. İmparatorluğun batı yarısından ele geçen malzeme, sadece duvara bağlı nişli tip olarak tanımlayacağımız, Ostia ve Bolsena'da bahçe içinde yer alan ve cephe duvarına oyulmuş birkaç nişle

sınırlı kalan örneklerdir. Böylece birkaç katlı, nişler ve aediculalarla oluşturulan girintili ve çıkıntılı bir mimariye sahip ve zengin dekorasyon içeren cephe özelliğinin görüldüğü Roma imparatorluk dönemi çeşmeleri, Anadolu için karakteristik diyebileceğimiz çeşme grubunu oluşturur. Yüksek bir podyum duvarı üzerinde yükselen bu yapılarda üç tip cephe düzenlemesi görülür. Cephe düzenlemesinde, dönemin scaenae frons mimarisinden etkileşim söz konusudur.

Birinci tip, Aspendos tiyatrosunda²⁵¹ görülen tarzda; cephe duvarının merkezinde yer alan büyükçe bir niş üçgen alınlıkla taçlanarak, bu nişin her iki yanında yer alan sütunlarla oluşturulan aedica mimarisi arasında bağlantı kurar (Bkz. Levha, 30.2, 38.1-2, 62.1). Bu merkezi bölümün yanında, diğer nişli ve aediculalı bölümler devam eder.

İkinci tip, düz cephe özelliği olarak tanımlayacağımız; cephe duvarının ön tarafında bir dizi serbest sütunla oluşturulan aedica mimarisinin ve bunlar arasında serbest nişlerin oluşmasıyla meydana gelen düzenlemedir. Ephesos, Termessos, Sagalassos tiyatrolarında görülür²⁵². Bu tip, Miletos Trayanus çeşmesiyle (Kat.No. 13.2, Levha. 48.2) en güzel biçimde temsil edilir. Benzer cephe düzenlemesini, Ephesos Celsus kütüphanesinde²⁵³ buluyoruz. Her iki yapı da Trayanus dönemine tarihlenir.

Üçüncü tip, düz temelli bir cephe duvarına, üç büyük apsidal nişin egemen olduğu çeşme yapılarıdır. Apsidal nişlerin yanyana konması ya da tekrarlanmasıyla meydana gelen bu plan tipi, scaenae frons mimarisinde üç nişle vurgulanan şemayı çağırıştırır. Nişlerin üzeri kubbe formu bir örtüye sahiptir. Kuzey Afrika'dan Sabratha ve Suriye'den Bosra tiyatrolarında görülen bu sistem, Roma'nın doğu eyaletlerinde görülen bir özellik olarak karşımıza çıkar. Bu tip çeşme yapılarının en güzel örneğini, Side anıtsal çeşmesi verir (Kat.No.22.1, Levha.63.1-2)). Antonin'ler dönemine tarihlenen Side çeşmesinin, Severus'lar dönemine tarihlenen benzer planlı Roma Septizonium çeşmesine (Levha.25), örnek oluşturduğu anlaşılmaktadır.

Her üç tip cephe düzenlemesinde görülen, aediculalarla oluşturulan öne doğru çıkıntılı mimari sistemde, bu mimariyle birlikte gelişen kesintisiz ve öne

doğru çıkıntı oluşturan saçaklık özelliğidir. Tüm yapılarda yer alan arşitrav ve friz gibi elemanların yatay konumlarına karşı, dik açılar şeklinde dönen çıkıntılı saçaklık ve sütunların altına konan yüksek postamentlerin dikey konumu, dikey ve yatay elemanlar arasında dengeli bir uyumun oluşmasını sağlamıştır. Bundan amaç, yapının görsel etkisinin daha da artmasını sağlamak olmalıdır. Anadolu motifi olarak görülen bu tip saçaklığın, Flavius'lar dönemiyle birlikte çeşme mimarisine girdiği anlaşılmaktadır. Anadolu'da Ephesos tiyatrosu sahne binasının birinci katında görülen bu düzenleme, sahne binasının 1. katının epigrafik bulgularla kesin olarak M.S. 66 yılına tarihlenmesiyle²⁵⁴, bu tipin en erken örneğini verir. İonia, Pamphylia, Pisidia, Kilikia, bölgelerinde görülen bu tip çeşme yapıları, Anadolu'nun batı ve güney bölgeleri için karakteristik olan çeşme tipini oluşturduğunu söyleyebiliriz.

Bu tip mimari sergileyen çeşme yapılarına baktığımızda, en erken M.S. 1. yüzyılın sonundan başlamak üzere, yoğun bir biçimde M.S. 2. yüzyıl içinde ve 3. yüzyılın başında inşa edildiklerini görüyoruz. İmparator Trayanus ve Hadrianus dönemi, yapı faaliyetlerinin en yoğun olduğu zamandır. Özellikle Hadrianus'un gezgin bir imparator olması, eyaletler arasında yapı çalışmalarını hızlandırmıştır.

Düz ve apsidal temelin sentezini oluşturan çeşme yapılarının ise, her iki çeşme modelinden faydalanılarak meydana getirildiğini söyleyebiliriz.

Yunan ve Roma dönemi çeşmeleri arasındaki farkları şu şekilde sıralayabiliriz;

Yunan'da çok katlı çeşme yapısı tanınmıyorken, iki veya üç katlı cephe duvarına sahip ve tüm cephenin zengin bir biçimde dekorasyona sahne olduğu çeşme yapıları, Roma imparatorluk dönemi çeşmeleri için karakteristiktir. Çok katlı anıtsal örneklerin daha çok Roma'nın doğu eyaletlerinde görülen bir özelliği olarak karşımıza çıkmasını, imparatorların güç ve egemenliklerinin simgesi olarak, İtalya dışında Roma'nın egemenliği altındaki yerlerde görülmesiyle açıklanabilir. Çok katlılık, zengin bezemeli cephe duvarının çok uzak mesafelerden görünmesini sağlar. Bu tip yapılar,

Roma toplumunun gösterişe düşkün özelliğini en güzel biçimde yansıtır. Yapının başlangıcının yüksek bir aquadükt yapısı olduğu düşünülürse, bu yapıyı kamufle etmek, ya da bazı yapılarda görüldüğü gibi, arkalarındaki yapıların kötü görüntülerini maskelemek, çok katlı yapılaşma amaçları arasında olmalıdır.

Yunan çeşmelerinin karakteristiği olan cephe duvarının önünde suyun biriktiği havuz bölümü, sıcaktan ve pislikten korunması amacıyla üstünün örtülü olmasına karşın, çok katlı Roma imparatorluk dönemi çeşmeleri iki havuza sahip olup, havuz bölümlerinin üzeri açıktır. Arka arkaya yer alan iki havuzdan, cephe duvarının önünde yer alan birinci havuz depo fonksiyonunda olup, su almaya gelen kişi buraya erişemez. Bu havuzun önünde yer alan daha küçük boyutlardaki ikinci havuz ise, daldırma havuzları olarak tanımlayacağımız, halkın suyunu aldığı düzenlemelerdir. Bu havuzlara "lacus" dendiğini, Vitruvius'un anlatımlarında buluyoruz (Vit. 6.1,2). Vitruvius'a göre, suyun kente ulaştığı bir yerde depo inşa edilmeli ve buna bağlı üç bölmeli bir dağıtım tankı bulunmalıydı. Merkezi tanktan bütün hazne ve çeşmelere borular döşenmeliydi. Merkezi tanktan gelen su, lacus adı verilen,²⁵⁵ herkesin kovaşını daldırıp su alabileceği havuzları, halka açık kullanım yerlerini beslemeli, kenarlardaki tanklardan biri hamamlara, diğeri ise özel konutlara dağıtım yapmalıydı.

Yunan çeşmelerinde görülen aslan başlı çörtenlerin yerine, Roma dönemi çeşmelerinde hayvan başlarının yanında, midye kabuğu, yunus başı, triton, deniz yaratıkları, nehir tanrılarını simgeleyen figürlerin kullanıldığı görülmektedir. Ayrıca, sütunlarla donatılan cephe duvarından, öndeki havuza suyun akışını kolaylaştırmak için, konsol şeklinde çıkıntıların yerleştirildiği düzenlemeler görülmektedir. Aediculalı yapılarda, aedícula tabanı boyunca yerleştirilen ince, uzun borularla iletilen suyun, havuz bölümüne ulaştığı düzenlemeler de mevcuttur.

Yunan mimarisinde kullanılan düzenlerin yanında, Kompozit başlığın Flavius'lar dönemiyle birlikte çeşme mimarisine girdiği gözlenir. Çok katlılıkla bağlantılı olarak, farklı düzenler aynı yapı üzerinde kullanılır. Kemerli

sütunlar, üzeri bitkisel bezekli sütunların çeşme mimarisinde görülmesi, yine Flavius'lar dönemiyle birlikte görülen bir özellik olarak karşımıza çıkar. Ayrıca renkli mermer sütunların kullanımı, yapılara canlı bir görünüm kazandırmıştır.

Yunan mimarisinde görülen kuru duvar örgüsü olarak tanımlayacağımız taş işçiliği, Roma dönemi çeşme mimarisinde kullanılmaya devam edilmekle birlikte, Roma'lı ustaların keşfettiği opus caementicium olarak adlandırılan taş ve tuğla kırıklarının kireç harcı ile karıştırılıp, kalıba dökülmesiyle elde edilen betonun meydana getirdiği duvar işçiliği görülür. Harçla karıştırılmış düzensiz taşlarla oluşan döküm duvarlar, özellikle geniş açıklıkları örten tonoz ve kemerin inşasında kullanılmışlardır. Bu teknik Miletos Trayanus çeşmesinin (kat.No. 13.2) su deposunun duvarlarının iç tarafında, üst depoyu taşımak için yapılmış olan kemerlerde, cephe duvarının önünde yer alan büyük havuzun zemininde kullanılmışlardır.

Harcın devreye girmesiyle, yapıların iç ve dış yüzeylerini düzgün hale getirmek için sıva bolca kullanılmıştır. Kaplama malzemesi olarak kullanılan mermerin, yapı yüzeyine tutturulmasında harcın büyük katkısı vardır. Horasan harcı olarak bilinen ve özellikle hamamlar, su haznesi gibi, daima su gören ve suyu tutan mekânlarda, bu harç sağlam bir inşaat malzemesi olarak kullanılmıştır. Çeşme yapılarında havuz zemininde görülen, açık kırmızı renkli suya dayanıklı harç artıkları, suyu tutmak için alınmış önlemlerdir.

Yunan'da direk olarak insanların suya olan gereksinimlerinden dolayı tasarlanan çeşme yapılarına karşı, Roma imparatorluk dönemi çeşme yapılarından ele geçen bank türü oturma yerlerinin varlığı, buraların hem sudan faydalanılacak hem de halkın dinlenip, mola vereceği yerler durumunda olduğunu göstermesi açısından önemlidir. Parçalar halinde ele geçen taş bankları, Side anıtsal çeşmesi (Kat.no.22.1) ve Olba-Ura çeşmelerinde (Kat.No. 15) buluyoruz.

Genelde büyük insan topluluklarının çok dolaştığı, caddelerde, meydanlarda konumlandırılan bu yapılar, kente gelen yabancı veya yerli halkın, ana caddelerde yürürken veya kent meydanında dolaşırken, özellikle sıcak yaz günlerinde, yapının önünden geçerken hem suyun akışıyla

serinlediği hem de olağanüstü bezemeli cephe duvarı önünde göz zevkini tatmin ettiği dinlenme odakları olmuşlardır. Halkın fizyolojik gereksiniminin yanında, akan suyun berrak görünümünün ve serinliğinin, insanlar üzerinde psikolojik olarak rahatlatıcı bir etkisi olmalıydı. Perge akropol eteklerindeki çeşme yapısında (Kat.No.16.1) bu durum çok iyi hissedilir. Asıl çeşme bölümünden akan sular, kuzey-güney sütunlu caddesinin ortasında yer alan kaskadlı bir kanaldan bütün cadde boyunca devam eden görüntüsüyle, çok etkileyici olmalıydı.

DİPNOTLAR

Dipnotlarda kaynakların açık künyesi gösterilmiş olup, aynı kaynağa farklı sayfalarda ve başka kaynaklardan sonra göndermede bulunulması gerektiğinde, yazarın adı, soyadı ve çalışmasının tarihi verilip, a.g.e (adı geçen eser) ya da a.g.m. (adı geçen makale) vb. gibi terimler kullanılmıştır.

- 1- P.Monceaux., **"Nymphaeum"** Daremberg-Saglio 4.1 1907, s. 129 vdd.
- 2- O. Reuther., **"Nymphaeum"** RE 17.2 1937, s. 1517 vdd.
- 3- K.G. Lanckoronski., **Stadte Pamphyliens und Pisidiens I-II** 1890/92, Wien, s.138-139
- 4- O. Puchstein., **"Zweiter Jahresbericht über die Ausgrabungen in Baalbek"** JDI 17 1902, s. 120 vdd.
- 5- Th. Wiegand., **Zur Entwicklung der Antiken Brunnenarchitektur**, Berlin, 1919, s. 82. vdd.
- 6- L. Crema., **L'Architettura Romana**, Enciclopedia Classica 3.12, Luglio, 1959, s. 122vdd.
- 7- R. Ginouves., **Laodicée du Lycos Le Nymphée**, Paris, 1969, s. 137 vdd.
- 8- L. Crema., **"L'Architettura Romana nell'eta della Reubblica"** ANRW 1/4, 1973, s. 733 vdd.
- 9- S. Settis., **"Esedra E 'ninfeo"** ANRW 1/4 1973, s. 712 vdd.
- 10- F. Glaser., **Brunnen und Nymphaen**, Mainz, 1987, s. 105 vdd.
- 11- R. Bol., **"Das Statuenprogramm des Herodes- Atticus Nymphaeums"** OF 15 1984, s. 79 vdd.
- 12- S. Meschini. S., **Ninfei e Fontane**, dans Enciclopedia dell'Arte Antica 5, 1963, s. 505 vdd.
- 13- N. Neuerburg., **L'Architettura della Fontane e dei ninfei nell' Italia Antica**, Napoli, 1965, s. 33 vdd.
- 14- W. Letzner., **Römische Brunnen und Nymphaea in der Westlichen Reichsalften**, Münster, 1990, s. 254-318
- 15- Ü. Öziş., **Su Mühendisliği Tarihi Açısından Anadolu'daki Eski Su yapıları**, İzmir, 1983, s.1

- 16- ibid, a.s
- 17- ibid, s.2
- 18- R. Naumann, **Eski Anadolu Mimarlığı**, 2. Baskı, Ankara, 1985, s. 199
- 19- ibid, a.s
- 20- K. Bittel, R. Naumann, H. Otto., **Yazılıkaya WDOG 61 1941**, s. 37
- 21- M. Darga., **Hitit Mimarlığı**, İstanbul, 1985, s. 158
- 22- ibid, s. 159
- 23- P. Neve., **“Eine Hethitische Quell-grotte in Boğazköy”** IstMitt 19/20 1969/70, s. 97, Levha. 15-18
- 24- R. Naumann., 1985, a.g.e, s.128
- 25- M. Darga., 1985, a.g.e, s.163-164
- 26- P. Neve., **“Regenkult-Anlagen in Boğazköy- Hattuşa”** IstMitt 5 1971, s.14
- 27- P. Neve., **“1991 Boğazköy- Hattuşa Kazı ve Onarım Çalışmaları”** 14. Kazı Sonuçları Toplantısı I 1992, s. 330-331
- 28- P. Neve., **“Boğazköy-Hattuşa 1993 Kazıları”** 16. Kazı Sonuçları Toplantısı I 1994, s. 199-200
- 29- ibid, a.s
- 30- ibid, a.s
- 31- J. Seeher., **“Boğazköy- Hattuşa 1996 Yılı Kazı ve Onarım Çalışmaları”** 19. Kazı Sonuçları Toplantısı I 1997, s. 499
- 32- ibid, a.s
- 33- E. Akurgal., **Hatti ve Hitit Uygarlıkları**, İstanbul, 1995, s. 80
- 34- H. Deighton., **The Weather-God in Hittite Anatolia**, 1982, s.30
- 35- A. Erkanal., **Eflatunpınar anıtı**, Ankara, 1980, s.288
- 36- R. Naumann, 1985, a.g.e, s. 451 vdd.
- 37- K. Bittel., **“Beitrag zu Eflatunpınar”** Bibliotheca Orientalis X 1953, 1/2 s. 4
- 38- J. Börker, K. Börker., **“Eflatunpınar. Zur Rekonstruktion, deutung und Datierung”** JDAI 90 1976, s. 1-41
- 39- J. Mellaart., **“The Late Bronze Age Monuments of Eflatunpınar and Fasıllar near Beyşehir “** AnatSt 12 1962, s.112

- 40- R. Temizer., **"İlgın Yalburt Yaylası Hitit Anıtı"**, Ankara, 1984, s. 54
- 41- E. Akurgal., **Anadolu Uygarlıkları**, İstanbul, 1988, s. 91
- 42- ibid, a.s.
- 43- H. Güterbock., **"Notes on Some Hittite Monuments"** AnatSt 6 19566, s. 53-54
- 44- J. Mellaart, 1962, a.g.m, s.113
- 45- O. Ermişler., **"Hatip Kaya Anıtı"** TAD 31 1997, s. 403-404
- 46- M. Darga., **Hitit Sanatı**, İstanbul, 1992, Resim.138,139,144,146
- 47- H. Bahar., **"Hatip-Kurunta Anıtı ve Çevresi Yüzey Araştırmaları 1996"** 15. Araştırma Sonuçları Toplantısı 2 1997
- 48- ibid, a.s
- 49- J. Mellaart, 1962, a.g.m., s.111
- 50- J. Deighton, 1982, a.g.e., s.33
- 51- ibid, a.s
- 52-ibid, s. 33-34
- 53- E. Akurgal, 1988, a.g. e, s.524
- 54- ibid, a.s
- 55- ibid, s.147
- 56- ibid, s.148
- 57- M. Darga, 1985,a.g.e., s.160
- 58- Ü. Öziş, 1983, a.g.e.,s.2
- 59- R. Naumann, 1985, a.g.e., s.204
- 60- ibid, a.s
- 61- ibid, s. 202-203
- 62- O.Belli., **" Van bölgesinde Urartu Baraj ve Sulama Sisteminin Araştırılması"** 6. Araştırma Sonuçları Toplantısı , Ankara, 1988, s. 313
- 63- ibid, s. 314
- 64- ibid, s.315
- 65- O. Belli., **"Van Bölgesinde Urartu Baraj ve Sulama Sistemlerinin Araştırılması 1990"** 9. Araştırma Sonuçları Toplantısı, Çanakkale 1991, s. 479

- 66- Ibid, s.485
- 67- M. Pekuz., **Türkiye’de Tarihi Su Yapıları**, Ankara, 1984, s. 33
- 68- Ibid, a.s
- 69- E. Haspels., **The Highlands of Phrygia**, Volume I, Princeton, 1971, s.39, Dipnot.21
- 70- Ibid, a.s. Dipnot.24
- 71- Ibid, s.40
- 72- A. Gabriel., **“Frikya’da Midas Şehri Kazıları”** 4. Türk Tarih Kurumu Kongresi, 4. Cilt, Ankara, 1952, s.225-227
- 73- G. Büyükyıldırım., **Antalya Bölgesi Tarihi Su Yapıları**, Ankara, 1994, s.32
- 74- Ibid, s.43-44
- 75- Ibid, s.67-68
- 76- Ibid, s. 70
- 77- Ibid, s. 177
- 78- Ibid, s.187
- 79- P. Monceaux, 1907, a.g.m.,s.129
- 80- B. Dunkley., **“Greek Fountain Buildings before 300 BC”** BSA 336 1935/36, s.144
- 81- R.Tölle-Kastenbein.,**“Kallirhoe und Enneakrunos”**JDAI 101 1986, s.55
- 82- B. Dunkley, 1935/36, a.g.m., s.173
- 83- S. Walker., **Roman Nymphae in the Greek World**, London, 1987, s. 64
- 84- B.Dunkley, 1935/36, s.149
- 85- Ibid, a.s
- 86- Ibid, s.180
- 87- Ibid, s.181
- 88- Ibid,s.182
- 89- Ibid, s.175
- 90- R. E. Wycherley., **Antik Çağda Kentler Nasıl Kuruldu?** Türk. Çev. N. Nirven-N.Başgelen, İstanbul, 1986, s.185
- 91- F.Glaser, 1987, a.g.e, s.110

- 92- Ibid, s.113
- 93- A.C. Orlandos., **"La Fontaine de Sicyone"** AJA 38 1934, s. 153-154
- 94- F. Glaser, 1987, s.109
- 95- Ibid, a.s
- 96- B. Dunkley, 1935/36, a.g.m, s.187
- 97- F. Glaser, 1987, s.107
- 98- B. Dunkley, 1935/36, a.g.m., s.182 Dipnot.2
- 99- Th. Wiegand, H. Schrader., **Priene**, Berlin, 1904, s.77
- 100-B. Dunkley, 1935/36, a.g.m., s.187
- 101-H. Lauter., **Die Architektur des Hellenismus**, Darmstadt, 1986, s.129,
Şekil.39
- 102-R. E. Wycherley, 1986, a.g.e., s.102
- 103-B. Dunkley, 1935/36, a.g.m., s.181
- 104-Ibid, s.180
- 105-F. Glaser, 1987, a.g.e, s.107
- 106-R. E. Wycherley, 1987, a.g.e., s.185
- 107-Th. Wiegand, 1919, a.g.e, Levha.14
- 108-Ibid, s.78
- 109-F. Glaser, 1987, a.g.e, s.19-21
- 110-Th. Wiegand, 1919, a.g.e., s. 76
- 111-B. Dunkley, 1935/36, a.g.m., s.192
- 112-Ibid, Levha. 24/B
- 113-F. Glaser, 1987, a.g.e., s. 115, Levha. 14
- 114-B. Kapossy., **Brunnenfiguren der Hellenistischen und Römischen Zeit**, 1969, s.52
- 115-B. Dunkley, 1935/36, a.g.m., s.194
- 116-Ibid, şekil.4
- 117-Ibid, s.197 Dipnot. 3-4-5
- 118-G. Klaffenbach., **Die Astynomen Inschrift von Pergamon**, Berlin, 1977, s.1vdd.
- 119-B. Dunkley, 1935/36, a.g.m., s.181 Dipnot. 2

- 120-F. Glaser, 1987, a.g.e., 109; B. Dunkley, 1935/36, a.g.m., s.191 Dipnot. 1
- 121-A. Erhat., **Mitoloji Sözlüğü**, İstanbul, 1972, s.280; L. R. Farnell "Nature Greek" Encyclopaedia of Religion and Ethics 9 1917, s. 226
- 122-E. Jeffreys., **Studies in John Malalas**, Sydney, 1990, s.62
- 123-O. Reuther, 1937, a.g.m., 1937
- 124-İbid, a.s
- 125-P. Monceaux, 1907, a.g.m., s.129 Dipnot.27
- 126-İbid, s.129 Dipnot. 31
- 127- Pausanias., **Pausanias's Description of Greece**, Volume 5, İng. Çev. J.G. Frazer, London, 1898, s. 20-21
- 128-İbid,a.s
- 129-P. Monceaux, 1907, a.g.m., s.129 Dipnot.10-11-12
- 130-L.R. Farnell, 1917, a.g.m., s.226
- 131-A. Erhat, 1972, a.g.e., s.38
- 132-P. Monceaux, 1907, a.g.m.,s.129; C.I.L 6,1728
- 133-Cicero., **Cicero The Speeches**, İng. Çev. N.H.Watts, London, 1946, s.89
- 134-S. Settis, 1973,a.g.m.,s.732; C.I.L 8, 6982
- 135-P. Monceaux, 1907, a.g.m., s.130; C.I.L. 6,414
- 136-R. Förster., "**Antiochia am Orontes**" JDI 12 1897, s. 123,124 Dipnot. 92
- 137-F. Glaser, 1987, a.g.e., s.118
- 138-O. Puchstein, 1902, a.g.m., s.122 Dipnot. 70; S. Settis, 1973, a.g.m., s.719
- 139-S. Settis, 1973, a.g.m., s.739; F. Glaser, 1987, a.g.e., s.118
- 140-S. Settis, 1973, a.g.m.,s.713 Dipnot. 380; C.I.L. 8,2657
- 141-S. Walker, 1987, a.g.e., s.64; W. Letzner, 1990, a.g.e., s.88 Dipnot. 205
- 142-S. Settis, 1973, a.g.m., s.714 Dipnot. 384; C.I.L 8,2659, C.I.L 8, 2663
- 143-L. Renier, **Archive des missions scientif. 3**, 1854, s.324
- 144-W. Letzner, 1990, a.g.e., s.314 Kat.No.85, Levha No.32.1
- 145-K.G. Lanckoronski, 1890, a.g.e., s.185 Yazıt No. 107

- 146-E. Jeffreys, M. Jeffreys., **The Chronicle of John Malalas**, Melbourne, 1986, s. 147; G. Downey., **Ancient Antioch**, Princeton, 1963, s.100; R.H.Chowen., **"The Nature of Hadrian's Theatron at Daphne"** AJA 60 1956, s. 275-277
- 147-G.Spano., **Il Teatro delle Fontane in Pompei**, dans *Memorie della R. Accademia di Archeol. Lett.* 2, 1911, s.162
- 148-D. Levi., **Antioch Mosaic Pavements**, Princeton, 1947, Levha.79/a
- 149-E. Jeffreys, M. Jeffreys, 1986, a.g.e., s.147
- 150-R. H. Chowen, 1956, a.g.m., s. 275-277
- 151-F. Glaser, 1987, a.g.e., s. 127 Levha.23
- 152- D.N.Wilber., **"The Theatre at Daphne"** içinde: J. Lassus, **Antioch on Orontes, The Excavations 1933-36**, Princeton, 1938, s.57 Dipnot. 1
- 153-C. Cichorius., **"Gründungder Stadt"** JDI 4 1898, s. 38
- 154-S. Walker, 1987, a.g.e, s.64 Levha. 6/a; S. Settis, 1973, a.g.e., s.712
- 155-H. Engelmann, D. Knibbe., **"Die Inschriften von Ephesos**, Band. 12, Bonn, 1979, s.140 Yazıt No. 144
- 156-D.B. Ferrero., **Hierapolis, Aslantepe, Iasos, Kyme, Türkiye'deki İtalyan Kazıları**, Marsillio, 1993, s.91
- 157-A. Franciscis, **"Ancient Locri"** Archaeology 12 1958/59, s. 212
- 158-N. Neuerburg, 1965, a.g.e., s.33-34
- 159- R. Ginouves, 1969, a.g.e., s. 140-142
- 160- N. Neuerburg, 1969, a.g.e., s.41
- 161-ibid, s.167
- 162-L. Crema, 1959, a.g.e., s.648
- 163-İbid, a.s
- 164-İbid, s. 124, Şekil. 112
- 165- R. Ginouves. 1969, a.g.e., s.142
- 166-ibid, a.s
- 167-ibid, s. 141
- 168-P. Monceaux, 1907, a.g.m., s.131

- 169-A.G. McKay., **Houses,Villas and Palaces in the Roman World**, Great Britain, 1975, s.127
- 170-İbid, a.s
- 171-P. Mingazzini, “ **Le Grotte di Maternia e dell’Arsenale a Capri**” ArchCL 7.2 1955, s.139-163
- 172-A.G.McKay, 1975, a.g.e., s.129 Resim. 5
- 173-J.G. Landels., **Eski Yunan ve Roma’da Mühendislik**, Türk. Çev. B. Bıçakçı, Ankara, 1996, s. 38
- 174-P. Mingazzini, 1955, a.g.e., s.156
- 175-A.C. Pearson, “**Muses**” Encyclopaedia of Religion and Ethics 9 1917, s.4
- 176-R. Ginouves, 1969, a.g.e., s.139
- 177-L. Crema, 1959, a.g.e., s.124
- 178-W. Letzner, 1990, a.g.e., Kat.no. 232-235
- 179- F. Glaser, 1987, a.g.e., s.118, Levha.17
- 180-N. Neuerburg, 1965, a.g.e., s.200
- 181- F. Glaser, 1987, a.g.e., s.120 Levha.18
- 182-N. Neuerburg, 1965, a.g.e., s.161-162
- 183-J. G. Landels, 1996, a.g.e., s.36 Şekil.8
- 184-Ü. Öziş, 1983, a.g.e., s.57
- 185-İbid, s.14-15
- 186- İbid, s.51
- 187-ibid, s.36,42,43
- 188-O. Rayet, A. Thomas, **Milet**, 1877, s. 34
- 189-O. Puchstein, 1902, a.g.m., s. 120-122
- 190-W. Letzner, 1990, a.g.e., s.142 Kat. No. 229-230-233, Levha. 87. 1,2,4
- 191-C. H. Kraeling, **Gerasa, City of decapolis, 1938**, s. 21 Levha. 28
- 192- Th. Wiegand, **Petra**, 1921, s. 34-35
- 193-P. Monceaux, 1907, a.g.m., s.131, Şekil. 5355
- 194-S. Settis, 1973, a.g.m., s.713
- 195-N. Fıratlı, **İzmit Şehri ve Eski Eserleri Rehberi**, İstanbul, 1971, s.14, Şekil.4
- 196-R. Ginouves, 1969, a.g.e., s.1vdd.

- 197-R. Bol, 1984, a.g.m., s.79
- 198-H. Butler, **Syria Division II/A, Southern Syria**, Part/4, Leyden, 1919, s. 251, Şekil. III.226
- 199-D.B. Ferrero., **"Excavation and Restorations During 1994 in Hierapolis of Phrygia"** 17. Kazı Sonuçları Toplantısı II Ankara, 1995, s. 97-98
- 200- Th. Dombart., **"Septizonium"** RE II A,2 1923, s. 1579, Şekil. 2
- 201-L. Crema, 1959, a.g.e., s. 548, Şekil. 714-715
- 202-P. Verzone., **"L' Urbanistica di Hierapolis di Phrygia"** Atti del 15. Congresso di Storia dell Architettura 29- Settembre- 5 Ottobre , 1977, s. 405
- 203-D. B. Ferrero, 1995, a.g.m., s.98
- 204-D. B. Ferrero, 1993, a.g.e., s.91-92
- 205-W. Vollgraff., **"Fouilles et Soddages sur le Flanc Oriental de La Larissa-Argos"** BCH 82 1958, s. 516 vdd.
- 206-J. Sieveking., **"Hadrianapolis"** RM 21 1906, s.93, Levha. 3
- 207-A. Erhat, 1972, a.g.e., s. 306; D. Levi, 1947, a.g.e., s.173
- 208-R. Ginouves, 1969, a.g.e., s. 151
- 209-Ibid, a.s.
- 210-G. Downey., **Ancient Antioch**, Princeton, 1963, s.270
- 211-L. Creme, 1959, a.g.e., s.124
- 212-W. Letzner, 1990, a.g.e., s.194 Kat. No. 231
- 213-G. W. Elderkin., **"The Natural and Artifical Grotto"** Hesperia 10 1941, s. 134, Şekil. 7-8
- 214-R. Bol, 1984, a.g.m., s.81, Levha. 41-42
- 215-W. Vollgraff, 1958, a.g.m., s. 516 vdd.
- 216-W. Letzner, 1990, a.g.e , s.88 Dipnot. 205
- 217-O. Puchstein, 1902, a.g.m., s.120-122
- 218-R. Bol, 1984, a.g.m., s.79, Levha. 70.3
- 219-L. Creme, 1959, a.g.e., s.548, Şekil.717
- 220-W. Letzner, 1990, a.g.e., s. 194 Kat. No. 231
- 221-Ibid, s.195 Dipnot.191

- 222-İbid, Kat.No. 244 Levha. 89/2
- 223-R. Koldewey., **"Das Bad von Alexandria Troas"** AM 9 1884, s. 47, Levha. 3
- 224-W. Letzner, 1990, a.g.e., s.143 Kat.No. 245
- 225-İbid, s.400
- 226-İbid,s.394 Kat.No.247 Levha.91
- 227-L. Richardson, **Pompei I, An Architectural History**, London, 1988, s. 216; O. Puchstein, **"Archaologische Gesellschaft 1895"** JDI 11 1896, s. 29-30
- 228-R. Bol, 1984, a.g.m., s.79
- 229-Settis, 1973, a.g.m., s.713
- 230-L. Crema, 1959, a.g.e., s.548
- 231-P. Monceaux, 1907, a.g.m., s.131, Şekil. 5355
- 232-H. Butler, 1919, a.g.e., s. 251, Şekil. III.226
- 233-H. Kraeling, 1938, a.g.e., s. 21, Levha. 6/a
- 234- Th. Wiegand, 1921, a.g.e., s.34-35
- 235- R. Ginouves, 1969, a.g.e., s.156 Dipnot. 2-3
- 236- İbid, a.s.
- 237- O. Puchstein, 1896, a.g.m., s. 29-30
- 238- L. Crema, 1959, a.g.e., s.545, Levha. 712
- 239- E. Will, **"Roman Art of the Eastern Empire"** Encyclopedia of World Art Cilt.12 1966, s.293
- 240- A.M. Mansel., **1947-1966 Yılları Kazıları ve Araştırmalarının Sonuçları**, Ankara, 1978, s. 108
- 241- Th. Dombart, 1923, a.g.m., s. 1579, Şekil.2
- 242-L. Crema, 1959, a.g.e., s. 548, Şekil. 714-715
- 243-R. Ginouves, 1969, a.g.e., s.6
- 244-Th. Wiegand, 1921, a.g.e., s.36
- 245-P. Neve, 1969/70, a.g.m., s.97, Levha.15-18
- 246-H. Lauter, 1986, a.g.e., s.129, Şekil. 39
- 247-R.E. Wycherley, 1986, a.g.e., s.103
- 248-İbid. a.s

- 249-P. Neve, 1994, a.g.m., s.199-200
- 250-R. Koldewey, 1884, a.g.m., s.47, Levha.3
- 251- K. G. Lanckoronski, 1892, a.g.e., Levha. 24
- 252-E. Will, 1966, a.g.m.,s. 199-200
- 253-P. Scherrer, **Ephesos der neue Führer**,Wien, 1995, s.134, Levha.1
- 254-R. Heberdey, G. Niemann, W. Wilberg., **"Das Theater in Ephesos"**
FIE 2 1912, s. 157
- 255-S.B. Platner, Th. Ashby., **"A Topographical Dictionary of Ancient Rome"**, 1929, s.310

BİBLİYOGRAFYA VE KISALTMALAR

Kısaltmalar Alman Arkeoloji Enstitüsü'nün Archaologische Anzeiger 1992, s. 743 vdd.'da verilen listelere göre düzenlenmiştir.

AKURGAL, E., **Anadolu Uygarlıkları**, İstanbul, Net Turistik Yayınlar A.Ş., 1988

AKURGAL, E., **Hatti ve Hitit Uygarlıkları**, İstanbul, Net Turistik Yayınlar A.Ş., 1996

AKURGAL, M., **"Bayraklı Kazısı 1995"** 17. Kazı Sonuçları II 29- Mayıs- 2 Haziran, Ankara, 1995, s. 27-29

AMMIANUS MARCELLINUS., **Ammianus Marcellinus I**, İng. Çev. J. C.Rolfe, London, Harvard University Press, 1956

ARAN, B., **Anadolu'da Roma Devri Mimarisi**, İstanbul, İstanbul Teknik Üniversitesi Mimarlık Fakültesi Baskı Atölyesi, 1970

BAHAR, H., **"Doğanhisar, Ilgın, Kadınhanı ve Sarayönü Yüzey Araştırmaları 1995"** 14. Araştırma Sonuçları Toplantısı II 27- 31 Mayıs, Ankara, 1996, s. 367-368

BAHAR, H., **"Hatip- Kurunta Anıtı ve Çevresi Yüzey Araştırmaları 1996"** 15. Araştırma Sonuçları Toplantısı II 26-30 Mayıs, Ankara, 1997

BAMMER, A., **"Elemente Flavish - Trajanisher Architekturfassaden aus Ephesos"** ÖJh 52 1978/80, s. 67 vdd.

BAMMER, A., **"Romische und Byzantinische Architektur"** ÖJh 50 1972/75, s. 385 vdd.

BAYBURTLUOĞLU, C., **Lykia**, Ankara, Ankara Turizmi, Eski eserleri ve Müzeleri sevenler Derneği Yayınları, 1981

O. BELLİ., **"Van Bölgesinde Urartu Baraj ve Sulama Sisteminin Araştırılması"** 6. Araştırma Sonuçları Toplantısı 23-27 Mayıs, Ankara, 1988, s.313 vdd.

- O. BELLİ., “ **Van Bölgesinde Urartu Baraj ve Sulama Sisteminin Araştırılması, 1990**” 9. Araştırma Sonuçları Toplantısı 27-31 Mayıs Çanakkale, 1991, s. 479 vdd.
- BITTEL, K., RUDOLF, N., **Boğazköy II. Neue Untersuchungen Hethitischer Architektur**, Berlin, Verlag der Akademie der Wissenschaften, 1938
- BITTEL, K., NAUMANN, R., OTTO, H., **Yazılıkaya. Architektur, Felsbilder, Inschriften und Kleinfunde WDOG 61** 1941
- BITTEL, K., NEVE, P., “ **Eine Hethitische Quellgrotte in Boğazköy**” IstMitt 19/20 1969/1970, s. 97 vdd.
- BOHTZ, C. H., “**Das Demeter Heiligtum**” AvP 13 1981, s. 355- 356
- BOL, R., “**Das Statuenprogramm des Herodes-Atticus Nymphaeums**” OF 15 1984, s. 79 vdd.
- BRINKER, W., **Die Zisternen von Pergamon im Lichte der Astynomen inschrift**, Mitt. Des. Leichveiss-institut der. Techn. Universität Braunschweig, Heft. 89, 1986, s.1 vdd.
- BUTLER, H., **Syria Division II/A, Southern Syria, Part/4**, Leyden, Publications of the Princeton Archaeological Expeditions to Syria, 1919
- BÜYÜKYILDIRIM, GALİP., **Antalya Bölgesi Tarihi Su Yapıları**, Ankara, Devlet Su İşleri Genel Müdürlüğü Yayınları, 1994
- CHOWEN, R.H., “**The Nature of Hadrian’s Theatron at Daphne**” AJA 60 1956, s. 275-277
- CICERO., **Cicero the Speeches**, İng.çev: N. H. Watts, London, Harvard University Press, 1964
- CICHORIUS, C., “**Gründung der Stadt**” Jdl 4 1898, s.38
- CONZE, A., “**Stadt und Landschaft**” Avp 1.3 1913, s. 218
- CREMA, L., **L’Architettura Romana**, Enciclopedia Classica 3.12, Società Editrice Internazionale di Torino, 1959

- CREMA, L., **"L'architettura Romana nell'eta della
Repubblica"** ANRW 1/4 1973, s. 733 vdd.
- DARGA, M., **Hitit Mimarlığı / 1 Yapı Sanatı**, İstanbul, İstanbul
Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Yayınları
No.3221, 1985
- DEIGHTON, J. H., **The Weather God in Hittite Anatolia**, BAR
International Series 143, 1982
- DEUBNER, O., **Das Asklepieion von Pergamon**, Berlin, Verlag für
Kunstwissenschaft, 1938
- DINSMOOR, W., **The Architecture of Ancient Greece**, London, B. T.
Batsford LTD., 1950
- DOWNEY, G., **Ancient Antioch**, Princeton, Princeton University
Press, 1963
- DOMBART, Th., **"Septizonium"** RE II A, 2 1923, s. 1578 vdd.
- DUNKLEY, B., **"Greek Fountain Buildings Before 300 B.C"** BSA
36 1935/36, s. 145 vdd.
- ELDERKIN, G.W., **"The Natural and The Artificial Grotto"**
Hesperia 10 1941, s. 134
- ENGELMANN, H., **"Zum Pollionymphaeum in Ephesos"**
ZPE 10 1973, s. 89-90
- ENGELMANN, H., KNIBBE, D., **Die Inschriften von Ephesos**, Band.12,
Bonn , 1979, s. 149
- ENGELMANN, H., KNIBBE, D., MERKELBACH, R., **Die Inschriften von
Ephesos**, Band.13, Bonn, 1980, s. 109
- ERHAT, A., **Mitoloji Sözlüğü**, İstanbul, Remzi Kitapevi
Yayınları, 1972
- ERİM, K., **"Aphrodisias"** Türk AD. 17.1 1968, s. 47,55
- ERİM, K., **"Archaelogy in Asia Minor"** AJA 73 1969,
s.224
- ERKANAL, A., **"Eflatun Pınar Anıtı"**, Bedrettin Cömert'e
Armağan, Hacettepe Üniversitesi, Sosyal ve

- Idari Bilimler Fakültesi,
Beşeri Bilimler Dergisi, Özel Sayı, Ankara,
1980, s. 287- 301
- ERMİŞLER, O., EKİZ, H., **"Hatip Kaya Anıtı"** TürkAD 31 1997, s. 403
vdd.
- FERRERO, D. B., **Hierapolis, Aslantepe, Iasos, Kyme**
Türkiye'deki İtalyan Kazıları, Marsilio,
Marsilio Editori, 1993
- FARNEL, L. R., **"Nature Greek"** Encyclopaedia
of Religion and Ethics 9 1917, s. 226
- FIRATLI, N., **İzmit Şehri ve Eski Eserleri**
Rehberi, İstanbul, Milli eğitim Basımevi,
1971
- FIECHTER, E.R., **Die Baugeschichtliche Entwicklung**
des antiken Theaters, 1914
- FRANCISCIS, A., **"Ancient Locri"** Archaeology 12
1958/59, s. 212
- FOSSEL, E., LANGMANN, G., **"Das Nymphaeum des C. Laecenius Bassus**
in Ephessos" AW 14/3 1983, s. 53-55
- FÖRSTER, R., **"Antiochia am Orontes"** Jdl 12 1897,
s. 123-124
- GABRIEL, A., **"Friky'a'da Midas Şehri Kazıları"** 4. Türk
Tarih Kongresi , Ankara, 1952, s.225-227
- GABRIEL, A., **Phrygie Exploration Archeologique**, Tomb 4 La Cité
De Midas Architecture, Paris, Institut Français
Darchéologie de Stamboul, 1965
- GÜTERBOCK, H.G., **"Notes on some Monuments"** AnatSt 6 1956, s. 53-54
- GERKAN, A.v., **Griechische Städteanlagen**, Berlin, 1924
- GINOUVES, R., **Laodicée du Lycos. Le nymphée**, Paris, Les Press
de L'université Laval, 1969
- GLASER, F., **Brunnen und Nymphaen-Die Wasserversorgung**

- Antiker Städte 2, Pergamon, Mainz, Verlag Philipp von Zabern, 1987**
- HASPELS, E., **The Highlands of Phrygia**, Volume 1-2, Princeton
Princeton University Press, 1971
- HEBERDEY, R., **“Vorläufiger Bericht über die Grabungen in Ephesos”** Öjh 5 1902 , s. 61
- HEBERDEY, R., NIEMANN, G., WILBERG, W., **“Das Theater in Ephesos”**
FIE 2 1912, s. 157
- HERODOT., **Herodotus, Books. 3-4**, İng. çev: A. D. Godley,
Londra, Harvard University Press, 1971
- HESIODOS., **Hesiod the Homeric Hymns and Homeric**,
İng. çev: H. G. Evelyn-White, London, Harvard
University Press, 1974
- HOMEROS., **Odysseia**, Türkçe. çev: A. Erhat, A. Kadir,
İstanbul, 1996 (8. Baskı), Can Yayınları LTD. ŞTİ.
- HÖRMANN, H., **“Das Nymphaum zu Aspendos”** Jdl 44 1929,
s. 263 vdd.
- HÜLSEN, J., **Das Nymphaeum**, Milet Band.1 Heft.5, Berlin,
Walter de Gruyter, 1919
- HUMANN, C., **“Altertümer von Hierapolis”** Jdl 4 1898, s. 12-13
- HUMANN, C., **Magnesia am Maender**, Berlin, 1904
- İŞİK, C., **Kaunos Liman Agorası Çeşme Binası**,
Ankara, Türk Tarih Kurumu Basımevi, 1994
- JANTZEN, U., **“Samos 1971”** Jdl 88 1973, s. 72 vdd.
- JEFFREYS, E., M, JEFFREYS., **The Chronicle of John Malalas**, Melbourne,
1986
- JEFFREYS, E., **Studies in John Malalas**, Sydney, 1990
- KAPOSSY, B., **Brunnen figuren der Hellenistischen
und Römischen Zeit**, 1969
- KEIL, J., WILHELM, A., **“Denkmäler aus dem Rauhen Kilikien”** MAMA
3 1931, s. 81-84

- KLAFFENBACH, G., **Die Astynomen inschrift von Pergamon**, Berlin, Akademie- Verlag, 1977
- KNACKFUSS, H., **Der Südmarkt und die Benachbarten**
Bauanlagen, Milet Band.1 Heft.7, Berlin,
Verlag von Schoetz und Parrhysius, 1924
- KOLDEWEY, R., **“Das Bad von Alexandria Troas”** AM 9 1884,
s. 47
- KRAELING, C.H., **Gerasa, City of the Decapolis**, 1938
- LANCKORONSKI, K.G., PETERSEN, E., NIEMANN, G., **Städte**
Pamphyliens und Pisidiens I-II, Wien, 1890-92
- LANDELS, J.G., **Eski Yunan ve Roma’da Mühendislik**, Türk. Çev: B.
Bıçakçı, Ankara, Tübitak Yayınları, 1996
- LAUTER, H., **Die Architektur des Hellenismus**, Darmstadt, 1986
- LETZNER, W., **Römische Brunnen und Nymphaea in der**
Westlichen Reichsalften, Münster, 1990
- LEVI, D., **Antioch Mosaic Pavements**, Princeton, Princeton
University Press, 1947
- MACHATSCHEK, A., SCHWARZ, M., **Bauforschungen in Selge**, Wien,
Verlag der Österreichischen Akademie der
Wissenschaften, 1981
- MANSEL, A.M., **Die Ruinen von Side**, Berlin, Walter de Gruyter,
1963
- MANSEL, A. M., **“Side Vespasianus Anıtı”** Belleten 28 1964,
s. 186 vdd.
- MANSEL, A.M., **1947-1966 Yılları Kazıları ve Araştırmalarının**
Sonuçları, Ankara, Türk Tarih Kurumu Basımevi,
1978
- McKAY, A.G., **Houses, Villas, and Palaces in the**
Roman World, Great Britain, 1975
- MELLAART, J., **“Late Bronze Age Monuments of Eflatunpınar and**
Fasıllar near Beyşehir” AnatSt 12 1962, s. 111 vdd.

- MINGAZZINI, P., **"Le Grotte di Matermania e dell' Arsenale a Capri"** Arch CL 7.2 1955, s. 139 vdd.
- MONCEAUX, P., **"Nymphaeum"**, Daremberg-Saglio 4.1 1907, s. 129 vdd.
- NAUMANN, R., **Eski Anadolu Mimarlığı**, Türk.çev: Beral Madra (2.Baskı), Ankara, Türk Tarih Kurumu Basımevi, 1985
- NEUERBURG, N., **L'Architettura delle Fontana e dei ninfei nell' Italia Antica**, Napoli, 1965
- NEVE, P., **"Eine Hethitische Quell-grotte in Boğazköy"** IstMitt 19/20, s. 97 vdd.
- NEVE, P., **"1990 Boğazköy- Hattuşa Kazı Sonuçları"** 13. Kazı Sonuçları Toplantısı I 27- 31 Mayıs, Çanakkale, 1991, s. 262-263
- NEVE, P., **"1991 Boğazköy- Hattuşa Kazı ve Onarım Çalışmaları"** 14. Kazı Sonuçları Toplantısı I 25-29 Mayıs, Ankara, 1992, s. 330-331
- NEVE, P., **"Boğazköy- Hattuşa 1993 Kazıları"** 16. Kazı Sonuçları Toplantısı I 30 Mayıs- 3 Haziran, Ankara, 1994, s. 199-200
- NILSSON, M.P., **Geschichte der Griechischen Religion I**, 1992
- ORLANDOS, 1927/28., **"Η ΚΡΗΝΗ ΤΗΣ ΦΙΓΑΛΕΙΑΣ"** ADelt 11 1927/28, s. 2
- ORLANDOS, A.C., **"La Fontaine de Sicyone"** AJA 38 1934, s. 153 vdd.
- ÖZİŞ, Ü., **Su Mühendisliği Tarihi Açısından Anadolu'daki Eski Su Yapıları**, İzmir, Devlet Su İşleri Yayınları, 1983
- ÖZİŞ, ÜNAL., **Su Mühendisliği Tarihi Açısından Türkiye'deki Eski Su Yapıları**, Ankara, Devlet Su İşleri Genel Müdürlüğü Yayınları, 1994
- PAUSANİAS., **Description of Greece**, Volume.1, İng. Çev: W. H. S.

- Jones, London, William Heinemann LTD., 1918
- PAUSANIAS., **Pausanias's Description of Greece**, Volume. 5,
İng. Çev: J. G. Frazer, London, Macmillan and CO.,
Limited, 1898
- PEARSON, A.C., **"Muses"** , Encyclopaedia of Religion
and Ethics 9 1917, s. 4
- PEKUZ, M., **Türkiye'de Tarihi Su Yapıları**, Ankara, Devlet Su
İşleri, İşletme ve Bakım Dairesi Yayınları, 1984
- PİNDAR., **The Odes of Pindar**, İng.çev: J. Sandys, London,
Harvard University Press, 1961
- PLATNER, S.B., ASHBY, Th., **A Topographical Dictionary of Ancient Rome**,
1929
- PLINIUS., **Natural History 8**, İng.çev: W. H. S. Jones, London,
Harvard University Press, 1963
- PUCHSTEIN, O., **"Archäologische Gesellschaft 1895"** Jdl 11 1896,
s. 120 vdd.
- PUCHSTEIN, O., SCHULZ, B., KRENCKER, D., KOHL, H., **"Zweiter
Jahresbericht über die Ausgrabungen in
Baalbek"** Jdl 17 1902, S. 122
- RAKOP, F., **"Das Römische Quellheiligtum bei Zaghuan in
Tunesien"** Jdl 84 1969, s.
- RENIER, L., **Archive des missions scientif. 3**, 1854, s. 324
- REUTHER, O., **"Nymphaeum"** RE 17.2 1937, s. 1517 vdd.
- RICHARDSON, L., **Pompei I, An Architectural History**, London, The
John Hopkins University Press, 1988
- ROSENBAUM, E., HUBER, G., ONURKAN, S., **A Survey of Coastal Cities
in Western Cilicia**, Ankara, Türk Tarih Kurumu
Basım, 1967
- SCHERRER, P., **Ephesos der Neue Führer**, Wien, 1995
- SEEHER, J., **"Boğazköy- Hattuşa 1996 Yılı Kazı ve Onarım Çalışmaları"**
19. Kazı Sonuçları Toplantısı I 26-30 Mayıs, Ankara, 1997,

s. 498-499

SETTIS, S., **"Esedra' E 'ninfeo"** ANRW 1/4 1973, s. 712 vdd.

SIEVEKING, J., **"Römisches Aushängeschild mit Darstellung eines Nymphaeums"** RM 21 1906, s. 93

SPANO, G., **Il Teatro delle Fontane in Pompei**, dans
Memorie della R. Accademia di Archeol. Lett. 2, 1911,
s. 162

STRABON., **The Geography of Strabo 7**, Ing.çev.: H. L. Jones,
Great Britain, William Heinemann LTD., 1930

TEMLİZER, R., **İlgün Yalburt Yaylası Hitit Anıtı**, Konya, Hazırlayan:
Feyzi Halıcı, Ankara, 1984, s. 53-57

TOMLINSON, R.A., **"Perachora. The remains outside the two Sanctuaries"** BSA 64 1969, s. 155 vdd.

TÖLLE-KASTENBEIN, R., **"Kallirhoe und Enneakrunos"** Jdl 101 1986,
s.55 vdd.

WALKER, S., **Roman Nymphaea in the Greek World-**
Roman Architecture in the Greek World,
London, The Society of Antiquaries of London,
1987

WAELEKENS, M., **"The Adoption of Roman Buildings**
Techniques in the Architecture of Asia Minor-
Roman Architecture in the Greek World, London,
The Society of Antiquaries of London, 1987

WAELEKENS, M., **"The Excavations at Sagalassos 1991"** Anat St 42
1992, s. 79 vdd.

WIEGAND, Th., SCHRADER, H., **Priene**, Berlin, 1904

WIEGAND, Th., **Zur Entwicklung der Antiken Brunnenarchitektur**,
içinde: J. Hülsen, Das Nymphäum, Berlin, 1919

WILBER, D.N., **"The Theatre at Daphne"**, içinde:
J. Lassus, Antioch on Orontes, The excavations
1933-36, Princeton, 1938

WILL, E., 1966., **“Roman Art of the Eastern Empire”**

Encyclopedia of World Art Cilt. 12, 1966,
s.293

WYCHERLEY, R. E., **Antik Çağda Kentler Nasıl Kuruldu?**, Türk.Çev:

N. Nirven, N .Başgelen, İstanbul, Arkeoloji ve
Sanat Yayınları, 1993

VOLLGRAFF, W., **“Fouilles et Soddages sur le Flanc Oriental de**

la Larissa- Argos” BCH 82 1958, s. 516 vdd.

ZIEGENAUS, O., LUCA,G.,**“Das Asklepieion”** AvP 11.2 1975, s. 54-55

LEVHALAR LİSTESİ

- 1- Boğazköy kaynak derleme yapısı
P. Neve, IstMitt 19/20 1969/70, Levha.15
- 2- Midas kenti Frygia dönemi çeşmesi
E. Haspels, The Highlands of Phrygia Volume 2, 1971, Levha. 50
- 3- Megara çeşmesi, plan ve kesit
G. Gruben, A Delt 19/A 1964, s.37
- 4- Lemnos'dan çeşme modeli
B. Dunkley, BSA 36 1935/36, Levha. 21
- 5- Rodos lalyos çeşmesi, plan ve cephenin rekonstrüksiyon önerisi:
F. Glaser, 1987, Levha. 8
- 6-Sikyon çeşmesi, plan ve cephenin rekonstrüksiyon önerisi
F. Glaser, 1987, Levha. 10
- 7-Atina agorası güney batı köşesinde yer alan çeşme, rekonstrüksiyon önerisi
F. Glaser, 1987, Levha. 6
- 8-Minoe çeşmesi, plan ve cephenin rekonstrüksiyon önerisi:
F. Courby, Delos 5 1912, s. 103
- 9-Güney İtalya vazosu, ev biçimli çeşme betimi:
Th. Wiegand, 1904, Levha. 47
- 10- Siyah figür amphorası, çeşme betimi:
B.Dunkley, BSA 36 1935/36, Şekil. 6
- 11- Olympia'dan, aslan formlu çörten:
B. Dunkley, BSA 36 1935/36, Levha. 24/b
- 12- Etrüsk mezar odası duvar freski, aslan formlu çörten betimi, şematik çizim:
F. Glaser, 1987, Levha. 12
- 13-Siyah figür hydriasi, çeşme betimi
B. Dunkley, BSA 36 1935/36, Levha. 22/a

14-Antiochia on Orontes Yakto villası, mozaik çeşme betimi:

D. Levi, 1947, Levha. 79/a

15- Lokri'den çeşme modeli

A. Franciscis, Archaeology 12 1958-59, s. 212

16-Tivoli, Saint-Antonio çeşmesi, plan

L. Crema , 1959, Şekil. 113

17-Formia, Cicero villası çeşmesi:

L. Crema, 1959, Şekil. 112

18-Roma su kemeri:

J. G. Landels, 1996, Şekil.9

19-Olympia, Herodes Atticus çeşmesi, plan:

G. Elderkin, Hesperia 10 1941, Şekil. 7

20-Mario Tröpheumu- çeşmesi:

L. Crema, 1959, Şekil. 717

21-Alexandria Troas çeşmesi, plan:

R. Koldewey, AM 9 1884, Levha. 3

22-Pompei tiyatrosu sahne binası, kesit

R. Koldewey, Jdl 11 1896, s. 30

23-Gerasa çeşmesi, plan

C. S. Fisher, OF 15 1984, Levha. 36

24-Sabratha tiyatrosu, plan:

L. Crema, 1959, Şekil. 712

25-Roma Septizonium, plan ve rekonstrüksiyon:

W. Letzner, 1990, Levha. 122

26- Laodiceia ad Lycum çeşmeşi, 1. evre planı:

R.Ginouves, 1969, Levha. 46

27-Andriake çeşmesi

Fotoğraf, A. Erol

28-Anemurium çeşmesi, plan

G. Huber, 1967, Resim.6

29- Aphrodisias çeşmesi

Fotoğraf, A. Erol

30.1-Aspendos çeşmesi

Fotoğraf, A. Erol

30.2- Aynı çeşme, plan ve rekonstrüksiyon

G. Niemann, 1890, Levha. 19

31- Bergama Hellenistik dönem kent çeşmesi, plan

A. Conze, AvP 1.3 1913, Şekil. 52

32.1-Bergama Demeter çeşmesi, plan ve rekonstrüksiyon

C. H. Dohtz, AvP 13 1981, Levha. 44

32.2-Aynı çeşme

C.H. Bohtz, AvP 13 1981, Levha. 8

33- Bergama Asklepieion, Roma dönemi çeşmesi:

O. Ziegenaus-G. Luca, AvP 11.2 1975, Levha. 39/b

34- Bergama Asklepieion, kaya çeşmesi

O. Ziegenaus-G. Luca, AvP 11.2 1975, Levha. 5/c

35.1-Bergama Asklepieion, daldırma çeşmesi:

O. Deubner, 1938, Levha. 22

35.2- Aynı çeşme, rekonstrüksiyon

O. Deubner, 1938, Levha. 23

36-Ephesos Hellenistik dönem çeşmesi

Fotoğraf, A. Erol

37-Ephesos Arkadiane caddesi güney portikosunda yer alan çeşme, plan

R. Heberdey, Öjh 5 1902, Şekil. 15

38.1- Ephesos Trayanus çeşmesi, plan ve rekonstrüksiyon:

H. Pellonis, Öjh 50 1972/75, s. 395- 8

38.2-Aynı çeşme

Fotoğraf, A. Erol

39- Ephesos Hydreion

Fotoğraf, A. Erol

40.1-Ephesos Pollio çeşmesi, şematik rekonstrüksiyon

A. Bammer, Öjh 52 1978/80, Levha. 9

40.2-Aynı çeşme, aediculalı bölümün plan ve rekonstrüksiyonu

A. Bammer, Öjh 52 1978/80, Levha. 10

40.3- Aynı çeşme, Polyphem grubu (Efes Müzesi)

Fotoğraf, Ü. Yüğrük

40.4- Aynı çeşme

Fotoğraf, A. Erol

41- Ephesos sokak çeşmesi, plan ve rekonstrüksiyon

M. Theuer, ÖJh 52 1978/80, Levha. 8

42- Ephesos Fontane

Fotoğraf, A. Erol

43.1- Ephesos Hydredocheion, şematik rekonstrüksiyon

E. Fössel, AW 14/3 1983, Levha. 4

43.2-Aynı çeşme

Fotoğraf, A. Erol

44.1- Kaunos liman agorası çeşmesi:

C. Işık, 1995, Resim. 2

44. 2-Aynı çeşme, Axonometrik bakış, ilk evre:

C. Işık, 1995, Levha. 16

45.1-Letoon çeşmesi, plan :

H. Metzger, RA 1970, Şekil.1 (kent planından alınmıştır)

45.2- Aynı çeşme

Fotoğraf, A. Erol

46- Magnesia ad Meandrum çeşmesi, plan

C. Humann, 1904, Levha.117

47- Miletos Laodikeia çeşmesi, plan ve rekonstrüksiyon

H. Knackfuss, 1924, Levha. 278

48.1-Miletos Trayanus çeşmesi, plan

J. Hülsen, 1919, Levha. 48

48.2- Aynı çeşme, rekonstrüksiyon

J. Hülsen, 1919, Levha. 63

48.3- Aynı çeşme

Fotoğraf, A. Erol

49- Olba- Diocaesarea çeşmesi

Fotoğraf, A. Erol

50- Olba-Ura çeşmesi, plan

J. Keil, MAMA 3 1931, Levha. 104

50.1- Aynı çeşme

Fotoğraf, A. Erol

51.1- Perge sütunlu caddesi sonunda yer alan çeşme, plan ve rekonstrüksiyon

A. Dai, İst Mitt 25 1975, Levha. 70/1; AA 90 1975, Levha. 56

51.2-Aynı çeşme

Fotoğraf, A. Erol

52.1- Perge Kent kapısı kompleksi içindeki çeşme

Fotoğraf, A. Erol

52.2- Aynı çeşme, rekonstrüksiyon

A. Dai, AA 90 1975 Levha. 26

53.1- Perge tiyatrosu sahne binası çeşmesi, kesit

A. Dai, İst Mitt. 25 1975, Levha. 70/2

53.2- Aynı çeşme

Fotoğraf, A. Erol

54- Phaselis çeşmesi

Fotoğraf, A. Erol

55-Pisidia Antiochiası çeşmesi, temel kalıntısı

Fotoğraf, A.Erol

56-Priene, Hellenistik dönem çeşmesi:

Th. Wiegand, 1904 , Levha. 46

57- Priene, kaynak kapısı caddesi çeşmesi

Th. Wiegand, 1904, Levha. 46

58- Priene, Pithoslu çeşme planı

Th. Wiegand, 1904, Levha. 49

59.1- Sagalassos Hellenistik dönem çeşmesi, plan

M. Waelkens, 1991, Şekil. 1

59.2- Aynı çeşme

Fotoğraf, A. Erol

60.1- Sagalassos aşağı agorasının kuzeyinde yer alan çeşme, kesiti

G. Niemann, 1892, Şekil. 104

60.2- Aynı çeşme, rekonstrüksiyon önerisi

J. Legrand, 1996 senesi Sagalassos basılmamış kazı raporundan

61.1- Sagalassos yukarı agorasının kuzeyinde yer alan çeşme,
rekonstrüksiyon önerisi

J. Legrand, 1996 senesi Sagalassos basılmamış kazı raporundan

61.2- Aynı çeşme

Fotoğraf, A. Erol

62.1- Selge çeşmesi, plan ve rekonstrüksiyon

A. Machatschek, 1981, Levha. 10

62.2- Aynı çeşme, temel kalıntısı

Fotoğraf, A. Erol

63.1- Side anıtsal çeşmesi, plan ve rekonstrüksiyon:

P. Verzone, içinde: Mansel, 1978, Levha. 102-103

63.2- Aynı çeşme

Fotoğraf, A. Erol

64.1- Side, üç havuzlu çeşme

Fotoğraf, A. Erol

64.2- Aynı çeşme

M. Beken, içinde: Mansel, 1978, Resim. 122

65.1- Side Vespasianus çeşmesi, plan

M. Beken, içinde: Mansel, 1964, Resim. 3

65.2- Aynı çeşme

Fotoğraf, A. Erol

66- Side Geç Roma dönemi emesi

A. M. Mansel, 1978, Resim. 123

67.1-Smyrna Arkaik dönem emesi, plan

M. Akurgal,1995, ekil.1

67.2- Aynı eme

M. Akurgal,1995, Resim. 7

KATALOG

1-ANDRIAKE

ROMA DÖNEMİ ÇEŞMESİ

(LEVHA 27)

Kentte, Demre çayın kuzeyinde yer alan Roma yapılarından biriside çeşme yapısı ve su yoludur. Çevrede birçok tuzlu su kaynağı mevcuttur. Tatlı su kaynağı ise çeşme yapısı haline dönüştürülmüştür. Yapı, suyunu berrak suları olan Demre çayından alır. Yapıdan geriye kalıntı olarak, üzeri kemerle örtülü merkezi bir niş ve her iki tarafında üçer adet niş bulunan bir cephe duvarı görülüyor. Bu duvarın alt tarafında basık kapı şeklinde açıklıklar mevcuttur. Bunun üzerinde ise yükü hafifletici bir kemer yer almaktadır. Cephe duvarı güney köşesinde öne doğru uzanan kemerli bir kapıyla kanat şeklinde devam eder. Bu kısım doğuya doğru dikdörtgen blokların meydana getirdiği bir duvar cephesiyle devam eder. Yapı, mimari bezemeleriyle, konsol başları ve kapı süslemeleriyle, kentteki granarium yapısına benzer. Granarium Hadrianus döneminden olup, çeşme yapısı da bu dönemden olmalıdır. Yapının bulunduğu yer, günümüzde bataklık içindedir.

BİBLİYOGRAFYA ; E. Petersen, F. von. Luschan, Reisen in Lykien, Milyas und Kibyrtis, Band. 2, Wien, 1889, s. 41; C. Bayburtluoğlu, Lykia, Ankara, 1981, s. 40, 42

2-ANEMURIUM

ROMA DÖNEMİ ÇEŞMESİ

(LEVHA 28)

Yapı, kentin kuzeydoğusunda yer alan teras duvarına üst tarafı ile dayandırılmış olup, orijinal çatı halen ayaktadır. Kentte, palaestranın güney tarafında yer alan yapı, palaestradan teras duvarıyla ayrılır. Yapının merkezinde yer alan exedra şeklindeki apsidal bölüm 7.30m. çapında ve 7m. yüksekliğinde olup, üç adet yarım yuvarlak niş içerir. Apsidal bölüm, her iki tarafından onunla bağlantılı olarak yanlara doğru açılan dikdörtgen şeklinde dar iki kanatla son bulur. Apsidal bölümün her iki kenarına simetrik olarak yerleştirilen iki sarnıç, yapının çeşme yapısı olarak tanımlanmasını

sağlamıştır. Yapıya, suyun iletilmesi için yerleştirilen borular bu düşüncüyü kuvvetlendirmiştir. Apsisin içinde gömülü olan taban kısmı ve bir dizi kısa basamaklar sırası, tabanın uç tarafında yapılan kazılarla açığa çıkartılmıştır. Bu basamaklar, apsidal bölümün çevrelediği havuza ulaşmak için yapılmış olmalıydı. Ancak havuza ait bulgular yoktur. Duvar yüzeyinde insitu olarak bulunan bronz kancalar, buradan düşen mermer plakaların varlığına işaret eder. Ana malzeme olarak kireç taşı kullanılmıştır. Yapının en iyi korunan yeri apsisin batı tarafıdır. Kubbe formunda olan çatının iç tarafı mavi ve beyaz geometrik motiflerden oluşan mozaik ile kaplıdır. Önemli buluntular arasında, apsisli bölümde bulunan bir heykel kaidesindeki ithaf yazısından Asklepios'a ithaf edildiği anlaşılmıştır. Yapı, apsidal plan özelliğiyle Anadolu'da bu çeşmelerin yoğun olarak görüldükleri dönem göz önüne alınarak, M.S. 2.yüzyıl içerisine tarihlendirilebilir.

BİBLİYOGRAFYA; J. Russell, "Excavations at Anemurium 1971" TAD 20 1973, s. 206 Şekil.3; E. Rosenbaum, G. Huber, S. Onurkan , A Survey of Coastal Cities in Western Cilicia, Ankara, 1967, s.9. Resim.6; B. Aran, Anadolu'da Roma Devri Mimarisi, İstanbul, 1971, s.113. Şekil.52.b; J.M. Mellink, "Archaelogy in Asia Minor" AJA 76 1972, s.179.

3.1-ANTİOCHİA ON ORONTES

ROMA DÖNEMİ ÇEŞMESİ

Eski yazarlardan Libanios ve Malalas'ın anlatımlarından tanıdığımız yapıdan, geriye hiç bir şey kalmamıştır. Kentte kuzey-güney yönünde uzanan sütunlu ana caddenin merkezi noktasında yer alan meydanın ortasında imparator Tiberius'un heykeli yer alır. Bu noktada cadde belirgin bir dönüş yaparak Orontes nehrine doğru uzanır. Caddenin dönüş yaptığı yerin başlangıcında, meydanın kenarı boyunca çeşme yapısı yer alır. Eski yazarlardan Evagrius'un anlatımlarına göre, kentin "Ostrakine" olarak adlandırılan mahallesinde, M.S.588 yılındaki deprem birçok yapıya zarar vermişti. O.

Müller'e göre Ostrakine, Libanios'un tasvir ettiği sütunlu cadde üzerinde yer alan çeşmenin dekorasyonunda kullanıldığını söylediği "Ostraka", yani istiridye kabuğundan dolayı bu adı almış olmalıdır. Çeşme dekorasyonunda midye kabuğu, istiridye kabuğu kullanılan malzemeler olduğundan, bu yaklaşım doğru gözükmemektedir. Bu depremde çeşme yapısı da zarar görmüş ve yapıdan geriye hiç bir iz kalmamıştır. Malalas'ın anlatımlarından, imparator Caligula kendi döneminde Pontous ve Varius adında iki zengin senatörü kentteki bir çok yapının inşasında görevlendirmişti. Bunlar arasında "Nymphaeum" ya da "Trinymphon" (Τρινυμφον) olarak adlandırılan, sütunlar arasında yer alan, üst tarafları kubbe ile örtülü üç büyük apsidal nişin cepheye hakim olduğu çeşme yapısı yer alır. O. Müller'e göre, Malalas tarafından trinymphon olarak tanımlanan üç nişli olduğu anlaşılan yapıyı, Libanios "apsidal" olarak tanımlamıştır. Malalas'ın anlatımlarından, bu yapının aynı zamanda bir düğün evi olduğu, kentin bekar kızları için evlilik törenlerinin düzenlendiği bir yer olduğu anlaşılır. Etimolojik olarak gelin ve nymphaion arasındaki bağlantı düşünülürse, yapının böyle bir amaca hizmet vermiş olması doğal bir sonuçtur. Libanios'un anlatımlarında yapı, nymphaların kutsal yeri, gökkubbesi olarak geçer. Yapıyı tanımlarken cennet kadar yüksek olduğundan, renkli mermerden yapılmış sütunların göğe kadar uzanıp, pırıl pırıl parladığından ve fasadının çeşitli mermer ve renkli mozaiklerle, resimlerle kaplı olduğundan ve bunların parıltılarından övgüyle sözeder. Mozaiklerde, deniz tanrıçaları, balıklar, suda silüetler şeklinde yüzer vaziyette tasvir edilmiş figürler yer almaktaydı. Yine Libanios'un anlatımlarından, sütunlar arasında kalan nişler içinde suyun aktığı çörtenler yer alıyordu. Çörtenlerden akan su, ön tarafta yer alan mermerden yapılmış ve tabanı mozaik döşemeli havuza akıyor ve bu akan çoşkunsuya bütün gözler çevriliyordu. Kentte su kaynakları bol olduğundan hiç bir zaman su sıkıntısı çekilmemiştir. Ancak yapıya suyun ne şekilde iletildiği bilinmemektedir.

BİBLİYOGRAFYA; L. Crema, L'Architettura Romano. Enciclopedia

Classica 3,12, 1959, s.548; G. Downey, Ancient Antioch, Princeton, 1963, s.89, 202, 222; Aynı yazar, Antioch in the Age of Theodosius the Great, Princeton, 1962, s.21; Aynı yazar, A History of Antioch in Syria, Princeton, 1961, s.478; R. Förster, "Antiochia am Orontes" Jdl 12 1897, s.123-124 dipnot. 92; K.G. Lanckoronski, Städte Pamphylens und Pisidiens II, Wien, 1892, s.145; W. Letzner, Römische Brunnen und Nymphaea in der Westlichen Reichshälfte, Münster, 1990, s.246; E. Jeffreys, The Chronicle of John Malalas, Melbourne, 1986, s.129; O. Müller, De Antiquitates Antiochenae, Göttingen, 1839, s. 22; S. Settis, "Eşedra e ninfeo nella terminologia architettonica del mondo Romano" ANRW 1/4 1973, s.73; L. Doro, Antioch Mosaic Pavements Volume.1, s. 2 Dipnot.9

3.2-ANTIOCHIA ON ORONTES

ROMA DÖNEMİ ÇEŞMESİ

Kentte Julius Caesar tarafından inşa ettirilen tiyatro, imparator Augustus döneminde kentteki nüfus artışıyla birlikte genişletilmiştir. İmparator Tiberius döneminde daha da genişletilen yapı, tamamlanmadan bırakılmıştır. İmparator Trayanus'un yaptığı en önemli işlerden biri tiyatronun tamamlanmasıdır. Malalas'ın anlatımlarından tanıdığımız yapıdan, geriye hiç bir şey kalmamıştır. Malalas'ın naklettiğine göre, imparator Trayanus M.S.115 yılında kentteki depremde sonra, kentin temizlenmesi ve kefareti olarak dokuz musadan biri olan Calliope'yi kurban etmiş ve bu kızın heykelini tiyatroya diktirmiştir. İmparator Trayanus'un, kurban ettiği Calliope için, heykelin bulunduğu yerde nymphaion inşa ettirdiğini Malalas'tan öğreniyoruz. Yıldızlı bronzdan yapılmış olan heykel, Orontes nehri üzerinde oturuyor vaziyette ve Antiochia Tyche'si tarzında, Seleucus ve oğlu Antiochus tarafından taçlandırılır vaziyette tasvir edilmiş olup, bu heykel grubunun proskeniumun merkezi yerinde bulunan nymphaionda yer aldığını, Malalas nakleder. Bu iki kralın heykelinin varlığı, kentte erken dönemlerden itibaren Calliope'ye verilen onuru sembolize etmesi açısından önemlidir. Libanios'un

anlatımlarından, kentteki yaşam üzerinde Calliope'nin büyük etkinliği olduğu, Zeus ile Apollon'la aynı seviyede kenti himaye eden tanrı olduğu, kentin merkezi yerinde tapınağının bulunduğu anlaşılır. Malalas yapıyı tanımlarken, derin ve yarım daire şeklinde bir exedra olarak nakleder. Malalas'tan öğrendiğimize göre, mermerden yapılmış sahne binasının arka duvarına karşı gelecek biçimde yerleştirilen dört adet sütun arasında heykel grubu yer alıyordu.

BİBLİYOGRAFYA; L. Crema, L'Architettura Romana. Enciclopedia Classica 3. 12; 1959, s.428; G. Downey, A History of Antioch in Syria from Seleucus to the Arab Conquest, Princeton, 1961, s.216-217; Aynı yazar, Antioch in the Age of Theodosius the Great, Princeton, 1962, s. 30; E. Jeffreys, The Chronicle of John Malalas, Melbourne, 1986, s. 146; S. Settis, "Esedra e Ninfeo nella Terminologia Architettonica del mondo Romano" ANRW 1/4 1973, s. 733; A.C. Pearson, "Muses" Encyclopedia of Religion and Ethics Volume. 9, New-York, 1917, s.4-5

3.3-ANTİOCHİA ON ORONTES

MUSEAUM ÇEŞMESİ

Malalas'ın anlatımlarından, kentte imparator Marcus Aurelius döneminde (M.S.169-180) Museaum ve onun nymphaionunu inşa ettirdiğini öğreniyoruz. Plan olarak "ay biçimli sigma" olarak tanımlanan yapı, imparator Marcus Auerilius Probus döneminde (M.S.276-282) Okeanos konulu mozaikle bezenmiş olup, "Okeanos" adını almıştır. Kentte sevilen bir konu olduğu anlaşılan okeanos kazılarda bolca ele geçmiştir. Temelinden dolayı ay biçimli sigma olarak tanımlanan yapı, Museaum'un ön tarafında ornamental bir fasad olarak yer alıyordu. Malalas, Museaum ve onun nymphaionunu inşa ettirmiştir ifadesini kullanmakla, bu iki yapının birbiriyle olan bağlantısını vurgulamaktadır. Musa kültüründe, akan suyun ilham kaynağının kökeni olduğu anımsanırsa, tapınağın çeşme ile vurgulanması doğal bir sonuçtur.

BİBLİYOGRAFYA; G. Downey, A History of Antioch in Syria, Princeton, 1961, s.229; Aynı yazar, Ancient Antioch, Princeton, 1963, s.100; E. Jeffreys, The Chronicle of John Malalas, Melbourne, 1986, s.149; D. Levi, Antioch Mosaic Pavements Volume.1, Princeton, 1947, s.2; A. C. Pearson, "Muses" Encyclopaedia of Religion and Ethics Volume. 9, New-York, 1917, s.4-5; R. Ginouves, Laodicée du Lycos. Le Nymphée, Paris, 1969, s.150; S. Settis, "Esedra e Ninfeo nella Terminologia Architettonica del mondo Romano" ANRW 1/4 1973, s.734-735

4-APHRODİSİAS

GEÇ ROMA DÖNEMİ ÇEŞMESİ

(LEVHA 29)

Yapı, şehir surunun dışında, kent kapısı ve su kanalının kuzeydoğusunda yer alır. Yapılan kazılarda özenli bir işçilik gösteren fasad duvarı meydana çıkarılmıştır. Fasadın merkezi yerinde geniş bir dikdörtgen niş ve her iki tarafında dörder adet olmak üzere yarım daire ve dikdörtgen nişler alternatif olarak yer alır. Bu bölgede yapılan kazılar su sızıntısı nedeniyle engellenmiştir. Günümüzde bitki örtüsünden dolayı yapıya ulaşılamamaktadır. Çok miktarda ele geçen kırık ve şekilli renkli cam parçacıkları, bir zamanlar yapının nişlerinde, dekoratif amaçla kullanılmış olmalıdır. Yapıdan ele geçen Constantinus dönemi paraları ve küçük taş tekniğiyle inşa edilen fasad duvarı, yapının inşası ile ilgili olarak M.S. 4. yüzyıla işaret eder. Cam parçaları da bu tarihi destekler. Yapıya suyun, kentin kuzeydoğusunda Işıklar ve Palamutluk köyleri arasındaki pınarlardan derlenerek, kentin 1.5 km. kuzeyindeki su haznesini besledikten sonra, çok sayıda pişmiş toprak borularla, suyla ilgili yapılara dağıtılan sistemle ulaştırıldığı anlaşılmaktadır.

BİBLİYOGRAFYA ; K. Erim, "Aphrodisias" TAD 17.1 1968 s. 47,55; Aynı yazar; "Archaeology in Asia Minor" AJA 73 1969 s. 224.

5-ARIASSOS

ROMA DÖNEMİ ÇEŞMESİ

Pisidya bölgesinde yer alan kent, V şeklindeki bir vadinin kuzey yamaçlarında yer alan teraslar üzerinde doğudan batıya doğru 400 m. uzunluğunda bir alan üzerinde yayılmıştır. Yapı, vadinin batı ucunda büyük kireç taşı bloklarıyla kaplı açık bir meydanın yukarı bölümünde yer alır. Yapıya ait kalıntı olarak, sadece yarım daire şeklinde bir çıkıntı görülebilmektedir. Bu kısmın harçlı moloz taşlardan yapılmış olup, yontma kare taşlarla kaplanmış olduğu saptanmıştır. Yapıyı besleyen suyun, kentten 3 km. güneyde bulunan Akkaç köyünün yukarı dağlarında bir su kaynağından geldiği ve aquadükt yardımıyla yapıya ulaştırıldığı saptanmıştır. Yapıya ait bulgular çok az olup, yapılacak kazılarla ortaya çıkarılacaktır.

BİBLİYOGRAFYA ; S. Mitchell, "1988 yılı Ariassos Yüzey Araştırması" 6. Araştırma Sonuçları Toplantısı, Ankara, 1988, s. 148.

6-ASPENDOS

ROMA DÖNEMİ ÇEŞMESİ

(LEVHA 30.1-2-3)

Yapı, kent meydanının kuzey tarafına, kentin agorasına doğru, 35.50 m. uzunluğunda, 15 m. yüksekliğinde ve 1.50 m. kalınlığında bir duvar cephesinin oluşturduğu iki katlı bir yapı olarak inşa edilmiştir. Cephe duvarının arka yüzü düzdür ve herhangi bir mimari özellik göstermez. Cephe duvarı, her iki kenarında yer alan ikişer çift sütunun arka arkaya sıralanışıyla oluşan aedícula çıkıntılarıyla, kısa kanatlara sahiptir. Köşe aediculaları 3.80m. derinliğinde ve 3.02m. genişliğindedir. Yapının plan ve rekonstrüksiyonu G. Niemann tarafından yapılmıştır. Her bir kat beş adet niş içerir. Yapının birinci katında, cephe duvarına gömülü olarak yerleştirilmiş 5 adet niş ve bunların arasında aedícula çıkıntıları yer alır. Merkezi niş, diğer yanlardaki yarım yuvarlak nişlerden daha geniş tutularak, ortasında biraz basık olan kapı boşluğu şeklinde bir niş içerir. Cephe duvarının yan cephelerinde ise, çapları biraz daha küçük olan birer yarım daire niş duvara gömülü olarak yer alır. Nişlerin arasında yer alan postamentler üzerinde

yükselen ikişer sütun, cepheden 1.58m. çıkıntı oluşturan saçaklıkla bağlantılı olarak, bu bölümlerde aedacula mimarisini oluşturur. Aediculalar 3.05m. ile 3.13m. arasında değişen genişliklere sahiptir. Aediculalarla nişler arasındaki mesafe, merkezi nişte 3.76m. iken, diğer nişler arasında 2.35m. ile 2.46m. arasında değişmektedir. Merkezi nişin her iki yanında yer alan sütunlar aediculaları olduğu kadar orta niş üzerindeki alınlığı da taşırlar. Suyun, merkezi niş ve yanlardaki nişlere yerleştirilen çörtenlerden aktığı düşünülmektedir. Ele geçen mermerden yapılmış ağzı delikli yunus balığı başları, bu nişlere takılan çörtenlere işaret eder. Alt kat sütunlarının tam ekseninde üst kat sütunları ve nişleri yer alır. 5.70 m. yüksekliğindeki ikinci kat, tamamen dekorasyon duvarı fonksiyonuna sahiptir. Suyun akışında aktif bir rol oynamadığı çağdaş yapılarla kıyaslama sonucu kabul edilir. Kenarlarda yer alan aedacula çıkıntıları, üst katta da devam eder. Tüm cephenin etkisi, ikinci katın aediculalarının dairevi ve üçgen alınlıklarla taçlanmasıyla belirlenir. Böylece aediculalar, düz bir korniş pervazının sağlayamayacağı, bir vurguya sahip olmuş olur. Saçaklık bölümleri mermerden yapılmış olup, birinci katın saçaklık yüksekliği 1.35 m, ikinci katın saçaklık yüksekliği 1.23 m'dir. Bu bölümdeki zengin mimari bezemeler arasında, bitkisel motifler, astragal, iyon kymation, ve anthemion kuşağı yer alır. Alt katın üç fascialı arşitrav ve kıvrık dallar arasında gül ve erkek başı şeklinde rozetlerin bulunduğu friz bölümü 0.86m. yüksekliğinde olup, korniş üzerinde özenli bir işçilik gösteren anthemion kuşağı yer alır. Bu kuşakta köprü şeklinde bağlantı kuran dış yapraklar, matkabın kullanıldığı gözlü kemer olarak tanımlayabileceğimiz Antonin'ler dönemi biçim özelliği gösterirler. Üst katın iki fascialı arşitrav-friz bloğu 0.80m. yüksekliğindedir. Üzerindeki bezemeler, alt katla hemen hemen aynıdır. Sol köşe aediculasına ait dikdörtgen şeklindeki tavan kasetlerinin içinde yer alan baklava dilimi şeklindeki bezeklerin çerçevesini, oluk şeklindeki yivler oluşturur. Bunlar insitu görülmektedir. Yapının bulunduğu yerde çevreye dağılmış vaziyette bulunan granit sütun gövdelerinin uzunluğu 3.30 m., üst kalınlıkları 0.477 m., alt kalınlıkları ise 0.538 m.'dir. Sütunlar dokuz alt çap yüksekliğindedir. Başlık

ve kaideler bulunamamıştır. Yapının, özenli bir işçilik gösteren konglomera kare bloklarla inşa edilmiş olduğu görülmektedir. Nişlerin üst taraflarında harç artıklarına rastlanılmış olup, üzerinde ise altıgen plaka izleri yer alır. Bu ve buna benzer bulgular, yapının orijinalinde mermerle kaplı olduğunu gösterir. Yapının havuz bölümüne ait bir bulgu yoktur. Ancak birinci kat nişlerin 2.35 m. yüksekliğine kadar bir havuz olduğunu gösteren bazı mermer bloklar saptanmıştır. Aspendos'a su, kentin kuzeybatısındaki Gökçeşir'dan, genişliği 0.8 m. ve yüksekliği 0.6 m. olan bir kanalla getirilerek, son 1.4 km.'sinde bir ters sifon su kemeri düzenlemesiyle kentin akropolüne iletilmiştir. Akropole iletilen suyun giriş noktası kentin kuzey kapısı yönünden başlamaktadır. Bu kapının 15, 20 m. daha kuzeyinden geçirilen bir yeraltı kanalıyla, bu su kentin gereksinimine sunuluyordu. Bu kanala ait toprak kabartısı takip edildiğinde, suyun önce kentteki bu çeşmeyi beslediği ve daha sonra bir takım kollara ayrıldığı söylenebilir. Yapının aquadükten gelen su ile beslendiğine işaret eden iki adet boru, yapının arka cephesindeki fundalıklar arasında saptanmıştır. Bu borularla yapının dip tarafında arka cephede bulunan bir boru, aralarındaki ilişkiyi göstermesi açısından önemlidir. Borular 0.17 m. çapında 0.45 uzunlukta, yivli ve gri renkli pişmiş topraktan yapılmışlardır. Yazı karakterine göre M.S. 2. yüzyıla tarihlenen bir kitabeden, aquadükün inşasıyla ilgili olarak Tiberius Claudius Italicus'un iki milyon denarius harcadığı anlaşılır. Aquadükten gelen suyla beslenen çeşme yapısı da bu yüzyıldan olmalıdır. Çeşmenin ve kentteki tiyatronun üst yapısında yer alan anthemion kuşağı, uçları sarmallı kıvrık dalla, çapraz bağlanmış ters-düz dizimli işlenişleriyle Antonin'ler dönemi biçim özelliği gösteren, benzer bir süsleme içerirler. Her Tiyyatro ve çeşme yapısının cephe düzenlemesinde benzerlikler görülür. İki yapının cephe duvarında yer alan merkezi niş veya kapı, üçgen bir alınlıkla taçlanarak, merkezi nişi her iki tarafından sınırlayan aediculalar arasında bağlantı kurar. Bu merkezi nişin veya kapının her iki yanında, diğer nişli ve aediculalı bölümler devam eder. Tiyyatro, yazıtıyla Antoninus Pius'un (M.S. 138-161) hüküm sürdüğü döneme M.S. 2. yüzyıla tarihlendirilir. Çeşme yapısı da tiyatroya benzer cephe düzenlemesiyle aynı

yüzyıldan olmalıdır. Zaten M.S. 2. yüzyıl kentin refah dönemidir. Birçok önemli yapı, bu dönemde inşa edilmiştir.

BİBLİYOGRAFYA ; K.G. Lanckoronski, Städte Pamphyliens und Pisidiens I, Wien, 1890, s.98-102 Levha.18-19; H. Hörmann, "Das Nymphäum zu Aspendos" Jdl 44 1929, s. 263-274. Levha.1; O. Puchstein, "Zweiter Jahresbericht über die Ausgrabungen in Baalbek" Jdl 17 1902, s. 122; R. Ginouves, Laodicée du Lycos. Le Nymphaeum, Paris, 1969, s.160; Ü. Öziş, Su Mühendisliği Tarihi Açısından Anadolu'daki Eski su Yapıları, İzmir, 1983, s.57; C. Başaran, Anadolu Mimari Bezemeleri Roma Çağı Lotus-Palmet Örgesi, Erzurum, 1995, s.140; P. Kessener-S. Piras, "The Aspendos Aquaduct Research Project first Campaign (1996) The Siphon" 15. Araştırma sonuçları Toplantısı II, Ankara, 1997, s. 265 vdd.

7.1-BERGAMA

HELLENİSTİK DÖNEM ÇEŞMESİ

F.Gräber'in tanımlarından, Geyikli dağın eteklerindeki kaynaklardan derlenen sular bir su kanalıyla kente iletilir, bu kanal izlendiğinde yapıya ulaşılır. Yapının 6.32m. uzunluğunda ve 1.60m. genişliğindeki havuzu, ön tarafında parapet duvarıyla sınırlanmıştır. Parapet duvarının arasında iki sütun yer alır. Bu sütunların ön tarafında ise onlarla aynı hizada olmak üzere yer alan iki sütunla, havuzun ön tarafında bir avlu oluşturulmuştur. Böylece yapı, havuz ve avlu olmak üzere iki bölümden oluşur. Tavana ait mimari elemanların ele geçmesi, bu sütunlarla taşınan bir çatıya işaret eder. Ele geçen sütun gövdelerinin alt tarafı, üst tarafından daha kalın olup, ince işçilik gösterirler. Cephe duvarından geriye kuzey köşe kalmıştır. Sütunlar gibi duvarda, ince işçilik gösterir. Oluk şeklinde taş kanalların izleri takip edildiğinde, dağdan geldiği anlaşılmıştır. 4m. uzunluğundaki kanaldan gelen su, havuz zemininden 0.50m. yükseklikten içeri giriyordu. Yapı; daldırma havuzu ve onun önünde yer alan avlu bölümü gibi plan özellikleriyle, Erken Hellenistik

döneme tarihlendirilebilir.

BİBLİYOGRAFYA; F. Gräber, "Die Wasserleitungen" AvP 1.3 1913, s.409-410.

7.2-BERGAMA

HELLENİSTİK DÖNEM KENT ÇEŞMESİ (LEVHA 31)

Kentte, dar bir teras üzerinde yer alan orta gymnasionun girişini oluşturan tonozlarla örtülü merdivenli giriş yapısının son basamağını indikten sonra, sol tarafta, kent çeşmesi kalıntıları yer alır. Kentin güney kesimi ile gymnasion terasını bağlayan noktada yer alan şehir çeşmesi, konum olarak kentte ulaşımın en yoğun olduğu noktada yer almasıyla önemlidir. Çeşmenin ön duvarı çeyrek daire şeklinde bir kavisle devam ederek, aşağı gymnasionunun güney duvarıyla birleşiyordu. Kavisin ortasında yer alan propylon yapısı, kentin ve ana caddenin mimarlık açısından önemli bir kesimini oluştuyordu. Yapının cephe duvarı batı köşede insitu bulunmuş olup, cephe duvarının önünde yer alan havuz 21 m. uzunluğunda ve 3.15 m. genişliğindedir. Havuzun ana caddeye bakan güney tarafı, alçak bir parapet duvarı ile sınırlanmıştır. Bu duvarın ön tarafında yüzeyde sütun bağlantı izleri görülür. Parapet duvarına yapışık olan 12 yarım sütun yukarıya doğru tam sütun halinde yükselirler. Sütunlar arasındaki mesafe 1.60m.'dir. Parapet duvarının arkasında ise daldırma havuzu yer alır. Parapet duvarının iç yüzeyinde kapların çarpmalarından dolayı oluşan aşınma izleri bellidir. Bu dıştaki sütunlara paralel olarak daha içerde, çeşmeyi ortadan ikiye bölen 12 sütunun oluşturduğu bir sütun dizisi yükselir. Bu sütunların yükseklikleri 3.0 m. olup, sütun çapları ise 0.45 m.'dir. Bu kısım aşağı yukarı 3.0 m. yükseklikteki bir çatıyı destekliyor gibi görünmektedir. Cephe duvarında yer alan delikler, buraya yerleştirilen suyun geçebileceği borulara işaret eder. Buradaki cüruf ve kül izleri, bu boruların kurşun borular olduklarını düşünerek açıklanabilir.

Kazılar sırasında bulunan 4 büyük trakit plakadan ikisinin, havuzun üzerini kaplayan tavana, diğer ikisinin de parapet duvarına ait olduğu saptanmıştır. Hellenistik dönemde kentin suyu, kuzeyindeki Madra dağda 1150 m. yükseklikteki 3 ayrı pınardan, her biri için ayrı, fakat aynı geçkiyi izleyen 3 toprak borudan oluşan 44 km. uzunluğunda bir iletim hattı ile getirilmiş olup, basınçlı ters-sifon boru sistemiyle 330 m. yükseklikteki akropole iletilmiştir. Buradan kanallarla diğer yapılara ulaştırılmıştır. Çeşmenin batısına doğru, teras destek duvarının dış yüzeyinde meydana çıkarılan bir kanal, yapıyı besleyen suyun bu hattan sağlandığını düşündürür. Yapının havuz bölümünün güney batı köşesinde yer alan bir oyuk ise, olasılıkla atık suların çıktığı bir delik işlevine sahiptir. Yapı, Hellenistik dönem çeşme yapıları gibi arka duvarıyla bir terasa dayandırılmış olup, oluklardan akan suyun doldurduğu daldırma havuzuyla karakterize olmuştur. Daldırma havuzunu gölgede tutmak amacıyla olsa gerektir ki, havuzun üstü kapatılmış olmalıdır. Bergama şehir çeşmesi, propylon yapısıyla olan ilişkisi ve cephesinin caddeye bakan konumuyla, kamuya açık bir yapı olarak inşa edilmiş olduğu açıktır. Yapının propylon ve merdivenli yapı ile birlikte, kentin değişikliğe uğradığı 2. Eumenes döneminde inşa edilmiş olması gerekir. Bu da, M.Ö. 197-159 yılları arasındır.

BİBLİYOGRAFYA; P. Schazmann, "Das Gymnasium" AvP 6 1923, s. 23-24. Levha.4; E. Akurgal, Anadolu Uygarlıkları, İstanbul 1988, S.351. Şekil.298/a; A. Conze, "Die Stadt" AvP 1.2 1912, s.218. Şekil. 52; T. Wiegand, Zur Entwicklung der Antiken Brunnenarchitektur, içinde: J. Hülsen, Das Nymphaeum. Milet 1.5 1919, s.78; Ü. Öziş, Su Mühendisliği Tarihi açısından Anadolu'daki eski su yapıları, İzmir, 1983, s.14-15

Kentte, Orta kent olarak adlandırılan bölümde, Demeter kutsal alanında yer alan yapı, Demeter kültünün gereklerinden olup, bugünkü kalıntılar Roma dönemine aittir. Demeter temenosunun güney stoası ile aynı hizada, temenosun dışındaki meydanın doğu tarafında çeşme yapısı yer alır. Yapı, yarım yuvarlak çapı 6.32 m. olan apsidal bir bölüm ve bunun her iki kenarından yanlara doğru açılan küçük dikdörtgen kanatlara sahiptir. Dikdörtgen kanatların her biri 3.86m. genişliğindedir. Apsidal bölümün çevrelediği havuz, kanatları da içine alacak biçimde ön tarafta yer alır. Havuz, sivri uçlu köşelere sahiptir. Yapının toplam yüksekliği 5.85 m., genişliği ise 7.05 m'dir. Havuzun ön tarafı, alçak bir parapet duvarıyla sınırlanmış olup, bu duvarın yüksekliği 0.80 m.'dir. Trakitten yapılmış olan bu duvarın sadece silme profilli bir parçası ile, fil ayağı olarak tanımlayacağımız bir blok, sol tarafta insitu bulunmuştur. Diğer bölümler Bizans döneminde yok olmuştur. Roma döneminde cephe duvarının arkasında açılmış olan yatay bir kanalla iletilen su, merkezi nişin içinde yer alan üç çörten vasıtasıyla öndeki havuza iletilmiştir. Parapet duvarının önünden ve kenarından eğilerek, insanlar su çekebiliyorlardı. Yapının sol nişinin altından başlayıp, Demeter kutsal alanının güney stoasının altından giden büyük bir yer altı kanalı ise, atık suyun akıp gittiği bir fonksiyona sahipti. Kenarlardaki nişlerde yer alan kanallar ise, taşan suyu dışarı atmaktaydı. Bulunan mermer kare plakalar, yapının dış cephesinin bir zamanlar bunlarla kaplı olduğunu gösterir. Yapının apsidal bölümünün üzerinden geçen küresel iç bükey trakit bloklar, apsidal bölümün üzerini örten kemer kaplamasının temelini oluşturur. Bunlar Dörpfeld tarafından bulunmuştur. Yapının taban kısmının kuvvetliliği ve genişliği apsidal kısmın geniş olduğunu göstermektedir. Bizans döneminde yapının havuz bölümü küçültülmüş olup, sadece apsidal bölümün çevrelediği apsidal bir havuz oluşturulmuştur. Havuzun ön tarafı ise parapet duvarı tarafından sınırlandırılmıştır. Bu dönemde olasılıkla su kıtlığı yaşanmış

olmalıdır. Havuz küçülünce, taşan suyun atıldığı kanalla bir bağlantısı kalmamıştır. Kentte krallık döneminde var olduğu bilinen Demeter kutsal alanındaki tapınağın arşitravı üzerindeki yazıtta, yenilemenin Claudius Silianus Aesimus tarafından yapıldığı yazılıdır. Bu kişi, kentin tanınmış Silianus ailesindendir ve sikkelerle yapılan tarihlemeye göre Antoninus Pius döneminde (M.S. 138-161) yaşamıştır. Çeşme yapısının bugünkü kalıntıları Roma dönemine ait olup, kutsal alanda yapılan değişikliklerle birlikte Antoninus Pius dönemine tarihlendirilir.

BİBLİYOGRAFYA; W. Dörpfeld, "Die Arbeiten zu Pergamon" AM 35 1910, s. 355-356. Levha.3; H.C. Bohtz, "Das Demeter Heiligtum" AvP 13 1981, s. 15-16. Levha.5, 8, 44; E. Akurgal, Anadolu Uygarlıkları, İstanbul, 1988, 346-347.

7.4-BERGAMA

MERMER HAVUZLU ROMA DÖNEMİ

ÇEŞMESİ

(LEVHA 33)

Yapı, Asklepieion kutsal alanının kuzey stoasının 0.10 m. güneyinde, Asklepieion tiyatrosunun tam karşısında yer alır. Yapı, kaya yarığı olarak bilinen, kutsal kaynağın çıktığı yerin hemen bitiminde yer alan konumuyla dikkati çeker. Yapı, suyunu kutsal kaynaktan alıyordu. Çeşme yapısının üst tarafında, derin kaya nişinin bulunduğu kült yeri vardır. Bu kült yerinin kuzey kısmına iyice yanaşmış durumdaki yapı, 4.60 m. genişliğinde ve 6.80 m. uzunluğunda dikdörtgen bir plan gösterir. Yapıyı çevreleyen mermer plakalar yer yer doğrudan kayaya dayanmış vaziyette yer almıştır. O. 22 m. yüksekliğindeki kare andezit katman ise, yapının dört bir tarafını çevreleyen ve toprak seviyesinde alt yapıyı yukarıya doğru destekleyen bir fonksiyona sahiptir. Yapının havuz bölümüne, dört adet basamakla inildikten sonra, 0.895 m. genişliğindeki bir ara platformdan geçilerek ve bu platformun

önünde yer alan mermerden yapılmış parapet duvarının üzerinden geçerek, tekrar iki adet basamakla ulaşılır. Havuzun zemini, ara platformdan 0.85 m. daha derindedir ve ölçüleri 3.40 m. x 2.45 m.'dir. Havuzun zemini, altı adet büyük boy mermer plakayla kaplıdır. Zemin plakalarının çevresinde 0.015m. yüksekliğinde bir kenar çıkıntısı bulunuyordu. Bu çıkıntının üzerine kaplama plakaları ve alt oturma basamağının plakası tutturulmuştur. Üstteki basamaklar 0.22m. yüksekliğinde ve 0.325m. genişliğindedir. Bu basamaklardan sonra yer alan platform ise, iki adet büyük boy mermer plakadan oluşuyordu. Platformu ön tarafta sınırlayan, mermerden yapılmış parapet duvarı ise 0.58m. yüksekliğinde 0.305m. genişliğindedir. Parapet duvarı yekpare olup, 3.5m. uzunluğundadır. Parapet duvarının üst tarafı polster profil gösterir. Bu mermer seti aştıktan sonra, 2 basamakla oturma yerine ulaşılıyordu. Bu iki basamak, mermer plakalardan yapılmış olup, genişliği 0.3m. yükseklikleri ise 0.38m. idi. Burada kullanılan mermerler yekpare olmayıp küçük parçalardan oluşmuştu. Havuzun güney duvarının alt tarafından gelen bir su hattı, kaya yarığından akan suyla bağlantısını oluşturan 0.28m. genişliğinde, içine borunun sığabileceği bir oyukla bağlantı halindedir. Buradan giren suyla, havuz besleniyordu. Deliğin açılması ve kapatılmasıyla su seviyesi istenilen düzeyde tutuluyor olmalıydı. Havuzun küçük karelerden oluşan andezit duvarı, 0.10m. kalınlıkta ve 1.76 m. yüksekliğine ulaşan mermer orthostadlarla kaplanmıştır. Bu plakalar, alttaki andezit kare taşlara küçük bronz tellerle tutturulmuştu. Havuzun kuzey batı ve güney batı köşesinde mermer kaplama plakaları görülmektedir. Mermer kaplama, olasılıkla hasar gördüğünden daha sonraki dönemde onarım görmüştür. Havuzun kuzey doğu köşesinde kırmızı renkli, suya dayanıklı harç artıkları bulunmuştur. Korkuluk duvarından eğilip havuzdan su almak, bu yapı için mümkün değildir. Bu havuzun bir daldırma çeşmesi olmadığı açıktır. Havuz bölümündeki oturma sıraları, oturulup banyo yapılacak bir yer olarak düşünülebilir. Bu yapı, özel bir amaca yönelik kültürel arınma törenlerinin yapıldığı bir çeşme olmalıdır. En önemli adak yazılarının bu çeşme yakınında bulunması, yapının kutsal çeşme konumunda olduğunu gösterir. Yapı,

mermer plakaların kaplama malzemesi olarak bolca kullanıldığı, Roma dönemine tarihlenir.

BİBLİYOGRAFYA; O. Ziegenaus, G. Luca, "Das Asklepieion" AvP 11.2 1975, s. 54-55. Levha. 39/b, 40/a-b; T. Wiegand, "Das Asklepieion" Ausgrabungen in Pergamon, Berlin, 1932, s. 27; O. Deubner, Das Asklepieion von Pergamon, Berlin 1938 s. 35. Levha.27; E. Akurgal, Anadolu Uygarlıkları, İstanbul, 1988, s. 356; G. E. Bean, Aegean Turkey, London, 1966, s. 90.

7.5-BERGAMA

KAYA ÇEŞMESİ

(LEVHA 34)

Asklepieion kutsal alanının batı stoasının tam ortasına yakın bir yerde, bu kutsal alanın en eski tesisi olan ve arkeologlar tarafından kaya çeşmesi olarak adlandırılan çeşme yapısı yer alır. Kayaya oyulmuş bir havuza dört adet basamakla iniliyordu. Kare şeklinde olan havuz doğrudan kayanın içine oyulmuştur. Bir kenarının uzunluğu 3m.'dir. Derinliği ise 1m.'dir. Havuza, doğu tarafından dört adet andezit basamakla inilerek ulaşılıyordu. Yapıya su, düzenli bir genişliği olmayan, kuzey batıdan gelen ve havuzun kuzey batı köşesine ulaşan ince bir kanalla iletilmekteydi. Bu kanalın tabanı 0.18 m. idi. Bu kanal, havuz tabanının 0.75 m. üzerinde bulunmaktaydı. Havuzun güney duvarının ortasında yer alan bir kanal ise, aşağıya eğimli olan toprağa uygun olarak güneye doğru eğimliydi. Bunun tabanı ise 0.07m.'deydi. Bu kanal, fazla suyun atıldığı bir kanaldı. Basit bir kapatma tertibatıyla açılıp kapatılıyordu. Böylece, havuz 0.8m.'ye kadar doluyordu. Kutsal alanın batı stoası, çeşme yapısı ve çeşmenin önündeki meydan, gerek doğa şartları gerekse daha sonraki müdahalelerle büyük hasar görmüştür. Yapı, çıplak duvar örgüsüyle çok primitif bir görünüme sahiptir. Duvarın gösterdiği rustik işçilik ve duvar yüzeyinin plakalarla kaplanmamış olması, konum olarak

kutsal alanın batı stoasının duvarına dayalı olarak yer alması, yapının Hellenistik döneme tarihlenmesini sağlar. Yapıda, daldırma çeşmesine ait ayrıntılar bulunmadığından, buranın bir banyo çeşmesi olduğu düşünülmektedir.

BİBLİYOGRAFYA; T. Wiegand, Zweiter Bericht Über Die Ausgrabungen in Pergamon 1928-1932. Das Asklepieion, Berlin, 1932, s. 27; O. Deubner, Das Asklepieion Von Pergamon, Berlin, 1938, s. 35-36. Levha.28; O. Ziegenaus, G. Luca, "Das Asklepieion" AvP 11.2 1975, s.16-17. Levha. 5/c, 6/b; G.E. Bean, Aegean Turkey, London, 1966, s. 90.

7.6-BERGAMA

ASKLEPIEION DALDIRMA ÇEŞMESİ

(LEVHA 35. 1-2)

Asklepieion kutsal alanında yer alan tünel girişinin batısında, suyunu kutsal kaynaktan alan çeşme yapısı yer alır. Dikdörtgen şeklindeki yapının dış ölçüleri; 4.40 m. x 6.22 m.'dir. Yapıyı çevreleyen duvarın kalınlığı ise 0.73 m.'dir. Yapının havuz bölümüne, yedi basamaklı merdivenle inilerek ulaşılmıyordu. Bu basamakların alttan üç tanesi, çeşmenin yapıldığı dönem olan Hellenistik dönemden dir. Diğer üstte yer alan dört adet basamak ise, Roma İmparatorluk döneminde, bu kısımda yer alan tören yerinin seviyesi yükseltilirken buraya ilave edilmiştir. Üstten dört basamak imparatorluk dönemine aittir. Yedi basamakla inildikten sonra, 1.11 m. genişliğinde bir platforma ulaşılır. Platformun önünde ise 0.59m. yüksekliğinde mermerden yapılmış parapet duvarı yükselir. Parapet duvarının ön tarafında ise, kare şeklinde 2.96 m. x 2.81 m. ölçülerinde ve derinliği 1.33m. olan andezitten yapılmış havuz bölümüne ulaşılır. Havuz iyi durumda kalmış olup, seviye ölçümü yapıldığında, en üstteki merdiven basamağı + 0.38 m.'de, havuz tabanı ise, -1.92 m.'dedir. Tüm çeşme yapısı, küçük karelerden oluşan 0.21 m. yüksekliğindeki plakalar üzerinde yer almaktaydı. Bu kare plakalar, hem

havuzun zeminini oluşturuyor, hem de üst taraftaki platform ve basamakların temelini oluşturuyordu. Mermer parapet duvarı, su almaya gelenleri düşme tehlikesinden korumak ve suya pislik ve bunun gibi şeylerin düşmesini önlemek amacıyla konulmuştur. Parapet duvarının üzerinden, kapların suya daldırılmasıyla su alınıyordu. Yapı, tümüyle andezitten yapılmıştır. Özellikle havuz bölümünün duvarları mükemmel bir işçilik göstermektedir. En alttaki iki sıra, orthostad sırasıdır. Bunun üzerinde yükselen kare şeklindeki taşlar, ince bir işçilikle dübellerle birbirine geçirilmiştir. Duvarın iç tarafı perdahlanmış olup, dış yüzey ise bosajlıdır. Köşelerde yer alan 0.05m. genişliğindeki köşe kaideleri, havuzun yukarıya doğru devam eden duvarlarının üzerini örten çatıyı taşıyan, sütunlara ait olmalıdır. Yapının rekonstrüksiyonu Deubner tarafından yapılmıştır. Havuzun kuzey, güney ve doğu duvarında, su çıkışı için delikler mevcuttur. Bu delikler, havuzdaki suyun temizlenmesi ve dışarıya atılması amacıyla zaman zaman kullanılmış olmalıdır. Kutsal kaynaktan gelen su, pişmiş toprak borularla yapının havuzuna ulaştıktan sonra, aslan başı şeklindeki bir çörtenden akıyordu. Yapıdan çok sayıda adak eşyalarının ele geçmiş olması, "Kutsal Kaynak Çeşmesi" olarak adlandırılmasını sağlamıştır. Çeşme suyunun, içme suyu olarak kullanıldığından, burada onüç yıl kalmış olan Hatip Aelius Aristides sözeder. Aristides, suyun yazın serin, kışın ılık olduğundan, buradan alınan suyun içildiğinden, bazı hastalıklara iyi gelmesi amacıyla bu suyla banyo yapıldığından sözeder. Suyun göze sürüldüğünde göz hastalıklarına, içildiğinde göğüs hastalıklarına, astım ve romatizmal şikayetlere iyi geldiğinden, hatta konuşamayan bir kişinin bile, bunu içtikten sonra konuşmaya başladığını anlatır. Yine Aristides'in anlatımlarından, kutsal kabul edilen bu suyun her derde deva olduğunu öğreniyoruz. Yapı, duvar işçiliği ile Hellenistik döneme tarihlendirilir.

BİBLİYOGRAFYA; G.E. Bean, Aegean Turkey, London, 1966, s. 89-90; O. Deubner, Das Asklepieion von Pergamon, Berlin, 1938, s. 32-34, Levha.22-24; O. Ziegenaus, G. Luca, "Das Asklepieion" AvP 11.1 1968, s. 22-24 Levha.10/a-b.

Yapı, tiyatro skene binasının yükseldiği büyük terasın kuzey batı köşesinde, cephesi, kuzeyden güneye doğru uzanan ana caddeye dönük olarak yer alır. Yapı, cephe duvarıyla terasa dayandırılmıştır. Cephe duvarının her iki kenarından ileriye doğru uzanan, antelerle son bulan yan duvarlar arasında, İyon düzeninde başlıklara sahip, iki adet yivli sütunun oluşturduğu avlu bölümüyle, tiyatronun önündeki meydana açılan çeşme yapısı, Hellenistik evrede 3.82 m. uzunluğunda ve 1.45 m. derinliğindedir. Mermer plakalarla kaplanmış olan cephe duvarının orthostad sırası, aslan başı şeklinde 3 adet çörten içeriyordu. Çörtenler mermerdendi. Bu çörtenlerden akan su, öndeki daldırma havuzuna doluyordu. Havuzun ön tarafı parapet duvarıyla sınırlıydı. Parapet blokları arasında ve üzerinde sütun yoktu. Çörtenlere su, yapının cephe duvarında yer alan bir kanal vasıtasıyla ulaşıyordu. Bu duvara yerleştirilen kurşundan yapılmış bir boru ele geçmiştir. Çörtenlerin arasında yer alan orthostad bloklarının birleşme yerlerinde, el büyüklüğünde düzgün yarım daire şeklinde, işlenmiş delikler mevcuttur. Bu delikler, belki de iletim kanalında suyun açılıp, kapanmasını sağlayan ve düzenleyen, ayrıca çörtenlere giden suyu kesebilen tertibatlar olarak da düşünülebilir. Yan duvarlarda zeminden 0.86m. yükseklikte yer alan delikler, havuz ve yan duvarların birbirine sağlam bir şekilde montesini sağlayan kancaların takıldığı deliklerdir. Anteli yan duvarlar arasındaki iki sütunla, havuzun ön tarafında, avlu olarak nitelenebilecek bir ön mekan oluşturulmuştur. Bu sütunlar, aynı zamanda yapının üç fascialı arşitrav, dış kesimli korniş ve mermerden yapılmış kasetli tavanını taşımaktaydı. Korniş kısmından geriye, orta bölümdeki taşlar kalmıştır. Köşe taşları ele geçmemiştir. Taşlardaki işçilik oldukça özenli olup, yüzeyler sadece dişli bir aletle hafifçe düzeltilerek kabarık bırakılmıştır. Korniş sırasında dişler yüksek ve çok sık konulmuştur. Dış kesimiyle asma plakalar arasında ince işçilik gösteren bir kymation sırası

yer alır. Sima düz olarak bırakılmıştır. Kornişin üst tarafı çok kaba ve işlenmemiş olup, üst tarafta olası bir alınlığı destekliyor gibi değildir. Yapının çatı kısmı olasılıkla düz bırakılmıştır. Yapı, en başta planı olmak üzere, kornişin katı formu, birbiriyle bitişik ve dik duran dişler, duvar işçiliğinde ve aslan başlı çörtenlerde görülen ince, temiz ve özenli işçilik gibi mimari detaylarıyla, Hellenistik dönem özellikleri gösterir. Yapı, bu saptamalarla M.Ö. 3.yüzyıl sonları veya 2. yüzyıl başlarına tarihlendirilebilir. Daha sonraki bir dönemde değişikliğe uğrayan yapının, yan duvarları 2m. kadar öne alınarak, yeni ve daha geniş bir ön mekan oluşturulmuştur. Bu iki adet düz, yivsiz sütun, daha önceki dönemden olan iki sütunla aynı ekseninde olmak üzere, ön tarafta yer alır. Bu sütunların gövde kısımları 2.36 m. ve 1.88 m. yüksekliğe kadar korunagelmıştır. Ön mekanda yer alan eşik taşları fazlaca aşınmış olup, çeşmenin geç dönemlerde de kullanıldığını düşündürür. Yapıdan ele geçen bir yazıttan, yapının suyunun Marnas nehrinden geldiği anlaşılır. Yazının harf karakteri M.S. 2. yüzyıla işaret eder. Yapıdaki değişimin belirlenmesi açısından bu yazıtın önemi büyüktür. Yapının ilk evresinin Hellenistik döneme tarihlenmesinde, cephe duvarının önünde yer alan daldırma havuzu ve bunun önünde in antis iki sütunla oluşturulan avlu bölümüyle karakterize olan, plan özelliği de yardımcı olur.Yapının onarımı M.S. 2. yüzyıl içerisinde, Roma döneminde yapılmıştır. Daha geç bir dönemde inşa edilen bir ara duvarla, yapı tekrar küçültülmüştür. Ancak eski yapının saptanması için, bu duvar buradan taşınmıştır.

BİBLİYOGRAFYA; W. Wilberg, "Das Brunnenhaus Am Theater" FIE 3 1923, Wien, 1923, s. 270-273. Şekil.272; H. Engelmann, D. Knibbe, Die Inschriften Von Ephesos, Band.12, Bonn, 1979, s. 142. yazıt no. 417; P. Scherrer, Ephesos Der Neue Fuhrer, Wien, 1995, s. 164.

8.2-EPHESOS

ARKADİANE CADDESİ ROMA DÖNEMİ ÇEŞMESİ (LEVHA 37)

Kentte, Arkadiane olarak adlandırılan sütunlu caddenin güney portikosunun arka duvarında, çapı 9.5 m. olan, yarım daire şeklinde bir exedra yer alır. 1.5m. yüksekliğinde bir kaide tarafından taşınan exedra, cephede iki sütunlu bir düzenin oluşturduğu mimari ile karakterize olmuştur. Bu apsidal exedra bölümü süslü bir cephe mimarisi sergiliyordu. Bunun çok az bir kısmı açığa çıkarılmıştır. Yapı, apsidal bölümün çevrelediği, yarım daire şeklinde bir havuza sahiptir. Yapının, su tertibatına uyacak bazı bulgular vermesi, R. Heberdey tarafından çeşme yapısı olarak tanımlanmasını sağlamıştır. Yapıya suyun ne şekilde iletiltiği bilinmemektedir. Apsidal planlı çeşmelerin yoğun olarak inşa edildikleri döneme bakılarak, yapı için M.S. 2. yüzyıl teklif edilebilir. Yapının üzerinde bulunduğu sütunlu caddenin ilk inşa dönemi, imparator Tiberius zamanıdır.

BİBLİYOGRAFYA; R. Heberdey, "Vorläufiger Bericht über die Grabungen in Ephesos 1901-1902" ÖJh 5 1902, s.61, şekil.15; O. Puchstein, "Zweiter Jahresbericht über Die Ausgrabungen in Baalbek" JdI 17 1902, s.122. Dipnot.69.; R. Ginouves, Laodicée Du Lycos. Le Nymphée, Paris, 1969, s. 150.

8.3-EPHESOS

TRAYANUS ÇEŞMESİ (LEVHA 38.1-2)

Kentte, Kuretler caddesinin kuzey tarafında, Skolastikia hamamlarının sonundaki yan sokaktan 40m. sonra, yapı yer alır. 17 m. genişliğinde, 9,5 m. yüksekliğinde ve 7,5 m. derinliğindeki yapı, cephe duvarının her iki yanından öne doğru kanat şeklinde açılan yan duvarlara sahiptir. H. Pellonıs

tarafından rekonstrüksiyonu yapılan yapının, elegeçen mimari parçaları, bir zamanlar heykellerle dekore edilen iki katlı ve aediculalı bir cephe mimarisinin varlığına işaret eder. Yapı tümüyle 0.70m. yüksekliğindeki podyum duvarı üzerinde yükselir. Cephe duvarında, katlar arasında bağlantı kuran saçaklığın öne doğru çıkıntılı olmasıyla, aedícula mimarisinin yer almış olduğu anlaşılır. Yan kanatlar, cephe duvarı gibi 9.5 m. yüksekliğindeydi. Yapı iki havuza sahiptir. Cephe duvarının önünde, kanatları da içine alacak şekilde yer alan su deposu fonksiyonuna sahip olan birinci havuz, 11.90m. uzunluğunda ve 5.40m genişliğindedir. Önü parapet duvarıyla sınırlıdır. Bu büyük havuzun önünde, 1m. genişliğinde ikinci bir havuz yer alır ki, bu da daldırma havuzudur. Büyük havuzun parapet duvarının ön yüzünde yer alan yuvarlak delikler, buradan akan suyun öndeki daldırma havuzunu doldurduğunu gösterir. Taşan su ise, cadde seviyesinde yer alan bir kanaldan akıp gitmekteydi. Alt katın arşitravı üzerindeki yazıttan, yapının M.S.114 yılından önce, Tb. Claudius Ariston tarafından yaptırılarak, imparator Trayanus'a atfedildiğini anlaşılır. Yapıya suyun, cephe duvarının ortasında bulunan bir kanal vasıtasıyla, cephe duvarına yerleştirilen midye kabuğu şeklindeki bir çörtenden, öndeki havuza aktığı anlaşılmaktadır. Yüksek bir podyum üzerinde yükselen cephe duvarı ve yan kanatların, birinci kat sütunları dörtgen postamentler üzerinde yükselirler ve kompozit başlıklar taşırlar. Bu başlıklarda akanthus yaprakları sivri uçlarıyla ve yaprak dilimleri arasındaki damla şeklindeki gözlerle ve yaprakların üzerinde derin çizgilerle sağlanan ışık, gölge oyunları ile dikkat çekicidir. Cephe duvarına ait pilastr sütunların kaideleri ele geçmiş olup, ön tarafta yer alan sütunlarla aynı hizadadır. Üst kat sütunları ise, Korinth düzeninde başlıklara sahip olup, sekizgen postamentler üzerinde yükselirler. Alt katın merkezinde yeralan yarım yuvarlak büyükçe bir niş, ikinci kat boyunca devam ederek üst tarafta üçgen bir alınlıkla son bulur. Bu niş, her iki tarafından aedícula mimarisiyle sınırlanmış olup, iki kat arasında yeralan saçaklık, katlar arasında bağlantı kurar. Orta nişin her iki tarafındaki sütunların merkezi arasındaki uzaklık 3.02m. iken, yanlardaki iki sütun merkezleri arasındaki uzaklık 2.42m.'dir.

Kanatlarda, iki sütun merkezi arasındaki uzaklık ise 1.42m'dir. Alt katın kanatlarında, ortada yeralan aediculalar üçgen alınlıklarla son bulurken, üst katın kenarlarında yer alan aediculalar, yarım daire şeklinde alınlıklarla son bulurlar. Yapının cephe duvarında yeralan merkezi nişte, Trayanus'un gerçekten iki misli büyüklükteki heykeli yer alır. Bu mermer heykelden bazı parçalar ele geçmiştir. Heykelin çıplak olan göğüs kısmı ve imparatorun sağ ayağının durduğu plinthe mevcut olup, üzerinde Trayanus'a ithaf yazıtı içerir. Heykel, su çıkış kanalının üzerine denk gelecek şekilde yerleştirilmiş olup, sular heykelin altından akıyordu. Merkezi niş üçgen bir alınlıkla taçlanırken, üst katta cephe duvarıyla kanatlar arasında yer alan köşe sütunlarının, saçaklığın dönüşüne uygun olarak volütlü üçgen şeklinde alınlıklarla taçlanmıştır. Yapının aediculalı bölümleri içerisinde yer aldığı düşünülen heykeller arasında; satyr, bir kadın başı (belkide yapının sponsorluğunu yapan aile fertlerinden birine ait olabilir), Dionysos, Aphrodite heykelleri, üzerinde imparator Nerva'nın adının geçtiği yazıtlı heykel kaidesi, avcı bir gencin ve Apollon heykelidir. Avcı genç, kentin kuruluş efsanesinde adı geçen ve kentin kurucusu olarak kabul edilen Androklos olmalıdır. Onun karşısında yeralan Apollon ise, yine kentin kuruluş efsanesiyle ilgilidir. M.S 362'deki depremden sonra tekrar inşa edilen yapıda, Herme destek sütunlarının kullanılmış olduğunu, yapının havuzuna düşmüş olan Herme sütunlarından anlıyoruz. Ephesos'un güney-doğusundaki Marnas suları bir küçük bentle derlenip, Derventderesi üzerinde kalıntıları mevcut olan Sextilius Pollio su kemerinin yer aldığı, biri büyük ikisi küçük çaplı üç toprak künkten oluşan 6 km. uzunluğunda, yer yer kayaların oyulmasıyla teraslanmış bir iletim hattıyla kente getirilmiştir. Yapı, suyunu bu aquadükten alır.

BİBLİYOGRAFYA; F. Miltner, "Vorläufiger Bericht über die Ausgrabungen in Ephesos" ÖJh 44 1959, s.326-354. Levha.173; A. Bammer, "Elemente Flavisch-Trayanischen Architekturfassaden aus Ephesos" ÖJh 52 1978/80, s.89; S. Peter, Ephesos der neue Führer, Wien, 1995, s.118. levha.1-2; H.

Engelman, K. Dieter, Die Inschriften von Ephesos, Band.12, Bonn, 1979, s.144 yazıt no.420, s. 149 yazıt no. 424/A; V. İdil, "Korinth Başlıkları" Anadolu 20 1976/77 s.13.Levha.2,7; Ü.Öziş, Su Mühendisliği Tarihi Açısından Anadolu'daki Eski su Yapıları, İzmir, 1983, s.26; A. Bammer, "Restaurationen von Bauwerken" ÖJh 50 1972/75, s.395-8

8.4-EPHESOS

HYDREION

(LEVHA 39)

Kentte, Kuretler caddesi ile Domitianus sokağı olarak adlandırılan sokağın kesiştiği yerde çeşme yapısı yer alır. Büyükçe yarım daire şeklinde apsidal bir nişle vurğulanan yapı, 30m. genişliğinde ve yaklaşık 8m. yüksekliğinde bir gövdenin içinde yer alır. Apsidal bölümün her iki tarafında, postamentler üzerinde yükselen ikişer sütunla, öne doğru çıkıntılı bir aedícula mimarisi oluşturulmuştur. Böylece yapı, yanlarda kanatlara sahip olan apsidal bir plan gösterir. Tüm yapı, 2m. yüksekliğinde bir podyum duvarı üzerinde yükselir. Apsidal bölümün çevrelediği apsidal iç havuz, suyun depolandığı rezervuar fonksiyonuna sahiptir. Bu havuzun cephesinde yer alan postamentler üzerinde yükselen dört sütunun aralarında ise, iç havuzu ön tarafta sınırlayan parapet duvarı yer alır. Franz Miltner tarafından yapının ilk evresi, postament ve parapet duvarının profiline bakılarak, Augustus dönemine tarihlendirilir. Apsidal havuzun önünde yeralan iki adet basamak şeklinde çıkıntılı bölümden sonra, yapının kanatlarını da içine alacak şekilde yeralan, üç bölümlü daldırma havuzuna ulaşılır. Bu havuz, 11.71m. uzunluk ve 1.60m. genişliğinde olup, ön tarafını sınırlayan parapet duvarına ait plakalar ele geçmiştir. Plakaların iç tarafında daldırmadan dolayı oluşan aşınmalar bellidir. Ele geçen Dor düzenindeki arşitrav parçaları üzerindeki kitabeden, yapının "Hydreion" olarak adlandırıldığı anlaşılır. Kitabede adı geçen pritanlar T.Flavius Leukios Hierax ve T.Flavius Menander'in (M.S.204-206) görev tarihlerinin bilinmesi ve yazının harf karakteri, M.S. 3.yüzyıl başına işaret

eder. Daldırma havuzlarından ortadaki güney köşesinde ele geçen üzeri yazıtlı bir heykel kaidesi, imparator C.Valerius Diokletianus'a (M.S.284-305) ait olup, yapının bazı değişikliklerle uzun süre kullanımda kaldığına işaret eder. Daha sonra, imparator Theodosius (M.S.378-395) döneminde ise, kentteki Hadrian tapınağı ve Trayanus çeşmesi ile birlikte, yapı restore edilmiştir. Ele geçen mermer plakalar birbirine çok iyi intibak etmiş olup, özenli işçilik gösterirler. 8m. yüksekliğindeki taş duvar, bir zamanlar bu mermer plakalarla kaplı olmalıydı. Ele geçen heykeltıraşlık eserleri arasında en göze çarpanları, Zeus heykelinin baş kısmı ile uzanmış vaziyetteki kolosal savaşı heykelidir. Yapıya suyun ne şekilde iletildiği bulguların eksikliği nedeniyle bilinmemektedir.

BİBLİYOGRAFYA; F. Miltner, "Vorläufiger Bericht über die Ausgrabungen in Ephesos" ÖJh 45 1960/63, s.23-26; P. Scherrer, Ephesos der Neue Führer, Wien, 1995, s.100; F. Miltner, "Summary of Archaeological Research in Turkey" AS 9 1959, s.23; H. Engelmann, D. Knibbe, Die Inschriften von Ephesos, Band.12, Bonn, 1979, s.157 yazıt no. 435, s.158 yazıt no.436; H. Engelman, D. Knibbe, R. Merkelbach, Die Inschriften von Ephesos, Band.13, Bonn, 1980, s.109 yazıt no. 308.

8.5-EPHESOS

POLLİO ÇEŞMESİ

(LEVHA 40. 1- 4)

Kentte, Domitianus sokağında "Kaideli Yapı" olarak adlandırılan yapının bir metre kadar ilerisinde, cephesi Domitianus meydanına dönük olarak yapı yer alır.Yazıtına göre öncelikle su ile ilgisi olmayan, bir onur anıtı olarak inşa edilen yapı, daha sonra Domitianus döneminde, Domitianus meydanı yapıldıktan sonra, güneyine doğru genişletilerek bir çeşme yapısı haline dönüştürülmüştür. Yapı, genişletme ve değiştirme yoluyla, imparator Domitianus döneminde en görkemli Ephesos çeşmesi haline gelmiştir. İlk haliyle 8.030m.x6.570m. ölçülerinde ve 6.399m. yüksekliğindeki anıtın,

kaidesinin üzeri pseudoisodomik mermer plakalarla kaplıydı. Kaplamanın iç tarafı ise, harçlı duvar örgüsü içerir. Kaide cephesini, üzeri kemerli küçük bir orta niş oluşturur. Bu nişin sol tarafında yer alan Latince yazıttan, Marnas su kemerini inşa ettiren C. Sextilius Pollio onuruna, üvey oğlu C. Offilius Proculus'un maddi katkılarıyla bu anıtın diktirildiği anlaşılmaktadır. Nişin sağ tarafında yer alan Yunanca yazıtta ise, C. Sextilius Pollio ve karısı Offilia Basa'nın adları geçer. Bu saydığımız kişiler ve C. Offilius Proculus; Augustus ve Tiberius tarafından M.S.4-14 yıllarında yaptırılan ve Aqua Throessitica olarak adlandırılan su hattının kemerlerinin inşası için gerekli finansmanı yapan kişiler olarak bilinirler. Pollio anıtı, su kemerlerinin inşasından sonra C. Sextilius Pollio onuruna dikilmiştir. Domitianus döneminde, anıtın her iki tarafına, kanat kısımları eklenmiş olup, anıt kaidesinin nişli kısmı örülerek, önüne şpolyen malzemeden havuz bölümü eklenmiştir. Havuzu besleyen su kanalına ait izlere rastlanılmıştır. Sağ kanat 2.14 m. uzunluğunda ve 1.79 m. genişliğindeyken, sol kanat 2.05 m. uzunluğunda ve 2.05m. genişliğindedir. Böylece, Korinth düzeninde sütunların taşıdığı aediculalı kanatlar eklenerek, mimari fasad oluşturulmuştur. Yine aynı dönemde, Domitianus tapınağının kuzey tarafında yapılan düzenlemeler sonucunda, Pollio anıtının güney tarafına apsisli bir çeşme yapısı eklenmiştir. Apsidal havuzun kenar silmesi, sol taraftaki aedica çıkıntısına doğru profil verilerek uzatılmıştır. Apsidal havuzdan gelen su, toprak bir boru hattıyla, sağ kanat aedicalasının üzerinde durduğu kaidenin duvar plakaları arasında oluşan açıklıktan aşağıya doğru devam ettiği anlaşılmaktadır. Aediculalı bölüme ait olduğu saptanan bir sütun, kaidesi ve başlığı dahil, toplam yüksekliği 4.22 m.'dir. Bu bölüme ait destek sütunları da ele geçmiş olup, sütunların gövde yüksekliği 3.65 m., sütun kaidesi 0.28 m., başlık 0.46 m. olmak üzere, toplam yükseklik 4.35 m. olarak saptanmıştır. 1.10m. yükseklikteki postamentler üzerinde yükselen sütunların, Kompozit düzendeki kaideleri dikkat çekicidir. 0.285m. yüksekliğinde olan bu kaideler, 0.63m. yüksekliğindeki plintheler üzerinde yer alırlar. Aediculalı bölüme ait saçaklık kısmı ele geçmiş olup, arşitrav 3 fascialıdır. Bunun üzerinde, 0.197m. yüksekliğinde ranke bezemeli friz kısmı yer alır. Ana

cephayle yan kanatları birbirine bağlayan iki adet dirsek şeklinde arşitrav-friz blokları ise, 2.26m. ve 1.87m. boyutlarındadır. (Levha 31.2'de PC6-PC5 ve PC4-PC10). Üzerinde ranke dekorasyonuna sahiptir. Rankeli friz kısmının üzerinde ise 11.3cm. yüksekliğinde Lesbos kymation kuşağı yer alır. Orta aediculanın saçaklık bölümünde, 0.42 m. yüksekliğindeki konsollu kornişte, her konsolun arası 0.23m.'dir. Kornişin üzerinde yer alan 0.175m. yüksekliğindeki sima bloğu ise, anthemion kuşağıyla bezelidir. Bu kuşakta açık ve kapalı palmetler, alttan kıvrık dallarla birbirine bağlantılı olarak yer alır. Yaprak araları derin, keskin kenarlı işlenmiştir. Aediculaları taşıyan saçaklık bölümünün toplam yüksekliği 1.095 m. olarak hesaplanmıştır. Yapının tüm yüksekliği ise 6.42m.'ye ulaşır. Bulunan parçalar, yapının rekonstrüksiyonuna izin vermiştir. Orta aediculanın her iki yanında uzanan kaide duvarında yer alan iki adet yazıtlı plaka sayesinde, yapının M.S. 93 yılında, imparator Domitianus döneminde genişletilerek, çeşme yapısı haline dönüştürüldüğünü anlıyoruz. Yazıtta adı geçen, 12. Tribunis potestas ünvanıyla Asya eyaletinin prokonsülü P. Calvisius Ruso (M.S. 92/93) ve bu kişinin görev yaptığı dönemin kesin olarak bilinmesiyle, anıtın çeşme yapısına olan dönüşümünün, bu yıllara tarihlendirilmesini sağlamıştır. Yine bu yazıttan, Domitianus döneminde kentin Pollio çeşmesini ve bunun yeni su yolunu kazandığını öğreniyoruz. Yapının suyu, P.Calvisius Ruso Iulius Frontinus tarafından Marnas ve Klaseas nehirlerinin sularını derleyerek inşa ettirdiği yeni su yolundan gelmekteydi. Bu iki nehrin ismi, çeşmenin açılışının anısına Ephesos sikkelerinde geçmekteydi. Yapının güneyine eklenen apsisli bölüme baktığımızda; yarım daire şeklindeki havuz, 6.28 m. çapında ve 3.45 m. derinliğe sahiptir. Havuz zemininde, kuzeydoğu yönünden gelen su kanalına ait izler bulunmaktadır. Havuzun duvarları kalker taşından yapılmış olup, kırmızı renkli harç artıklarına rastlanılmıştır. Havuzun ön tarafını 1.67 m. yüksekliğinde, ve 0.44 m.derinliğinde parapet duvarı sınırlar. Parapet toichobati oluklu bir plinth üzerinde, 0.70 m. yüksekliğinde üç basamaklı bir krepidoma üzerinde yükselir. Parapet duvarının güney köşesi görülebilir durumdadır. Parapet duvarının her iki köşesinde yükselen destek sütunları,

üzerinde volütler şeklinde gelen ranke motifleriyle bezelidi. Bu destek sütunlarının, Korinth düzenindeki plaster başlıkları 0.88m. yüksekliğinde, 0.75m. genişliğinde ve 0.60m. kalınlığındadır (Levha 31.1'de PK3). Başlıklarda, akanthus yapraklarında, yaprak dilimleri arasındaki gözler damla şekline dönüşmüşlerdir. Keskin ve derin çizgilerle sağlanmış olan ışık-gölge oyunları, M.S. 2. yüzyıl şekillerine gidişi göstermektedir. Diğer destek sütun başlığı ise 0.89m. yüksekliğinde ve 0.80m. genişliğindedir (Levha 31.1'de PK4). Bu sütun başlıklarının ilginç bir özelliği ise üzerinde strigilis motiflerinin görülmesidir. Bu destek sütunlarına bitişik olarak yükselen ve kemer ayağını oluşturan sütunlar, Korinth düzeninde başlıklara sahip olup, başlıklar 0.51m. yüksekliğinde ve 0.79m. kalınlığındadır. Başlıklarda yer alan savaşçı kafalarının her iki tarafında rozetler yer alır (Levha 31.1'de PK1-PK5). Bu sütunlar tarafından taşınan kemerin bir yarısının (Levha 31.1'de PR1) yarı çapı 3.30 m. olup, bu kısım 0.075m., 0.11m., 0.13m. yüksekliğinde üç fasciadan oluşur. Kemerin diğer yarısı (Levha 31.1'de PR2) ise 3.38 m. yarı çapındadır. Bu kısımda üç fascialı olup, yükseklikleri 0.10m., 0.13m. ve 0.14m.'dir. Domitianus çeşmesiyle, Pollio çeşmesi olarak anılan yapının üzerinden ortak bir giriş geçip, geçmediği sorunu çözümlenememiştir. Eğer her iki yapı, aynı zamanda yapıldıysa, ortak bir giriş olmalıydı. Derince yapılan niş başlangıcı yapıların ayrı ayrı yapıldığını düşündürür. Ancak her iki yapının mimari özellikleri Domitianus dönemine işaret eder. Zaten aediculalı bölümde ele geçen yazıtta, bu bu düşünceyi destekler. Yapıya ait heykeltraşlık eserleri arasında; Zeus kafası, dinlenen ve yatar vaziyette tasvir edilen savaşçı heykeli ki, bu eser Domitianus terasının girişinde bulunan kolosal Domitianus kafasına stilistik açıdan olan benzerliğiyle, Domitianus döneminde aynı atölyeden çıktığı düşünülmektedir. Yapının aediculalı bölümleri arasında durduğu düşünülen, yapıya su sağlayan Marnas ve Klaseas nehirlerini simgeleyen heykeller ele geçmiş olup, bunlar çocuk figürleri şeklinde gösterilmişlerdir. Yapının Domitianus meydanına bakan büyük apsidal nişinde ise, Polyphem grubu dekorasyon olarak kullanılmıştır. Bernard Andreae tarafından restore edilen heykeller, Efes müzesindedir.

Grupta, sol tarafta şarap getiren iki figür, ortada Polyphem, Odysseus ona şarap uzatıyor vaziyette, sağda ise Polyphem'in kör edilmesi için kullanılacak aletin sivriltilmesi tasvir edilmiştir.

BİBLİYOGRAFYA; A. Bammer, "Elemente Flavish-Trajanischer Architekturfassaden aus Ephesos" ÖJh 52 1978/80, s.67-90 Levha. 9,10; F. Miltner, "Vorläufiger bericht über die Ausgrabungen in Ephesos" ÖJh 45 1960/63, s.22-42; P. Scherrer, Ephesos Der Neue Führer, Wien, 1995, s.92; H. Engelman, D. Knibbe, Die inschriften von Ephesos, Band.12, Bonn, 1979, s.141 Yazıt no. 415, s.142 yazıt no:416, s.144. Yazıt no. 419/A ; A. Bammer, "Das Denkmal des C.Sextilius Pollio in Ephesos" ÖJh 51 1976/77, s.78-92. Levha.1,3; Aynı yazar, "Römische und Byzantinische Architektur" ÖJh 50 1972/75 s.385-388, s. 391'de Levha.7; S. Karwiese, "Ephesos" RE Supplement XII 1932, s.331; H. Engelmann "Zum Pollionyphaum in Ephesos" ZPE 10 1973, s.89-90; E. Akurgal, Anadolu Uygarlıkları, İstanbul, 1988, s.418; P. Forchheimer, "Zur Vereinigung der Wasserleitungen des Marnas und des Klaseas in Domitianischer Zeit" ÖJh 44 1959, s.343; V. İdil, "Korinth Başlıkları" Anadolu 20 1976/77, s.12-13

8.6-EPHESOS MAGNEZYA KAPISI YAKININDAKİ SOKAK ÇEŞMESİ (LEVHA 41)

Yapı, Lukas mezarı olarak bilinen yapının doğusunda, Magnezya kapısının yakınında yer alır. Yapı, cephe duvarı ve her iki kenarında yer alan aedícula mimarisiyle, öne doğru açılan kısa kanatlara sahiptir. İki katlı ve aedícula mimarisi sergileyen fasad duvarıyla, aediculaların oluşturduğu kanat bölümleriyle karakterize olan yapının rekonstrüksiyonu M.Theuer tarafından yapılmıştır. Cephe duvarının önünde, kanatları da içine alacak şekilde, yapının asıl büyük havuzu ya da su deposu yer alır. Bunun önünde yer alan ikinci bir havuz ise daldırma havuzudur. İki katlı dekorasyon duvarının, birinci

katı 7.482 m. yüksekliğinde olup, bu kattan ele geçen sütunların gövde yüksekliği 5.130m., Kompozit düzendeki başlıkların yüksekliği ise 0.695 m.'dir. İki sütun merkezi arasındaki uzaklık ise 1.79 m. olarak hesaplanmıştır. Başlıklarda strigilis motifi görülmektedir. Birinci katın arşitravı üzerinde yer alan yazıttan, yapının, kentteki Trayanus çeşmesi gibi Tiberius Claudius Aristion tarafından yapıldığı ve imparator Trayanus'a atfedildiği anlaşılır. Yapı, M.S 102-117 yılları arasında inşa edilmiştir. Birinci katı ikinci kata bağlayan saçaklık bölümü 1.278 m. yüksekliğinde olup, aedícula ve nişlerin girintili ve çıkıntılına uygun olarak dönüşler yapan bir görüntü içerisinde. Yapının ikinci katı 5.658 m. yüksekliğinde olup, alt kat sütunlarının ekseninde, üst kat sütunları ve aediculaları yer alır. Kanatların üst katta da devam ettiği anlaşılmaktadır. İkinci kat sütunları, sütun gövdesi 3.318 m. yüksekliğinde olup, Korinth düzenindeki başlıkları ise 0.532 m. yüksekliğindedir. İkinci katın saçaklığı 0.680 m. yüksekliğinde olup, üst tarafının ne şekilde son bulduğu, mimari elemanların ele geçmemesi nedeniyle bilinmemektedir. Yapının 4m. genişliğindeki büyük havuzunu, üç tarafından bu aedícula mimarisi sınırlar. Bu havuzdan daha alçak seviyede yer alan ikinci havuz ise, 22 m. uzunluğunda ve 1.10 m. genişliğindedir. Yapıya suyun, Pollio aquadüktünden geldiği saptanmıştır. Yapı, diğer yapılarla birlikte M.S.4. yüzyılda tekrar düzenlenmiştir.

BİBLİYOGRAFYA; J. Keil, " Vorläufiger Bericht über die Ausgrabungen in Ephesos" Öjh 23 1926, s.269-274. Levha. 54; A. Bammer, "Elemente Flavisch-Trajanischer Architektur fassaden aus Ephesos" ÖJh 52 1978/80, s.86 levha.18; P. Scherrer, Ephesos Der Neue Führer, Wien, 1995, s.74; F. Miltner, "Vorläufiger Bericht über die Ausgrabungen in Ephesos" ÖJh 44 1959 s.331; Aynı yazar, Führer von Ephesos, s.138; H. Engelman, D. Knibbe, Inschriften von Ephesos, Band.12, Bonn, 1979, s.149, yazıt no.424/A; R. Ginouves, Laodicée du Lycos. Le Nymphée, Paris, 1969, s.159.

8.7-EPHESOS

FONTANE

(LEVHA 42)

Kentte, devlet agorasının güneyinde, odeonun karşısında, Magnezya sokağının güney tarafında yapı yer alır. Masif bir dikdörtgen gövde içinde, bir yarım dairenin yer aldığı apsidal bölüm yer alır. Yapı, 30 m. genişlik ve 8 m.yüksekliğe kadar korunagelmiş olup, apsidal formlu yapının ağırlığı, bu masif gövde tarafından taşınıyordu. M.S.2. yüzyılda yapı genişletilerek, apsidal bölümün her iki tarafına aedícula mimarisiyle oluşturulan kanatlar eklenmiştir. Yapının apsidal iç havuzu, aynı zamanda rezervuar işlevine sahip su deposu bölümünü oluşturur. Bu havuzun önünde yer alan ikinci bir havuz ise, daldırma havuzu olup, yapının kanat bölümlerini de içine alacak biçimde dikdörtgen bir plan gösterir. Bu havuz üç bölümlüdür. Apsidal bölümde yer alan kaskadlı nişlerin üzerinden akan sular, ön tarafta yer alan apsidal havuza doluyordu. Bu havuz ön tarafında, mermer plakalardan oluşan ve aralarında destek sütunlarıyla taşınan parapet duvarıyla sınırlanır. Büyük havuzdan akan sular, buradan da öndeki daldırma havuzuna akıyordu. Yapının doğu kanadına ait dört sütun ve saçaklık bölümü ele geçmiştir. Arşitrav bloğu üzerindeki yazıtta, yapı "Nymphaion" olarak adlandırılmaktadır. Bu nedenle olmalıdır ki, arkeologlar tarafından yapı "Fontane" olarak adlandırılmıştır. Bu yazıttan, M.S.2. yüzyılda genişletilen yapının, M.S. 4. yüzyılda prokonsül L. Caelius Montius (M.S. 337-350) tarafından onartılmış olduğu anlaşılır. M.S.92/93 yılında Asya'da prokonsüllük yapan P.Calvisius Ruso Iulius Frontinus, Domitianus döneminde kentte başlatılan büyük inşalar döneminde Marnas ve kentin kuzeydoğusundaki Klaseas sularını derleyerek yeni bir su kemeri inşa ettirmiştir. Bu kemerin son noktasını, rezervuar ve su dağıtıcısı olarak, bu yapı oluşturur. Yapının ilk inşaa dönemi de bu yıllardan olmalıdır. Zaten ele geçen yazıttan M.S. 2. yüzyılda genişletildiği anlaşılan yapının, daha öncesinde varolduğu anlaşılır. Heykeltraşlık buluntuları arasında yatar

vaziyette tasvir edilmiş bir ırmak tanrısı ele geçmiştir.

BİBLİYOGRAFYA ; J. Keil, R. Heberdey, "Vorläufiger über die Grabungen in Ephesos 1907-1911" ÖJh 15 1912 , s.173-176 .Şekil.135-136; J. Keil , Führer von Ephesos , s.133-136 ; R. Ginouves, Laodicée du Lycos. Le Nymphée, Paris , 1969, s.159-160 ; P. Scherrer, Ephesos Der Neue Führer, Wien, 1995 , s.78 ; H. Engelmann, D. Knibbe, Die Inschriften von Ephesos, Band.12, Bonn, 1979, s.140 yazıt no. 414.

8.8-EPHESOS

HYDREDOCHEION

(LEVHA 43. 1-2)

Kentte, Domitianus sokağı ile Magnezya sokağının kesiştiği yerde, devlet agorasının güney-batısında, yapı yeralır. Yapı, ele geçen yazıtına göre, M.S 80-82 yılında L. Laecenius Bassus tarafından yaptırılmış olup "Hydredocheion" olarak adlandırılır. Yapı, cephe duvarı ve bunun her iki tarafından öne doğru kanat şeklinde açılan yan duvarlara sahiptir. İki kat halinde yükselen yapının, Domitianus sokağına bakan cephe duvarının genişliği 16 m., boyu da hemen hemen aynı ölçülerde olup, kare plan gösterir. Derinliği ise 14.6 metredir. Cephe duvarının alt sırasını, orthostadlarla güçlendirilmiş 2 m. genişliğinde çok güzel örülmüş taş duvar sırası oluşturur. Bu duvar sırası yan kanatlarda da devam eder. Duvar üzerinde bulunan harç artıkları ve mermer kalıntıları, yapının bir zamanlar mermer plakalarla kaplı olduğunu gösterir. Cephe duvarının önünde, yan kanatların da çevrelediği 13.21 m. x 8.60 m. boyutlarındaki iç havuz (rezervuar) yer alır. Derinliği ise 1.18m.'dir. Bu havuz ön tarafında, 1.18 m. yüksekliğinde parapet plakalarıyla sınırlanmış olup, bu plakaların dış yüzeyinde oyuklar mevcuttur. Bu oyuklardan akan su, daha aşağı seviyede yer alan daldırma havuzuna akıyordu. 1.16m. genişliğindeki daldırma havuzunun ön tarafı parapet duvarıyla sınırlanmıştı. Parapet duvarının iç

tarafında sürtünmeden dolayı oluşan izler mevcuttur. Daldırma havuzunun önünde bulunan 0.95 m. genişliğindeki kanal ise, fazla suyun tahliye edildiği kanaldır. Havuz zemini birbirine çok iyi intibak etmiş mermer plakalarla kaplıydı. Bu plakaların altında havuzun asıl temelini oluşturan taş malzeme ve üzerinde mermer plakaların tutturulmasını sağlayan harç artıklarına rastlanmıştır. Yapının cephe duvarındaki oyuklar 4.5 m.'lik mesafelerle açılmış olup, arkada yeralan terra-cotta su borularıyla bağlantılıydı. Bu borularda kireçten dolayı oluşan katmanlar mevcuttur. Terra-cotta boru hattı izlendiğinde, Marnas nehrine kadar bu hattın devam ettiği anlaşılmıştır. Yapının cephe duvarına yerleştirilen borulardan akan su, öncelikle büyük havuza, oradan da daldırma havuzuna akıyordu. Yapıdan ele geçen çok sayıdaki mimari elemanlar, yapının rekonstrüksiyonunun yapılmasını sağlamıştır. Bulunan parçalara göre, iç havuzun üç tarafını aedacula mimarisi çevreliyor olmalıdır. Cephe duvarı ve yan kanatlar iki kat halinde yükseliyordu. Cephe mimarisinden dokuz adet sütun ve çok sayıda zengin mimari parçalar ele geçmiştir. Bunlar arasında, Korinth düzeninde sütun başlıkları, konsollu korniş, dış kesimi, kaset plakaları, alınlık ve akroterler yer alır. Cephe duvarında, 2m. yüksekliğindeki orthostad sırasından sonra 4.3m. yüksekliğe kadar korunmuş olan birinci kat yükselir. İki katlı olan cephenin tüm yüksekliği 9m.'dir. Kırık vaziyette ele geçen büyük boyutlardaki üçgen alınlık parçaları, cephe duvarının merkezi nişinin üzerini taçlandırıyor olmalıydı. Bundan ayrı olarak daha küçük boyutlarda yarım daire ve üçgen alınlık parçaları ele geçmiş olup, ana ve yan cephelerde yeralan niş ve aediculaları taçlandırmak için kullanılmış olmalıdır. Bu niş ve aediculaların içinde ise, heykeller yer alıyor olmalıydı. Ele geçen heykeltraşlık eserleri arasında, iki adet kadın başı ve gövdesi, yapının sponsorluğunu yapan kişi olan L. Lacenius Bassus'a ait onur heykeli ve onun yazıtlı kaidesi, ayrıca bu kişinin ailesine ait heykeller ve imparator heykelleri yer alır. Cephe duvarında yeralan üç su çıkışı için kullanılan, triton, deniz yaratıkları ve ırmak tanrılarını simgeleyen figürlerin oluşturduğu çötenler, buluntular arasındadır. Yan kanatlarda su çıkışı yoktur, bu bölümde yer aldığı düşünülen kadın heykelleri

ele geçmiştir. L. Laecenius Bassus adını zikreden yazıt ve bu kişinin görev yaptığı yılın bilinmesi nedeniyle, yapı M.S 80-82 yıllarına tarihlendirilir.

BİBLİYOGRAFYA; E. Fossel, G. Langmann, "Das Nymphaeum des C.Laecenius Bassus in Ephesos "Antike Welt 14/3 1983, s. 53-55. Levha. 4, P. Scherrer, Ephesos Der Neue Führer, Wien, 1995, s. 78-80, R. Fleischer, "Skulpturen aus dem Nymphaeum des Laecenius Bassus" ÖJh 50 1972/75, s. 421-434. Levha. 1-12.

9-HALİKARNASSOS

SALMAKİS ÇEŞMESİ

Vitruvius kenti tanımlarken bir tiyatroya benzetir. Caveanın en üst sırasına oturup yüzünüzü limana doğru çevirirseniz, sol tarafta Mausollos'un sarayını, sağ tarafta ise Hermes ve Aphrodite mabetlerini ve yanında Salmakis çeşmesini görürsünüz der. Roma'lı şair Ovidius'un "Değişimlerde" anlattığı bir efsanesi Salmakis'i konu olarak almıştır. Bodrum'un hemen yanında deniz kıyısında bir zamanlar Salmakis denilen, bugün "Bardakçı" diye anılan bir tatlı su kaynağı vardır. Su, kıyının hemen ötesindeki bir kayadan denize akar. Efsaneye göre Bardakçı'da berrak bir göl varmış. Bu gölde Salmakis adlı bir su perisi yaşarmış. Kentte ilk incelemeleri 1862 yılında yapan C.T.Newton'dan sonra, burada araştırma yapan Danimarka ekibi, kentte limanın batı tarafında Salmakis tepesi olarak saptanan yerde, eski duvar kalıntılarına dikkat çekerek, burada 80m. uzunluğundaki bir alanda üç adet ayrı ayrı yapı kalıntısı saptamıştır. Bunlardan "B" yapısı olarak adlandırılan yapı, üç bölümden oluşan bir planın kalıntılarını göstermektedir. Yapı çok tahrip olmuştur. Birinci bölmenin arka duvarı euthynteria tabakası, üç sıra düzgün duvar parçası görülebilir durumdadır. Beş metre kadar devam eden bu duvar, çok az bir bölümü korunagelmiş olan enine bir duvarla kesilmektedir. Arka duvarın ikinci sırasında yer alan kitabede "Salmakis" adı geçmektedir. Aykut Özet tarafından saptanmış olan bu kitabeyle, yapının

Salmakis eşmesi olabileceği ortaya konmuştur. Epigraf Dr. Sıgne Isager tarafından yapılan araştırmalar sonucunda, yazı karakteri M.Ö. 2. yüzyılın ortaları ya da geç ikinci yüzyıl olarak saptanmıştır. Kitabenin merkezi yerinde, Salmakis adlı nymphanın Hermophroditos'u nasıl sevinçle kolları arasına aldığı anlatılmaktadır. Birinci bölümle ikinci bölümü birbirinden ayıran duvar, kaideli bir destek sütununa sahip olup, üzerinde bazı delikler görölmektedir. Bu deliklerin yandaki bölmeye su taşıdığı olasıdır. Suyun yaptığı kireç kalıntıları, belli bir seviyeye kadar duvar üzerinde görölebilmektedir. Bunu takip eden üçüncü bölmeden az bir kısım korunagelmıştır. Bu duvarın üzerinde yer alan düzgün silmeli bir blok, orijinalinde fonksiyonu bilinmeyen bir niş ya da pencereyi çerçevelemektedir. Su tesisatı kalıntıları ve Salmakis nymphasını zikreden kitabe, buranın Salmakis eşmesi olduğuna kuşku bırakmamaktadır.

BİBLİYOGRAFYA; A. Erhat, Mitoloji Sözlüğü, İstanbul, 1972, s. 338 vd.; C. T. Newton, A History of Discoveries at Halicarnassus, Cnidus and Branchidae, London, 1862-1863 s.267; G.E.Bean, Turkey Beyond The Maeander, Great Britain, 1971, s.; G.E. Bean- J.M. Cook, "The Halikarnassus Peninsula" BSA 50 (1955), s. 87-88; P. Pedersen, "Investigation and Research in Halikarnassos 1995" 14. Araştırma Sonuçları toplantısı I ,Ankara, 1996, s. 210-213; W. J. Hamilton, Researches in Asia Minor 2, London, 1842, s. 34-35; M. Innes, The Metamorphoses of Ovid, Great Britain, 1955, 101-104

10-KAUNOS

HELLENİSTİK DÖNEM ÇEŞMESİ

(LEVHA 44. 1-2)

Kentin güneydoğusundan, kuzeydoğusuna uzanan teras duvarı ile, liman agorasının kuzeydoğu köşesine uzanan ve limana doğru yönelen cadde arasında, yapı yer alır. Yapının fasadı stoaya ve liman agorasına dönüktür.

Yapı, önceleri yıkık bloklar üzerinde bulunan gümrük kurallarıyla ilgili yazıtından dolayı George Bean tarafından Gümrük binası olarak yorumlanmışsa da, üzerinde yazıt bulunan güney duvarında yer alan drenaj deliği ve yapının cephe duvarında yer alan dört adet borunun yerleşebileceği delikler, yapının bir çeşme yapısı olabileceğini ortaya koymuştur. 1969 yılında yapılan kazılar bu tahmini doğrulamıştır. Bu kazıda ele geçen, yapının önünde yer alan döşemeli caddede bulunan üzeri yazıtlı bir blokta adı geçen imparator Vespasianus'tan dolayı, yapı "Vespasianus Çeşmesi" olarak adlandırılmıştır. 5.36 x 8.02m. ölçülerinde bir temel üzerine oturan yapı, cephe duvarı, anteli yan duvarlar, cephe duvarının önünde yer alan daldırma havuzu ve anteli duvarlar arasında yer alan iki sütunlu temel planıyla karakterize olur. Böylece, cephe duvarının önünde yer alan havuzun ön tarafında, bir avlu bölümü oluşturulmuştur. Açık gri renkli mermerden yapılmış olan yapı, her üç duvarında arşitrav yüksekliğine kadar korunmuştur. Arka duvarıyla teras duvarına yaslanan yapı, agoraya açık konumuyla kamuya açık bir yapıdır. Anteler arasında yer alan iki sütunlu temel planıyla Erken Hellenistik dönem için karakteristik olan çeşme tipini gösterir. Bu tarihleme, yapının dayandığı teras duvarı ve su kanalının döşendiği destek duvarı arasında ele geçen buluntularla da desteklenmektedir. Bunlar arasında ele geçen biberon ve küçük tabaklar, kaynak tanrıçaları olan Nymphaların çocukları besleyen karakterleriyle uyumlu olup, onlar için bırakılmış kült malzemesi olmalıdır. Yapının planı ve ele geçen buluntular M.Ö.3. yüzyılın ilk yarısında inşa edilmiş olabileceğini göstermektedir. Yapının ilk evresinde, cephe duvarının önüne yerleştirilen 6.90m.x1.90m. ölçülerinde bir havuzda su depolanmıştır. Havuzun ön tarafını ise 0.85 m. yüksekliğinde ve 0.30 m. genişliğindeki parapet duvarı sınırlar. Parapet duvarı dört büyük bloğun yan yana gelmesiyle oluşturulmuştur. Bloklar kenetlerle birbirine tutturulmuştur. Parapetin uzunluğu ise 6.90 m.'dir. Bu evrede, parapet bloklarının önüne 0.30 m. yükseklik ve 0.55 m. genişlikte olan beş adet taş bloğun yan yana konulmasıyla oluşan bir basamak yerleştirilmiştir. Çeşme havuzunun önünde 6.90m.x2.55m. ölçülerinde,

anteler arasında iki sütunu olan, bir ön mekan oluşturulmuştur. Böylece su serin tutuluyor ve su almaya gelen kişilere gölgelik bir mekan oluşturulmuş oluyordu. Üst yapıya ve çatıya ait bilgiler, bulguların eksikliği nedeniyle bilinmiyor. Bu basamağa çıkılarak parapetin üzerinden, arkadaki havuza daldırılan kaplarla su temin ediliyordu. Parapet bloklarının içindeki aşınmalar buna işaret eder. 1987 yılı kazılarında agora düzlüğünde meydana çıkarılan exedranın hemen arkasında ele geçmiş olan Dor başlıklı bir kasnak ile iki adet sütun gövdesine ait parçalar, malzemenin çeşme malzemesiyle uygunluk göstermesi ve çaplar arasındaki uyumu, bu parçaların yapıya ait olabileceğini düşündürür. Arşitrav yüksekliğine kadar uzanan sütunun yüksekliği 3.44 m., sütun gövdesinin alt çapı 0.50 m., üst çapı ise 0.36 m.'dir. Su oluğu ve çörten yuvaları cephe duvarına açılmıştır. Bunlardan beş adeti kare formlu olup, dördüncü sıra blokların alt tarafında yer alır. İki tanesi ise, altı yuvarlatılmış şekilde iki su oluğu olup, üçüncü sıra blokların üst tarafına yerleştirilmiştir. Bu yuvaların iç yüzlerinde çörtenlerin yerleştirilmesinde kullanılan bağlayıcı madde kalıntıları bulunmaktadır. Bu iki su oluğu, arkadaki su kanalına bağlantılıdır ve tabandan 1.83 m. yukarıda orta aks üzerindeki bir oluktan, yapının havuzuna boşalır. Yapıya suyun, Ölemez dağın Ekincik Yurdu Deregözü mevkiinde, kentten 4km. uzaklıktaki, bugün halen kaynayan bir kaynaktan geldiği anlaşılmaktadır. Kaynağın önüne inşa edilen bir havuzda toplanan bu su, zaman içindeki yenilenmenin sonucu olarak kanal sistemiyle kente ve su ile ilgili yapılara iletilmiştir. Yapının güney-batı duvarına açılan bir tahliye kanalı ise, suyun parapet duvarı üzerinden taşmasını engeller. Suyun boşaltılması gerektiğinde ise, parapet duvarının güney-batı duvarıyla birleştiği noktada açılmış kanal kullanılmaktaydı. Kanalin ağzına tıkanan tıkaç açıldığında, su toprak zemine akmaktaydı. Yapıya suyun, destek duvarı üzerine yerleştirilmiş künk borularla, çeşme içinde yer alan bir kanala boşaldığı anlaşılmaktadır. Bu kanal, yapının cephe duvarının üçüncü sıra bloklarının içine 0.12 m. derinlikte açılmıştır. İlk değişim evresinde yapının su havuzu büyütülerek 6.90 x 3.85m. ölçülerine getirilmiştir. Yani parapet duvarı öne çekilerek havuz kısmı genişletilmiş ve

ön mekan ortadan kalkmıştır. Parapet blokları üzerindeki üç adet çöten yuvası bu dönemde yerleştirilmiştir. Yan duvarlar ile sütunlar arasında 0.30m. genişlikte, L formu iki yan yalak ilave edilmiştir. Parapet blokları üzerine açılan çötenlerden akan sular yalaklara boşalmaktaydı. Buradan akan sular ise ana caddenin altındaki kanala akmaktaydı. Bu dönemde parapet duvarı 0.12m. daha yükseltilmiş olup, daldırılarak suyun alınması engellenmişti. Bu dönemde kaplar yalak üzerine yerleştirilerek , çötenlerden akan suyla doluyor olmalıydı. Yapının su akıtma sisteminde de değişiklik yapılmış olup, bir çöten yerine beş adet çörtenden hazneye su boşaltılmaktaydı. Çötenlerin aplike edileceği kare formu yuvaları bellidir. Su havuzunun kapasitesi büyütülünce , böyle bir şeye ihtiyaç duyulmuş olmalıdır. Bu değişimin tarihi hakkında tek belge, stylobat üzerinde bulunan ve Vespasianus adını taşıyan yazıtlı bloktur. Yapının güney-batı duvarı üzerindeki gümrük yazıtı ise , harf karakterine göre Vespasianus dönemine M.S. geç 1. yüzyıla tarihlenir. Yazıtta çeşme yapısına ait bir bilgi yoktur. Bu gümrük yazıtı ve Vespasianus adını taşıyan yazıtlı blok, tarih olarak birbirini destekler. Buna göre yapı, Vespasianus döneminde plan olarak değişime uğramıştır. Yapı, hemen hemen bu formuyla Erken Hristiyanlık döneminde de kent halkına hizmet vermiş olmalıdır.

BİBLİYOGRAFYA; C. Işık, Kaunos Liman Agorası çeşme binası, Ankara, 1994, s.1vd. Levha.1-53; B. Öğün, "Excavations of Caunos" Proceedings of 10.th International Congress of Classical Archaeology Volume. 1, Ankara-İzmir, 1978, s.423; G. E. Bean, "Notes and Inscriptions from Caunos" JHS 74 1954, s.97-102

11-LETOON

ROMA DÖNEMİ ÇEŞMESİ

(LEVHA 45.1-2)

Kentte, üç tapınağın yanyana bulunduğu kutsal alanın temenos duvarının güney-batısında yapı yer alır. Tapınakların güneyindeki kutsal kaynakla

bağlantılı olduğu anlaşılan yapının, batı bölümünde yapılan kazılarda, üzerinde sütunlarla çevrili bir kolonadın yer aldığı, her iki tarafından yarım-daire şeklinde exedralarla sınırlanmış olan 12.55x10.55m. ölçülerinde dikdörtgen bir bölüm yer alır. Bu bölüm, 27 m. çapında ve 4 m. derinliğinde bir havuzun çevrelendiği, tonozlu bir üst yapıya sahip olan yarım daire şeklinde büyükçe bir portikoya açılır. Dikdörtgen olan bölümün duvarları bir metrenin üzerinde korunmuş olup, kesme taşlardan inşa edilmiştir. Duvar bağımsız iki kesme taş arasında çamur harçla bağlanmış bir blokajdan meydana gelmiştir. İç tarafta yer alan taşlar, eşit olmayan yükseklikte iki sıra halinde yükselirler. Dikdörtgen bölümün üzerinde korunagelmış olan belli aralıklarla yerleştirilen kaideler, üst tarafta yer alan sütunlara işaret eder. Olasılıkla bu bölümde sütunlarla oluşturulan bir cephe mimarisi yükselmekteydi. Yarım daire şeklindeki portikodan çok sayıda saçaklık elemanı ele geçmiş olup, bu kısımda yer alabilecek sütunlu bir mimarinin varlığına işaret eder. İnce taneli kalkerden yapılmış olan saçaklık elemanları arasında, stilize edilmiş bitkisel bezeklerle dekore edilmiş olan korniş blokları yer alır. Dikdörtgen bölümün iç tarafı, kuzey ve batı taraftaki duvarların çökmesiyle taşlarla örtülmüştür. Bunlar arasında ele geçen beyaz mermerden yapılmış, bir tanrıçaya ait olduğu düşünülen kolosal bir kadın başı, bir zamanlar bu bölümde yer alan aediculalardan birinin içinde duruyor olmalıydı. Bu baş, üst tarafta simit şeklinde başı çevreleyen topuz, yandan öne doğru örgülerle gelip, arkaya doğru çevreleyen ve önde hafif yükseklik yapan saç tipiyle, İmparator Hadrianus'la başlayıp daha sonra devam eden gözün iris kısmının belirtilmesiyle, Antoninler dönemi özelliği gösterir. Bu bölümün batı temel duvarının merkezinde yer alan nişin alt tarafını oluşturan taş sırası üzerinde, Hadrianus'a ithaf edilmiş kitabeli heykel kaidesi yer alır. İmparatorun adı belirgin bir şekilde buraya kazınmıştır. İthaf eden kişi olarak da Claudius Marcianus gösterilmiştir. Rhodiapolis Opramoas anıtındaki kitabeden tanıdığımız bu kişi, M.S.131'de Likya'nın büyük din adamlarından birisidir. Yapının inşası böylece İmparator Hadrianus dönemine çıkar. Öyle görünmektedir ki, yapı büyük yarım daire şeklindeki bir havuzun etrafında

inşa edilmiştir. Yarım daire havuzun iç kaplama taşlarında olduğu gibi, zemine oyulmuş temel duvarı da, harç üzerine kurşun içine gömülmüş demir kenetlerle tutturulmuş mermer plakalarla kaplanmıştır. Aynı tip kaplama, dikdörtgen bölümün her iki kenarında yer alan yarım daire exedralarda da mevcuttur. Havuzda yapılan kazılar, yıkılmış olan portikonun saçaklarından geriye kalan, beyaz kalkerden yapılmış malzeme içerir. Portiko stylobatının döşem taşları sert beyaz kalkerden yapılmıştır. Bulunan malzemeler arasında, özellikle friz ve korniş elemanları dikkat çekicidir. Konsollu korniş-sima bloğunun, sima üzerindeki anthemion kuşağı, lotus çiçeği ve kapalı palmetlerden oluşur. Dikdörtgen bölümün kuzeyinde Geç Hellenistik ve Erken Roma dönemine tarihlenecek çeşitli yapılar bulunmuştur. Bunlar arasında bir piliye (direk), exedra ve küçük bir portiko yer alır. 2m. x 1m. x 1.50m. ölçülerindeki piliyeli sütunun malzemesi kalkerdir. Dikdörtgen şeklindeki piliyenin batı yüzünde Leto, Artemis ve Apollon üçlüsüne ve nymphalara ait bir sunu yazıtı kazınmıştır. Sunu yazıtında nymphaların adının geçmesi ve çeşme yapısının piliyenin güneyinde yer alması, çeşme yapısının doğası ve yapılış amacını da aydınlatırken, yapıdan sorumlu mimarın bu adak piliyesini yapısıyla bütünleştirmek amacıyla olduğunu anlıyoruz. Kentte ele geçen üç dildeki kitabede daha M.Ö.4. yüzyıldan itibaren kentte Leto'nun en başta gelen tanrıça olduğu ve nymphalara bağlandığı belirtilmiştir. Bu kültle ilgili olarak kutsal alanın hemen güneybatısına bu nymphaion inşa edilmiş olmalıdır. Yapı, Hadrianus'a ithaf kitabeli heykel kaidesiyle Hadrianus dönemine tarihlenir.

BİBLİYOGRAFYA; H. Metzger, "Fouille du Letoon de Xanthos en 1970" TAD 19.1 1970, s.169-170. Şekil.1-2; Aynı yazar, "Fouille du Letoon de Xanthos en 1968" TAD 17.1 1968, s.59-65. Şekil.1-5. ; Aynı yazar, "Xanthos Letoon'un yeni boyutları" T.T.K Konferansları, Ankara, 1977, s.1-4; Aynı yazar, "Fouille du Letoon de Xanthos 1966-1968" RA 1970, s.314-317. Şekil.8-12; Aynı yazar., "Fouille du Letoon de Xanthos en 1969" TAD 18.1 1969, s.145-146. Şekil.1-4; G. E. Bean, Lycian Turkey, Great Britain, 1978,

s.62; E. Akurgal, Anadolu Uygarlıkları, İstanbul, 1988, s.490; M. Mellink, "Archaeology in Asia Minor" AJA 73 1969, s.215; A. Balland, "Inscriptions D'époque Impériale du Létôon Fouilles de Xanthos 7, Paris, 1981, s.57, Levha. 9/39, Kitabe No. 32; C. Le Roy, "Rapport sur Les Fouilles et Restaurations A Xanthos et Au Letoon en 1986" 9. Kazı Sonuçları Toplantısı I, Ankara, 1987, s. 216-218.

12-MAGNESİA AD MEANDRUM

HELLENİSTİK DÖNEM

ÇEŞMESİ

(LEVHA 46)

Yapı, agora binasının batı portikosunda yer alır. Yapı, cephe duvarı ve antelerle son bulan yan duvarlara sahip olup, anteli yan duvarlar arasında iki sütun yer alır. Anteli yan duvarlar, öndeki iki sütuna kadar uzatılmıştır. Yapı, öndeki sütunların hizasında iç tarafta yer alan iki sütun ve bunlar arasındaki parapet duvarı, ve bu duvarın arkasında yer alan daldırma havuzuyla karakterize olmuştur. Ön tarafta yer alan iki sütunla, daldırma havuzunun önünde bir ön mekan, avlu bölümü oluşturulmuştur. Ön tarafta yer alan sütunlar, antelere 1.60 m. mesafede olup, iki sütun merkezi arasındaki uzaklık ise 1.89 m'dir. Sütunların alt çapları 0. 55 m.'yi bulur. İç tarafta yer alan ve çatı destek kolonunu taşıyan iki sütun ise, ön taraftaki sütunlardan 2.20 m. uzaklıktadır. Yapının cephe duvarıyla, içteki iki sütun arasında yer alan havuzu, sütunlar arasında yer alan parapet duvarıyla ön tarafta sınırlanır. Parapet duvarının 0.23 m. yüksekliğindeki silmesi lesbos kymationu ve çubuk şeklinde bezeme içerir. Yapının cephe duvarına yerleştirilen beş adet aslan başı şeklinde çörtenden akan su, öndeki havuza doluyordu. Öndeki sütunların gövdeleri tümüyle yivli olmayıp, belli bir yükseklikten sonrası yivlendirilmiştir. Sütunlar Lyon düzeninde başlıklara sahiptir. İçteki sütunlar ise tamamen düz bırakılmışlardır. Sütunlar, sütun tamburlarının en alt parçası ile birlikte çalışılmış plinthesiz Attik kaidelere,

sahiptirler. Yapının çatı ve çatı kirişlerine ilişkin bulgular ele geçmemiştir. Üst tarafının ne şekilde son bulduğu bilinmemektedir. Yapının arka tarafını oluşturan 1.70 m.'nin üzerinde kalınlığa sahip olan güçlü duvar üzerinde, mermer plakalarla kaplanmış bir nişin yerleştirildiği gözlenmiştir. Bu nişin bir zamanlar tüm iç kısmın genişliğinde yarım daire formunda bir kemer ile üst tarafından kuşatılmış olduğu anlaşılmıştır. Bu düzenlemelerin daha sonraki bir dönemde, olasılıkla Roma döneminde olduğu düşünülebilir. Bizans döneminde yapının iç tarafındaki sütunlar kaldırılarak, öndeki iki sütunun arasına yerleştirilen parapet duvarıyla havuz bölümü genişletilmiş, böylece daha büyük bir havuz elde edilmiştir. Bu dönemde yapının parapeti üzerine yerleştirilen büyük bir aslan başlı çörten, nitelikli işçilik gösterir. Agora ve pek çok yapı 1891-1893 yıllarında Carl Humann tarafından yapılan kazılardan sonra, bugün Lethaeus ırmağının getirdiği çamurla örtülmüş durumdadır. Yukarıdaki bilgiler, 1904 yılında Carl Humann'ın kazılar sonucunda elde edilen bulguların sonuçlarıdır. Yapı, cephe duvarı, daldırma havuzu, bunun önünde yer alan in antis iki sütunla oluşturulan avlu bölümleriyle, tipik Hellenistik dönem çeşmesidir.

BİBLİYOGRAFYA; C. Humann, Magnesia am Maeander, Berlin, 1904, s.135-137. Levha.117-119; T. Wiegand, Zur Entwicklung der antiken Brunnenarchitektur, içinde: J. Hülsen, Das Nymphaeum, Milet 1.5, Berlin, 1919, s.75,79 Şekil. 4; E. Akurgal, Anadolu Uygarlıkları, İstanbul, 1988, s.422.

13.1-MİLETOS

HELLENİSTİK DÖNEM ÇEŞMESİ

(LEVHA 47)

Kentte, Jüstinyen dönemi sur duvarının içinde, bu çeşmenin yapı malzemesine ulaşılmıştır. Yapının çeşme olabileceğine, tüm tesisin elemanlarının uygunluğuna bakılarak karar verilmiştir. Yapıdan çok sayıda

arşitrav, korniş blokları, kaset plakaları, sütun ve ante başlıkları, sütun gövde ve kaideleri ele geçmiştir. Deprem ve savaşlar yapıya çok zarar vermiş olup, birçok elemanı sur inşasında kullanılmıştır. 13.045 m. uzunluğunda olan yapı, masif bir cephe duvarına ve anteli yan duvarlara sahiptir. Anteli yan duvarlar, yapının ön tarafında yer alan altı sütuna kadar uzatılmışlardır. Bu sütunların hizasında, iç tarafta yer alan altı sütunun oluşturduğu ve aralarında parapet duvarını oluşturan plakaların bulunduğu kısmın arkasında ise, yapının daldırma havuzu yer alır. Parapet duvarının iç tarafındaki aşınmalar, arkasında yer alabilecek bir havuza işaret eder. Çok sayıdaki mimari elemanların ele geçmesi, yapının rekonstrüksiyonuna imkan vermiştir. Bu içteki sütun sırasıyla, dıştaki sütun sırası arasında oluşturulan ön mekan ise, yapının avlu bölümüdür. Arka duvara yerleştirilen borulardan geçen su, çörtenler vasıtasıyla öndeki daldırma havuzuna akıyor olmalıydı. Kentte suyun, güneybatıdaki Kalabak Tepe, daha güneydeki Akköy, Yeniköy arasındaki sırtlardan kaynaklı pınarlardan getirildiği ve kalıntılar arasındaki sayısız toprak künklerin vasıtasıyla, su ile ilgili yapılara iletildiği anlaşılmıştır. Ele geçen anteli sütunların gövde ile başlığın birleştiği boyun kısmı 0.414 m. genişliğinde olup, yalnızca sütun başlığı ise 0.515 m. yüksekliğindedir. Korinth düzenindeki başlıklarda, yapraklar çekirdek kısmından dışarıya doğru taşmış ve kaulisin tepe noktasındaki rozet üst taraftaki çizgiyi aşmış olmasıyla, Hellenistik dönemin barok karakterine uygun olan gelişim özelliği gösterir. Yapının avlu bölümünü oluşturan dıştaki sütunların, gövdeleri dört adet tambur kısmından oluşurlar ve üzerileri 24 adet yivlidir. Sütun gövdelerinde ve sütunun üst tarafında başlığı taşımak için dübel delikleri açılmıştır. Tüm sütun yüksekliği mevcut parçalara bakılarak 4.269 m. olarak saptanmıştır. Sütunlar, 0.169 m. yüksekliğinde plinthesiz Attik kaidelere sahip olup, üzerinde dübel deliklerine sahiptir. İnce işçilik gösteren sütun başlığının alt çapı 0.36 m, abacus yüksekliği ise 0.072-0.075 m. arasında değişir. Bu başlıklarda ante başlıkları gibi, Hellenistik dönemin barok karakterini taşırlar. Havuzun ön tarafındaki avlunun üstü düz bir saçaklıkla örtülüydü. 13.25 m. uzunluğundaki ön avluda yer alan sütunlar arasındaki uzaklık 3.75 m. olarak

saptanmıştır. Saçaklığa ait tavan kasetleri ele geçmiş olup, 0.33 m. kalınlıkta baklava dillimi şeklinde ve ortalama 1.79 m. uzunluğunda plakalar şeklinde üç sıra tam, iki sıra yarım baklava diliminden oluşuyorlardı. Kaset derinliği 0.06 m.'dir. Bunların dışında dikdörtgen plakalar da bulunmuş olup, 0.320-0.330 m. arasında değişen kalınlıktadırlar. Bu plakaların dış kasetleri Lyon kymationu, iç kasetleri ise Lesbos kymation kuşağıyla bezenmişlerdir. Saçaklık kısmından ele geçen bir blok üzerinde dış kesimi 0.085 m. yüksekliğinde ve dışlar 0.065 m. genişliğindedir. Aralarında 0.036 m. genişliğinde boşluklar vardır. Dokuz dış ve boşluk şeklinde yerleştirilmiştir. Güzel bir işçilik gösteren ranke frizine sahip olan sima bloğu üzerinde, aslan başı şeklinde çörtlenlere sahiptir. Korniş yüksekliği 0.298 m. olarak saptanmıştır. Tüm olarak ele geçen iki arşitrav bloğu 1.809 m. ve 1.804 m. uzunluğunda ve iki fascialıdır. 1.804 m. uzunluğundaki arşitrav bloğunun alt tarafında yer alan soffit kuşağı üzerinde, çok ince bir şekilde kazınmış olan yazıt yer alır. Burada Laodikeia ismini görüyoruz. Yapı, M.Ö. 3. yüzyılda yaşamış olan 2. Antiochos'un (M.Ö.261-246) eşi Laodikeia'ya ithaf edilmiştir. Bu kişinin Miletos'la olan ilişkileri, yazıtlardan bilinir. Belki de yapının sponsorluğunu yapan kişi olarak ona ithaf edilmiştir. Yazı karakteri de bu tarihi destekler niteliktedir. Yapının iç tarafında yer alan sütunların üzerindeki saçaklık kısmından ele geçen iki arşitrav bloğundan birisi 1.803 m., diğeri ise 1.79 m. uzunluğunda olup, iki fascialıdır. Bu blokların alt tarafında soffit kuşağı yer alır. Arşitrav bloklarının alt tarafında sütunlara bağlandığını gösteren dübel delikleri ve kenet izleri mevcuttur. Bu izleri hem iç hem de dış arşitrav da görmek mümkündür. İç taraftan ele geçen sima bloğu ve tavan kasetlerinden anlaşıldığı kadarıyla, özel bir çatı kısmı olmadığı, saçaklığın aynı zamanda çatı örtüsünü de oluşturduğu fikrine H. Knackfuss tarafından varılmıştır. Ön avlunun tavanına ait kasetler daha derin yapılmış olup, iç tarafın tavanından belirgin bir şekilde vurgulanarak ayırt edilebilmektedir. İç tarafın tavan kasetleri daha az dikkat çekicidir. Bu kısım, yapının daldırma havuzunun üzerini kapatmaktadır. İnsanların su almak için bekledikleri ön tarafta yer alan avlu kısmının tavan kasetleri ise, daha ince işçilik gösterirler.

Yapı, planıyla, yazıtıyla, Korinth başlıklarının gösterdiği stil özellikleriyle, Hellenistik dönemin erken evresine tarihlenir.

BİBLİYOGRAFYA; H. Knackfuss, Der Südmarkt und die Benachbarten Bauanlagen, Milet 1.7, Berlin, 1924, s. 263-278. Levha. 269-278; E. Akurgal, Anadolu Uygarlıkları, İstanbul, 1988, s.461.

13.2-MİLETOS

ROMA DÖNEMİ ÇEŞMESİ

(LEVHA 48. 1-2-3)

Kentte, bouleuterion binası ve propylonunun karşısında, agora meydanının doğusunda, cephesi meydana dönük olarak yapı yer alır. Yapıya suyun, bugünkü Akköy-Yeniköy arasındaki sırtlardan kaynakayan pınarlardan, Roma döneminde inşa edildiği anlaşılan aquadükt vasıtasıyla getirildiği ve aquadüktün son noktasını bu çeşme yapısının oluşturduğu, bugünkü kalıntılarıyla açıkça bellidir. 1.18m. yüksekliğindeki podyum duvarı üzerinde yükselen yapı, üç katlı cephe duvarı ve buna bağlı olarak her iki yandan öne doğru uzanan iki katlı kanat kısımlarına sahiptir. 20.45 m. genişliğinde ve 17 m. yüksekliğinde olan cephe duvarı ve iki kat halinde yükselen yan kanatlar, 16.15x6.39 m. ölçülerindeki büyük havuzu (rezervuar) üç tarafından kuşatır. Temel kalıntıları görülebilen büyük havuzun zemini, dökme betondan yapılmış olup, aralarında ise kiremit parçacıkları vardır. Zeminin üzeri beyaz mermerden yapılmış plakalarla kaplı olduğu, ele geçen parçacıklardan anlaşılmıştır. Zeminde plakaların takılacağı kanca izleri mevcuttur. Bu havuzun önünde, 0.10m. daha aşağı seviyede, ikinci bir havuz yer alır ki, bu da daldırma havuzudur. Bu havuz 15.60x1.60 m. ölçülerindedir. Büyük havuzla daldırma havuzu arasında, dört adet destek sütunu tarafından taşınan 1.17 m. yüksekliğinde ayırıcı bir duvar bulunur. Daldırma havuzunun önünde ise, birbirine kancalarla geçmiş mermer plakalardan oluşan bir parapet duvarı yer alır. Bunların arasında destek sütunları yer alır. Parapet

duvarının iç tarafında daldırmaktan dolayı oluşan aşınma izleri mevcuttur. Parapet duvarının üst tarafında yer alan 4.5-5 cm. çapındaki oyuklar, olasılıkla kapların kaymaması için taban kısımlarının yerleştirildiği düzenlemelerdir. Daldırma havuzunun önünde yer alan üç adet basamağın temelleri kahverengi gözenekli taşlardan yapılmış olup, aralarında ise açık sarı kalker taşlar görülmektedir. Aynı malzeme, kanat kısımlarında dolgu maddesi olarak kullanılmıştır. Basamakların üzeri ise beyaz mermer plakalarla kaplıdır. Yapının cephe duvarının arka tarafında, aquadüktün sonunda yer alan su deposunda toplanan sular, borular vasıtasıyla yapıya iletiliyordu. Bu deponun üç adet kemerli ana bölümü vardı. Bu su tertibatıyla, yapının cephe duvarı, kancalarla oluşturulan bağlayıcı elemanlarla birbirine bağlanmıştı. Yan kanatların sayesinde, önden bakıldığında arkadaki depo görünmüyordu. Arkadaki su deposu salt pratik amaca yönelik olarak inşa edilmiş olup, dekorasyon içermez. Buradan borular vasıtasıyla iletilen su, öntarafta yer alan büyük havuza akar. Yapının cephe duvarında kullanılan bosajlı büyük kare taşlar, su deposunu oluşturan dış duvarlarda da kullanılmış olup, duvarın iç tarafı ise değişik boyutta küçük taşlardan oluşan döküm duvar örgüsünden meydana gelir. Su deposunun arka tarafında, ortada yer alan iki adet destek sütunu boruların geçmesi için yapılmış olup, buna benzer iki adet destek sütunu ise hemen aquadüktün sonunda ve onunla aynı yükseklikte yer alır. Destek sütunları düzenli bir şekilde örülmüş kare taşlardan oluşan duvar örgüsünden meydana gelir. Üzerinde bulunan yarım daire şeklindeki kemerler ise döküm duvar örgüsü tekniğiyle yapılmışlardır. 3.50m. yükseklikteki, direk yerden yükselen bu sütunların kaideleri yoktur. Üç kemer, olasılıkla su deposunun tonozlarını ve ara destek sütunlarına sahip olan üst deposunu taşımak için yapılmış olmalıydı. Ayrıca bu bölümler beş adet boruya geçişi sağlarlar. Kemerler sarı, beyaz kalker taşlardan yapılmış olup, aralarında koyu mavi mermer parçacıklar vardır. Bir zamanlar üç katlı olan yapıdan geriye, zemin katın kalıntıları kalmıştır. Zemin katta cephede toplam dokuz niş bulunmaktaydı. Üst katlarda da aynı sayıda nişlerin olduğu düşünülmektedir. Nişli duvarın kaba çalışılmış duvar

örgüsünün üzeri, mavimsi ve beyaz renkli mermer plakalarla kaplı olduğu, duvar yüzeyindeki kalıntılardan anlaşılmıştır. Orta niş diğerlerinden daha geniş tutulmuş olup, nişlerin üstü kemerle kuşatılmıştır. Yüksek kaideler üzerinde yükselen sütunlarla oluşturulan aediculalar arasında, serbest niş oluşumları meydana getirilmiştir. Aedícula kısımlarını oluşturan, ön tarafta yer alan destek sütunlarından, merkezi aediculayı oluşturan iki sütun merkezi arasındaki uzaklık 2.21 m.'dir. Diğer yanlardaki aediculaların iki sütun merkezi arasındaki uzaklığı ise 1.806 m. olarak hesaplanmıştır. Yapıda görülen dikkat çekici bir düzenleme, her katta aedícula çıkıntılarının üstüste gelmeyip, serbest niş oluşumlarının üzerine denk gelmesidir. Böylece destek sütunlarının kitlesine daha bir canlılık, hareket getirilmek istenmiş, belkide yer sarsıntılarına karşı dayanıklı olması amacıyla bu şekilde planlanmıştır. Aediculaların üst tarafı ise üçgen ve volüt şeklinde alınlıklarla taçlanmış olup, palmet şeklinde akroterlere sahiptirler. Zemin katta, mevcut olan nişlerin arka duvarında suyun girebileceği, farklı seviyelerde boru girişlerinin olduğu gözlenmiştir. Nişlerin içinde yer alan heykellerin taşıdığı amphoralar veya yanlarında yer alan balık ağzı şeklindeki çörtenler, bu borularla bağlantılı olarak, gelen suyu öndeki büyük havuza akıtıyorlardı. Bu heykelciklerden fışkıran suların, öndeki büyük havuza nasıl iletiildiği konusunda bulgular çok yetersizdir. Suyun, podyum duvarında bulunan hafif bir eğimden aşağıya aktığı, ya da borular o denli uzun yapılmıştı ki ve su öyle basınçlıydı ki, havuza kadar ulaşabiliyordu şeklinde düşünülebilir. 0.49m. derinliğinde olduğu saptanan nişlerin, belkide hemen ön tarafında, havuza yakın bir şekilde yerleştirilen heykellerin üzerinde durduğu kaidelerin kenarından akan su, havuza doluyordu. Yapıdan ele geçen destek sütunları kare ya da dikdörtgen kesite sahiptirler. Sütunlar plintheli Attik kaidelere sahip olup , üzerinde dübel delikleri mevcuttur. Bu sütunlar üç grupta toplanabilir. Birinci gruptakiler; gövdeleri üzerinde dokuz adet önde, dokuz adet arkada yivli olanlar, ikinci grup; gövde kısımları düz bırakılanlar, üçüncü grup ise; üzerinde üst üste duran iki sıra üçer akanthus yaprağı, yukarıya doğru ranke bezemesi şeklinde çıkmakta olup, bu kısımda yaprak volütleri, değişik

tomurcuk bezemeleri içerirler. Sütunun boyun kısmı ise, yarı palmetlerle bezenerek son bulur. Zemin katta yer alan bu üçüncü grup sütunlar, beyaz mermerden yapılmış olup ince işçilik gösterirler. Diğer iki gruptaki sütunların malzemesi ise kırmızı, sarı damarlı mermerdir. Alt kat sütunları Kompozit düzende başlıklara sahip olup, başlıklar sekiz adet sivri akanthus yaprağı, sepet kısmı, volütler ise abacusun köşelerinde derin yivler şeklinde dönerler. Başlık yüksekliği 0.374 m., boyun çapı ise 0.28 m. ve 0.31 m. olarak ölçülmüştür. Alt katta tüm sütun yüksekliği, başlık ve kaide hariç 2.65 m. olarak saptanmıştır. Başlıkların üzerinde yer alan 0.48 m. yüksekliğindeki üç fascialı arşitrav, beyaz mermerden yapılmış olup, üzerinde ranke frizi görülür. Ancak bazı örnekler düz bırakılmıştır. Arşitrav, köşe sütunları üzerinden yapının kanat kısımlarına doğru dönüş yapar. Zemin katın merkezi yerinde bulunan aediculaların, üst tarafında yer alan arşitrav bloğunun ön kısmında yer alan yazıtta, M.Ulpus Trayanus Suriye eyaletinin legatı ve Asya ve İspanya prokonsülü ve papaz cemiyetinin üyesi olarak onurlandırılır ve yapı ona ithaf edilir. Alt katın sütunlarına ait iki adet üzeri yazıtlı kaide parçası üzerinde M.Ulpus Trayanus ve oğlu Trayanus'un isimleri geçmektedir. Alt kata ait olduğu saptanan tavan kasetleri, baklava dilimi ve kare şeklindedir. Bu kısımların çerçevesini, soffit olarak çalışılmış oluk ve yivler meydana getirir. Kenarlara gelen kısımlar ise üçgen kasetler şeklindedir. Ana cephenin orta katına ait sütunlar, 0.30 m. yüksekliğinde bir sockel ve bunun üzerinde yer alan 0.555 m. yüksekliğindeki postamentler üzerinde yükselirler. Bu kattaki sütunlarda yivli ve düz gövdeli olarak, iki tip gösterirler. Sütunlar, Korinth düzeninde başlıklara sahip olup, başlık yüksekliği 0.31-0.29.5 m.'dir. Başlıkların stili Flavius'lar dönemi özelliği olarak, akanthus yaprakları fazla dilimli ve yaprakların içerisinde göz tabir edilen delikler oluşmuştur. Orta kat sütunlarında, alt kattaki malzemenin aynısı kullanılmıştır. Alt katın sütunlarındaki ince işçilik bu katta görülmez. Orta katın tüm sütun yüksekliği 3.72 m. olarak ölçülmüştür. Sütunların üzerinde yer alan iki fascialı arşitrav üzerinde, ranke friz kuşağı yer alır. Bunun üzerinde İyon kymation kuşağı ve dış kesimli konsollu korniş kısmı yer alır. Kornişin üzerinde yer alan aslan

başı çörtlenli sima bloğunun üzerinde yer alan oyuklardan, üst tarafın alınlıklarla taçlandığı anlaşılr. Orta katın aediculaları, altarnatif olarak yerleştirilen üçgen ve çift volütlü alınlıklarla taçlandırılmıştır. Ana cephenin üçüncü katındaki sütunlar, 0.657m. yüksekliğinde postamentler üzerinde yükselirler. Postamentler üzerinde ise 0.25m. yüksekliğinde plinthe ve bunun üzerinde ise kalathosu çevreleyen akanthus yapraklarıyla bezenmiş 0.284m. yüksekliğinde bir kaideye sahip olan sütunlar yükselirler. Bu katın sütunları; düz, yivli, bitkisel motiflerle bezenmiş olmak üzere üç grupta toplanırlar. Merkezde yer alan aediculayı oluşturan sütunların gövdesi, üst üste duran iki sıra akanthus yaprağı ve yukarıya doğru ranke motifleri ve tomurcuklarla bezenmiştir. Tüm sütun yüksekliği 2.07m.'dir. Korinth düzeninde başlıklara sahip olan bu sütunların, başlık yüksekliği 0.295m.'dir. Sepetin etrafı iki sıra halinde, her biri sekiz adet akanthus yaprağından oluşur. Üçüncü kata ait diğer sütun başlıkları, Korinth düzeninde olup, 0.287m. yüksekliğindedir. Bu başlıklarda akanthus yapraklarının, çanak kısmından daha çok dışarı taşıdığı ve daha plastik hale geldiği gözlenir. Bu kat, yazıtıyla 3. Gordianus dönemine tarihlenir. Bu katın merkezinde, bitkisel bezekli sütunlarının meydana getirdiği aedícula bölümünün üzerinde yer alan 0.405m. yüksekliğindeki iki fascialı arşitravı üzerinde yer alan yazıtta, yapıya ilave bu katın imparator Marcus Antoninus Gordianus 3 (M.S.238-244) ve eşi Furia Sabinia Tranquillina döneminde eklendiği anlaşılr. Yine aynı yazıttan, üst kata ait tavan kasetlerinde bronz bezemelerin kullanıldığı anlaşılr. Yapı 3. Gordianus döneminde onarım geçirmiş ve ilave bir üçüncü kat eklenmiştir. Bu iki fascialı arşitrav üzerinde İyon kymationu ve ranke friz kuşağı yer alır. Frizin üzerinde ise tekrar İyon kymationu, dış sırası ve konsollu korniş kısmı yükselir. Bunun üzerinde yer alan sima bloğu ise, üst tarafında çift volütlü alınlıkla taçlanır. Üst katın diğer aediculalı kısımları ise, üçgen alınlıklarla taçlanırlar. Alınlıklar tepede ve köşelerde palmet şeklinde akroterlere sahip olup, derin oyuklar şeklinde işlenmiş ve uzaktan bakıldığında dikkat çekicidir. Bu kata ait tavan kasetleri ele geçmiş olup, üzerinde bronz çalışmalara ait bulgular saptanmıştır. Yapının üçüncü katına ait bezemeler kaba işçilik gösterirlerken,

zemin katın bezemeleri çok ince işçilik gösterirler. Üçüncü kat sonradan eklendiği için, burada farklı kişiler çalışmış, bu nedenle işçilik farkı meydana gelmiş olmalıdır. Üçüncü kata ait diğer aediculaları ouşturan yivli ve düz gövdeli sütunlar, 0.657m. yüksekliğinde postamentler tarafından taşınan ve 0.22m. yüksekliğinde bir plinthe üzerinde, yukarıya doğru kemer şeklinde dönen kalathosa sahip ve bunu dik duran akanthus yapraklarının çevrelediği bir kaidenin üzerinde yükselirler. Bu sütunlar Korinth düzeninde başlıklara sahiptirler. Bu aediculaların üst yapı elemanları, merkezi aediculanın üst yapı elemanlarıyla aynıdır. Yapının yan kanatlarına gelince; cephe duvarı boyunca devam eden ve her iki yandan öne doğru uzanan podyum duvarı üzerinde yükselen kanatlar, iki kat halinde yükselirler. Cephe duvarının yan kanatlarla birleştiği köşede, ikişer adet serbest sütun oluşumları meydana gelmiştir. Bu sayede cephenin saçaklık elemanları köşelerde dönüş yaparak, kanatlardaki saçaklıklarla birleşmişlerdir. Kanatlar arka duvara sahip değildir. Arka arkaya aynı hizada yerleştirilen iki sıra halindeki beşer sütunla kanatlar oluşturulmuştur. Sütun merkezleri arasındaki uzaklık ortalama 1.72m.'dir. Kanatların alt kat sütunları Attik kaidelere sahip olup, düz ve yivli olmak üzere iki tip sütun gövdesi içerirler. Üst kat sütunları ise postamentler üzerinde yükselen, Korinth düzeninde başlıklara sahip olan, düz ve yivli gövdeli sütunlara sahiptirler. Kanatlarda, her iki katta sütunların oluşturduğu aediculalar mevcuttur. Aedícula derinliği yaklaşık 1.80m.'dir. Cephede olduğu gibi kanatlarda da, aediculalar eksensel olmayıp, serbest sütun oluşumlarının üzerinde yükselirler. Kanatların uzunluğu 9.73 m., genişliği ise tahmini olarak 2m'dir. Alt katın arşitravı üç fascialı, üst katın arşitravı ise iki fascialı olup, üzerlerinde ranke frizi yer alır. Onun üzerinde sırasıyla İon kymationu, dış sırası ve konsollu korniş kısmı yükselir. Aediculaların üzeri üçgen ve çift volütlü alınlıklarla taçlanmıştır. İkinci kattan ele geçen tavan kasetleri dikdörtgen şeklinde olup, kenarları soffit kuşağıyla çerçevelenmiştir. Birinci katın tavan kasetleri ise kare şeklinde olup, kaset derinliği aşağı yukarı 0.28m.'dir. Soffit kuşağıyla çerçevelenmiştir. Köşe aediculalarını taşıyan kare şeklindeki tavan kasetleri ise yivlerle çerçevelenmiştir. Kaset genişliği 0.225

m.'dir. Yapının daldırma havuzunun parapet duvarından geriye kalan, duvarın arasında yer alan 0.70-0.73m. yüksekliğindeki destek sütunlarının köşe parçalarıdır. Kaba işçilikleriyle, geç bir dönemden oldukları düşünülür. Kare ve dikdörtgen şeklinde, çeşitli yüksekliklerde onyedili adet heykel kaidesi bulunmuştur. Üzerinde heykel plinthesini tutturacak dübel delikleri mevcuttur. Heykeller bir zamanlar, nişler ve aediculaların içinde dekoratif amaçla, oturuyor ya da ayakta duruyor vaziyette yerleştirilmiş olmalıydılar. Bunlar arasında tanrı, tanrıça ve nympha heykelleri yer alır. Yapı, ana cephesi, yan kanatlar, arkadaki su deposu, öndeki büyük havuz ve daldırma havuzu bölümleriyle, adeta bir su sarayı görünümünde olmalıydı. Yapıdan ele geçen çok sayıda mimari elemanlar sayesinde, J. Hülsen tarafından rekonstrüksiyonu yapılmıştır.

BİBLİYOGRAFYA; E. Akurgal, Anadolu Uygarlıkları, İstanbul, 1988, s.451; J. Hülsen, Das Nymphaeum Milet 1.5, Berlin, 1919, s.1-52, Levha.1-63. Yazıtlar için bkz. s. 53-54; O. Reuther, "Nymphaeum" RE 17.2 1937, s.1520; F. Glaser, Brunnen und Nymphaen -Die Wasserversorgung Antiker Städte 2. Pergamon, Mainz, 1987, s.123. Levha.12; G. E. Bean, Aegean Turkey, 1966, s.229; A. Boethius, J. B. Ward-Perkins, Etruscan and Roman Architecture, Great Britain, 1970, s.406; R. Ginouves, Laodicée du Lycos. Le Nymphaeum, Paris, 1969, s.161; L. Crema, Architettura Romana. Enciclopedia Classica 3.12, Torino, 1959, s.429; G. Kleiner, Die Ruinen von Milet, 1968, s.114.

14-OLBA-DİOCAESAREA

ROMA DÖNEMİ ÇEŞMESİ

(LEVHA 49)

Kentte, doğu-batı yönünde uzanan ana caddenin doğu ucunda yer alan anıtsal takım batı tarafında, ana caddenin hemen sağında yapı yer alır. Yapının cephesi sütunlu caddeye bakar. Yapı, 17 m. uzunluk ve 11 m. genişliğindeki cephe duvarı ve bunun her iki tarafından öne doğru kanat

şeklinde açılan yan duvarlara sahiptir. Cephe duvarı ve yan kanatlar, yapının 11m. uzunluğundaki havuzunu üç tarafından, çevreler. Cephe duvarının ön tarafında, havuzun bordürü üzerinde yer alan niş şeklindeki oyuklar ve dikdörtgen biçimli sütun kaideleri, bu kısımda yer alabilecek nişli ve aediculalı, sütunlarla düzenlenen bir mimariye işaret eder. Bunlar arasında, tam merkezde sağda ve solda yer alan insitu iki adet kare şeklinde kireç taşıdan yapılmış plintheler ve onların mermerden yapılmış yuvarlak sütun kaideleri, hemen onların yanında yerde yatar vaziyette bulunan kireç taşıdan yapılmış sütun gövdeleri, bulunur. Etrafa yayılmış vaziyette bulunan çok sayıdaki mimari elemanlardan, özellikle bezemeli saçaklık bloklarından ve üçgen alınlıklardan, yapının sütunlar üzerine oturtulmuş görkemli bir mimarisi olduğu anlaşılmaktadır. Ele geçen friz bloğu üzerindeki anthemion kuşağı, birbirine çapraz geçişli kıvrık dallarla bağlanmış olan, palmet ve kenger yaprağı ile Erken Severus'lar dönemi biçim özelliği gösterir. Yapıya suyun, arka duvara açılan oyuklardan, çörtenler vasıtasıyla, öndeki havuza aktığı anlaşılmaktadır. Havuzun ön tarafını sınırlayan parapet duvarının önünde, ikinci bir havuzun yer aldığına, parapet duvarından aşağı yukarı 0.80 m. daha aşağıda yer alan ikinci bir parapet duvarı işaret etmektedir. Cadde seviyesinde yer alan oyuk şeklindeki bir kanal ise, fazla suyun tahliye edildiği kanal olmalıdır. Çeşmenin suyu, aşağı yukarı 15 km.'yi bulan, kayalara oyulmuş tünel ve kanallarla Aksufat denen yerden, Lamus (Limonlu) çayının ana kaynakları yakınlarından kente getirilmiş olup, kentteki su kulesi önünde bir havuzda dinlendirildikten sonra, iki kol halinde ayrılmaktadır. Bu kollardan birisi çeşme yapısında son buluyordu. Havuzun karşı tarafında yer alan bank türü oturma sıralarının varlığı, çevresinde oturularak dinlenmek ve serinlemek gibi fonksiyonlara da hizmet verdiğini gösterir. Yapının üzerinde bulunduğu sütunlu cadde, R. Paribeni, P. Romanelli tarafından M.S.2. yüzyıla tarihlendirilir. Yapı sütunlu cadde üzerinde yer alan konumuyla, caddenin inşasından sonra yapılmış olmalıdır. Bu da aşağı yukarı M.S. 2. yüzyıl sonları veya 3. yüzyıl başlarına işaret eder. Yapının mimari bezemeleri de bu tarihi destekler .

BİBLİYOGRAFYA; E. Akurgal, Anadolu Uygarlıkları, İstanbul, 1988, s.550; C. Taşkıran, Silifke, Ankara, 1993, s.147,148; M. Bildirici, Tarihi su yapıları "Konya, Karaman, Niğde, Aksaray", Ankara, 1994, s.419; R. Paribeni, P. Romanelli, "Studi ericerche archeologiche nell Anatolia Meridionale" MAMA 23 1914, s.90 vd.; C. Başaran, Anadolu Mimari Bezemeleri Roma çağı Lotus-Palmet Örgesi, Erzurum, 1195, s.136-137 Levha. 41/b.

15-OLBA-URA

ROMA DÖNEMİ ÇEŞMESİ

(LEVHA 50. 1-2)

Kentin doğusunda, akropolün eteğinde yer alan yapı, Diocaesarea, Korykos ve Seleucia'dan gelen yolların kesiştiği noktada konumlandırılmış olup, yüzyılın başında akropolün bulunduğu tepenin eteğinden çeşme yapısına götüren sütunlu caddenin izleri görülebiliyordu. 12m. yüksekliğe kadar korunagelmiş olan yapı, yüksek bir podyum duvarı üzerinde yükselen cephe duvarı ve her iki tarafından öne doğru kanat şeklinde açılan yan duvarlara sahiptir. Cephe duvarının ön tarafında yer alan büyük havuz (rezervuar), üç tarafından cephe duvarı ve kanatlar tarafından çevrelenmiştir. Yapının korunagelmiş yüksekliğine bakılırsa, iki katlı olmalıdır. Podyum duvarı, üzerinde, sütunlarla oluşturulan mimari bir düzeni taşır. Havuzun üzerinde yükselen bu kısımdan geriye, ancak birkaç niş kalmıştır. Dörtgen taşlardan oluşan cephe duvarı ve yan kanatlar, sağ taraftaki antede üst profile kadar ayakta kalmıştır. Çevreye dağılmış vaziyetteki çok sayıda mimari elemanlardan, yapının sütunlarla taşınan aedícula ve nişlerle dekore edilen iki katlı bir düzene sahip olduğu anlaşılır. İyi vaziyette bulunmuş yuvarlatılmış bir arşitrav bloğundan, merkezde ya da her iki tarafında yuvarlak nişlere sahip olduğu anlaşılır. Ancak ele geçen malzemelerle yapının rekonstrüksiyonu mümkün olmamıştır. Cephe duvarında yer alan iki adet yuvarlak delik şeklinde yuvalar, su çıkışları olup, buradan akan suyla öndeki

havuz doluyordu. Arka duvarın onikinci taş sırasında yer alan bu iki yuvarlak su çıkışları, duvara yerleştirilen iki adet kare şeklinde çıkıntılı taş bloklar tarafından çevrelenmiştir. Bu konsol şeklindeki çıkıntılar, yuvalara yerleştirilen borulardan akan suların, daha rahat bir biçimde öndeki havuza ulaşmasını sağlayan, düzenlemeler olmalıdır. Büyük havuzun ön tarafını sınırlayan parapet duvarının dış yüzünde, orta kısmında yer alan yuvarlak ve suyun akabileceği bir delik ise, şimdi varolmayan, ön tarafta yer alan ikinci bir havuza, yani daldırma havuzuna işaret eder. Büyük havuzun parapet duvarının sağ tarafında yer alan daire planlı, kireç taşından yapılmış 1.60 m. çapında ve 0.35 m. derinliğindeki bir havuz ise, olasılıkla daha geç bir dönemde buraya konularak yıkama ve yalak için hizmet vermiş olmalıdır. Yapının ön tarafında, taban seviyesinde yer alan üç adet basamak ve platform şeklinde bir düzlük, çevreye dağılmış vaziyette bulunan kireç taşından yapılmış banklar, çeşme fonksiyonunun yanında, çevresinde oturularak dinlenilecek ve suyun akışıyla serinlenecek bir yer konumunda olduğunu gösterir. Yapıya suyun, kenten 15km. mesafedeki Lamus çayından alınarak, öncelikle çökertme tankında depolandıktan sonra, açık bir su hattı olarak kanallarla devam ederek, son 300 metresinde ise aquadütle ve bunun "U" biçimli 0.30m. x 0.30m. ölçülerindeki suyun düzenli akışını sağlayan kanalıyla iletilerek, ulaştırıldığı anlaşılmaktadır. Aquadüktün doğu cephesinden ele geçen bir yazıt, H.W. Reisen tarafından okunaklı hale getirilmiş olup, yazıta göre, aquadüktün bitiriş tarihi imparator Septimius Severus dönemidir (M.S.193-211). Bu yazıttan ayrı olarak, yere düşmüş vaziyette bulunan yazıtlı bir blok parçasından ise, aquadüktün M.S.6. yüzyılda 2. Jüstinyen döneminde onarım geçirdiğini öğreniyoruz. Olba kentinde ele geçen bir sikke üzerinde, imparator Lucius Verus'un (M..S.161-169) başı, ve sol kolunu devrik bir urne üzerine koymuş ve yatar vaziyette tasvir edilen bir nehir tanrısı görülmektedir. Nehir tanrısı ile su arasındaki ilişki düşünüldüğünde, aquadüktün inşasının Lucius Verus döneminde başlamış olabileceğini düşünebiliriz. Aquadükt ve çeşmenin yapı malzemesi ve taş işçiliği aynı olup, her ikiside yerel kireç taşından ve yontma taş

işçiliğiyle yapılmışlardır. Olasılıkla, çeşme yapısı aquadüktün inşasından hemen sonra yapılmış olmalıdır. Bu da M. S. 2. yüzyıl sonları ya da M. S. 3. yüzyıl başları olabilir.

BİBLİYOGRAFYA; J. Keil, A. Wilhelm, "Denkmaler aus dem Rauhen Kilikien" MAMA 3 1931, s.81-84.Levha.104,107; C. Taşkiran, Silifke, Ankara, 1993, s.158-159; M. Bildirici, Tarihi Su Yapıları, "Konya, Karaman, Niğde, Aksaray", Ankara, 1994, s.422-423.

16.1-PERGE

ROMA DÖNEMİ ÇEŞMESİ

(LEVHA 51. 1-2)

Kentte, akröpolün eteğinde, kuzey-güney sütunlu caddesinin sonunda yapı yer alır. Yapı, 21m. genişliğinde cephe duvarı ve her iki tarafından öne doğru kanat şeklinde açılan 8.75m. uzunluğunda yan duvarlara sahiptir. Yapı, düzenli yatay tabakalar meydana getiren kesme kalker taşı bloklarından inşa edilmiştir. Asıl çeşme bölümü, cephe duvarının ön tarafında merkezde yer almıştır. Cephe duvarında yer alan üzeri kemerli üç nişten, ortadakinin altında nehir tanrısı, olasılıkla Kestros'un (Aksu) heykelini taşıyan balkon şeklinde bir çıkıntıya sahip olup, bunun önünde ise 6 m. uzunluk ve 3.55 m. genişliğinde havuz yer alır. Bu kısmın sağında ve solunda ise, üzeri kasetli tonoz kemerle örtülü kapılar yer alır. Kapıların genişlikleri 3.75 m.ve 3.50 m.'dir. Kapılardan sonra öne doğru çıkıntı oluşturan kanatlar gelmektedir. Yapıya suyun, Perge akröpolünün kuzey ve kuzeybatısında yer alan tepelerdeki kaynaklardan geldiği anlaşılmaktadır. Çeşmeye su getiren, zemini, yanları ve üzeri yassı taş levhalarla örtülü olan 1.20 m. genişliğindeki kanal, akröpolün güney yamaçlarını takip ederek yapının arkasında kavis şeklinde bir dirsek yaparak çeşmeye dikey olarak dayanmakta ve bu son kısımda, kalın taş ayaklar üzerinde oturduğu anlaşılan bir su köprüsü meydana getirmektedir. Buraya ulaşan su, nehir tanrısı heykelinin arkasında bulunan küçük bir havuzda toplanır ve oradan heykelin altındaki ince, uzun

bir aralıktan, cephe duvarının önündeki havuza akar. Havuzdan taşan suyun fazlası ise, yapının ön tarafında uzanan kuzey-güney sütunlu caddesinin ortasında yer alan bir kanala dökülüyordu. Havuzun her iki kenarında ön tarafta birer adet, arka tarafında birbirinden 1.04 m., 1.70 m. ve 1.04 m. aralıklarla yerleştirilen dört adet, kanatların ön tarafında podyum duvarı arasında üçer adet olmak üzere, üst tarafı silmeli 1.20 m. yüksekliğindeki yassı payeler üzerinde, sütun dizilerinden oluşan, iki katlı sütunlu, aediculalı bir mimari yükseliyordu. Yapının çevresine dağılmış vaziyette bulunan postament, kaide, sütun, başlık ve saçaklık parçaları, ölçüleri bakımından iki gruba ayrılırlar. Bu durum, yapının iki katlı sütunlu bir mimariye sahip olduğunu gösterir. Bulunan parçalar arasında, sekiz köşeli postamentler üzerinde yükselen granit ve çeşitli mermerden yapılmış sütunlar ve Kompozit düzende başlıklar, ele geçmiştir. Altı ve üstü silmeli sekizgen postamentler 0.35m. yüksekliğinde olup, yüksek payeler üzerinde ikinci bir kaide olarak yer alıyorlardı. Bunların üzerinde ise sütunlar yükseliyordu. Ele geçen mimari elemanlara göre, zemin katın sütun yüksekliği, postament, kaide ve başlıkla birlikte 7.30m.'yi bulur. Sütunların üzerinde üç fascialı arşitrav, bunun üzerinde anthemion frizi yer alır. Zemin katın kanat bölümlerine ait arşitrav blokları üzerinde ise, thyrsos değnekleriyle bezeli friz kuşağı yer alır. Konsollu geison-sima blokları menad, satyr ve tiyatro maskları şeklinde çörtenler içerirler. Sima üzerindeki anthemion kuşağında, yapraklar birbirinden kopuk, hareketsiz bir görünüm içindedirler. Ayrıca yaprakların sayısal açıdan eşitliği, yedili yaprak dizisi Flavius'lar dönemine tarihlendirilebilecek özelliklerdir. Saçaklık bölümü toplam 1.30m. yüksekliğindedir. İkinci kata ait olduğu saptanan sütunların yüksekliği yaklaşık 3.90m.'dir. İkinci katın saçaklığı 0.85m. yüksekliğindedir. İkinci katın aediculaları üçgen alınlıklarla taçlanmışlardır. Ele geçen alınlık parçaları, triton kabartmaları ile bezenmiş olup, kalın akanthus yaprakları içinden çıkan Nike'lerle bezenmiş akroter parçaları sayesinde, üçgen alınlıkları her iki tarafından saran büyük akroterler hakkında bilgi sahibi oluyoruz. Ele geçen mimari elemanlarla yapılan saptamalara göre, birinci katın toplam yüksekliği

8.60m., ikinci katın toplam yüksekliği ise 4.77m.'dir. Yapının tüm yüksekliği aŗađı yukarı 13.40m.'dir. Yapının sağ kanat podyumunun üzerinde yer alan yazıt, harf karakteri ve yazıtta adı geöen Pamphylia birliği baŗkanı Aurelius Seilanus Neonianus Stasios'un ön adı olan "Aurelius'tan" dolayı, M.S. 3. yüzyılın ilk öeyreğine tarihlenmektedir. Bu kiŗi, Aurelius ön adını, Caracalla lakaplı imparator Marcus Aurelius Antoninus'un (M.S.211-217)  ıkarttığı, bütün h r insanlara Roma vatandaşlık hukukunu sağlayan "Constitutio Antoniniana'dan sonra almıŗ olmalıdır. Ancak ele geçen Hadrianus heykelleri ve mimari bezemeler, yapının inŗasıyla ilgili olarak daha erken bir tarihe iŗaret eder. Büyük olasılıkla yapı onarım ge irmiŗ ve yazıtta bundan sonra yer almıŗtır. Yüksek kaideler üzerinde yükselen sütunlar, Kompozit baŗlıklar ve cephe boyunca kesintisiz devam eden zengin bezemeli saçaklık bölümleriyle yapı, dikkat çekicidir. Yapılan kazılar sonucunda, yapının arka cephesinin de mermer kaplı olduğu, ancak ön tarafında ayrıca bir sütun mimarisi oturtulmadığı anlaŗılmıŗtır. Arka cephenin mermer levhalarla kaplı olması, yapının arkasında akropole çıkan bir yolun yada meydanın varlığına iŗaret eder.  eŗmenin iki yanındaki kapılardan yukarıya doğru çıkan taŗ merdivenler ise, özensiz ve düzensiz inŗa tekniklerinden dolayı  eŗme mimarisine uymadığı ve geç bir dönemde Bizans'lılar tarafından yapılmıŗ olduğu anlaŗılmaktadır. Ele geçen heykeltraŗlık eserleri arasında; doğal büyüklüğünün üzerinde kartalı ile birlikte bir Zeus heykeli, geyik ve köpeğiyle birlikte Artemis, biri zırhlı gömlekli, diğeri ise çıplak olmak üzere iki adet imparator Hadrianus heykeli ve yapının sol kanadının ucunda bir erkek heykeli bulunmuŗtur. Bunlardan ayrı olarak, niŗlerin içinde baŗlarıyla birlikte iki adet giyimli kadın heykeli ve bir erkek baŗı buluntular arasındadır. Ele geçen Hadrianus heykellerinden dolayı, yapının onun zamanında (M.S.117-138), ya da onun ölümünden kısa bir süre sonra, aŗađı yukarı M.S.130-150 yıllarında yapılmıŗ olabileceğini gösterir. Mimari bezemeler ve detaylarda bu tarihlemeyi destekler. Yapı, sütunlu caddenin sonunda yer alan konumuyla ve her iki tarafında yer alan kapılarla bağlantılı büyük bir kompleksdir. Yapının 250m. kadar güneyinde, kuzey-güney ve doğu-batı caddelerinin

birleştigi meydan yer alır. Meydandan bakıldığı zaman sütunlu cadde ve ortasındaki kaskadlı kanal, çeşme yapısı tüm görkemiyle gözler önüne serilir.

BİBLİYOGRAFYA; E. Akurgal, Anadolu Uygarlıkları, İstanbul, 1988, s.541-542; A.M. Mansel, "Ausgrabungen in Pamphylien 1957-1972" AA 90 1975, s.83. Levha.48, 52, 56, 57. a-b; Aynı yazar, "1971 Perge Kazısı" TAD 20.2 1973, s.144-145. Resim.7; Aynı yazar, "1970 Perge Kazısı" TAD 19.2 1970, s.172. Resim.18; Aynı yazar, "1972 Perge Kazısı" TAD 21.1 1974, s.112-113. Resim.27,28; Aynı yazar, "Perge'de 1971 yılı çalışmaları "Belleten 36 1972, s.419; Aynı yazar, "Die Nymphaeen von Perge" Ist.Mitt 25 1975, s.369-370.Levha.69.1, 70.1; C. Başaran, Anadolu Mimari Bezemeleri Roma Çağı Lotus-Palmet Örgesi, Erzurum, 1995, s.37.

16.2-PERGE

KENT KAPISI KOMPLEKSİ ÇEŞMESİ (LEVHA 52.1-2)

Hellenistik dönem kent kapısının at nalı biçimindeki avlusunun içi, M.S.120-122 yıllarında görkemli bir meydan haline dönüştürülmüştür. Bu meydanın batısında çeşme yapısı yer alır. Krem renginde mermere yakın sert bir kalker taşından inşa edilmiş olan yapı, 16.40m. uzunluk, 4.30m. genişlik ve 1.60m. derinliğinde bir havuz ve onun gerisinde yükselen zengin bezemeli fasad duvarından meydana gelmektedir. Büyük havuzun ön tarafı parapet duvarıyla sınırlı olup, parapet duvarı arasında yarım daire şeklinde iki adet kurna yer almaktaydı. Kurnalara suyun, arkada yer alan büyük havuzun üst tarafı silmeli parapet duvarının orta yerinde bulunan bir delikten akan sularla dolduğu anlaşılmaktadır. Fazla suyun tahliye edildiği bir kanal ise, kurnaların önünde zemin seviyesinde yer alıyordu. Bulunan mimari parçalar ölçüleri bakımından iki gruba ayrılmış olup, fasad duvarının iki katlı olduğu anlaşılmıştır. Ele geçen mimari elemanlara göre, birinci kat 4.35m, ikinci kat ise 3.35m. yüksekliğinde olarak saptanmıştır. Fasadın tüm yüksekliği ise

8m.'yi buluyordu. Fasad duvarında, her iki katta beşer niş ve bunların arasındaki çıkıntılar üzerine oturan tek ya da çift sütunlardan meydana gelen aediculaların yer aldığı, mevcut kalıntılardan anlaşılmıştır. Zemin katın merkezi iki nişinin içinde yer alan yüksek kaideler üzerindeki, yanları yunus balığı kabartmaları ile bezeli çörtenlerden akan suyla, öndeki havuz doluyordu. Çeşme, arkasında yer alan güney hamamının suyuyla besleniyordu. Havuzu çevreleyen podyum duvarı üzerinde, yapının fasad kısmı yükselir. Podyum duvarı üzerinde yer alan postamentlerin varlığı, burada yer alabilecek sütunlarla taşınan aedícula mimarisine işaret eder. Ele geçen üst yapı elemanları, saçaklık bölümünün kesintisiz devam ettiğini ve üçgen bir alınlığın ise, büyük olasılıkla ikinci kat aedículasının üst tarafını taçlandırıldığını gösterir. Yapının güneyinde hemen ona bitişik olarak yer alan, üzeri beşik tonozla örtülü 2.91m. genişlik ve 2.08m.derinliğinde ve 3.80m. yüksekliğindeki niş ise, temeli çeşme temelinden daha derinde olduğu için, ondan daha eski olduğu anlaşılmıştır. Ancak yapının inşasıyla, bu nişin çeşme yapısının içine alındığını, çeşmenin iki katlı aedícula mimarisinin güneye doğru devam ettirilmiş olduğundan anlaşılır. Nişin içinde yer alan yekpare taştan oyulmuş yuvarlak bir havuz ve toprak su künklerinin gösterdiği gibi, su ile ilgili düzenlemeler yer alıyordu. Bu nişli kısmın üzerinde kesik alınlığın yer aldığına, nişin önünde ve yüksek bir seviyede bulunan üçgen alınlık köşeleri işaret eder. Bunlardan birinin ön cephesinde Tritonlar, yan cephesinde ise, ışın halesiyle Helios, diğerinin yan cephesinde ise omuzlarının üzerinde hilal taşıyan Luna (Selene) tasvir edilmiştir. Başında ışın halesi, bir elinde meşale diğer elinde yay ve ok tutan Artemis Pergaia ve üç Kharit'ler, diğeri hamama girmek üzere bulunan ve ona doğru uçan bir Eros tarafından taçlandırılan yarı çıplak Aphrodit'i, yanında duran hizmetkarlarıyla birlikte tasvir eden kabartma levhalarının, bu alınlığın içinde yer almış olmaları gerekir. Nişin içinde, kısa elbisesiyle bir avcı olarak işlenmiş Artemis heykeli bulunmuştur. Nişli bölümün üst tarafında bulunan Grekçe kitabe, yapının Artemis Pergaia, imparator Septimius Severus ve oğulları M.Aurelius Antoninus (Caracalla) ile Geta, imparatoriçe Julia Domna

ve aynı zamanda sevgili şehre (yani Perge'ye) ithaf edildiğini anlatmaktadır. Böylece yapı, kesin olarak imparator Septimius Severus dönemine (M.S.193-211) tarihlenir. Nişin sağ ve sol köşelerinde yer alan yüksek kaideler, aynen fasad duvarında olduğu gibi bu kısımda da aediculaları oluşturan sütunların yükseldiğine işaret eder. Nişin sağ tarafındaki aedícula çıkıntısı, aynı zamanda fasad duvarının uç tarafında yer alarak, ortak bir çıkıntı oluşturur. Nişin sol tarafında yer alan aedícula içerisinde, 2m. yüksekliğinde imparator Septimius Severus'un zırlı heykeli ve başı, sağ aedícula içerisinde ise, başında stefane taşıyan imparatoriçe Julia Domna'nın giyimli heykeli ele geçirilmiştir. Yapıdan ele geçen saçaklık parçaları üzerindeki anthemion kuşağında görülen matkap izleri ve klasik kapalı palmet biçiminin değişime uğrayarak, alt ve üst silme arasında kopuk dikey bir şerit görünümü kazanması Severus'lar dönemi özellikleridir. Yapının yazıtıyla belirlenen tarihi, mimari bezemeleriyle de desteklenir.

BİBLİYOGRAFYA; E. Akurgal, Anadolu Uygarlıkları, İstanbul, 1988, s. 543; A. M Mansel, "1968 Perge Kazısına dair ön Rapor" TAD 17.1 1968, s.93 vd. Resim.7 Levha.10,11; Aynı yazar, "Die Nymphaeen von Perge" Ist Mitt 25 1975, s. 367-369. Levha:67/1; Aynı yazar,"Die Ausgrabungen in Pamphylien 1657-1972" AA 90 1975, s.65-70. Levha. 26-30; S. Onurkan, "Perge Artemis Kabartması" Belleten 33 1969, s.317-319; C. Başaran, Anadolu Mimari Bezemeleri Roma Çağı Lotus-Palmet Örgesi, Erzurum,1995, s.83,84, Levha. 22/d.

16.3-PERGE

TİYATRO SAHNE BİNASI ÇEŞMESİ

(LEVHA 53. 1-2)

Yapı, tiyatronun doğusunda büyük bir tören alanı olduğu tahmin edilen yere doğru cephesi olan, sahne binasının dış yüzü beş adet nişle bezenerek, bir çeşme yapısıyla birleştirilmiş olduğu görülür. Sahne binasının arka duvarı,

18.20m. yüksekliğe kadar korunagelmiş olup, 88.80m. uzunluğundadır. Beş adet yarım yuvarlak şeklindeki nişlerin yer aldığı çeşmeli kısım ise 59.45m. uzunluğunda ve 5.30m.genişliğindedir. Üzeri yarım kubbelerle örtülü olan bu beş nişin en küçüğü ortada yer alanıdır. Ortadaki bu niş 2.75m. yüksekliğinde olup, altında yarım daire şeklinde ikinci bir niş yer alır. 4.80m.çapında ve 7.70m. yüksekliğinde olan bu nişin, arka tarafında yer alan kapıdan, sahne binasının bodrum katına ulaşılabilirdiği anlaşılmaktadır. Merkezi nişin her iki tarafında yer alan yarım yuvarlak nişler 8.30m. çapında olup, bu nişlerin önünde, yarım daire şeklindeki havuzlar yer alır. Havuzların ön tarafı ise, mermerden yapılmış parapet duvarıyla sınırlanmıştır. Havuza suyun, yeraltı kanalından geçirilerek, havuzun ön tarafına yerleştirilen ortası yarık şeklindeki çubuklardan, iç tarafa doğru fışkırarak havuza aktığı saptanılmıştır. Bu nişlerin her iki yanında yer alan nişler ise 4'er metre çapında olup, diğerlerinden daha geniştir. Nişlerin arasında destek sütunlarına ait kaide profilleri ele geçmiş olup, üzerlerinde yüksekliği 6.90m. olan Korinth düzeninde sütunlar taşırlar. Bu sütunlar çevreye dağılmış vaziyette bulunmuşlardır. Ele geçen üst yapı elemanlarına ait parçalardan, saçaklık bölümünün 1.37m. yüksekliğinde olduğu anlaşılmıştır. Bu bölümde yer alan anthemion frizi, açık ve kapalı palmetlerin ağacımsı biçimlere dönüşümüyle ve matkabın bolca ve gelişigüzel kullanımıyla, açık ve kapalı palmet uçlarının düğümlerle birbirine ve yan ögelere bağlanmasıyla, Caracalla dönemine verilebilecek özellikler gösterir. Sahne binası M.S. 2. yüzyılın ikinci yarısında inşa edilmiş olup, yüzyılın sonuna doğru çeşme yapısıyla birleştirilmiş olmalıdır. Kentte, tiyatronun batısından gelen üç su hattı mevcuttur. Bu hatlardan birisi, aşırı derecede kireçlenme gösterdiğinden, Fellows bu suyun kentin batısında yer alan Kataraktes (Düden) nehrinden geldiğine dikkat çekmiştir. Tuğladan yapılmış olan su hattı, kireç tabakası nedeniyle adeta taşlaşmıştır. Bunun haricinde kentin batısında, tiyatronun kuzeyinde uzanan tepelerde, yeraltı kaynakları mevcuttur.Yapının, suyunu bu kaynaklardan sağladığı düşünülmektedir. Nişli ve sütunlu mimarisiyle dekoratif bir cepheye sahip olan yapı, önüne açıldığı meydanla törenlerin çekici bir fonunu

oluşturuyor olmalıydı.

BİBLİYOGRAFYA; E. Akurgal, Anadolu Uygarlıkları, İstanbul, 1988, s. 541; K G Lanckoronski, Städte Pamphylens und Pisidiens I, Wien, 1890, s. 47. Şekil.37; A. M. Mansel, "Die Nymphaeen von Perge" Ist. Mitt. 25 1975, s. 371-372. Levha.70.2.

17-PHASELİS

ROMA DÖNEMİ ÇEŞMESİ

(LEVHA 54)

Kentte, Hadrian agorasının önünde yer alan yapı, ön cephesiyle kent meydanına açılmaktadır. Yapı, cephe duvarı ve bunun her iki kenarından öne doğru kanat şeklinde açılan yan duvarlara sahiptir. Cephe duvarının önünde kanatları da içine alan, dikdörtgen şeklinde büyük bir havuz (rezervuar) yer alır. Bu havuzu ön tarafta sınırlayan parapet duvarının üzerinde yer alan suyun akabileceği delikler, ön tarafta yer alan ikinci bir havuza işaret eder. Bu havuzun önünde zemin seviyesinde yer alan oluk şeklindeki bir kanal ise, fazla suyun tahliye edilmesi için düzenlenmiştir. Cephe duvarının ön tarafında yer alan sütun ve sütun kaideleri, bu kısımda yer alabilecek sütunlu bir mimariye işaret eder. Kalıntılar arasında üst yapı elemanlarına rastlanmamıştır. Roma döneminde kentin suyu, kuzeyde yer alan bir kaynaktan sağlanıyordu. Kaynaktan elde edilen su, büyük bir su haznesinde depolanarak, arazinin engebesine uyularak inşa edilen kemerler üzerinden Hadrianus agorasının hemen arkasındaki tepeye ulaştırılarak, buradan künk boru ve kanallarla kent içine dağıtılıyordu. Yapıya suyun, Hadrianus agorasının güneydoğu duvarı üzerinden künklerle getirildiği, yapının cephe duvarı üzerinde yer alan mevcut izlerden anlaşılır. Yapı, uzun kanatlı U planıyla ve cephe duvarı önünde yer alan sütunlu mimarisiyle, Anadolu'da bu tip yapıların yoğun olarak görüldüğü dönem olan M.S. 2. yüzyıla tarihlendirilebilir.

Kentte, kuzey-güney yönünde uzanan caddenin kuzey ucunda, aquadüktün kente girdiği noktaya yakın bir konumda, yapı yer alır. Yapının sadece bazalttan yapılmış temel izleri görülebilir durumdadır. 21m. x 21m. ölçülerindeki yapı, cephe duvarı ve her iki kenarından öne doğru kanat şeklinde açılan yan duvarlara sahiptir. Cephe duvarı 1.60m. kalınlığındadır. Cephe duvarının önünde yer alan U planlı havuz, 21m. x 7m. ölçülerinde olup, kanatlar tarafından çevrelenir. Havuz derinliği ortalama 1.50m.'dir. Yapının arka tarafında 10m. x 27m. ölçülerinde bir su deposu yer alır. Burada depolanan su, terra-cotta, taş ve kurşun borularla, su ile ilgili yapılara dağıtım yapılyordu. Kentin yaklaşık 10km. kuzeydoğusunda bulunan, bugün "Suçikti" olarak adlandırılan pınardan alınan su, öncelikle kanallarla, kente kuzeyden girişinde yaklaşık 500m.'sinde ise kemerlerle kente getirilmiştir. Aquadükten gelen su, terra-cotta borularla çeşme yapısına iletilir. Kentin tarihi gelişimi içinde birçok yapı aquadükte dahil olmak üzere, M.S. 1. yüzyıla tarihlenir. Yapı, U planıyla, U biçimli havuz ve avlu bölümleriyle, Geç Hellenistik dönem Sagalassos çeşmesini anımsatır. Ancak aquadükten gelen suyla yapının beslendiği düşünüldüğünde, çeşme yapısının M.S. 1. yüzyıldan daha erken olamayacağı ortaya çıkar.

BİBLİYOGRAFYA; M. Bildirici, "Tarihi Su Yapıları Konya, Karaman, Niğde, Aksaray," Ankara, 1994, s.399; M. Taşlıalan, Pisidian Antioch, İstanbul, 1991, s.40; D. M. Robinson, "Excavations at Antioch and Sızma" AJA 28 1924, s.438.

Kentte, Athena tapınağının güney kenarında, bir yan sokağın doğu duvarında, köşede, tapınak terasından aşağıya inen basamaklı yolun batı kapısı caddesiyle birleştiği yerde, yapı yer alır. Yapı, cephe duvarı ve antelerle son bulan yan duvarlar ve antelerin arasında bulunan parapet duvarıyla ön tarafında sınırlanmış olan havuzuyla karakterize olmuştur. Havuzdan geriye bir şey kalmamıştır, ancak parapet duvarı, arkasında yer alması gereken bir havuza işaret eder. Parçalar halinde ele geçen aslan başı şeklindeki çörlenlerden, bir zamanlar olması gereken havuza su akıyor olmalıydı. Kente su, yaklaşık 900 m. yükseklikte dağlardan kaynakayan pınarlardan, 1.5 km. uzunluğunda ve kısmen izleri kalan kanallarla ve kanala döşenmiş toprak borularla iletilerek, kentin kuzeydoğusundaki bir noktada surdan içeriye girerek, Hellenistik dönemde yapıldığı ve daha sonraki dönemlerde onarılarak yine kullanıldığı anlaşılan üç havuzda dinlenmeye bırakılarak, daha sonra pişmiş topraktan yapılmış künklerle çeşme ve su ile ilgili yapılara dağıtımı yapılmıştır. Gerek atık, gerekse kullanılmış suları toplayıp, kent dışına boşaltan, batı kapısı caddesi boyunca devam eden kanalizasyon tertibatı dikkat çekici olup, yer yer kalıntılarına rastlamak mümkündür. Çeşme yapısının taşan suları, üzerinde bulunduğu batı kapısı caddesindeki açık su kanalına dökülüyordu. Parapet duvarının üzeri rozetlerle bezenmiştir. Yapı teras duvarına yaslanan konumuyla, planıyla, Erken Hellenistik dönem çeşme yapılarını anımsatır. Yapının bulunduğu tüm köşe, batı kapısı caddesini daraltıcı bir unsur oluşturduğundan, Hellenistik dönemden önce yapılmış olamaz. Yapı, iki sokağın kesişiminde yer alan konumuyla dikkat çekicidir

BİBLİYOGRAFYA; E. Akurgal, Anadolu Uygarlıkları, İstanbul, 1988, s.430; Th. Wiegand, H. Schrader, Priene, Berlin, s.75-76. Levha. 46; Th. Wiegand, Zur Entwicklung der Antiken Brunnenarchitektur, içinde: J. Hülsen, Das

Nymphaeum, Milet 1.5, Berlin, 1919, s.78-79, Levha.10; Ü. Öziş, Su Mühendisliği Tarihi açısından Anadolu'daki eski su yapıları, İzmir, 1983, s.31-32; M. Schede, Die Ruinen von Priene, Berlin, 1964, s.22, Levha.25.

19.2-PRIENE

KAYNAK KAPISI CADDESİ ÇEŞMESİ

(LEVHA 57)

Kentin kuzeydoğusunda yer alan kapı bir cadde ile bağlantılı olup, kentin kuzey doğusundaki bir noktada surdan içeriye giren kaynak suyu nedeniyle, bu cadde kaynak kapısı caddesi olarak adlandırılır. Bu cadde ile bunu dik açıda kesen sokağın köşesinde, çeşme yapısı yer alır. Kalıntılar bir ayak boyu yüksekliğinde olup, plan olarak anlaşılır gibi değildir. Kalıntılardaki harç izlerine bakılarak, kazı heyeti tarafından Roma dönemi yapısı olduğuna karar verilmiştir. Dağdan gelen su, Roma döneminde inşa edilen bir aquadükt yardımıyla surdan içeri girerek, burada Hellenistik dönemde olduğu gibi üç havuzda dinlenmeye bırakıldıktan sonra, toprak künklerle kentin tümüne dağıtılıyordu. Caddeden gelen bu boru hattı, çeşmenin arka tarafına dik açı şeklinde dönerek, buradan yapının su çıkışına kadar devam ediyordu. Buradan akan su ise, oval şeklinde mermer bir havuza dolmaktaydı. Yapının atık suyu ise, Kaynak kapısı caddesinin döşemesi altında görülebilen kanala akmakta olmalıydı.

BİBLİYOGRAFYA; E. Akurgal, Anadolu Uygarlıkları, İstanbul, 1988, s.430; Th. Wiegand, H. Schrader, Priene, Berlin, 1904, s.76-77.Levha.48; M. Schede, Die Ruinen von Priene, Berlin, 1964, s.22.

19.3-PRIENE

HELLENİSTİK DÖNEM PİTHOSLU ÇEŞME (LEVHA 58)

Kentte, tiyatro scenesinin güney doğu köşesinde ve Bouleuterion binasının güney batı köşesinde daldırma çeşmesi fonksiyona sahip olan pithoslu çeşmeler yer alır. Tiyatro scenesinin güney doğu köşesinde toprağa yerleştirilmiş olan büyük bir pithosun, su hattıyla bağlantılı olup üzerinde su giriş ve çıkışı için iki delik açılmıştır. Pithosun ağız çapı 0.32m. olup, ağız kenarı 0.9m. genişliğindedir. Boyun yüksekliği 0.19m., gövde yüksekliği ise 0.50m.'dir. Bu tip yapıların bazıları yağmur suyuyla beslenmekteydi. Bu iki pithosun Bouleuterion ve tiyatro yapılarına olan yakınlığı, buradan alınan suların, bu yapıların temizliğinde de kullanıldığını düşündürür. Tiyatro ve Bouleuterion yapıları Hellenistik dönemdir. Pithoslu çeşmelerde aynı dönemden olmalıdır.

BİBLİYOGRAFYA; E. Akurgal, Anadolu Uygarlıkları, İstanbul, 1988, s.430; Th. Wiegand, H. Schrader, Priene, Berlin, 1904, s.77-79. Levha.49; Th. Wiegand, Zur Entwicklung der Antiken Brunnenarchitektur, içinde: J. Hülsen, Das Nymphaeum, Milet 1.5, 1919, s.81-82, Levha.14.

19.4-PRIENE

AGORA DOĞU KAPISI ÇEŞMESİ

Kentte, agoranın doğu girişi olarak hizmet veren pazar kapısının sağ tarafında yapı yer alır. Yapıdan geriye çok az kalıntı kalmıştır. Yapının havuzu 1.56x 2.00m. boyutlarında olup, Hellenistik döneme tarihlenebilecek yazıtlı taşların biraraya getirilmesiyle oluşturulan, devşirme malzemenin kullanılarak inşa edildiği anlaşılmıştır. Yapı, büyük olasılıkla Roma döneminden olup, Hellenistik dönem yapı malzemesi kullanılmıştır. Yapı, agora ve kapıyla olan yakınlığından dolayı, kamu yararına hizmet veren bir çeşme konumundadır.

BİBLİYOGRAFYA; Th. Wiegand, H. Schrader, Priene, Berlin, 1904, s.79.

20.1-SAGALASSOS

HELLENİSTİK DÖNEM ÇEŞMESİ

(LEVHA 59.1-2)

Kentte, yukarı agora ile tiyatronun hemen hemen ortasında, cephesi güneye doğru dönük olarak yapı yer alır. Yapı, cephe duvarı ve bu duvarın her iki tarafından öne doğru uzanan yan duvarlarıyla "U" plan gösterir. Yapı, bir bölümüyle kentin kuzey-doğusunda yer alan dik ve sarp bir yamaca dayandırılmıştır. Cephe duvarı yaklaşık 7.40m, yan kanatlar ise 5.40m. genişliğindedir. U planlı yapıyı üç tarafından (kuzey-doğu-batı) çeviren U şeklindeki portiko ise, yerel beyaz kireçtaşıdan yapılmıştır. Portikoyu oluşturan sütunlar bir sıra halinde, havuzun parapet duvarı üzerinde yer alırlar. 10.90m. x 7.33m. ölçülerindeki Dorik portiko, yapının daldırma havuzunu ve onun parapet duvarını destekleyen ve yapıyı üç tarafından bir sıra halinde çeviren basamağın arasında yer alan yaklaşık ölçüleri 6.68m. x 5.08m. olan, çeşme avlusuna açılır. Yapının cephe duvarı, kuru duvar işçiliği gösterir. Bu kısımda kenet ve takoz izleri yoktur. Yapının kuzey portikosunun (ana cephe) görülebilen güney tarafı, yaklaşık 4m. yüksekliğinde ve 0.90m. veya 1m. kalınlığında olup, pürüzsüz bir işçiliğe sahip olmayan, taşların bazıları ileriye doğru çıkıntılı bir görünüm içerisindedir. Görülebilen en alttan dört sıra ise, pseudoisodomik duvar işçiliği gösterir. Bu bölümde, arkadan yapıya su ileten sistemin kalıntıları mevcuttur. J. De Ploey ve E. Paulissen tarafından yapılan jeomorfolojik çalışmalar sonucunda, yapıya suyun, kuzeydoğusunda yer alan bir yeraltı kaynağından sağlandığı saptanmıştır. Bugün bile bu kaynak, yapının kuzey portikosunun arka duvarının gerisinde aktif bir haldedir. Kuzey portikonun arka duvarının orta bölümünde yer alan küçük yatay bir yarıktan akan su, öndeki daldırma havuzuna doluyordu. Arka duvarın orta yerinde bulunan Dorik pencere, orijinal dizaynın bir parçası olup, burada yer alan yarıklar, olasılıkla istenildiği zaman bu bölümün kapanmasını

sağlayan tahta bir pencere kanadına işaret eder. Bu bölüm günümüzde, arkada kısmen toprak dolu bir odaya açılır. Arkada orijinalinde her ne yer alıyorsa, bunu tutmak, muhafaza etmek için bu düzenleme yapılmış olmalıdır. Jeomorfolog'lara göre, bu dönemde yapının kuzeydoğusundan gelen yeraltı kaynağı çok aktifti. Bu nedenle çeşmeye gelen yüksek hacimli suyun fazlası bu yolla tutuluyordu. Pencerenin asimetric pozisyonu, arka taraftaki kaynak suyuyla açıklanabilir. Kuzey portikonun arka duvarında, duvarcı işaretleri bulunmakta olup, tek evreli ve orijinal bir duvar görünümündedir. Yapının daha sonraki evrelerinde bu duvara hiç dokunulmamış ve depremlerden de pek bir zarar görmemiş gibidir. Bu duvar, diğer iki kanattan daha kuvvetli ve kalın inşa edilmiştir. Arkasında yer alan cadde için, toprak yığını tutan bir teras duvarı fonksiyonuna sahip olduğu için, bu şekilde daha dirençli yapılmış olmalıdır. Doğru portikonun arka duvarı ise, tümüyle ayakta kalmış, dokuz, on sıra taştan inşa edilmiş olup, daldırma havuzundan 4.40m. yüksekliğe kadar erişir. Burada düzensiz, yamuk duvar işçiliği görülür. Yanlızca alttan dört sıra daha düzgün ve hemen hemen pseudoisodomik duvar işçiliği gösterir. Bu bölümde duvar daha incedir, çünkü orijinal olarak kısmen tepe yamacına 2m. kadar oyularak yerleştirilmiştir. Batı portikosunun orijinal arka duvarı, kuzeybatı köşesinde 0.10m.'den 0.20m.'ye kadar görülebilir durumdadır. Duvarın diğer tarafları yapının ikinci evresine aittir. Günümüzde batı portikosunun arka duvarı, yapının üçüncü evresine ait harçlı molozlar arasında yer alan su boruları tarafından tamamen gizlenmiş durumdadır. Her üç portikonun arka tarafında yer alan daldırma havuzunun önünü sınırlandıran parapet duvarı, 0.32m.'den, 0.47m.'ye kadar öne doğru çıkıntı oluşturan tek bir basamak üzerinde yer alır. Basamaklı bölüm, döşemli çeşme avlusundan 0.33m.'den 0.375m.'ye kadar yükseklikte yer alır. Basamağın üst seviyesi ise, parapet duvarı tarafından aynı seviyeye getirilmiştir. Parapetin ortada kalınlığı 0.36m. iken, üst tarafta 0.42m.'dir. Yüksekliği ise 0.79m.'dir. Parapet bloklarının metal kenetlerle birbirine bağlanmadığı, bazı blokların parapet duvarı üzerinde yer alan portikonun yarım sütunlarına destek vazifesi gördükleri anlaşılmıştır. Parapet blokları, üzerinde durduğu basamağa, tahta

çivilerle ya da kenetlerle bağlanmıştır. Üst ve alt tarafında silmeye sahip olan parapet duvarının, üst silmesi *lyon kymationu* kuşağı ve bunun altında *apophyge* (iç bükey silme şeklindeki kısım) kuşağı içerir. Alt silmesi ise *kyma recta* üzerinde *apophyge* kuşağı içerir. Yapının parapet duvarı üzerinde yer alan kuzey portikosunda, iki yarım sütun dikdörtgen sütunlara yapışık olarak yer alır. Doğu ve batı portikosunda ise, her birinde birer tane olmak üzere dikdörtgen sütunlara yapışık olarak yarım sütunlar, parapet duvarı üzerinde yer alırlar. Bunlardan ayrı olarak U şeklindeki portikonun köşelerinde, yani kuzey portikosu ile doğu ve batı portikosunun birleştiği köşelerde, dikdörtgen bir sütunun her iki yüzüne yarım sütunların yapışık olarak yerleştirildiği sütunlar yükselir. Böylece cepheden bakıldığında, yürek şeklinde bir sütun oluşumu meydana gelir. Yürek şeklindeki sütunlar, taşıdıkları taş çatının yükünü hafifletmek için yapılmış olan sağlam desteklerdir. Kuzey portikonun doğu uzantısında, yapının üzerini kaplayan kireç taşından yapılmış çatı parçaları ele geçmiş olup, bu yürek şeklindeki sütunların çatıyı taşımak için sağladığı destek burada önemlidir. Bu tip yapışık yarım sütunlar, desteklerin genişliklerini artırmadan, onlara büyük derinlik sağlamış oluyordur. Doğu ve batı portikosunun en uçta yer alan güney köşelerinde ise, dikdörtgen, normal boyutlarda köşe sütunları yer alır. Parapet duvarının bu yarım sütunların altında kalan bölümü, ön tarafta 0.16m.'den 0.18m.'ye kadar duvardan ileriye doğru çıkıntı oluşturan pedestallerle kesintiye uğramıştır. Bu bölüm ortada 0.415m.'den 0.44m. kadar genişliğe varır. Her portikoda iki tam pedestal, köşelerde ise yarım pedestaller, parapet duvarı arasında yer alır. Pedestaller arasındaki uzaklık kuzey portikoda daha geniş olup, kanatlarda ise daha dardır. Portikolarda, merkezdeki iki sütun arasındaki uzaklık daha geniş tutularak, böylece göz aldanması yapılmış, kolonad daha geniş gösterilmek istenmiştir. Kuzey portikosunda yer alan pedestaller 0.77m. yüksekliğinde olup, köşelerdeki yarım pedestaller ise 0.77m. yüksekliğindedir. Doğu portikosunda bu uzunluk biraz daha artmış olup, 0.79m.-0.80m. yüksekliğindedir. Batı portikosuna ait bütün pedestaller 0.88m. yüksekliğindedir. Doğu ve batı portikosunun güney ucunda yer alan köşe

sütunlarının pedestalleri ise, 0.80m. yüksekliğindedir. Parapetin doğu ve batı bölümündeki yükseklik farkları, parapeti destekleyen basamağın yükseklik farkıyla dengelenmiştir. Parapet bloklarının iç tarafı, kapların daldırılmasından dolayı düzleşmiş ve üst kenarı oldukça yıpranmıştır. Kuzey portikonun arkasında yer alan daldırma havuzunun genişliği 1.225m. iken, doğu portikosunun arkasında yer alan havuz 1.14m. genişliğindedir. Batı portikosunda arka duvar orijinal duvar olmayıp, bu nedenle ölçüler arasında fark oluşmuştur. Parapet duvarı üzerinde taşmadan dolayı oluşabilecek izlerin olmaması, su seviyesi yükseldiğinde fazla suyu tahliye eden bir sistemin varlığına işaret eder. Batı portikosunda, üzerinde parapetin yükseldiği basamağın alt tarafında yer alan delikler bu amaca hizmet vermiş olmalıdır. Her portikoda, parapet duvarı üzerinde dört adet destek sütunu yer alır. Bunlardan ortada yer alanlar, Dorik yarım sütunlar olup, dikdörtgen sütunlara yapışık olarak yükselirler. Bu tip sütunlar, desteklerin üst tarafının derinliğini artırarak, böylece kalın bir üst yapının oluşumuna izin verirler. Küçük bir düzen oluşturulmak istendiği zaman bu tip sütunlar tercih edilmiştir. U planlı portikonun köşelerinde yer alan yürek biçimli yarım sütunlar ise, kare şeklindeki sütunun, komşu iki yüzüne yapışık olarak yer alırlar. Bu yolla tabandan ve tavandan gelen yüke kuvvetli bir destek oluyordu. Yapının doğu ve batı portikolarının güneydoğu ve güneybatısındaki köşe sütunları ise, düz dikdörtgen sütunlardı. Sütunların yüksekliği yaklaşık olarak 2.37m. idi. Yürek şeklindeki sütunlardan batı köşede yer alanı ise 2.385m. yüksekliğindeydi. Tek bir sütun monolit olup, diğerleri iki bölümden oluşur. Sütunun tüm yüksekliğinin yarısından daha az bir yükseltide, 1.07m.'sinde, sütun polygonal olarak düzenlenmiş olup, yivsizdir. Böyle yapılarak yivli sütunlarda meydana gelen hasara ve kırılmaya karşı önlem alınmış olmalıdır. Sütun gövdelerinin üst tarafı ise yivli olup, yivlerin alt ve üst kenarları içe doğru dil şeklindeydi. Sütunlar ve sütun tamburları, hem kendi aralarında hem de parapete demir çivilerle tutturulmuştu. 0.04-0.05m. derinliğindeki çiviler, tamburların merkezinde altta ve üstte yer alırlar. Başlıkların üzerinde yer alan arşitravlar, dikdörtgen demir kenetlerle başlığa bağlanmışlardı. Çiviler kare

şeklinde kurşun takozların içine yerleştirilmişti. Kurşun paslanmadığı için koruyucu bir malzemeydi. Sütun gövdelerinin çapı, altta 0.48m. iken, üstte 0.36m.'dir. Kısa sütunlar ince yapıydılar. 0.28m. yüksekliğindeki Dorik sütun başlıklarının abacusu 0.09m. yüksekliğindedir. Bu bölüm, cavetto (iç bükey silme) tarafından taçlanır. Echinus ise 0.09m. yüksekliğinde olup, alt tarafında astragal sırası yer alır. Bu silmeler sütunların kenarlarına doğru devam eder ki, bu kısımda yarım sütunlar dikdörtgen sütunlara bağlanırlar. Baştaban, arşitrav, friz ve kornişle birlikte tek bir blok halinde inşa edilmiştir. Toplam yükseklik 0.95m.'dir. 0.25m. yüksekliğindeki arşitrav, triglif-metop frizinden iç bükey şeklinde bir taenia ile ayrılır. Onbir arşitravdan, her portikoda üç adet yer almış olup, diğer ikisi ise kuzey portikonun doğu ve batı portikolarının arka duvarıyla bağlantı kurmasını sağlar. Triglif-metop frizinin üzerinde, yine iç bükey silme yer alır. Kuzey portikosu beş metop açıklığına sahipken, doğu ve batı portikoları dört metop açıklığına sahiptir. Metoplara, alternatif olarak sallantılı şeritlerle bezeli zeytin dallarının oluşturduğu çelenkler oyulmuştur. Arşitravın üzerinde 0.35m.'den 0.36m.'ye kadar değişen kalınlığa ve 2m. derinliğe sahip olan İyonik kornişler yer alır. Kornişin üst tarafı kyma recta, alt tarafı ise diş sırasına sahiptir. Kyma recta, bazı kısımlarında aslan başı şeklinde sahte oluk ağızlarıyla dekore edilmişlerdir. Arşitrav bloklarının alt yüzünde, kenarı kavisli 0.09m. genişliğinde düz bir soffit kuşağı yer alır. Çeşme yapısının doğu kesimindeki stratigrafi öyle gösteriyorki,

Orijinal yapı M.S.1.yüzyılın ikinci yarısından önce inşa edilmiş olmalıdır. Yapının triglif-metop frizindeki bezemeler, kesin olarak M.Ö 2. yüzyıl sonlarına tarihlenen, kentteki başka yapılarda da görülmüş olup, orijinal yapının tarihi için, Geç Hellenistik veya Erken İmparatorluk dönemi teklif edilebilir. Yapının avlu bölümünde yer alan küçük ve orta boyutlardaki düzensiz kaplama taşları öyle görünüyorki, parapetin altındaki basamağın konturlarını düzgünce takip etmektedir. Bu da gösterir ki, çeşme yapıldığı zaman, bu avluda onunla birlikte düzenlenmiştir. Buradaki döşem taşları arasında bulunan, kentte darp edilen Augustus dönemine ait bir kent sikkesi

gösteriyorki, avlu Erken İmparatorluk döneminde vardı. Avludan ele geçen diğer buluntular arasında, güzel bir işçilik gösteren ve Geç Hellenistik döneme tarihlenen, kireçtaşından yapılmış su tanrısına ait sakallı büstle, bir koç kafasıdır. Güney Frigya'yı M.S.53 ve M.S.60 yıllarında sarsan depremler sonucunda meydana gelen hasar sebebiyle olacak ki, yapı yeniden şekillendirilmiştir. İkinci evrede, batı portikosunun arşitrav ve arka duvarının tamamı, yeniden inşa edilmiş olduğu anlaşılmaktadır. Avlunun içine gömüldüğü meyilli arazideki stabilite problemleri yüzünden, doğu ve batı portikolarının güneye doğru uzanan uç kısımlarını birleştiren bir duvarın inşasına zorlanmış olmalıdır. Çeşme ekseninde yer alan ve avluya girişi sağlayan 2m.x4.25m. ölçülerindeki altı sıra basamaktan oluşan merdivenle bölünen bu duvarda, basamaklarla avluya giriş kısmı oluşturulmuştur. Böylece yapının güney bölümünde, seviye yükseltilmiş oluyordu. Yapının güney ve doğu tarafına inşa edilen, moloz taşlardan oluşan tonozlu duvarıyla 1.5m. genişliğindeki kanalizasyon tertibatı için de, bu operasyon gerekli olmalıydı. Bu evrede, yapının doğusunda yer alan terra-cotta borularla su sağlama sisteminin düzenlendiği saptanmıştır. Yapının doğusunda yapılan stratigrafik analizler, bu değişikliklerin M.S.2. yüzyılda olduğuna işaret eder. Üçüncü evrede, yapının etrafındaki tüm alan yeniden düzene sokulmuştur. Bütün bu inşa faaliyetleri, çeşmenin arkasında yer alan ve kentin tiyatrosu ile yukarı agorasını birleştiren ana caddelerden biri haline gelen cadde ile ilgili olmalıdır. M.S.120 yılından az sonra, yapının kuzeyine kütüphane binası inşa edilmiştir. Aynı caddenin doğu ucunda yer alan tiyatro, M.S.180-200 yılları arasında tamamlanmıştır. Bu faaliyetler, daha önce var olan caddenin, döşemlerinin yenilenmesine ve bunun uzantısının çeşme yapısının etrafı ve güneyine doğru genişletilerek, döşemli küçük bir meydan yaratılmak istenmesinden kaynaklandığı anlaşılmaktadır. İki döşem taşı arasında bulunan Septimius Severus dönemine ait bir sikke, bu düzenlemelerin onun döneminde ya da ondan kısa bir süre sonra gerçekleştirildiğini gösterir. Kazılarla elde edilen stratigrafik veriler, bu tarihi destekler niteliktedir. Yapının güneyine inşa edilen set duvarının yaklaşık 2m. güneyine, 1.20'm.den

1.40m.'ye kadar değişen kalınlığa sahip bir duvar inşa edilmiştir. Bu duvar, ikinci evrede inşa edilen kanalizasyon sistemini tahrip etmiş gibi görünmektedir. Bu duvarda yer alan kemerli bir geçit, ikinci evrede inşa edilen basamaklar yardımıyla, çeşme avlusuna yine geçit verir. M.S. 518 ve 528 yıllarında bölgeyi sarsan depremler, kentin aquadüktlerini tahrip etmiş olacak ki, su problemi ortaya çıkmış olup, kent sakinleri suyu depolamaya zorlanmış olmalıdırlar. Böylece yapı, 4. evresinde kapalı bir su deposu (rezervuar) haline dönüştürülmüştür. Yapının kuzey portikosuna ait daldırma havuzunun iç tarafı ve orijinal çeşme havuzunun karşı tarafına inşa edilen duvarlar, kuzey portikonun arka duvarındaki deliklere yerleştirilen üç adet terracotta borunun, arkadan gelen suyu ileten yeni sistemi desteklemek ve korumak amacıyla düzenlendiği anlaşılmaktadır. Aynı zamanda çeşme avlusunun içi çömlek artıklarıyla doldurulmuştur. Bu malzeme M.S. 5. yüzyıldan, 6. yüzyılın ilk yarısına kadar tarihlendirilmiştir. M.S. 404-406'daki Isaura saldırısı sırasında kent merkezinin etrafında sur inşa edilmiş olup, bu kısımda yerleşim terk edilmiştir. Çeşme yapısı da yeni sur duvarının gerisinde kalmıştır. Daha sonraki depremler aquadüktleri tahrip edince, yapı su rezervuarı haline dönüştürülmüştür. Yapının suyu, Geç Roma şehir surunun iç tarafına, yerleşimin olduğu yere, terracotta borularla iletilmiştir. Yapı, yerleşim alanının dışında kalınca, bir su deposu haline dönüştürülmesi ve suyunun terracotta borularla Geç Roma şehir surunun içine, yerleşimin olduğu bölgeye iletilmesi zorunlu bir sonuçtur.

BİBLİYOGRAFYA; M. Walkens, J. Poblome, Sagalassos II, Leuven, 1993, s.43-86.Şekil. 3, 9, 10, 15, 21, 24, 25, 49, ; Aynı yazarlar, Sagalassos III, Leuven, 1995, s.145-174. Şekil.1;12, 13, 19, 21, 22, M. Waelkens, "The 1992 Excavation Season at Sagalassos" 15. Kazı Sonuçları Toplantısı II Ankara 24-28 Mayıs 1993, s.382-385. Şekil.6; Aynı yazar, "The Excavations at Sagalassos 1993" 16. Kazı Sonuçları Toplantısı II. Ankara 30 Mayıs-3 Haziran 1994, s.176-177; M. Waelkens, E. Owens, A. Hasendonckx, B. Arıkan, "The Excavations at Sagalassos 1991" AS 42 1992, s.79-83.

Şekil.1,3 Levha.17/b, 18/a, 19/a; M. Waelkens, A. Harmankaya, W. Viaene, "The Excavations at Sagalassos 1990" AS 41 1991, s.197-203. Şekil.1.

20.2-SAGALASSOS AŞAĞI AGORA KUZEYİ ROMA DÖNEMİ ÇEŞMESİ (LEVHA 60. 1-2)

Kentte, aşağı agoranın kuzeyinde, odeion yapısının güney tarafı boyunca ve batı ucu odeiona geçecek biçimde yapı konumlandırılmıştır. Yapının cephesi aşağı agoraya ve kentin meydanına doğru yönlendirilmiştir. Yapı, 13m. yükseklik ve 14m. uzunluğunda cephe duvarı ve bunun her iki kenarından ileriye doğru kanat şeklinde açılan kısa duvarlara sahiptir. Yapı, arka tarafında su deposuna sahiptir. Cephe duvarının önünde yer alan havuz, kanatlar tarafından çevrelenir. Havuzun eni 10m.'den biraz fazladır. Arka tarafında yer alan düz bir podyum duvarı üzerinde, iki katlı ve aediculalı fasad mimarisi yükselir. Podyum duvarı üzerinde yükselen yapının birinci katında, merkezde çapı 2.83m. olan ve her iki kenarda ise çapı 2.93m. olan üç adet yarım yuvarlak niş ve bunların arasında alternatif olarak yer alan ve genişlikleri 2.m. ile 3. 30m. arasında değişen dikdörtgen nişlere sahiptir. 0.88m. yüksekliğindeki podyum duvarının üzeri çeşitli rölyeflerle dekore edilmişti. Podyum duvarının sağ köşesinden ele geçen blok üzerinde, kayaya sırtını vermiş bir nehir tanrısı, sol dirseğini dayamış vaziyette gösterilirken, onun sağında sol elinde kap tutar vaziyette birisi, onun altında ise yunusa benzer balık motifleri ve onun yanında cepheden tasvir edilmiş bir nympa, elinde midye tutar vaziyette ve deniz canavarının üzerinde duruyor şekilde tasvir edilmişlerdir. Podyum duvarı, alt ve üst tarafında zengin bezemeli şilmelerle çerçevelenmiştir. Üst tarafı kuşatan silmede yer alan anthemion frizi, alt tarafı kuşatan silmede yer alan palmetler, Erken Hadrianus dönemi özelliği gösterir. Kalıntılar arasında bulunan lyon başlıkları, aediculaları destekleyen sütunlara ait olmalıdır. Bunlardan ayrı olarak üst yapı elemanları

arasında, arşitrav-friz blokları ele geçmiş olup, üzerinde sarmaşık frizi yer alır. Yapının fasadı, tritonların bir çeşit nefesli çalgı üfledikleri figürlerin yer aldığı akroterlerle taçlanmış olduğunu, ele geçen akroter parçalarından anlıyoruz. Yapı, odeionun aşağı agoraya bakan ön duvarını maskeleyecek şekilde konumlandırılmıştır. Odeion, opus caementiciumlu yapım tekniğinden dolayı M.S. 1. yüzyılın sonlarından daha önceye tarihlendirilemez. Odeion'un dış duvarına yaslanmış olan çeşme yapısının pozisyonu, odeiondan sonra yapılmış olduğunu göstermektedir. Yapı için M.S. 2. yüzyılın başları teklif edilebilir.

BİBLİYOGRAFYA; K. G. Lanckoronski, Städte Pamphyliens und Pisidiens II, Wien, 1892, s.133-134. Şekil.104; S. Mitchell, M. Waelkens, "Ariassos and Sagalassos 1988" AS 39 1989, s.73-74. Şekil.6; M. Waelkens, "Forschungen in Pisidien Sagalassos" Asia Minor Studien 6 1990, s.54. Levha. 3; L. Vandeput, "The re-use of Hadrianic Architectural Elements in Basilica Eı at Sagalassos" içinde; M. Waelkens, Sagalassos I, Leuven, 1993, s.99. Levha. 88,89; C. Başaran, Anadolu Mimari Bezemeleri Roma çağı Lotus-Palmet Örgesi, Erzurum, 1995, s.78,79. Levha.19/a.

20.3-SAGALASSOS YUKARI AGORA KUZEYİ ROMA DÖNEMİ ÇEŞMESİ (LEVHA 61.1-2)

Kentte, yukarı agoranın kuzey tarafında çeşme yapısı yer alır. Geniş, fakat ince blokların tercih edildiği kireçtaşıdan yapılmış malzeme ile inşa edilmiş olan cephe duvarı, 8m. yüksekliğinde ve 28m. uzunluğundadır.Yapı, altı adet aedícula ve bunların arasında yer alan beş adet niş düzenlemesiyle, tek kat halinde yükselir. Köşelerde yer alan aediculalar diğerlerinden daha fazla öne çıkıntılı olup, cephe duvarının her iki kenarında kısa kanatlar oluştururlar. Cephe duvarındaki sahte pilaster sütunların önünde yer alan iki sıra

halindeki, ikiser adet Korinth düzenindeki sütunlar köşe aediculalarını meydana getirirler. Diğer dört aedica ise, ön tarafta yer alan tek sıra sütunlarla oluşturulmuştur. Köşe aediculalarını birleştiren 1.20m. yüksekliğindeki parapet duvarı, arka tarafında yer alan 81m³ su kapasiteli havuz bölümüne sahiptir. Fazla suyun tahliye edileceği bir kanal ise, parapet duvarının önünde, zemin seviyesinde yer alır. Aediculaları meydana getiren, Korinth düzenindeki sütunlar, plintheli Attik kaidelere sahiptirler. Ele geçen mimari elemanlar arasında, yatay saçaklık elemanları, üzerinde tiyatro maskları, mitolojik figürlere ait başlar ve bitkisel motiflerin yer aldığı tavan kasetleri yer alır. Zengin bir biçimde bezenmiş olan arşitrav, sarmaşık frizi parçaları ele geçmiş olup, bu parçalardan bazılarında edinilen gözlemlere göre, aediculalar arasındaki nişli kısımların düz bir çizgi takip etmeyip, kavisli olmalarıdır. Yapının merkezinde yer alan niş diğerlerinden daha geniş olup, üzerinde yükseldiği podyum duvarı da nişli kısma uygun olarak kavislidir. Havuza su ileten ana çörten, bu büyük nişin merkezi yerinde, yer alması olmalıdır. Aediculalı bölümlerin üç değişik tipte alınlıkla taçlandıkları, ele geçen alınlık parçalarından anlaşılmıştır. Köşe aediculaları, spiral şeklinde volütlü alınlıklarla, merkezi aediculalar ise yarım daire şeklindeki alınlıklarla ve bunların her iki yanında yer alan aediculaların ise üçgen alınlıklarla taçlandıkları saptanmıştır. Zengin bezemeli mimari parçaların gösterdiği işçilik farkları nedeniyle, farklı ellere çıktığı anlaşılmaktadır. Ele geçen mermerden yapılmış heykeltıraşlık eserlerinin, bir zamanlar aediculaların içinde durduğu anlaşılmaktadır. Aediculalar arasındaki nişli bölümlerin, bu eserleri yerleştirmek için yeterli genişliğe sahip olmadığı gözlenmiştir. Köşe aediculalarında podyum duvarı üzerinde, büyük ölçülerdeki iki heykel grubu yer almaktaydı. Bu iki heykel grubu, yapının köşe aediculalarının çatısı parçalandığı takdirde yerinden oynatılabileceği için, yapının ilk evresinden, orijinal heykeltıraşlık eserleri olmalıdır. Böylece eserler orijinal yerlerinde muhafaza edilmiş olmalıdırlar. Sol köşe aedicalasında yer aldığı düşünülen 2.5m. uzunluğundaki Dionysos ve Satry grubu, Aphrodisias mermerinden yapılmış olup, titiz bir işçilik gösterir. Soldan birinci aedicalada ise,

mermerden yapılmış bir genç heykeli yer almaktaydı. Her ikisinde şu an Burdur müzesinde sergilenmektedir. Soldan ikinci aediculada ise, kitabeli bir kaideye sahip, mermerden yapılmış bir erkek heykeli ve üzerinde heykeltraş Glykon'un imzası yer alır. Sağ köşe aedículasında, yaklaşık 3,10m. yüksekliğinde, Dokimeion mermerinden yapılmış olan sarhoş Dionysos ve Satry grubu yer alır. Burada yer alan figürlerin, imparator Marcus Aurelius dönemine (M.S.161-180) kesin olarak tarihlenen Sagalassos şehir sikkelerinde tasvir edilmiş olmaları, yapının M.S.161-180 yıllarına tarihlendirilmesini sağlamıştır. Sağdan birinci aediculada, Dokimeion mermerinden yapılmış başsız bir kadın heykeli bulunmuş olup, 1,60m. yüksekliğinde ve kitabesinden Aurelius Neon tarafından tanrı Asklepios'a atfedildiği anlaşılr. Bu eser ve soldan ikinci aediculada yer alan sadece ayakları korunmuş olan erkek heykeli, diğer eserlerle çağdaş olmayıp, bunların yöresel Asklepieion mabedinden gelmiş oldukları düşünülmektedir. Sağdan ikinci aediculada, mermerden yapılmış başsız Asklepios heykeli yer almış olup, üzerinde Dokimeion'dan heykeltraş Glykon'un imzası yer alır. Tüm yapının bir defada tamirat gördüğü ve bu dönemde cephe duvarını oluşturan bazı taşların yerlerinde değişiklik yapıldığı, bir dizi kenet ve takoz deliklerinin açıldığı saptanmıştır. Nişler arasında heykel koymak için uygun bir düzenleme olmadığından, nişlerin içinde duvarın alt silmesi kesilerek atılmış ve buraya heykellerin konabileceği uygun alan temin edilmiştir. Bir dizi heykel kaidesi ve pedestaller, yapının hemen yanındaki yukarı agoradan alınarak, nişlerin içine yerleştirilmiştir. Yeniden kullanılan kitabeli pedestaller ve heykel kaidelerinin, genelde, M.S.125 yılında kentte kütüphaneyi inşa ettiren T. Flavius Severianus Neon'un aile üyelerine ait olduğu saptanmıştır. Bundan yola çıkarak Geç Antik dönemde kütüphane yapısının restorasyon programıyla birlikte, çeşme yapısının restorasyonu da bu aristokrat yerel ailenin torunları tarafından yürütüldüğü düşünülmektedir. Bu çalışmaların Pagan kültürünü tekrar canlandırmak isteyen İmparator Julianus (M.S.360-364) döneminde gerçekleşmesi olasıdır. Yapının solunda ikinci niş içerisinde yer aldığı saptanan Dokimeion mermerinden yapılmış Nemesis heykeli

2.10m. uzunluğundadır. Şu an Burdur müzesindedir. Nemesis, Asklepios ve başsız kadın heykeli, yapının suyla dolu havuzuna düşmüş olacak ki, büyük parçalar halinde kırılmıştır. Olasılıkla imparator Julianus'un ölümünden sonra, kentin Hristiyan ahalisi hem kütüphaneyi ateşe vermiş hem de çeşmedeki pagan heykellerin bir kısmını tahrip etmiştir. Bir kısım parçalar ise suyun içine düşerek orada kalmışlardır. Yanlızca köşe aediculalarında yer alan heykeller, oldukları yerden kaldırılamamışlardır. Ancak aediculalar tahrip edildikleri takdirde yerlerinden oynatılabilecekleri için, bu heykeller orijinal yerlerinde korunagelmıştır. Sadece sağ köşe aediculasında yer alan satryin alt tarafı eksiktir. Bizans döneminde köşe aediculalarının küçük tuf bloklarla kapatıldığı ve Hristiyanlıkla ilgili sembollerle dekore edildiği saptanmıştır. Ayrıca merkezi nişin üzerine Hristiyanlıkla ilgili kitabenin yazıldığı gözlenmektedir. Sağ köşe aediculasında yer alan heykellerin Marcus Aurelius dönemi kent sikkelerinde tasvir edilmiş olmaları, yapının M.S.160-180 yıllarına tarihlendirilmesini sağlamıştır.

BİBLİYOGRAFYA; M. Waelkens, P. M. Vermeersch, "Sagalassos 1995" 18.Kazı sonuçları Toplantısı II Ankara 23-31 Mayıs 1996, s.129-132. Şekil.4, 15; E. Levante, P. Weiss, Pamphylie, Pisidie, Lycaonie, Galatie (Sylloge Nummorum Graecorum. 3), Zürich, 1994, Levha. 97

21-SELGE

ROMA DÖNEMİ ÇEŞMESİ

(LEVHA 62.1-2)

Kentte, kuzey-güney yönünde uzanan sütunlu caddenin güney ucunda çeşme yapısı yer alır. Cephesi güneybatıya dönük olan yapı, 13.28m. uzunluğunda ve 11m. yüksekliğinde olup, iki kat halinde yükselir. Arka duvarda yer alan sekiz adet yarım sütun, cephe duvarını bölümlere ayırır. Bu sütunların ön tarafında, onlarla aynı hizada olmak üzere yer alan sekiz adet sütun ise, 1.40m. yüksekliğindeki podyum duvarı üzerinde yükselir. Podyum

duvarının merkezinde yer alan içe doğru kavisli yarım yuvarlak bölüm, üst tarafında yer alabilecek yarım yuvarlak bir nişe işaret eder. Yapının her iki köşesinde ön tarafta yer alan tek bir sütunla, cephe duvarının her iki tarafında, kısa kanatlar oluşturulmuştur. Podyum duvarı çıkıntılı kısımlarda da devam eder ve sütunlar podyum duvarının üzerinde yer alır. Köşe çıkıntılarının çevrelediği, yapının cephe duvarı önünde yer alan havuz, 10.38m. uzunluğunda, 1.64m. genişliğinde ve 0.97m. derinliğindedir. Fasad duvarı, birbirine zivana ve kancalarla tutturulmuş olan kireç taşından yapılmış bloklardan inşa edilmiştir. Yapının temel kısmında daha büyük kalker blokların kullanıldığı ve aralarında ise kırma taşlardan dolgu malzemesinin kullanıldığı anlaşılmıştır. Yapının havuz zemininde ve podyum duvarında, açık kırmızı renkli, suya dayanıklı harç artıklarına rastlanılmıştır. Birinci katta merkezde, üstü arşivoltlu kemerle örtülmüş büyük bir niş yer almaktadır. Bu nişin her iki kenarında ise, dörder adet Korinth düzeninde sütunlar yer alır. İkinci katın taban kısmında, merkezi nişin üzerine gelecek şekilde üçgen bir alınlık yer alır. Bu alınlığın her iki yanında ise, dörder adet Korinth düzeninde sütunlar yer alır. Alt kat sütunları, çift toruslar üzerinde yer alan ince işlenmiş sekiz adet akanthus yapraklarından oluşan bir celengin yer aldığı kaideler üzerinde yükselirler. Yivli gövdelere sahip olan sütunların (24yivli) alt çapları 0.44m.'dir. Korinth düzenindeki başlıklar ayrıntılı ve ince bir işçilik gösterirken, ışık-gölge oyunlarına yer verilmiştir. Başlıklardaki akanthus yaprakları keskin profil gösterirler. Sütunların üzerinde yer alan üç fascialı arşitrav 0.35m. yüksekliğinde olup, her fascia arasında delinerek işlenmiş astragal sırası yer alır. Arşitravın üzerinde 0.285m. yüksekliğinde ranke frizi yer alır. Arşitrav-friz bloğu mermerden yapılmıştır. Kornişin üzerinde, kabaca işlenmiş lyon kymation sırası ve en üstte ise şerit şeklinde stilize edilmiş palmet bezemeli sima yer alır. Bu katın sütunları arasında, üzerine heykel koymak için yerleştirilmiş 0.41m. yüksekliğinde dörtgen postamentler yer almaktaydı. İkinci katın sütunları, altıgen postamentler üzerinde Attik kaideleriyle yükselirler. Bu katın sütunları yivli olup, alt çapları 0.36m.'dir. Korinth düzeninde başlıklara sahiplerdir. İkinci katın genel görünüşü zemin

kata uymakla birlikte, sütun gövdeleri daha incelmıştır. Her iki katta, kaide, başlık, postamentler ve sütun gövdeleri kireçtaşından yapılmışken, üst yapı elemanları kristalli mermerden yapılmışlardır. İkinci katın mermer arşitrav-friz bloğu tek parça halinde yapılmış olup, yüksekliği 0.45m.'dir. Ranke frizi rastgele konulmuş yapraklarla basit bir bezeme özelliği gösterirler. Uzaktan bakılacak bezeme elemanlarına pek özen gösterilmemiş olmalıdır. Bu kısma ait korniş bloğu ele geçmemiş olup, zemin kata bakılarak tamamlanıp rekonstrüksiyonu yapılmıştır. İkinci kat sütunlarının arasında yer alan dörtgen postamentler ise 0.26m. yüksekliğinde olup, üzerlerine heykel koymak amacıyla yerleştirilmişlerdi. İkinci katın ne şekilde son bulunduğunu bilemiyoruz. Belki düz bir çatıyla, belkide alınlıklarla son buluyordu. Sütunların arasında yer alan heykellerle fasadın etkisi daha artırılmıştır. Postamentlerin ölçülerinden anlaşılacağı gibi, zemin katın heykelleri üst kattakilerden daha büyük ölçülerdeydi. Alt katın heykelleri aşağı yukarı 2 m.'nin üzerinde bir yükseklikte, üst katın heykelleri ise 1.50m.'nin üzerinde yükseklikte olduğu, bazı saptamalarla anlaşılmıştır. Kalıntılar arasında, heykellerin giysilerine ait parçalar bulunmuştur. Sütunlu cephenin arkasında, temelin üzerinde yükselen kırma taşlarla örülmüş trapez formunda dekorasyonsuz bir yapı parçası bulunmuştur. Bu yapı, çeşme yapısının güney ucunda bulunan ve duvardan dışarı doğru çıkan su borusuyla olan bağlantısından dolayı, sütunlu cephenin gerisinde bir rezervuara işaret etmektedir. Yapıyı besleyen kaynak hakkında tam bir bilgi sahibi değiliz. Ancak kente gelen kanalların en uzun ve iyi durumda kalmış olanı, kentin kuzeydoğu yamaçlarından inerek doğu-güney yönünde 27°'lik bir eğimle, 0.25m. genişlikte ve yeterli derinlikte oyulmasıyla düzenlenmiş olan, üstü breş levhalarla kapatılmış olan kanaldır. Eski yazarlar kente su sağlayan kaynakların yerleri ve cinsleri hakkında bilgi vermemekle birlikte, bazı kanal taşlarının yönlerine göre, bunların doğu tepelerinde yani kentin kuzeydoğu ve güneydoğu yamaçlarında olması gerektiğine işaret etmektedirler. Yapının merkezi büyük nişinin içine yerleştirilen borular vasıtasıyla akan su, öndeki havuza doluyordu. Yapının saçaklığındaki astragallerin özel bir aletle delinerek yapılmış olması, serbest

duran sütunlar ve öne doğru çıkıntılı saçaklık mimarisi dikkat çekicidir. Yapı, yukarı agora ve sütunlu cadde arasında, yamaç evlerine yakın bir şekilde yer almasıyla önemli bir konumdadır. Günümüzde, yapıdan pek fazla bir şey kalmamış olup, sadece podyum duvarının bir kısmı ile çevreye dağılmış vaziyetteki mimari elemanlar görülebilmektedir. Yapı, Aspendos tiyatrosu ve çeşmesinde görüldüğü gibi, cephe duvarının merkezinde yer alan yarım yuvarlak nişin, üçgen bir alınlıkla taçlanarak, merkezi nişi her iki tarafından sınırlayan aediculalar arasında bağlantı kurulduğu cephe düzenlemesiyle, aynı dönemden olmalıdır. Aspendos tiyatrosu yazıtıyla Antoninus Pius dönemine (M.S. 138-161) tarihlenir. Yapı da, benzer cephe düzenlemesiyle aynı tarihten olmalıdır. Kentte Sütunlu caddenin, kuzey ucunda yer alan L. Aelius Caesar'ın M.S. 138 yılına tarihlenen tapınağıyla olan eksen farkı, bu caddenin tapınak yapıldıktan sonra inşa edildiğini düşündürür. Buna göre, sütunlu caddenin güney ucunda bulunan çeşme ve kemerli yapı, M.S. 138 yılından sonra inşa edilmiş olmalıdır. Bu durum cephe düzenlemesiyle yaptığımız tarihlemeye de uyar.

BİBLİYOGRAFYA; K. G. Lanckoronski, Städte Pamphyliens und Pisidiens II, Wien, 1892, s.192-193; A. Machatschek, M. Schwarz, Bauforschung in Selge, Wien, 1981, s.66-70. Levha.10,33,35; M. Kütükçüoğlu, Güney Anadolu Tarihi Su Tesisleri-Antalya Havzası, Ankara, 1962, s.145,146.

22.1-SİDE

ROMA DÖNEMİ ÇEŞMESİ

(LEVHA 63.1-2)

Kentte, şehir surunun dışında, anıtsal kent kapısının karşısında yapı yer alır. 12m. yüksekliğe kadar korunmuş olan yapı, 52m. uzunluğunda ve 4.20m. kalınlığında yatay taş tabakalarından oluşan bir cephe duvarı ve bu duvarın her iki yanından ileriye doğru kanat şeklinde açılan yan duvarlara sahiptir. Cephe duvarının içine, birbirinden 3.65m. aralıklarla yerleştirilen ve çapları

6.30m. olan yarım yuvarlak ve üzerleri taş yarım kubbelerle örtülü üç niş yer alır. Bu nişli cephe duvarının önünde kanatları da içine alacak şekilde, 500m³ su kapasiteli 52.20x11.50m. ölçülerindeki havuz yer alır. Havuz, yanlarda 2.65m. genişlik ve 10.10m. uzunlukta duvarlar ve ön duvarı boyunca yerleştirilen onbeş adet yekpare mermer yuvarlak şekilli kurnalar ve bunların aralarında kabartmalı levhalardan oluşan 1.10m. yüksekliğinde parapet duvarı ile sınırlandırılmıştır. Bugün ancak bir, iki tanesi sağlam durumda kalmış olan kurnalar çok güzel işçilik gösterirler. Kurnaların içten uzunlukları 1.90m., derinlikleri ise 0.40m. olarak ölçülmüştür. Parapet duvarı; halkın içinden suyunu aldığı yuvarlak ve köşeli kurnalar ve bunların her iki yanındaki dikey oluklar içine geçirilmiş kabartmalı levhalardan, oluşuyordu. Alt tarafı günümüze kadar korunagelmış bir levhada Poseidon tarafından izlenen Amimone, bir diğer levhada ise Ares, Aphrodite ve bir kalkan üzerinde Eros tasvir edilmiştir. Bir diğer levhada ise Athena, başka tanrıçalarla birlikte bir sunağın önünde kurban keserken ve libasyon yaparken tasvir edilmiştir. Bu kabartmanın sağında ise yelkenli gemi ve direğinin üzerinde nar tasviri yer alır. Bir diğer kabartmada ise tekerleğe bağlı olan İksiyon'un, ağzından su akan bir küp üzerine yaslanmış genç bir nehir tanrısının (Melas olabilir) huzurunda cezalandırılmasını göstermektedir. Kabartmanın sol tarafında ayakta duran bir figür, elinde tekerleğe doğru uzattığı konik bir külah ya da bir tulum tutmakta olup, tulumdan çıkan rüzgarla tekerleği harekete geçirmektedir. Levhalarda mitolojik konuların ele alındığı saptanmıştır. Parapet duvarının önünde ise, fazla suyu alıp götüren mermer oluk yer alıyordu. Havuzun önünde yer alan 55m. x 15m. ölçülerindeki geniş bir meydana, üç tarafında yer alan basamaklarla çıkılıyordu. Parçalar halinde ele geçen taş banklar ise, insanların oturarak dinlenmesine ve serinlemesine olanak sağlamış düzenlemeler olmalıdır. Bulunan mimari parçalar ölçüleri ve bezemeleri itibariyle üç ana gruba ayrılarak, bu parçaların cephede üç katlı, kanatlarda ise iki katlı bir düzeni taşıdığı sonucuna varılmıştır. Ele geçen mimari elemanlara göre fasadın tüm yüksekliği 20m. olarak hesaplanmıştır. Tümüyle yüksekçe bir podyum üzerinde yükselen yapının, podyum duvarı,

aynı zamanda havuzun yan ve arka sınır duvarını meydana getiriyordu. Podyum duvarından aşağı yukarı bir metre uzaklıkta sütunlar duruyordu. Alt katın sütun gövdeleri renkli mermerden yapılmış olup, Kompozit düzende başlıklara sahiplerdir. Sütunlar nişler arasında altışar, uçlarda ise dörder adet olmak üzere yerleştirilmişlerdir. Bu sütunların arka tarafında, onlarla aynı hizada olmak üzere yassı payeler yer alıyordu. Yapının zengin bezemeli saçaklık parçaları arasında; duvarın içinde yer alan arka saçaklık ve onları taşıyan payeler ve ön sütun dizilerine doğru uzanan taş hatıllar, Medusa başları ve narla bezeli kasetli tavan levhaları ele geçmiştir. Birinci kata ait iki adet aedícula tavan levhası ele geçmiş olup, üst tarafı kırılmış olan bir levhada rozetlerle bezeli bir ödül tacı tasvir edilmiştir. Ortasından geçen şerit üzerinde "hieros" yazılıdır. Diğer bir levhada ise, ödül tacının içinden iki hurma dalı ve bunların arasından çıkan nar görülmektedir. Kentte iki bayramın kutlandığı, sikkelerden bilinmektedir. Buradaki tasvirlerde bu bayramlarla ilgili olup, yarışmacılara ödül olarak taç ve hurma dalları ve kentin sembolü olan nar verilmekteydi. Nişlerin içinde yer alan sütunlar ikinci bir kat taşımadıklarından dolayı, cephe sütunlarına göre daha ince idiler ve sekizgen postamentler üzerinde yükseliyorlardı. Bu sütunlar cephe saçaklığının devamı olan ve sütunlar üzerinde çıkıntı oluşturan bir saçaklık taşıyorlardı. Her nişte sütunların arasında konsol şeklinde çörtlenler vardı. Bu çörtlenler, her niş içinde birbirine eşit uzaklıklarda üçer adet olmak üzere yerleştirilmişlerdir. Çörtlenler altta geniş bir akanthus yaprağı ile, yanlarda ise kabartma halinde yunus balıkları ile bezeliydiler. Orta çörtlenler yanlardakilerden biraz daha genişlerdir. Çörtlenlerden akan suyla öndeki havuz doluyordu. Kentin suyu, Melas (Manavgat) nehrinden ve bunu besleyen en büyük kaynak ise, saniyede ortalama 50m³ debiyle tek gözden kaynayan Dumanlı pınarından (bugün Oymapınar barajı suları altında kalmıştır) ve Melas nehrinin birçok kaynakla beslendiği bir noktasında, Sevinç köyü yakınında basit bir kanal ağzıyla derlenerek, üzerinde 24 adet su kemerinin, tünel şeklinde birçok kesimin yer aldığı 25.3km. uzunluğunda bir kanalla kente getirilmiştir. Su yolu bundan sonra alçak tepelerin içinden

kanallarla geçmekte ve 6.5m. yüksekliği olan son köprü ile sura dayanmaktadır. Buradan olasılıkla kurşun borularla alınan su, ana kanaldan ayrılarak doğuya doğru uzanır ve kent kapısı dışındaki bu çeşme yapısını besler. Kurşun borularla getirilen su, fasad duvarından geçerek doğrudan orta nişteki çörtenlere iletiliyordu. Yan nişlerdeki çörtenler ise, bu ana boruya bağlı olan yan borulardan gelen suyla, besleniyorlardı. Yapının doğrudan ana kanalla beslenmiş olduğunu, fasad duvarının arkasında ayrıca bir su deposu olmadığından anlıyoruz. Fasad duvarının arkası tamamen düzdür. Alt kat sütun dizilerinin tam üzerinde, sütunları alt kat sütunlarıyla aynı hizada olan aediculalar yer alıyordu. Aediculalar üçgen ve yarım daire alınlıklarla taçlandırılmışlardı. Bu kat hizasında cephe duvarında yer alan küçük nişler arşitektonik çerçeve içine alınmış olup, bunların üzerilerini örten yarım kubbelerin içi ise istiridye kabuklarıyla bezenmişti. Yarım yuvarlak üç büyük nişi ikinci kat hizasında örten kubbelerin cepheleri, yarım daire şeklinde kıvrılan arşivoltlarla çerçevelenmişti. Merkezi nişin arşivoltu üzerinde konsollu korniş, yan nişlerin arşivoltları üzerinde ise eğri hatlar şeklinde şeritlerden oluşan hareketli bir korniş yer alıyordu. Üçüncü katın planını kesin olarak saptamak mümkün olmamıştır. Bu katta Korinth başlıklı sütunların taşıdığı aediculaların üçgen ve yarım daire alınlıklarla taçlandığı ve bu alınlıkların altında yarım daire şeklinde kıvrılan saçaklık parçalarının varlığına, ele geçen mimari elemanlar işaret etmektedir. Fasadın eski görünümü hakkında P.Verzone tarafından yapılmış restitüsyon fikir vermektedir. Havuzu iki yandan sınırlayan podyum duvarının üzerinde ise, iki kat halinde kanat bölümleri yükselir. Kanatların merkezinde yarım daire şeklinde birer niş ve bu nişlerin her iki tarafında yer alan sütunlarla aedacula mimarisi oluşturulmuştur. Kanatlardan ele geçen mimari elemanlar arasında, Kompozit düzende sütun başlıkları ve balık kabartmalarıyla bezeli tavan kasetleri göze çarpar. Sütun başlıklarında boğa başları yer almış olup, köşelerinde ileriye doğru uzanan volütler yer alır. Kanatlarda, arka tarafta yer alan silmeli payelere dayanan yarım sütunların varlığı saptanmıştır. Fasad duvarının önünde ve sütunlar arasında heykellerin yer aldığını, yazıtlı heykel kaideleri ve parçalarından

anlıyoruz. Bunların büyük bir kısmı Marcus Aurelius Antoninus dönemine aittir. Kent kapısı yanında bulunan bir seri yazıtlı kaide üzerinde, M.S.3. yüzyılın ilk çeyreğinde çeşmeyi besleyen su yolunun onarımının Briyonianos Lollianos ve soylu bir aileden olan karısı Quirina Patra tarafından finanse edilerek yapıldığı anlaşılır. Aynı yazıtta çeşme yapısı nymphaların tapınağı olarak geçmektedir. Kazıda bulunan yazıtlar, çeşmenin yapılış tarihi ile ilgili olarak ipuçları vermemektedir. Tarihleme için sütun başlıklarındaki gölge-ışık oyunları, barok bir karakter taşıyan mimari bezekler göz önüne alınmıştır. Side devlet agorası imparator salonunun cephesinde yer alan anthemion frizi, dış yapraklar halka sarmallı ve yaprakları ayrı ayrı taban kısmına oturtulan açık ve kapalı palmetler şeklinde işlenmiştir. Aynı bezeme tipi çeşme yapısında da görülür. Bu özellikleriyle yapı, Mansel tarafından Antonin'ler dönemine, aşağı yukarı M.S.140-180 yıllarına tarihlendirilir. Ele geçen yazıtına göre M.S. 3. yüzyılın başında onarım geçirdiği belirtilen yapının, daha önceki bir dönemde inşa edildiği anlaşılmaktadır. Mansel'in yaptığı tarihleme de buna uygun düşmektedir. Kent kapısı ve çeşme arasındaki meydan, taşlarla döşenmiş olup, sanki kent kapısının gerisindeki sütunlu caddenin devamı gibi bir görünüm içindedir. Bu görünümle yapı, sütunlu cadde ve meydanla bağlantılı bir çeşme konumundadır.

BİBLİYOGRAFYA; E. Akurgal, Anadolu Uygarlıkları, İstanbul, 1988, s. 547; G.B. Bean, Side Kitabeleri, Ankara, 1965, s.21-22 Yazıt no.10. s.16. Yazıt no.103; K. G. Lanckoronski, Stadte Pamphylens und Pisidiens I, Wien, 1890, s.139, Levha. 30. s.185 Yazıt no:107; A. M. Mansel, 1947-1966 yılları Kazıları ve Araştırmalarının Sonuçları, Ankara, 1978, s. 95-108. Resim. 99-114; Aynı yazar, Die Ruinen von Side, Berlin, 1963, s. 53-64 Resim. 90; Aynı yazar, "1946-1955 yıllarında Pamphylia'da Yapılan Kazılar ve Araştırmalar" Belleten 22 1958, s. 229-231; Aynı yazar, "Bericht über Ausgrabungen in Pamphylia in den Jahren 1946-1955 Jdl 71 1956, s. 85-89; M. Beken, Pamphylia I Side Arkeolojik Harita, Ankara, 1975.

(LEVHA 64.1-2)

İç kente geçilmesini sağlayan Geç Roma kent kapısının karşısında, büyük bir sarnıcın sütunlu cadde üzerindeki cephesinin önünde, yapı yer alır. 17.50m. uzunluğunda olan yapı, 1.50m. yüksekliğinde, 1.85m. genişliğinde ve 1.12m. derinliğinde olan, podyumlar üzerinde yükselen dört aedícula ve bunların arasına yerleştirilmiş üç havuzdan, meydana gelmiştir. Konglomera bloklarından yapılmış olan kaidelerin üstü mermerle kaplanmıştır. Kaidelerin üzerinde yükselen ve aedicuları oluşturan sütunlar, Korinth düzeninde başlıklara sahip olup, gövde kısımları düzdür. Sütunlar üzerinde yükselen saçaklık, aedicular arasındaki duvarın üzerinde kesintisiz devam eder. Aedicularların üst tarafı üçgen alınlıklarla taçlanarak tüm yükseklik 4m.'yi bulur. Aedicuları taşıyan tavan kasetleri ele geçmiş olup, baklava dilimi şeklindeki bir kaset içinde Aphrodite'nin denizden doğuşu tasvir edilmiştir. Kenarları ise, deniz yaratıkları ve balıklarla bezenmiştir. Saçaklık bölümünde yer alan basık bombe frizi ve plastik şekillerini kaybeden yassı palmet bezemeleri, yapıyı M.S. 3. yüzyılın son yarısına veya sonlarına yaklaştırır. Aedicularların arasında yer alan havuzlardan, ortadaki 1.30m. x 3.30m. x 1.20m. ölçülerindedir. Yanlardaki havuzdan biri 1.30m. x 3.55m. x 1.20m. diğeri ise, 1.00m. x 3.55m. x 0.90m. ölçülerindedir. Havuzların ön tarafı 0.88m. yüksekliğinde parapet duvarı ile sınırlanmıştır. Her havuzun üzerinde, arka duvara yerleştirilen küçük bir niş içerisinde yer alan çörtenler bulunmaktaydı. Bu nişler, konsol şeklinde çıkıntılar üzerinde duran, gövde kısımları düz, Korinth düzeninde başlıklara sahip olan sütunlarla ve üçgen biçimli bir alınlıkla taçlanmış olan bir saçaklıktan meydana geliyorlardı. Bu nişlerin yükseklikleri 2.70m., genişlikleri ise 1.15m.'yi buluyordu. Havuzların önünde, zemin seviyesinde yer alan mermer bir oluk ise, fazla suyun tahliye edildiği kanal vazifesi görüyordu. Bu oluk 0.15m. genişlikte ve 0.10m. derinliğindeydi. Bir zamanlar aedicular içinde yer aldığı düşünülen heykel parçaları ele geçmiştir. Heykeltraşlık eserleri arasında; 1.65m. yüksekliğinde,

yanında sakallı hermeden oluşan bir destek sütunu bulunan Hermes heykeli, sol eliyle dikine duran bir kalkana dayanan, peplos giymiş ve göğsünde aegis taşıyan Athena heykeli ve güzel bir işçilik gösteren genç bir erkek başı, sayılabilir. Yunan orijinallerinin kaliteli kopyaları oldukları anlaşılan bu heykeller, başka yapılardan alınarak buraya getirilmişlerdir. Yapı mimari bezemelerine bakılarak M.S. 3. yüzyılın son yarısına tarihlendirilebilir.

BİBLİYOGRAFYA; E. Akurgal, Anadolu Uygarlıkları, İstanbul, 1988, s.548; A. M. Mansel, "1959 Side Kazıları Hakkında Rapor" TAD 10.1 1960, s.54. Levha.55/19; Aynı yazar, 1947-1966 Yılları Kazıları ve Araştırmalarının Sonuçları, Ankara, 1978, s.108-111. Resim.116; Aynı yazar, Die Ruinen von Side, Berlin, 1963, s.65-68. Resim.20; Aynı yazar, "Archaeologische Gesellschaft zu Berlin" Jdl 74 1959, s.387 Levha. 27; M. Beken, Pamphylia I Side Arkeolojik Harita, Ankara, 1975.

22.3-SİDE

VESPASIANUS ÇEŞMESİ

(LEVHA 65.1-2-3)

Kentte, Geç Roma döneminde iç kente geçilmesini sağlayan anıtsal kapının batı iç yüzüne bitişik olarak ve 4. yüzyıl kent duvarına arkasını vermiş olarak çeşme yapısı yer alır. Yapı 0.40m. ve 0.27m. yüksekliğinde, 6.27x2.20m. ölçülerinde iki kademeli ve kalker taşından yapılmış bir platform üzerinde yükselir. İki kademeli platformun üzerinde ise 1.15m. yüksekliğinde podyum duvarı yer alır. Podyum duvarı, bir zamanlar mermer levhalarla kaplıydı. Yapı, 6.40m. uzunluğunda olup, 3.20m. uzunluğunda çephe duvarı ve bunun her iki yanından 1.60m. uzunluğunda ve 1.32m. derinliğinde çıkıntı oluşturan aediculalara sahiptir. Yapı, sağda ve solda çıkıntı oluşturan aediculalar ve onların arasında yer alan yarım yuvarlak bir nişle, karakterize olur. Konglomera ve kumtaşı bloklarından inşa edilen yapının, dış tarafı mermere

yakın kalker taşından inşa edilmiştir. Podyum duvarı altta 0.2m. yükseklik ve 0.08m. kalınlıkta, üstte ise 0.1m.yükseklikte bir silme ile çerçevelenmiştir. Üst silmenin üzerinde, ayrıca 0.1m. yükseklikte düz bir şerit kısmı yer alır. Yapının restorasyonu, Machatschek tarafından yapılmıştır. Yapının sol aedica uzunluğu 1.60m., derinliği ise içte 1.19m., dışta 1.31m. olarak saptanmıştır. Aediculalar; cephede, Korinth düzeninde başlıklara sahip, düz gövdeli iki adet sütun ve bunlarla aynı hizada arka duvarda yer alan yivli gövdeli, Korinth başlıklı yarım destek sütunlarından ve bunların taşıdığı saçaklık ve alınlıklardan meydana gelmektedir. Aediculaların ön tarafını meydana getiren sütunların başlık yüksekliği, 0.34m.'dir. Yivli destek sütunları gibi, yivli gövdelere sahip olması gerektiği düşünülen ön taraftaki sütunlara ait, yivli gövdelerin kalıntıları ele geçmeyip, buna karşı, kentte Geç Antik dönemde çok kullanılmış olduğu anlaşılan yivsiz ve altı tek, üstü ise çift bilezikli mermer sütun gövdelerinin kullanımı, yapının daha sonraki dönemde onarımı sırasında buraya konulduğunu düşündürür. Arka duvarda yer alan yarım sütunlar ise yivli gövdelere sahip olup, Korinth düzeninde yarım sütun başlığına sahiplerdir. Tüm sütun yüksekliği 3.17m. olarak saptanmıştır. Sütunların üzerinde yer alan 0.46m. yüksekliğindeki tek parçadan yapılmış olan arşitrav-friz bloğunda; üç fascialı arşitrav, frizden kuvvetli bir silme ile ayrılır. Arşitravin üst fasciasında yer alan ve bize parçalar halinde gelen iki satırlık uzun bir yazıt, İmparator Vespasianus adıyla başlamakta olup, İmparatorun üçüncü kez konsül ve halk tribunu olduğu bildirildiğinden kesinlikle M.S.71 yılına tarihlenir. Friz üzerinde yer alan anthemion kuşağı yedili yaprak dizilişi ile Flavius'lar dönemi özelliği gösterir. Yapının yazıtlı önerilen tarihini, bezekler de destekler. Cephe frizi ile yan tarafa ait friz karşılaştırıldığında, yan taraf frizinin özensiz yapıldığı görülür. Arşitrav-friz bloklarının arka taraflarında ise bezeme görülmez. Basit fascialar ve düz silmelerle düzenlenmiş oldukları gözlenir. Arşitravin altındaki soffit kuşağında bezeme içermez. Aediculaya ait tavan levhalarının ortasında, yüksek kabartma halinde işlenmiş bitki motifleri ile bezeli dört adet tavan kaseti bulunmuş olup, levhaların yan kenarları 0.9m. yüksekliğinde dış kesimine

sahiplerdir. Bunlar köşelerde erkek başı içerirler. Bunun üzerinde ise şerit halinde Lyon kymationu içeren 0.10m. yüksekliğindeki korniş bölümü yer alır. Aedicuların yan taraflarında, kornişin üzerinde aslan başı şeklinde çörtenler ve anthemion kuşağı içeren sima yer alır. Aedicularları taçlandıran üçgen alınlıklar basık olup, çerçeveler dahil toplam yüksekliği 0.44m.'yi bulur. Alınlık köşe ve tepesinde görülen kaideler, bunların üzerinde akroterler olduğuna işaret eder. Cephede, aedicular yüksekliği sütun kaidelerinden alınlık zirvesine kadar 5.31m.'yi bulmaktadır. İki aedicular arasında içeriye doğru girinti oluşturan podyum duvarı üzerinde 1.02m. derinliğinde bir niş yer alır. Bu nişin, yapının yaslandığı kalın duvarı biraz yontarak buraya oturtulduğu anlaşılmıştır. Nişin sol tarafında insitu duran 0.325m. derinlik ve 0.27m. kalınlığındaki paye kalıntıları ve nişin üstünü örten yarım kubbenin üst tarafına ait silmeli parçaların gösterdiği gibi, niş arşitektonik bir çerçeveye sahiptir. Nişin yüksekliği 2.10m., kemer çapı ise 0.80m.'dir. Çerçeve taşlarının üzerindeki delikler, burada bir zamanlar kaplama olduğuna işaret eder. Nişli bölümün üzerinde aedicular saçaklığının devamı olan saçaklık olmalıydı, ancak bundan hiç bir parça kalmamıştır. Orta nişin üst tarafını taçlandıran üçgen alınlık ise, çerçeveler dahil yüksekliği 0.56m.'yi bulur. Buradaki alınlık elemanları, aynen aedicularları taçlandıran alınlıklara benzer. Ancak onlardan farklı olarak, alınlığın merkezi yerinde kabartma halinde bir Meduza başı yer alır. Bu baştan, simetrik olarak alınlığın köşelerine doğru kıvrık dallar ve bunların aralarına yerleştirilmiş dört yapraklı iri çiçekler uzanmaktadır. Sağdaki aedicularadan sadece üç adet arşitrav-friz parçası ve çok harap bir vaziyetteki alınlık parçası ele geçmiştir olup, büyük olasılıkla bu aedicular soldakinin aynısı gibi olmalıdır. Orta nişte bir zamanlar bir imparator heykelinin durmuş olduğu kabul olunabilir, ancak buna ait bir kalıntıya rastlanılmamıştır. Yan aedicularlardan birinde yer almış olduğu anlaşılan giyimli erkek heykelinin yüksekliği 1.15m.'dir. Sade elbise ve vücut şekilleri ile Flavius'lar dönemi özelliği gösterir. Arşitrav üzerindeki yazıtından dolayı Vespasianus anıtı olarak adlandırılan yapı, geç bir dönemde tamir görmüş ve bir çeşme yapısı haline dönüştürülmüştür. Anıtın önünde platformun

üzerinde, uzunluğu 6.40m., genişliği 1.80m., olan bir havuz yapılmıştır. Havuzun ön tarafını oluşturan parapet duvarının, platform üzerinde bıraktıkları izlerden 0.16m. kalınlığında olduğu anlaşılmıştır. Bu havuzun önünde ve daha alçak seviyede, uzunluğu 6.18m., genişliği 1.10m. olan ikinci bir havuz yer alır. Bu havuzun üç tarafı 0.16m. kalınlığında taş levhalarla çevrilmiştir. Orta nişin arkasına açılan delikten, künk ya da kurşun boru ile su getirilmiş, olasılıkla orta bölüme yerleştirilen bir çörtenden akan su, havuza kolayca ulaşabilmesi için, podyum duvarının üst tarafının ortasında, aşağıya doğru genişleyen büyük bir yarık oluşturulmuştur. Ayrıca aediculaların tabanı delinerek, tabanı bütün derinliğince kateden 0.15m. genişliğindeki ince, uzun su kanalları yapılarak, böylece aediculaların arkasından geçen suyun bu kanallardan havuza akması sağlanmıştır. Birinci havuzdan akan su ile öndeki havuz doluyordu. Mansel'e göre, bu anıt başka bir yerden sökülerek buraya, nişli duvarın önünde monte edilerek çeşme yapısı haline dönüştürülmüştür. Nişli duvar; tiyatro ile kapı arasında konglomera blokları ve onların arasına sıkıştırılmış taş ve tuğla parçalarından oluşan 4.30m. kalınlığında bir duvar olup, bu duvarın arka cephesinde, çapı 4.56m. olan yarım yuvarlak bir niş yer almaktaydı. Yapı, bu nişli duvarın önüne monte edilmiş olmalıdır. Bu sırada zarar gören mimari elemanlar değiştirilmiş olmalıdır. Geç Antik dönemde kentte çok kullanılmış olan yivsiz mermer sütunlar, bu yapıda aediculaların ön tarafındaki yivli sütunların yerine yerleştirilmiştir. Parçalanan friz bloğunun, özensiz işçilik gösteren parçalarla tamamlandığı anlaşılmaktadır. Ele geçen dikdörtgen bir bloktan, kitabenin dördüncü satırı altında taşın kesilip, içinde takoz bulunan yeni bir satır meydana getirilmiş olduğu ve taşın sağ ve sol kenarlarının asıl kenarları olduğu görülmüştür. Burada yer alan kitabede, Marcus Severius adının geçmesi M.S.3. yüzyıl ortalarına tarihlendirilmesini sağlar. Geç Roma döneminde, iç kente geçilmesini sağlayan kapı yapıldıktan sonra, kapının etrafı çeşmelerle donatılarak, anıtsal kent kapısının karşısında yer alan çeşme düzenlemesi bir bakıma burada tekrarlanmış olmalıdır. Yapı, üzerinde bulunduğu sütunlu caddeye fon oluşturan ve kapıyla olan bağlantısıyla dikkat çekici bir konumdadır. Arkasıyla 4. yüzyıl kent duvarına

yaslanan yapı, Mansel'e göre kent duvarının inşası sırasında, bu nakil işinin de gerçekleştirildiği şeklinde yorumlanmıştır.

BİBLİYOGRAFYA; G. E. Bean, Side Kitabeleri, Ankara, 1965, s.34 Yazıt no.126; E. Akurgal, Anadolu Uygarlıkları, İstanbul, 1988, s.546; R. Ginouves, Laodicée du Lycos. Le Nymphée, Paris, 1969, s.158; A. M. Mansel, 1947-1966 Yılları Kazıları ve Araştırmalarının Sonuçları, Ankara, 1978, s.114-120. Resim.126-132; Aynı yazar., "Side'deki Vespasianus Anıtı" Belleten 28 1964, s.186-197. Resim.2-32; M.Beken, Pamphylia I Side Arkeolojik Harita, Ankara, 1975.

22.4-SİDE

GEÇ ROMA DÖNEMİ ÇEŞMESİ

(LEVHA 66)

Vespasianus anıtının karşısında, büyük bir sarnıcın sütunlu caddeye bakan fasadına bağlı olarak, üç havuzlu çeşme ile iç kent kapısının doğudaki iç duvarı arasında, kemere bitişik olarak yapı yer alır. Geç devir suruyla aynı döneme ait ve surun bir parçası olduğu anlaşılan duvarın üst kısmında, üzeri tuğla kemerli üç adet niş yer alır. Bu nişlerin altında, basamaklı bir podyum üzerinde yükselen ve yüksekliği 4.80m. olan yarım daire bir niş yer alır. Nişin üzeri yarım daire şeklinde kubbe ile örtülüdür. Nişin önünde ise, 3.80m. çapında yuvarlak bir havuz yer alır. Sert kumtaşından yapılmış olan havuzun ön tarafı yuvarlak parapet levhaları ile sınırlanmıştır. Üzeri ise mermer kaplamadır. Havuz derinliği 0.58m.'dir. Havuza su, 2.30m. yükseklikten, 0.38m.x0.50m. ölçülerinde bir çörtenden, akmaktaydı. Nişin ortasında yer alan çörtten mermerden yapılmıştı. Yapının kuzeybatısındaki, M.S.2. ve 3.yüzyıllara tarihlenen su sarnıcının, bu çeşmeyi beslediği olasıdır. Ancak bunu kanıtlayacak bulgular yoktur. Yapı Geç devir suruyla aynı dönemden olmalıdır.

BİBLİYOGRAFYA; E. Akurgal, Anadolu Uygarlıkları, İstanbul, 1988, s. 548; A. M. Mansel, 1947-1966 Yılları Kazıları ve Araştırmalarının Sonuçları, Ankara, 1978, s.111,115. Resim.123; Aynı yazar, "1959 Side Kazıları Hakkında Rapor" TAD 10.1 1960 , s.54, resim.14.

27-SMYRNA

ARKAİK DÖNEM ÇEŞMESİ

(LEVHA 67.1-2)

Eski İzmir'de bulunan kalıntılar arasında en iyi durumda korunmuş olan yapılardan birisidir. Yapı, deniz seviyesinden 0.70m., doğusundaki dereden ise 1.30m. aşağıda, sular içinde kalmıştır. Gri renkli andezit taşından yapılmış olan yapı, dörtgen planlı ve üstü bindirme tekniğindeki sahte kubbe ile örtülü, yapı tipini gösterir. 2.50m. yüksekliğinde olan yapının, içi uzun dikdörtgen plana sahip olup, 1.35m. genişliğindedir. Bu bölüm arkaya doğru 5.10m. uzunluğunda olup, en arka kısımda suyun toplandığı daldırma havuzu yer alır. Havuzun derinliği 0.75m.'dir. Havuzun dibinde yeraltı suyunun içeriye girdiği 0.19m. genişliğinde ve 0.17m.yüksekliğinde üçgen şeklinde bir oyuk yer alır. Öncelikle bu haznede toplanan suyun fazlası, haznenin önündeki eşik taşının (Levha 63'de D) altındaki yuvarlak bir delikten, eni 0.46m., uzunluğu ise 3.30m. olan kanala gelir (E). Kanal boyunca akan su, yapının girişindeki eşik taşının (A) altından geçerek, açık bir kanalla (drenaj), olasılıkla yönünü aşağıya denize doğru vererek akar. Bundan ayrı olarak yapının önünde, dışarı akan suyu yönlendiren, kuzeye doğru kıvrılan ayrıca bir kanal yer alır. Çeşmeden su almaya gelen insanlar, yapının girişindeki eşik taşından geçerek içeriye giriyor ve kanalın (E) yanında bulunan taş zeminde (B) yürüyerek en arkadaki daldırma havuzundan kaplarını daldırarak, su alıyorlardı. Kanal ve geçit tabanının, kenar duvarlarıyla bağlantılı olmadığı anlaşılmıştır. Yapının cephesinde, girişin her iki tarafında dikine duran iki duvar yer almaktadır. Bu duvarların, çeşmenin taban seviyesinden yukarıda yer almaları ve ayrı duvar örgü tekniği göstermeleri

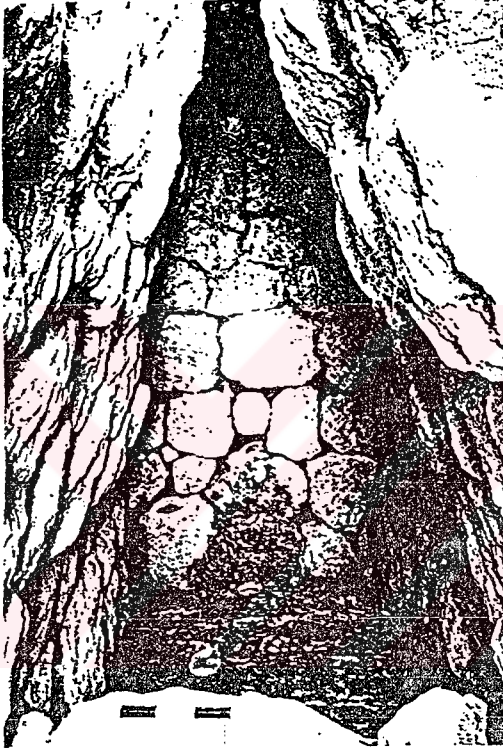
bakımından, M.Ö.6. yüzyıl ortalarına ait oldukları saptanmıştır. M.Ö.7. yüzyıla ait mevcut kent surunun bir bölümü ise, yapının havuz hizasından geçmektedir. Böylece yapının M.Ö.7. yüzyıl inşası olması gerektiğine karar verilmiştir. Yapının havuz bölümünden ele geçen seramik malzeme, M.Ö. geç 6. yüzyıl ve M.Ö. erken 5.yüzyıl özellikleri gösterir. Hatta bunlar arasında M.Ö. 4. yüzyılın ilk yarısından ve 5. yüzyılın son çeyreğinden olan örneklerin yer alması, yapının Klasik dönemde de kullanımda olduğuna işaret eder. Yapının girişinde yer alan andezit eşik bloğunda birbirine ölçü olarak benzemeyen ekleme blokların görülmesi, bu bölümün daha sonraki bir dönemde kabaca tamir görmüş olabileceği izlenimini vermektedir. Eşiğin altındaki dar kanal tıkanmış olacak ki, bunun düzeltilmesi için eşiğin yükseltildiği gözlenmiştir. Böylece, suyun rahat akması için bir düzenlemenin yapıldığı anlaşılmaktadır. Yine daha sonraki bir evrede, eşiğin kuzey kenarındaki drenaj kanalının iptal edildiği anlaşılmıştır. M.Ö. geç 5. yüzyıl ve erken 4. yüzyıla ait altı adet adak kabı, havuz kısmında ele geçmiş olup, yapının bir nymphaya adanmış olabileceğine işaret etmektedir. Yine havuz kısmında ele geçen ve M.Ö.4. yüzyıl ortasına tarihlenen bir kotyle parçasından anlaşılabileceği gibi, yapı yüzyıllar boyu kullanımda kalmıştır. Yapıdaki bozulmalar ve yıkıntılar deprem sebebiyle olmalıdır.

BİBLİYOGRAFYA; M. Akurgal, "Bayraklı Kazısı 1995" 17. Kazı Sonuçları 2 , Ankara 29 Mayıs-2 Haziran 1995, s. 27-29. Şekil.1 Resim.3,4; E. Akurgal, Anadolu Uygarlıkları, İstanbul, 1988, s.372; Aynı yazar, Eski Çağda Ege ve İzmir, İzmir, 1993, s.47, Şekil. 20,21. Levha.40,41; Aynı yazar, "Arkaik ve Klasik Çağlarda İzmir" Belleten 37 1946, s.61; R. V. Nicholls, "Old Smyrna, "The Iron Age Fortifications" BSA 53-54 1958-59, s.58-64. Şekil.12-15

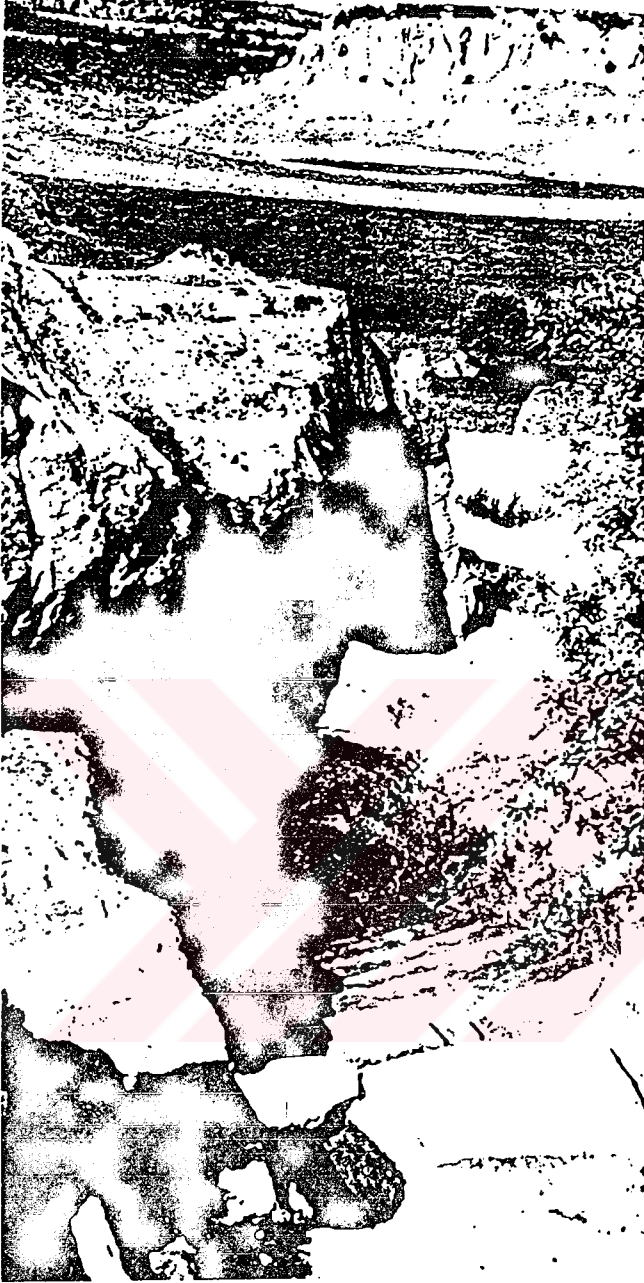

LEVHALAR

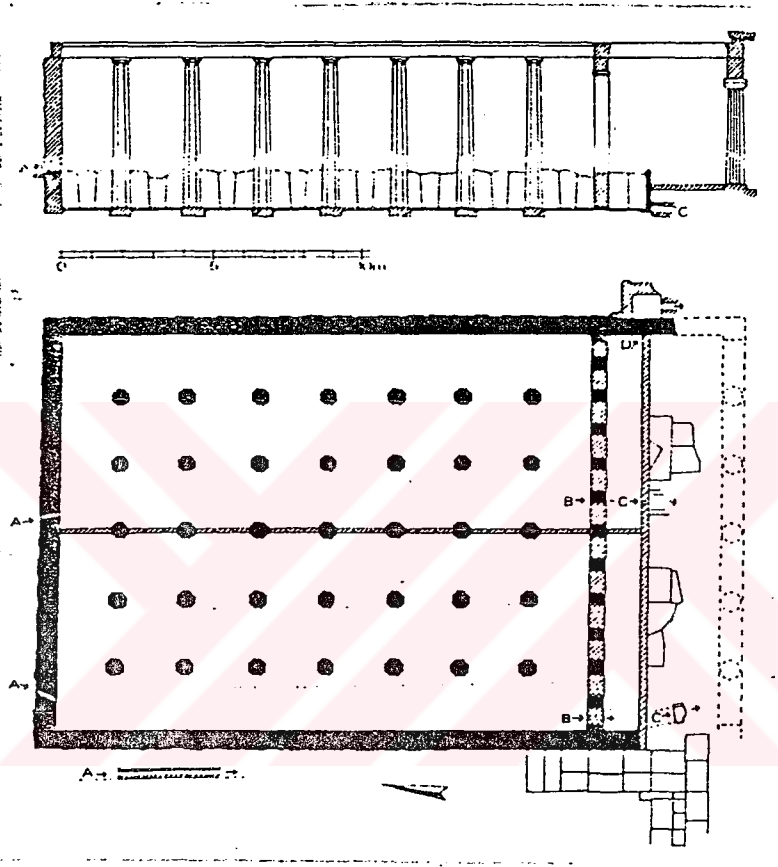
LEVHA 1

Boğazköy kaynak derleme yapısı

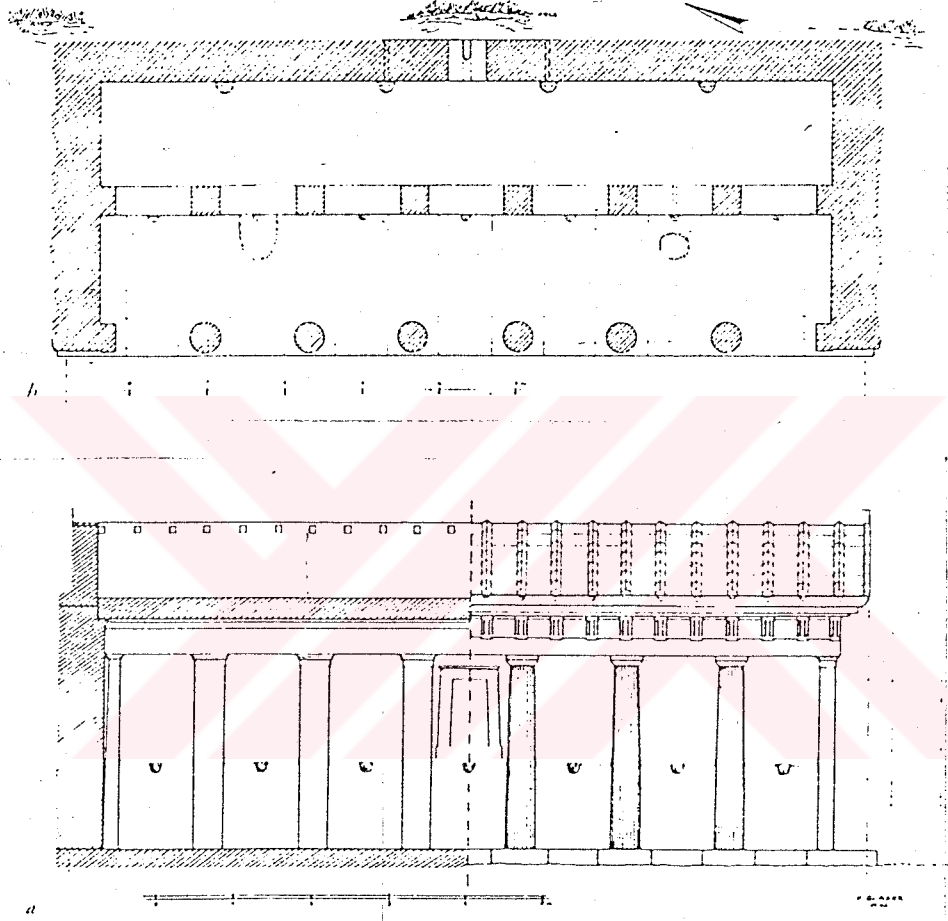
Midas kenti Frygia dönemi çeşmesi

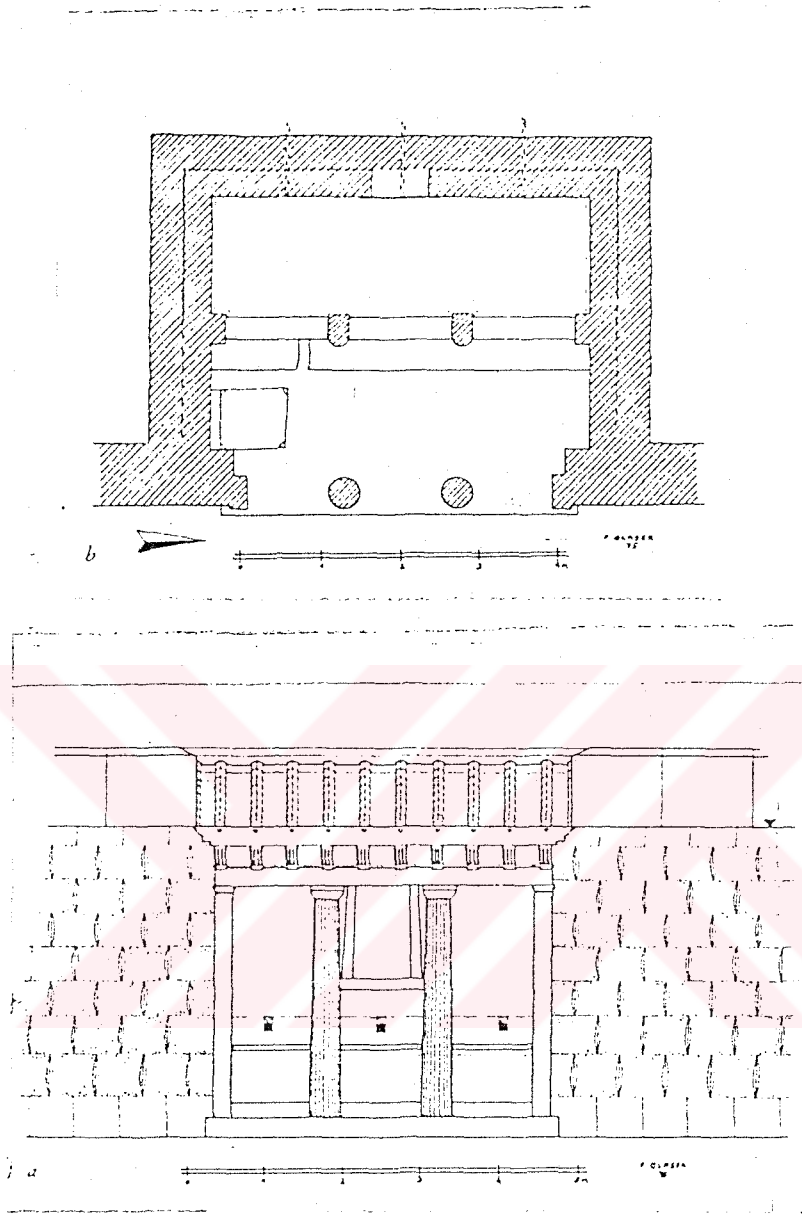
Megara çeşmesi, kesit ve plan

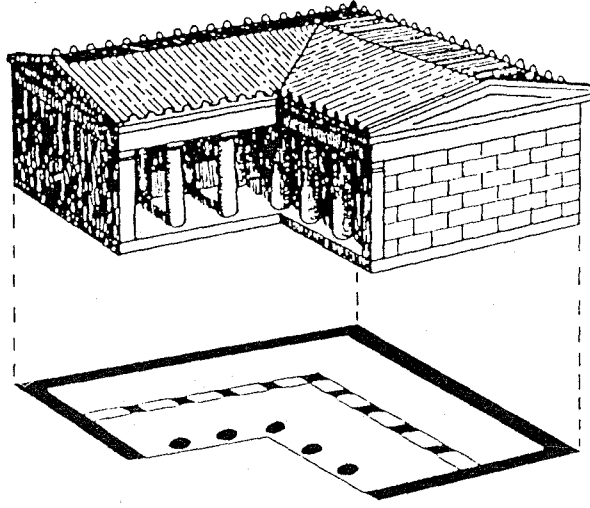
Lemnos'dan esme modeli

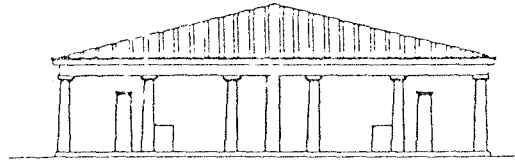
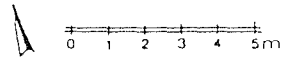
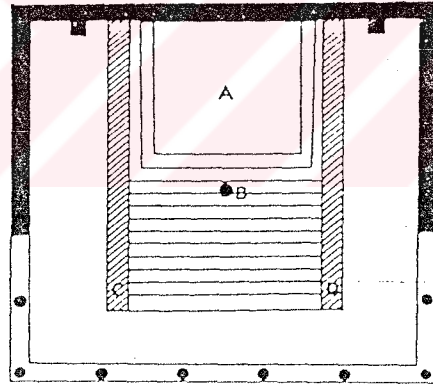
Rodos lalyos çeşmesi, plan ve cephenin
rekonstrüksiyon önerisi

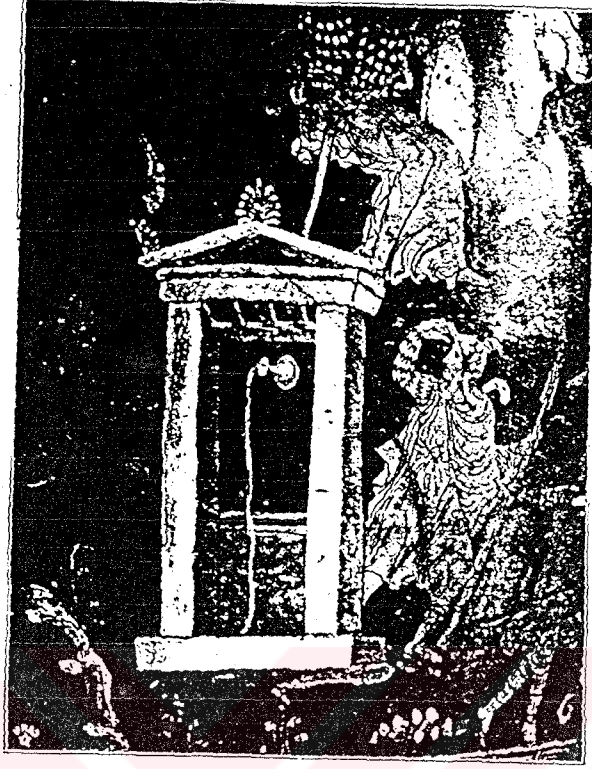
Sikyon çeşmesi, plan ve cephenin rekonstrüksiyon önerisi

Atina agorası güney batı köşesi çeşmesi,
rekonstrüksiyon önerisi

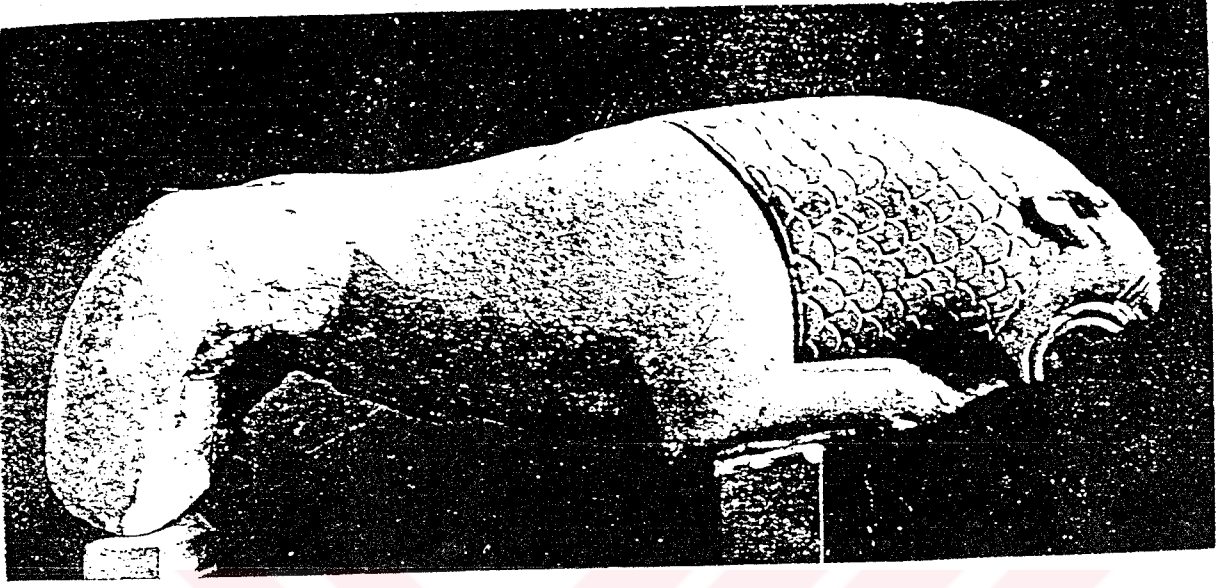
Minoe çeşmesi, plan ve cephenin rekonstrüksiyon
önerisi

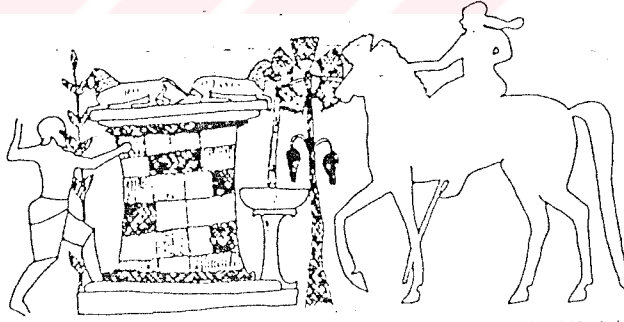
Güney İtalya vazosu

Amphora (Munich, Env. No. 1436)

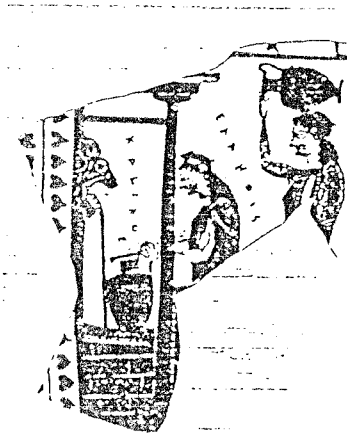
Olympia'dan aslan formu çörten

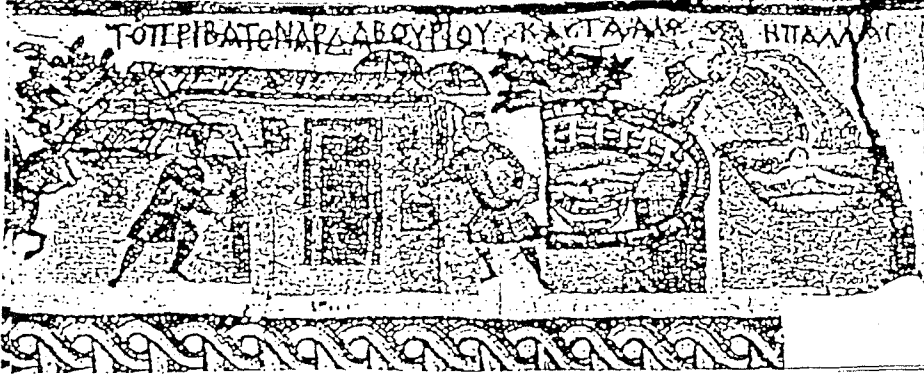
Etrüsk mezar odasından, duvar freski

Hydria (British Museum, Env. No. B₃₃₀)

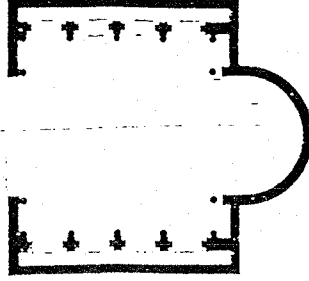
Hydria (Atina Milli Müzesi, Env. No. Akr. 732)

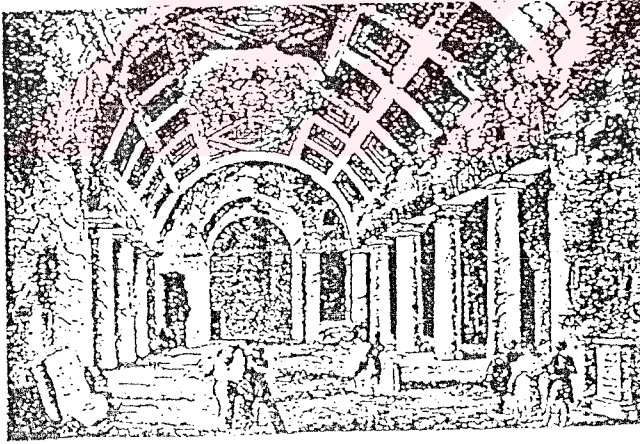
Yakto villası, mozaik çeşme betimi

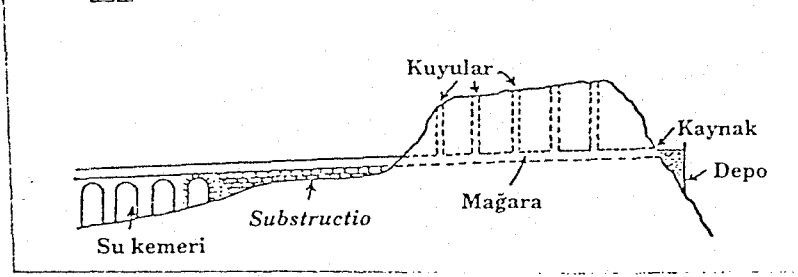
Lokri'den çeşme modeli

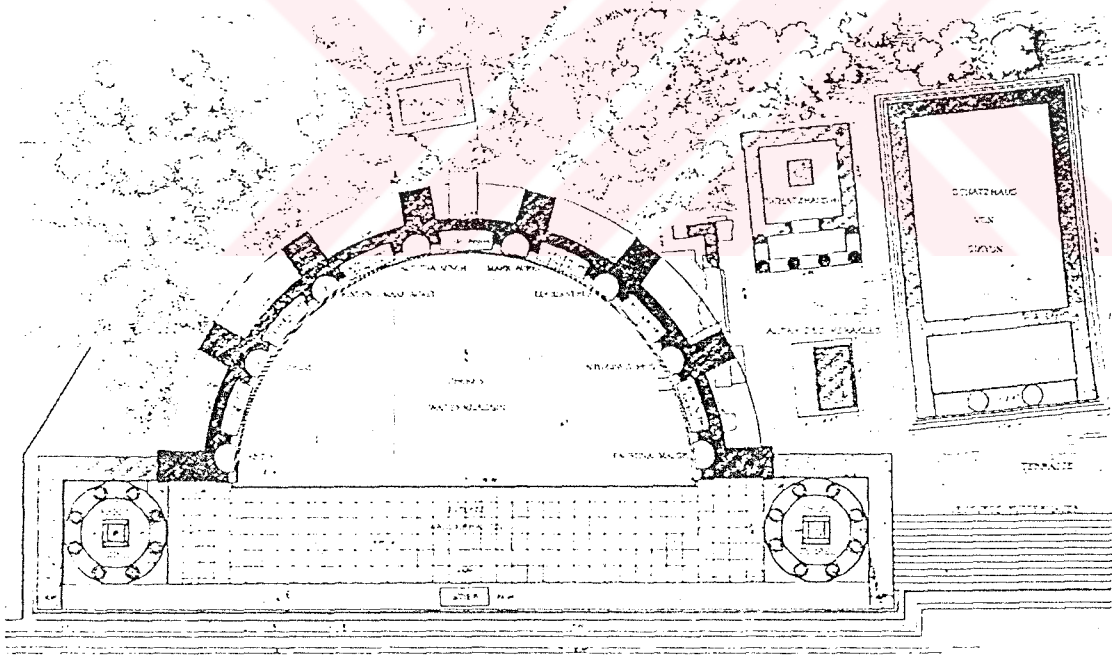
Saint-Antonio çeşmesi, plan

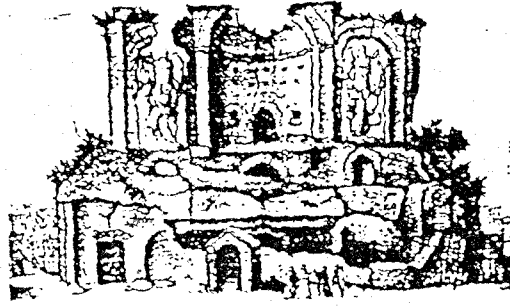
Formia Cicero villası çeşmesi

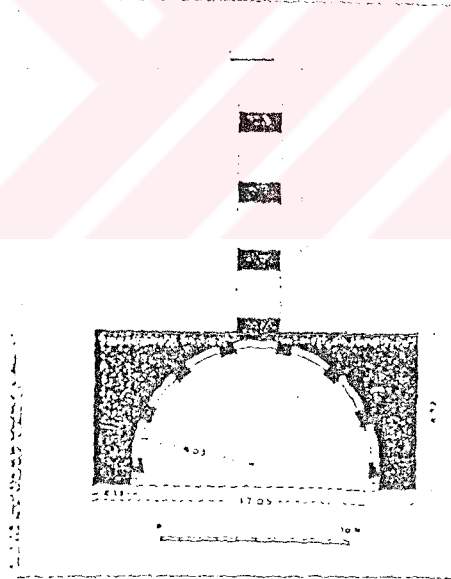
Roma su kemeri

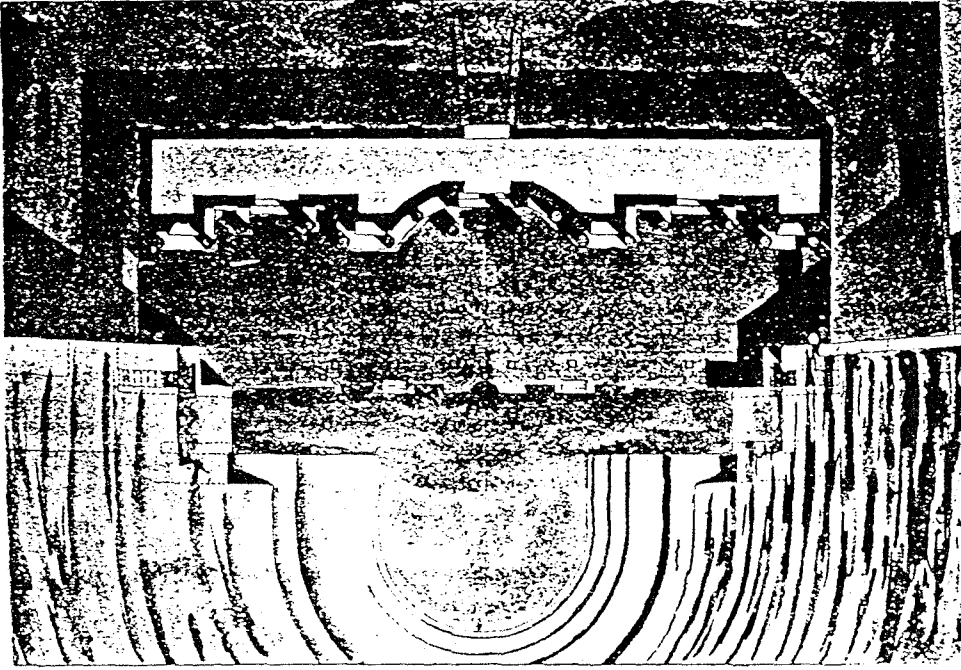
Herodes Atticus Exedra çeşmesi, plan

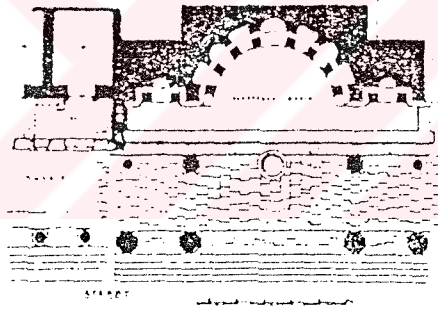
Mario Tropheumu çeşmesi

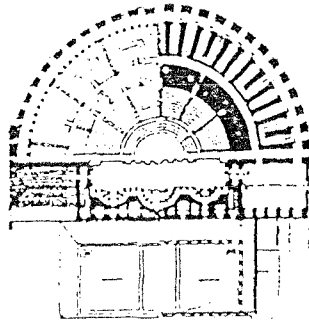
Alexandria Troas çeşmesi, plan

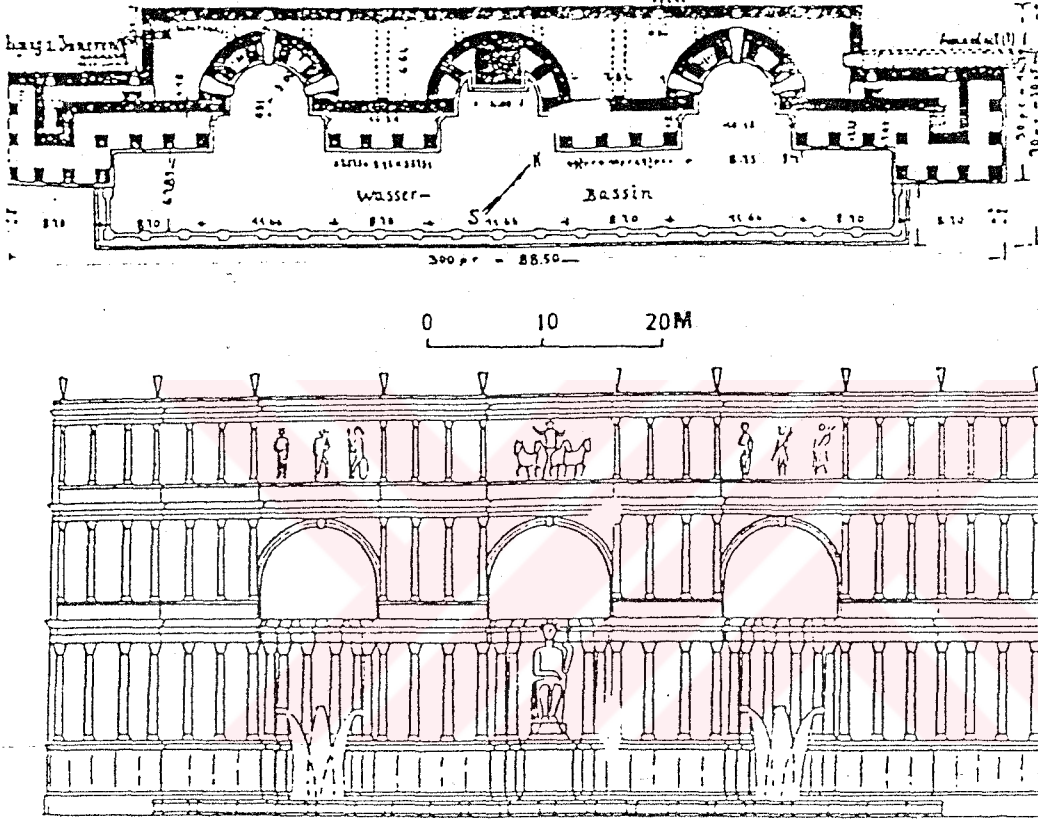
Pompei tiyatrosu sahne binası, kesit

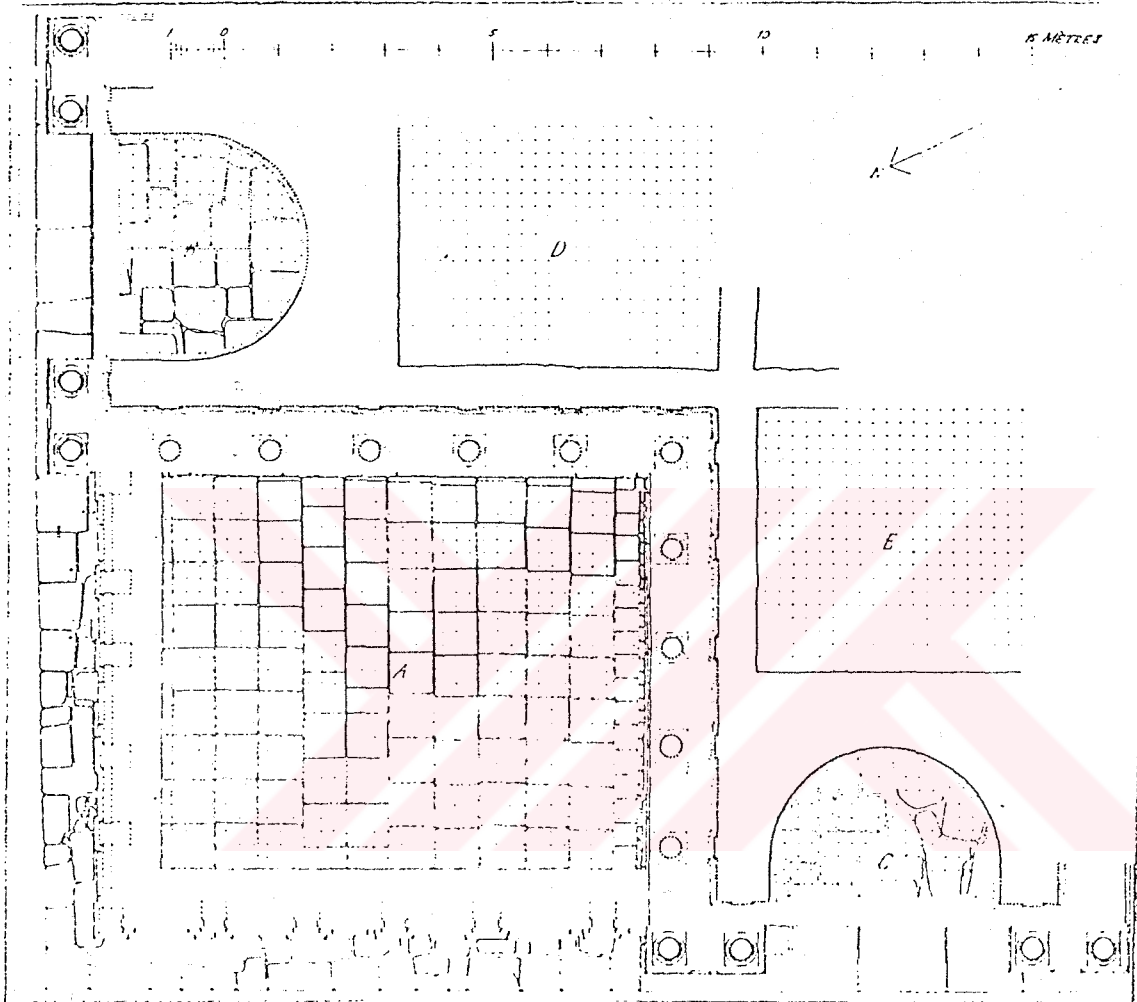
Gerasa eşmesi, plan

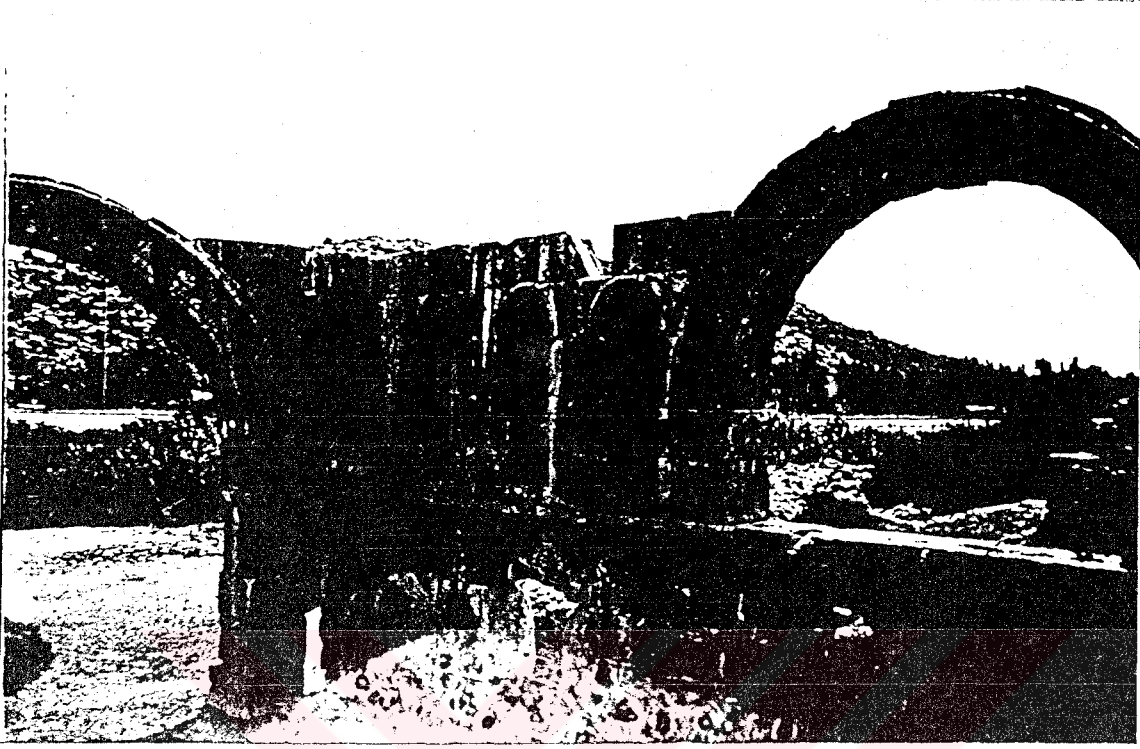
Sabratha tiyatrosu, plan

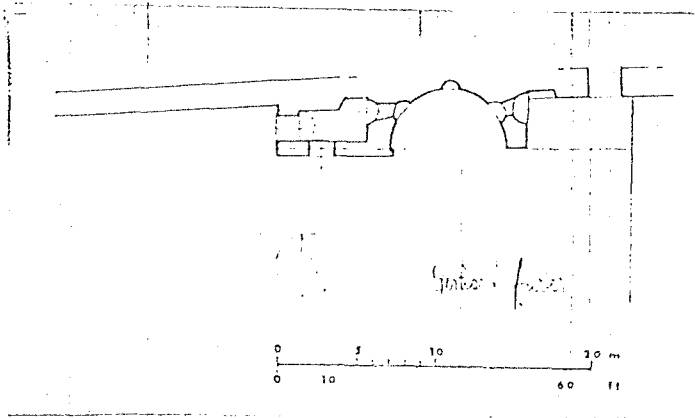
Roma Septizonium, plan ve rekonstrüksiyon

Laodiceia ad Lycum çeşmesi, 1. evre planı

Andriake çeşmesi

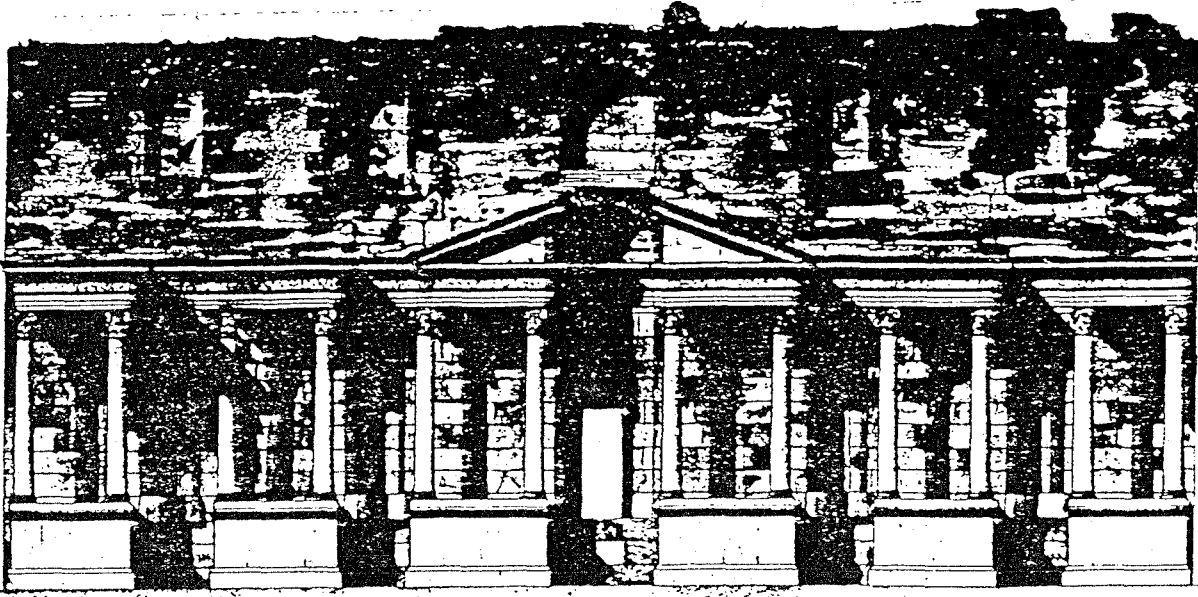
Anemurium çeşmesi, plan

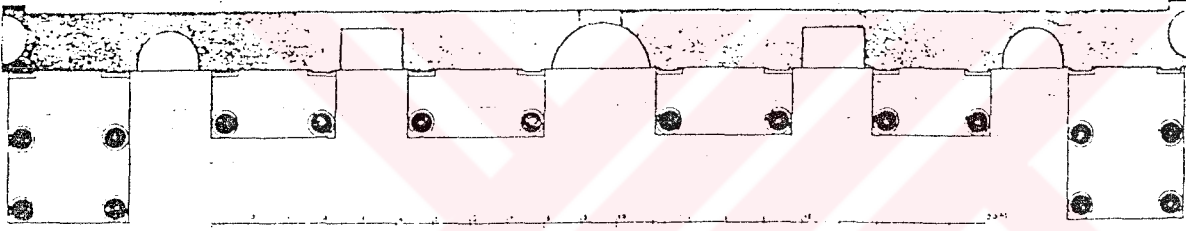
Aphrodisias eşmesi

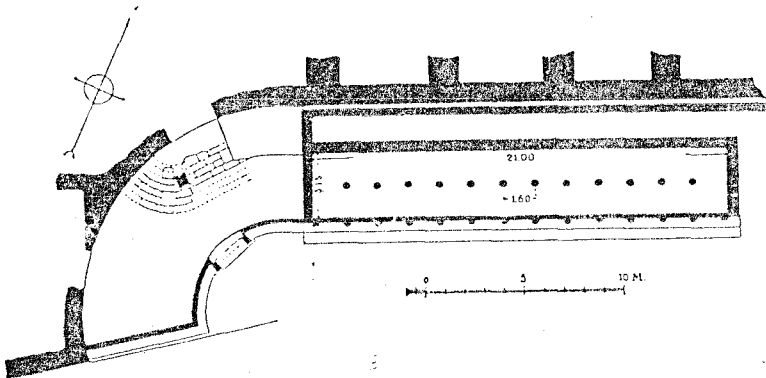
Aspendos esmesi

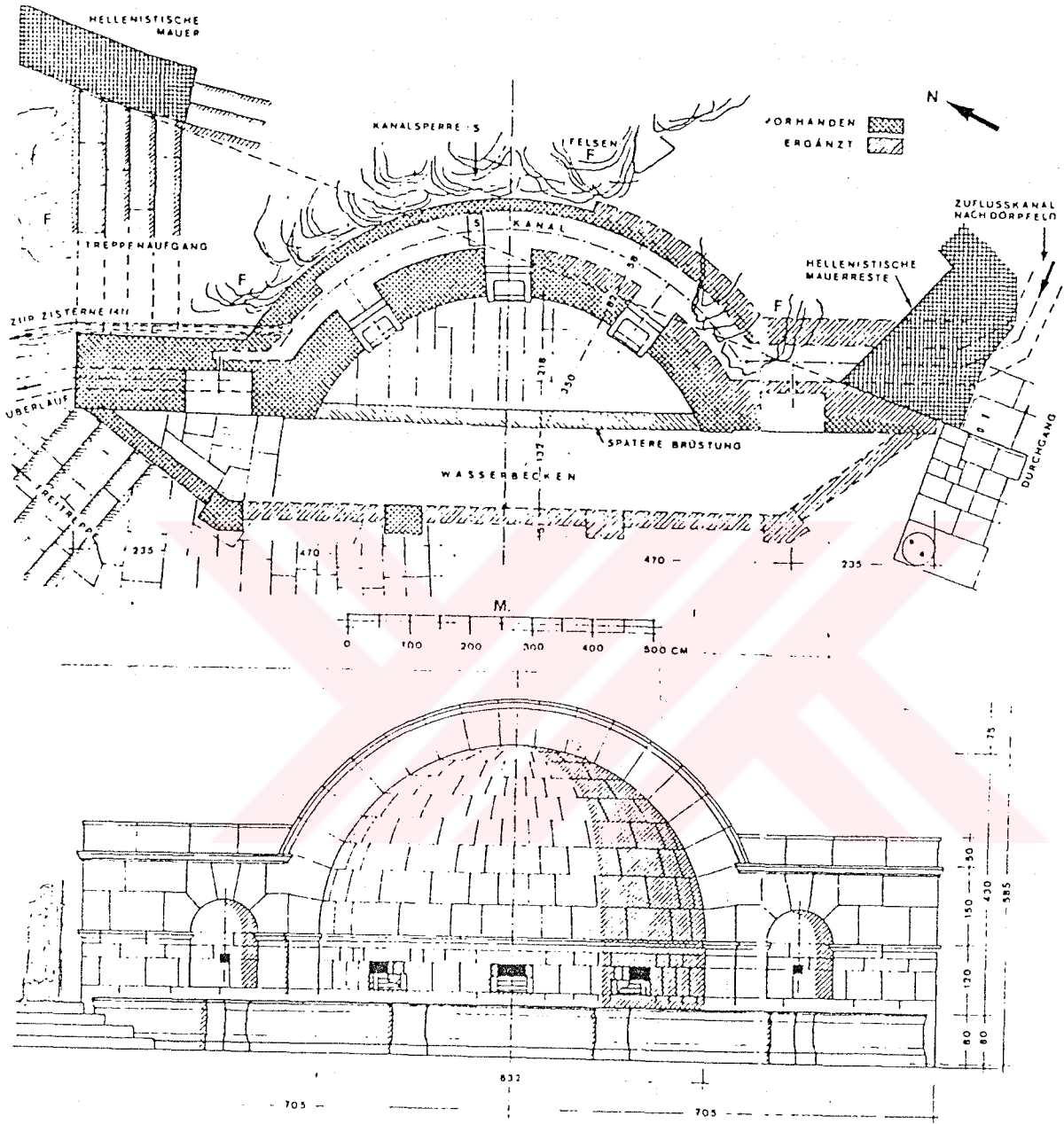
32.50

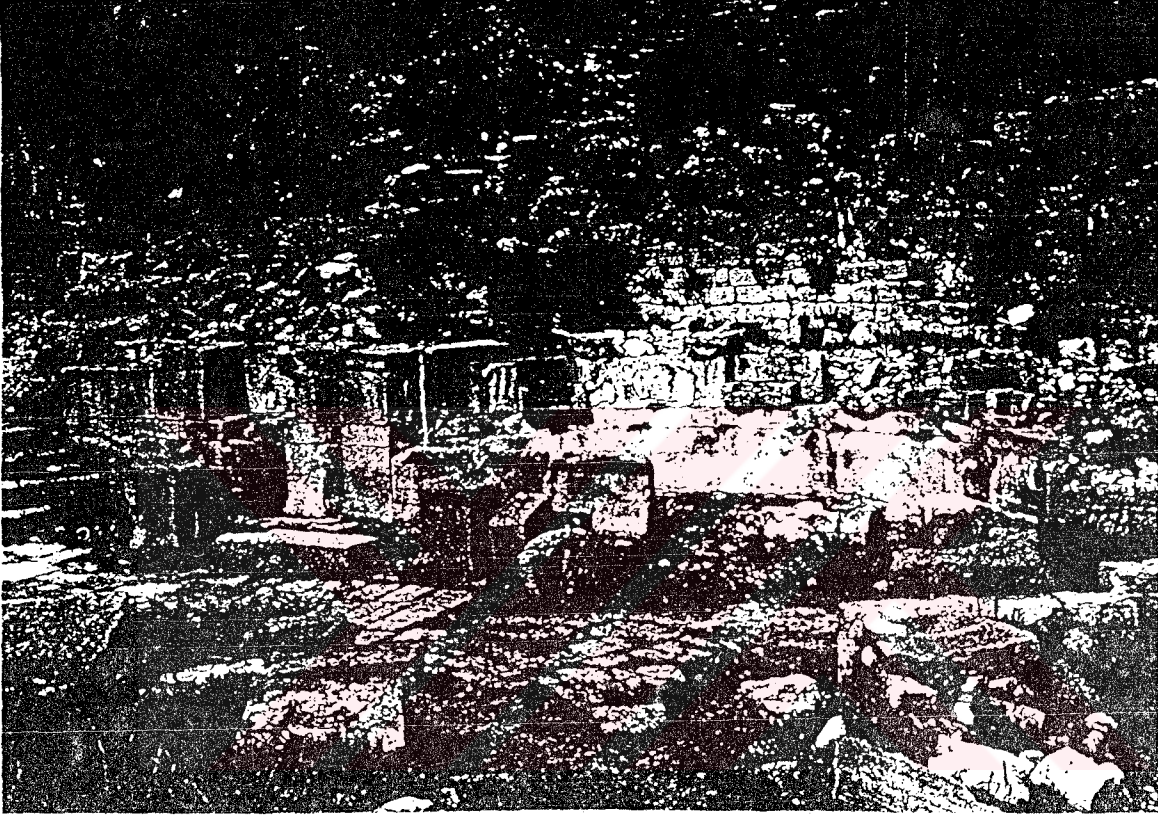
Aspendos çeşmesi, plan ve rekonstrüksiyon

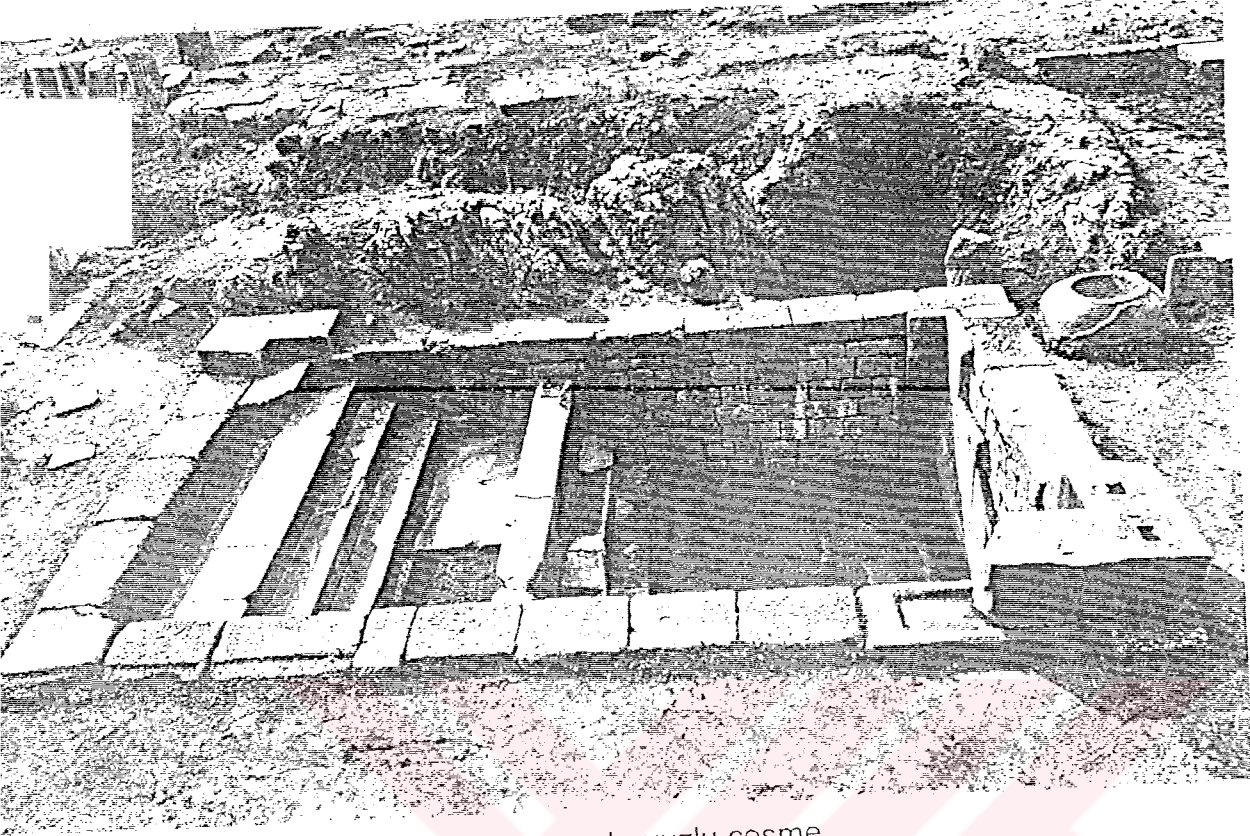
Bergama Hellenistik dönem çeşmesi, plan

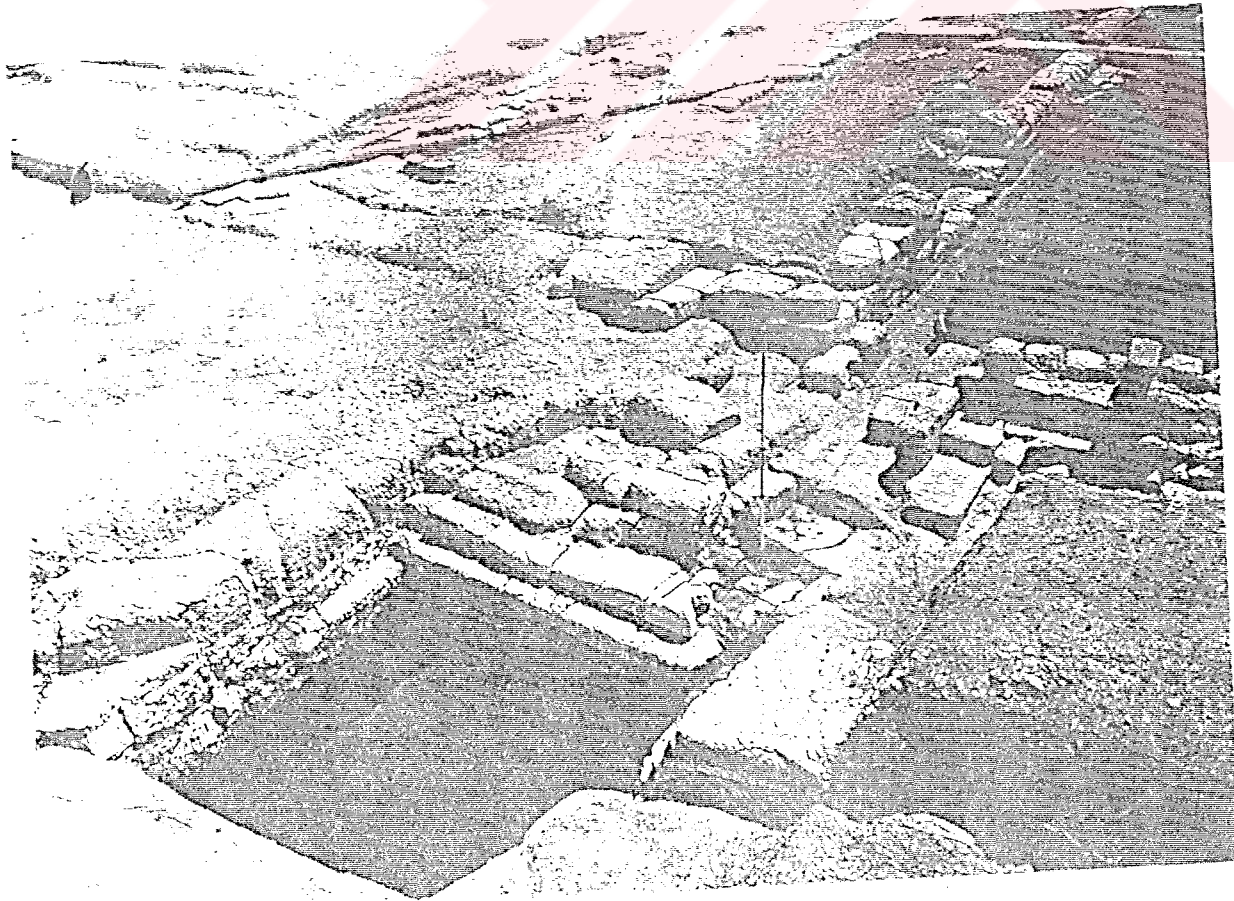
Bergama Demeter çeşmesi, plan ve cephenin rekonstrüksiyon önerisi

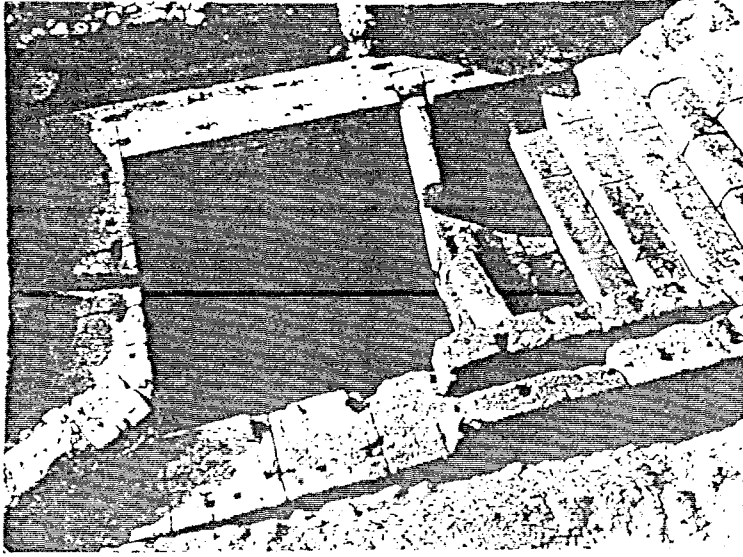
Bergama Demeter eşmesi

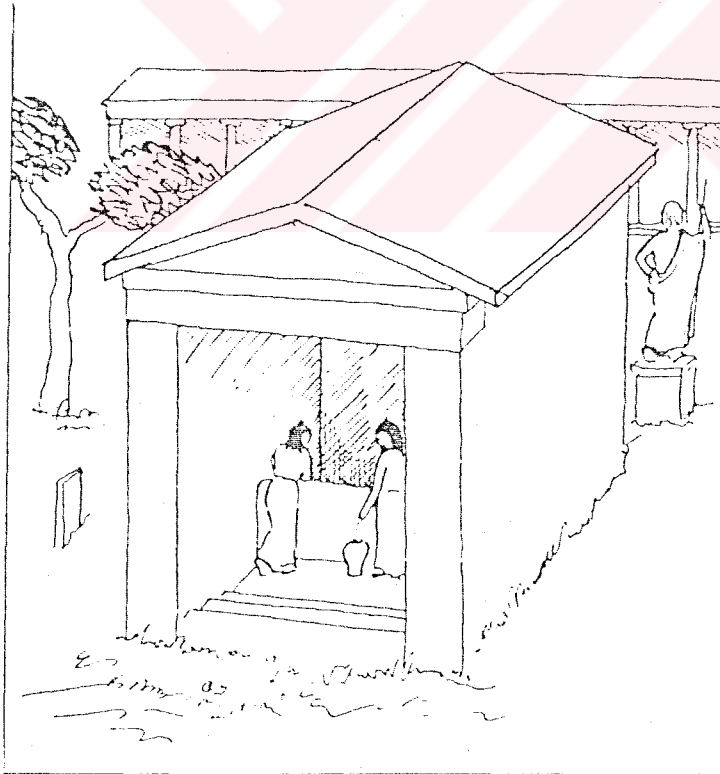
Asklepieion mermer havuzlu çeşme

Asklepieion kaya çeşmesi

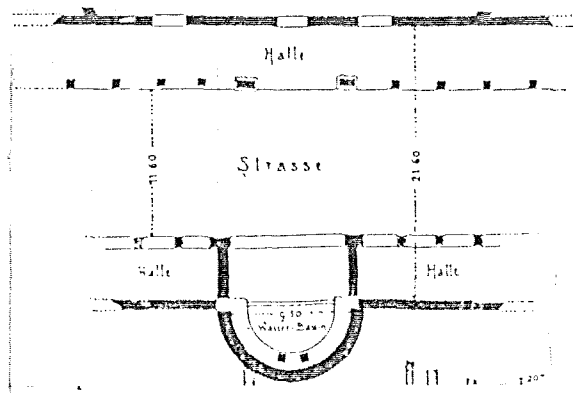
Asklepieion daldırma çeşmesi

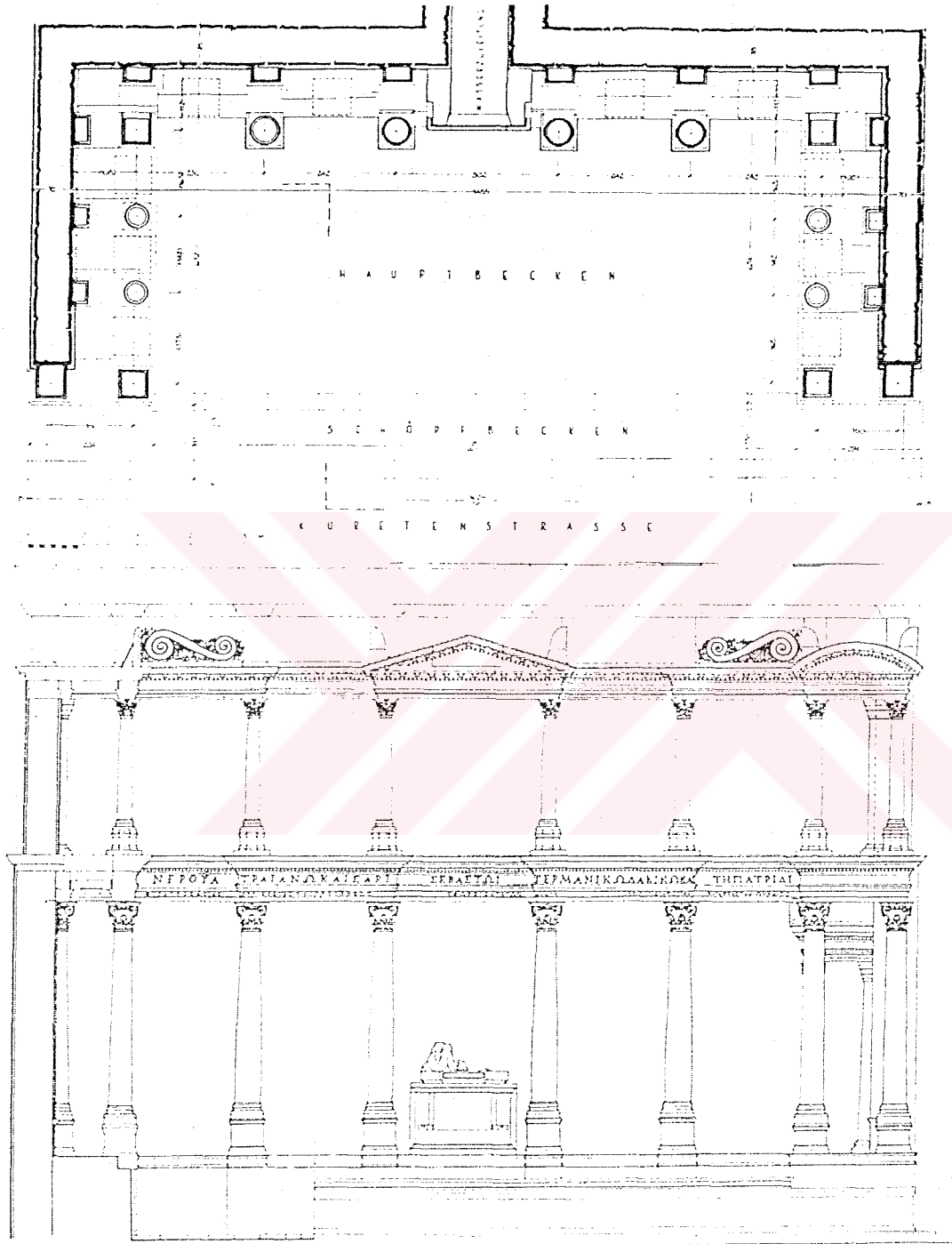
Asklepieion daldırma çeşmesi, rekonstrüksiyon önerisi

Ephesos Hellenistik dönem çeşmesi

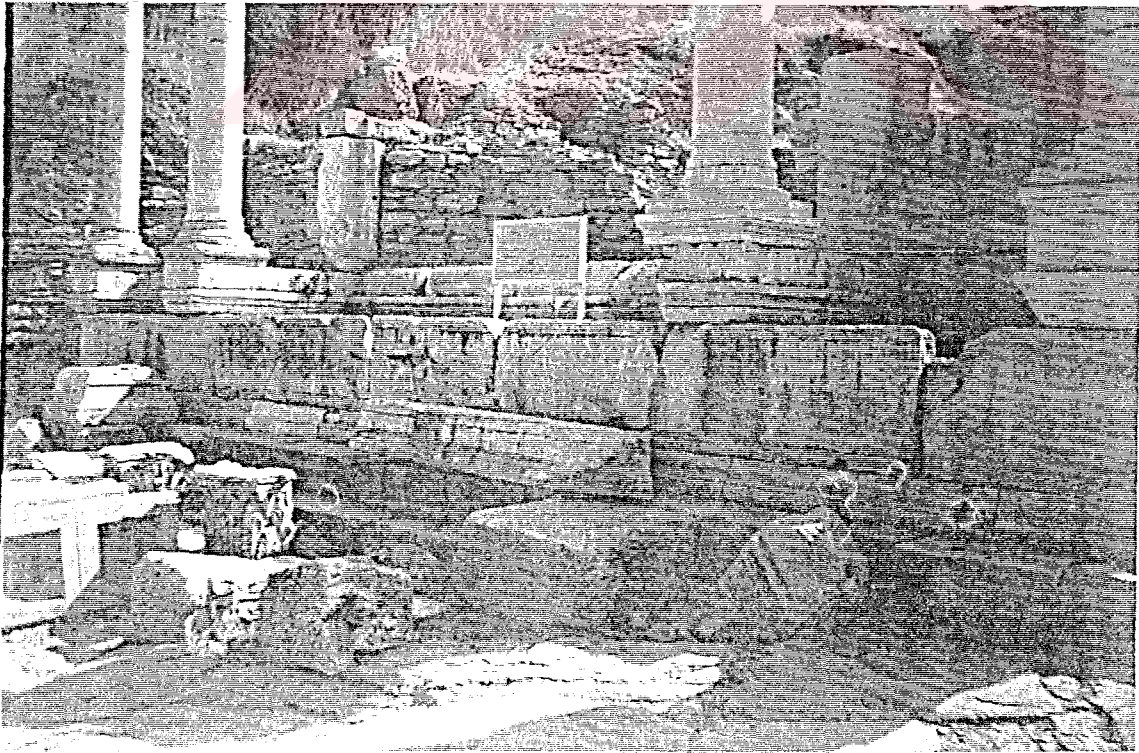
Ephesos Arkadiane çeşmesi, plan

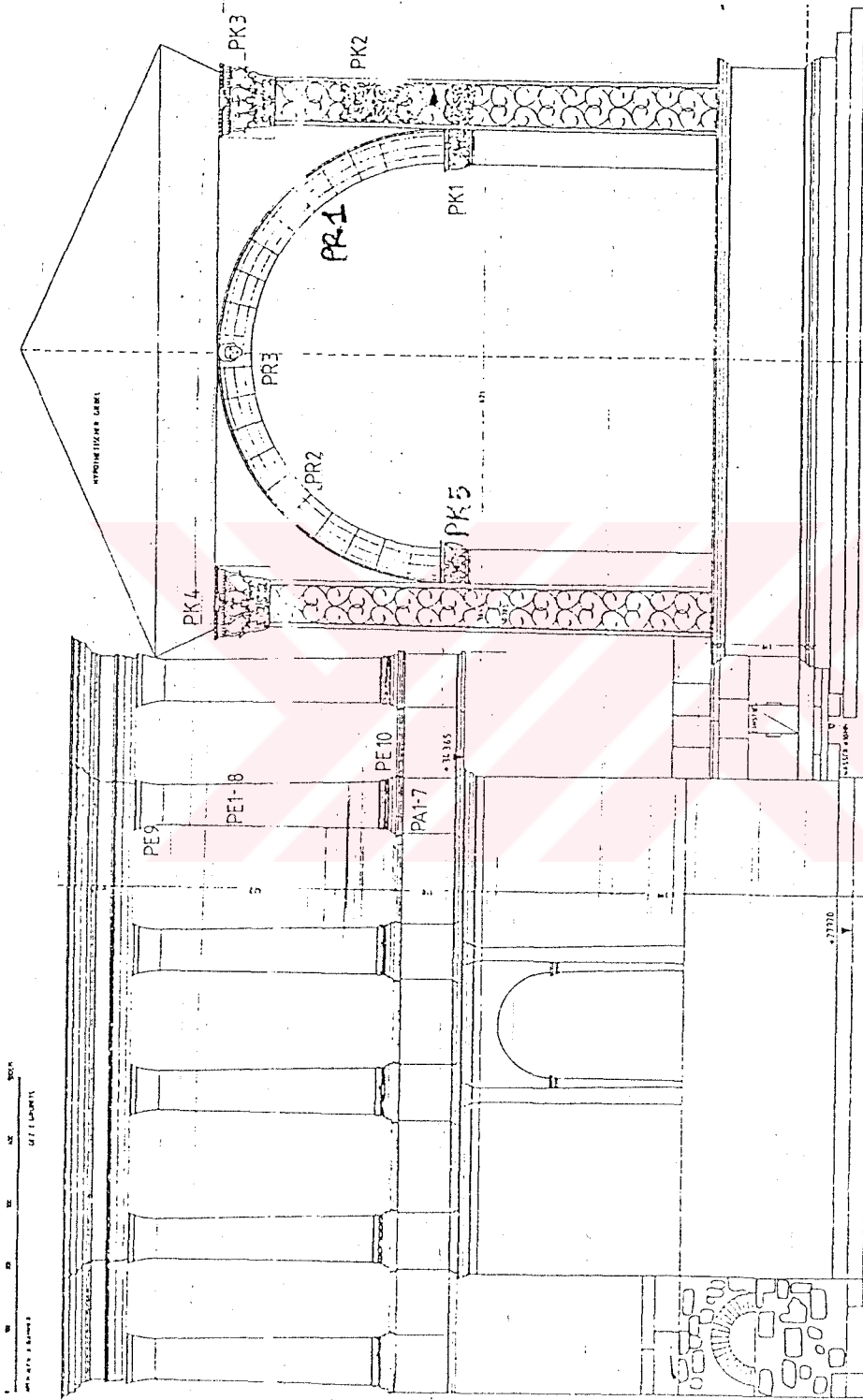
Ephesos Trayanus çeşmesi, plan ve rekonstrüksiyon

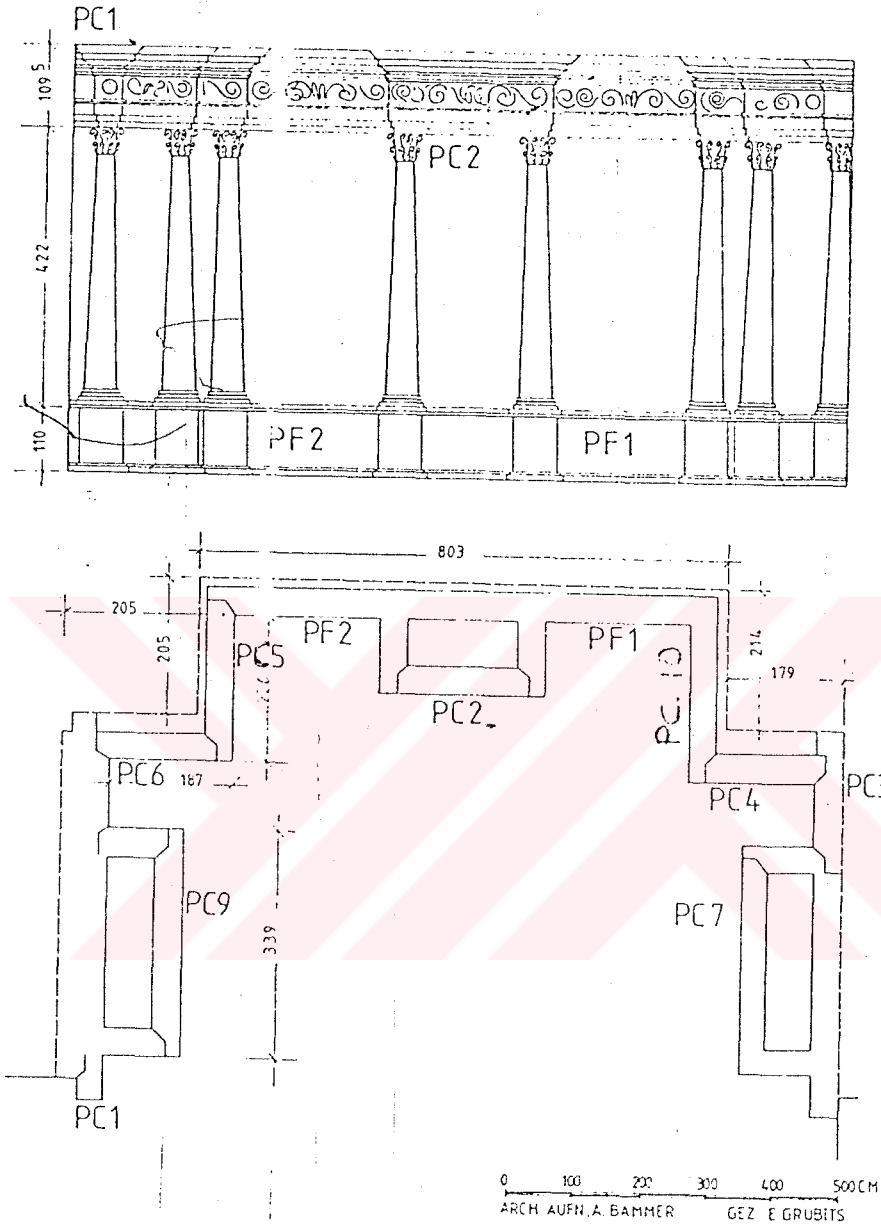
Ephesos Trayanus çeşmesi

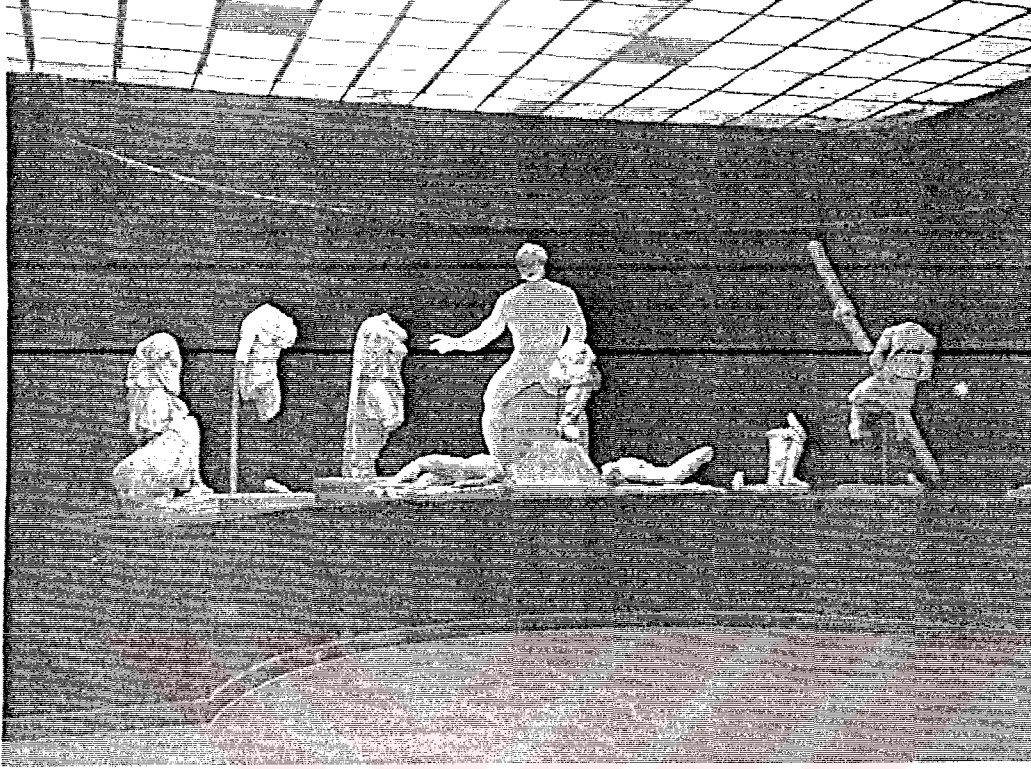
Ephesos Hydreion

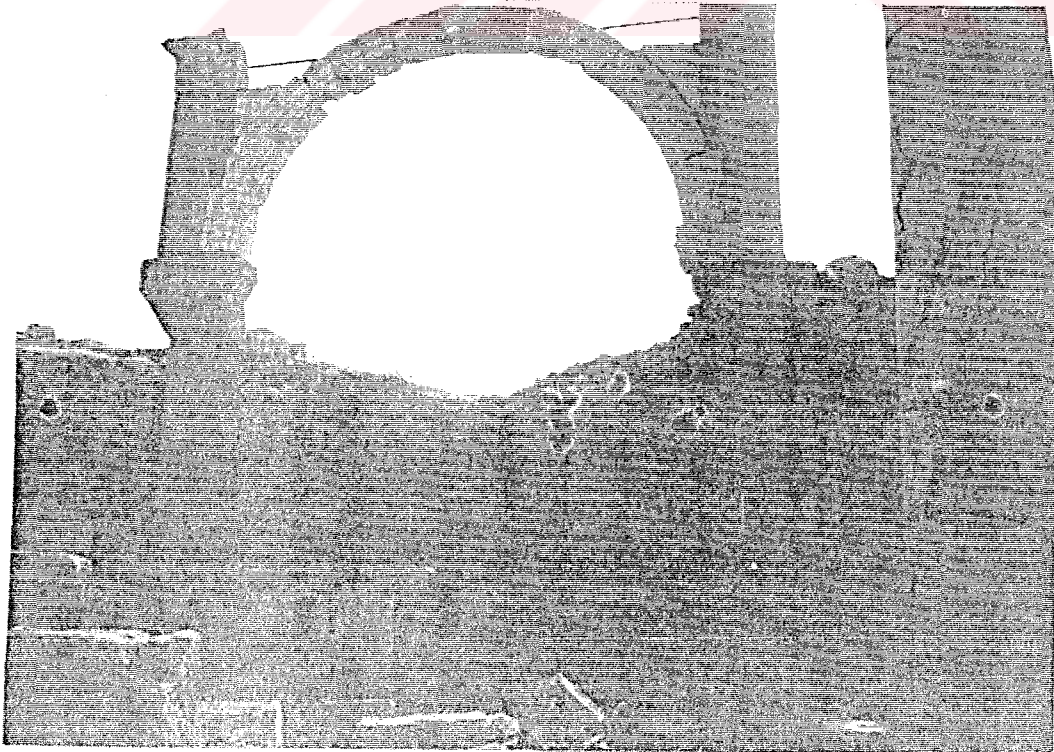
Ephesos Pollio çeşmesi, şematik rekonstrüksiyon

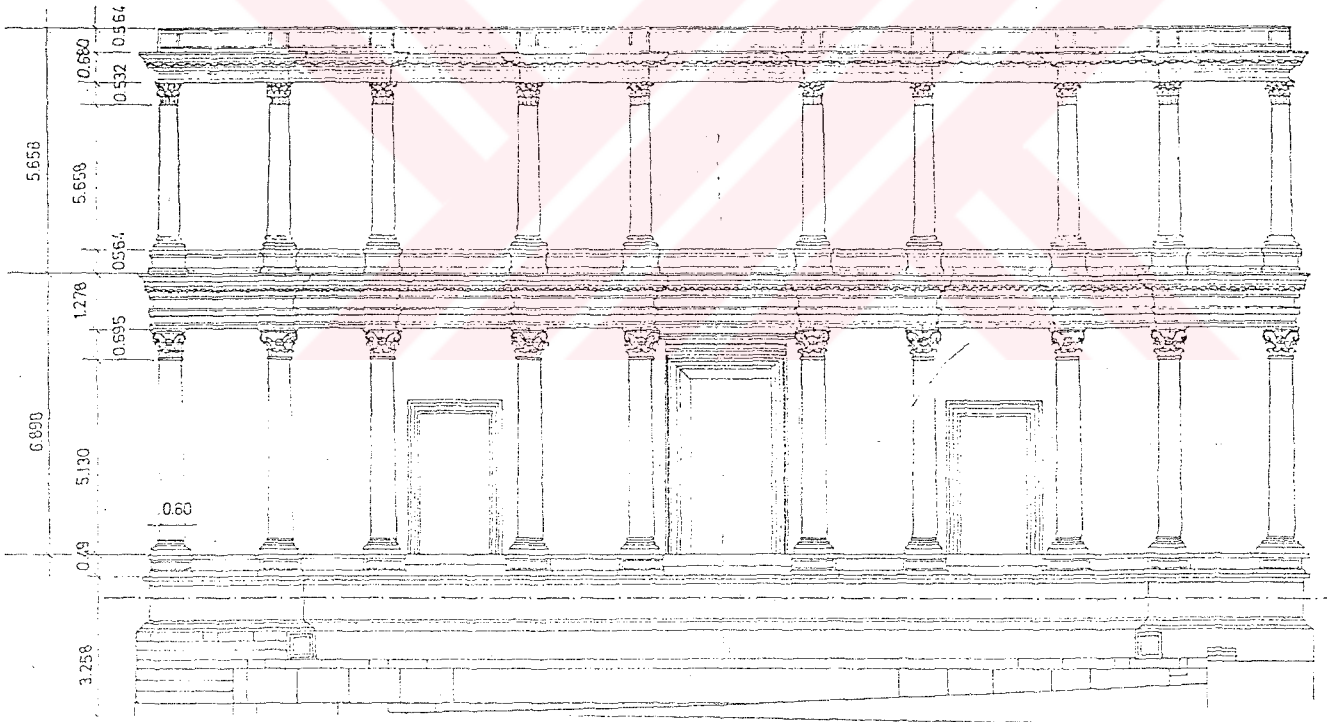
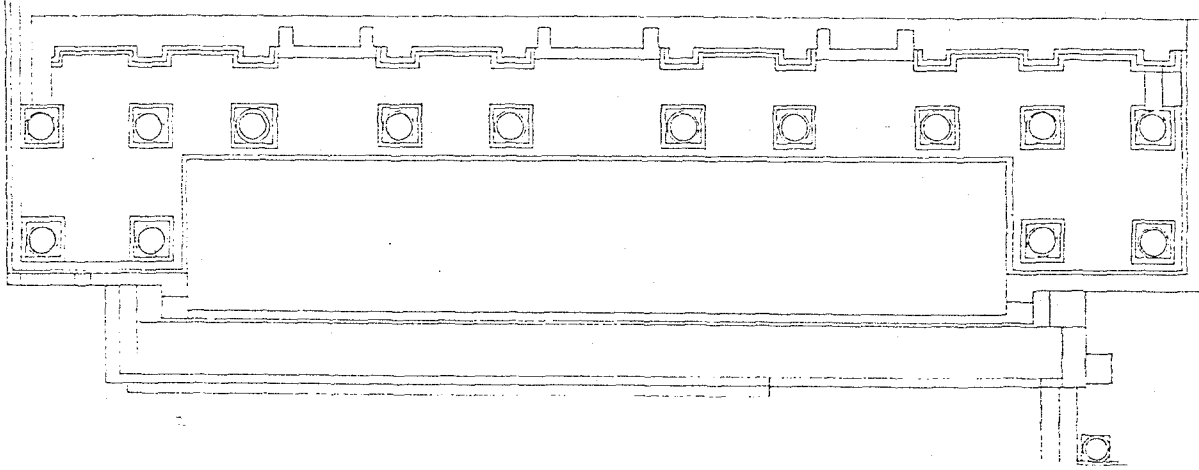
Ephesos Pollio çeşmesi, aediculalı bölümün
plan ve rekonstrüksiyon

Ephesos Pollio çeşmesi, Polyphem grubu

Ephesos Pollio çeşmesi

Ephesos sokak çeşmesi, plan ve rekonstrüksiyon

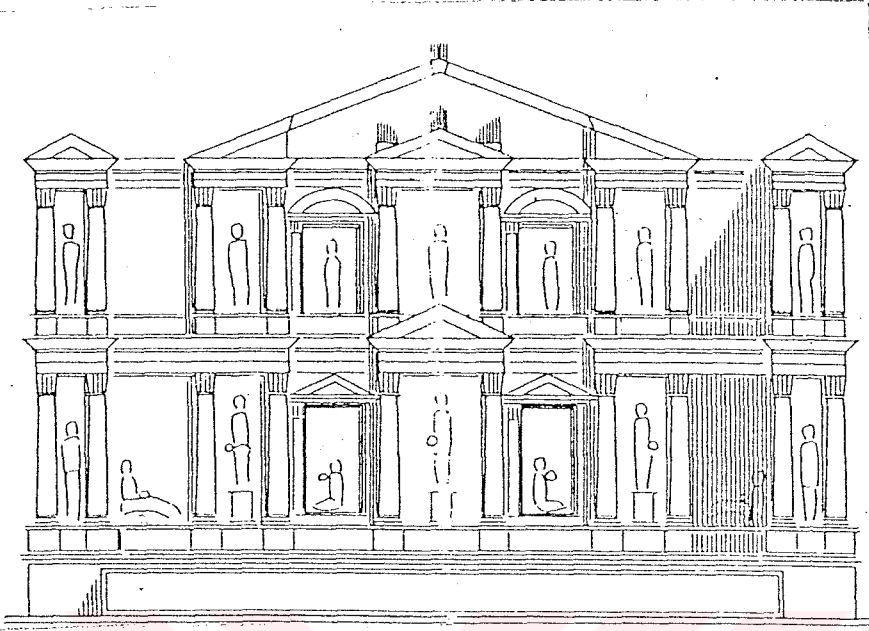
Perge kuzey-güney sütunlu caddesinin sonunda yer alan çeşme yapısından akan sular, caddenin ortasında yer alan kaskadlı bir kanaldan bütün cadde boyunca akarak devam eden görüntüsüyle çok ilgi çekici olmalıydı. Bu yapılar, halkın fizyolojik gereksinmelerinin yanında, dinlenme odakları olmuşlardır.

LEVHA 42

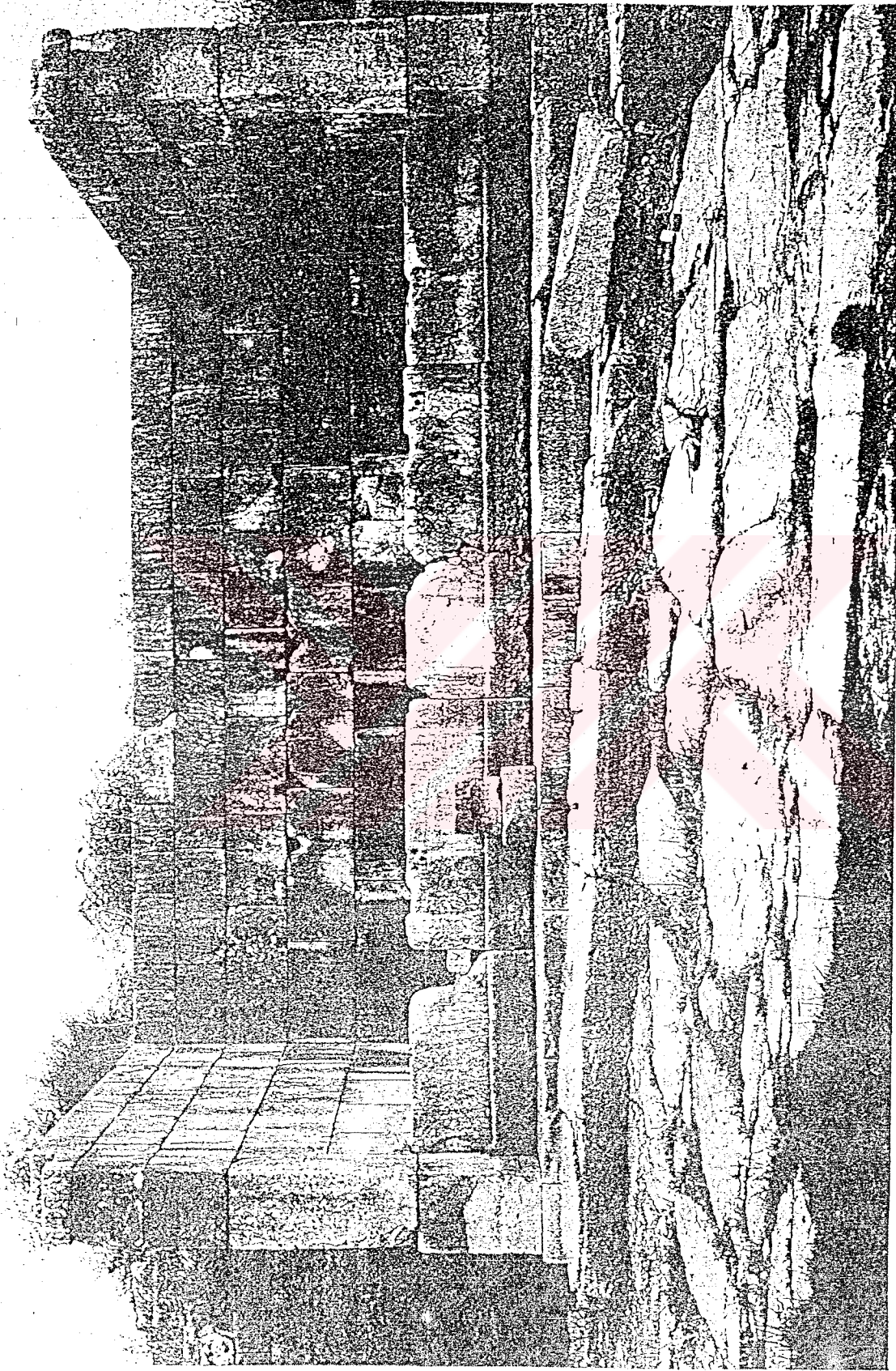
Ephesos Fontane

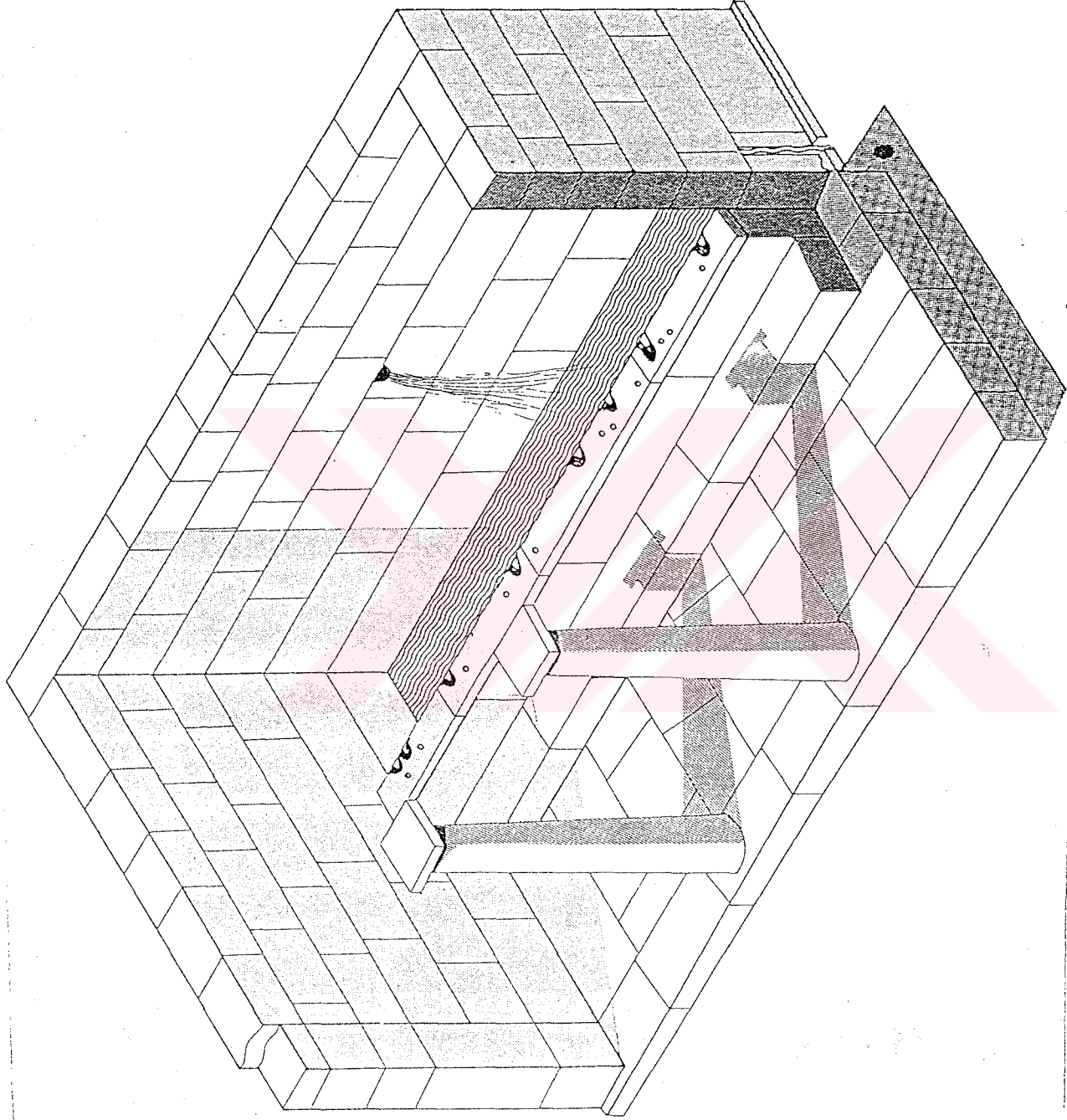
Ephesos Hydredocheion, şematik rekonstrüksiyon

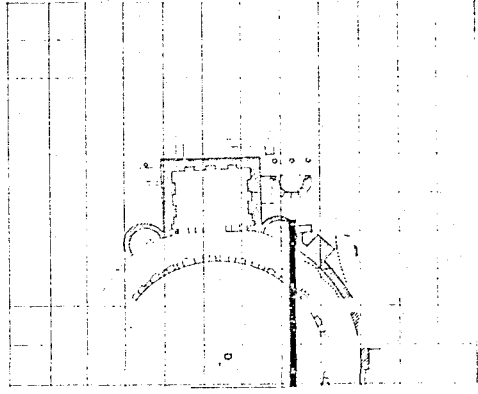
Ephesos Hydredocheion

Kaunos liman agorasi çeşmesi

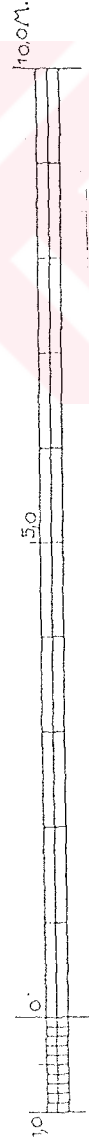
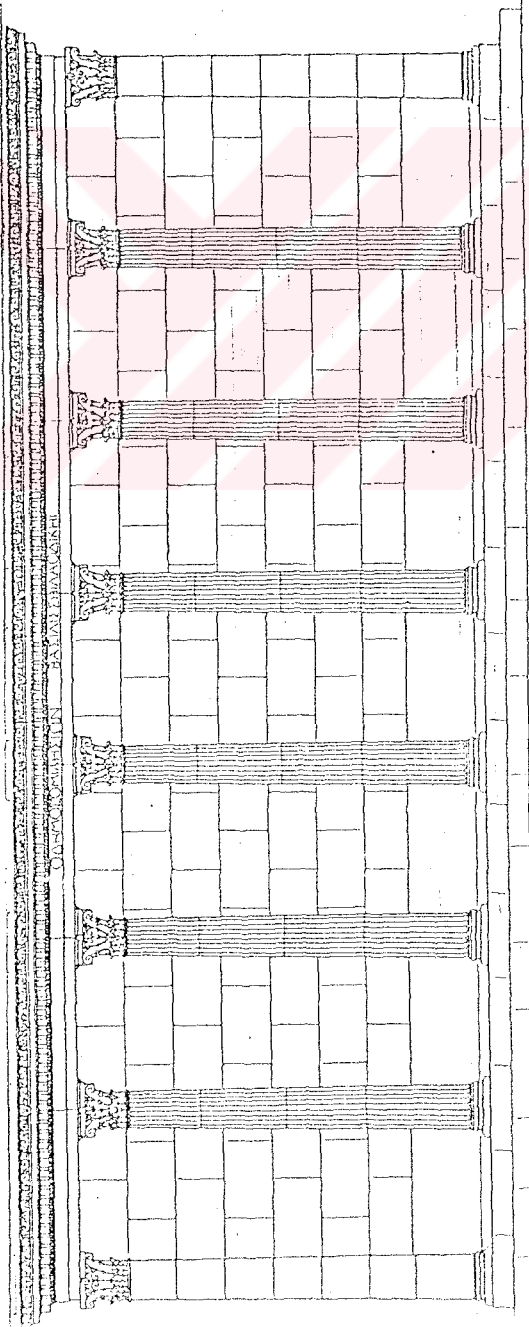
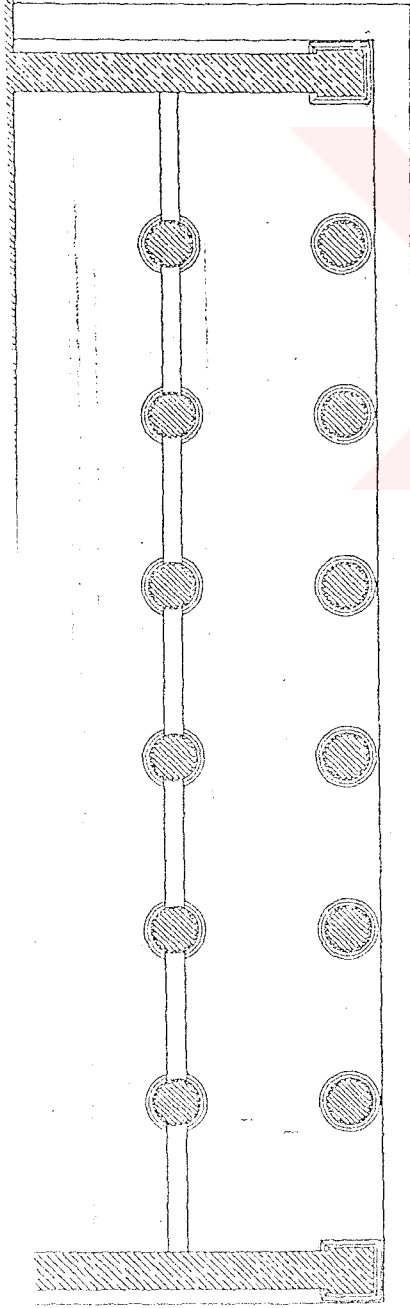
Kaunos liman agorasi çeşmesi, axonometrik bakış, ilk evre

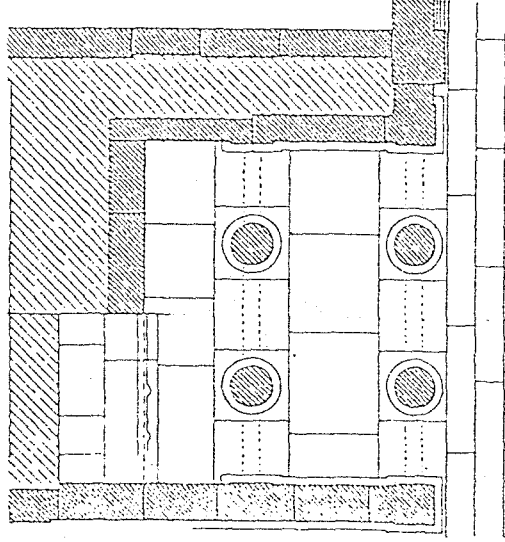
Letoon çeşmesi, plan

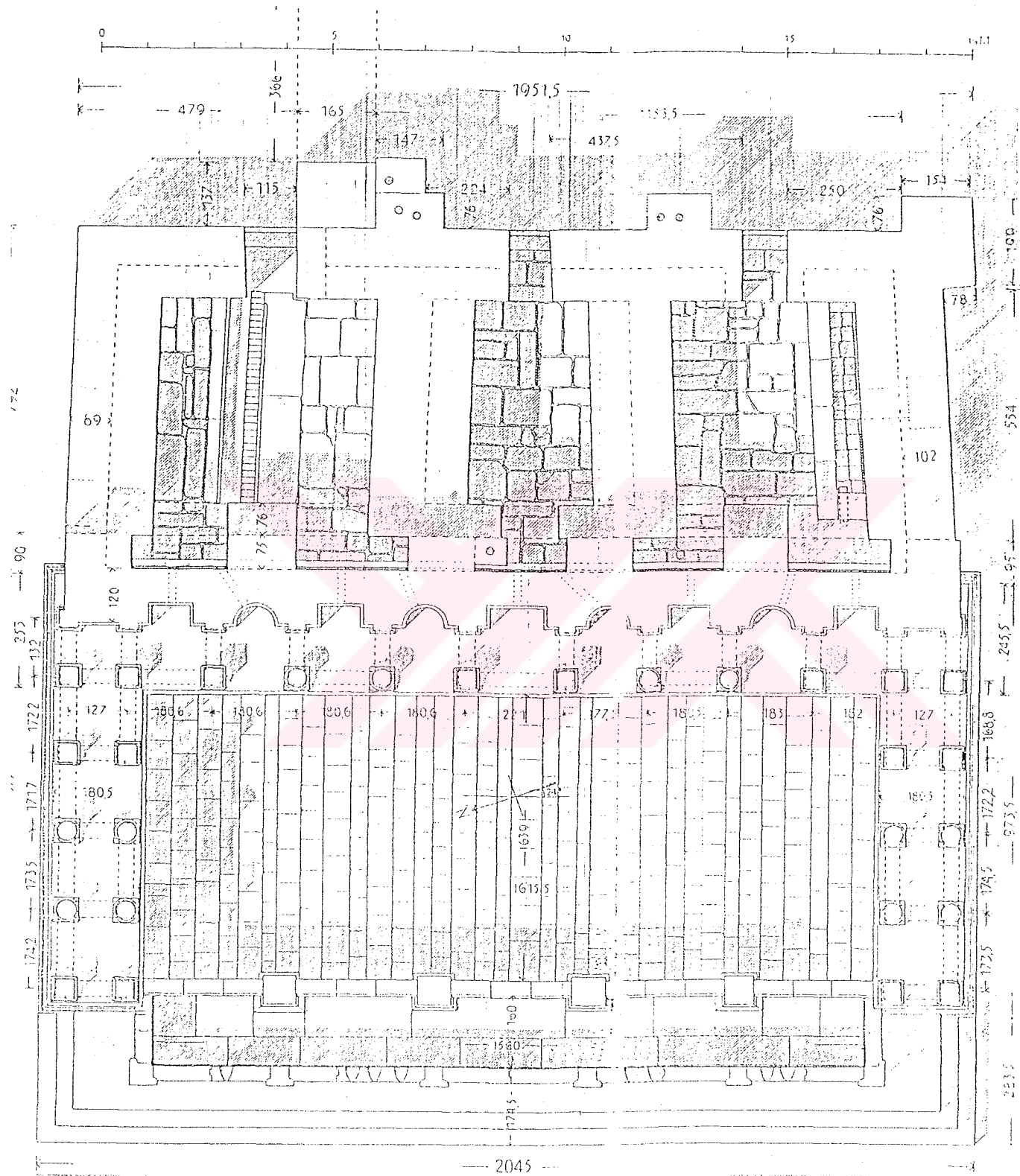
Letoon çeşmesi

Miletos Laodikeia çeşmesi, plan ve
cephenin rekonstrüksiyon önerisi

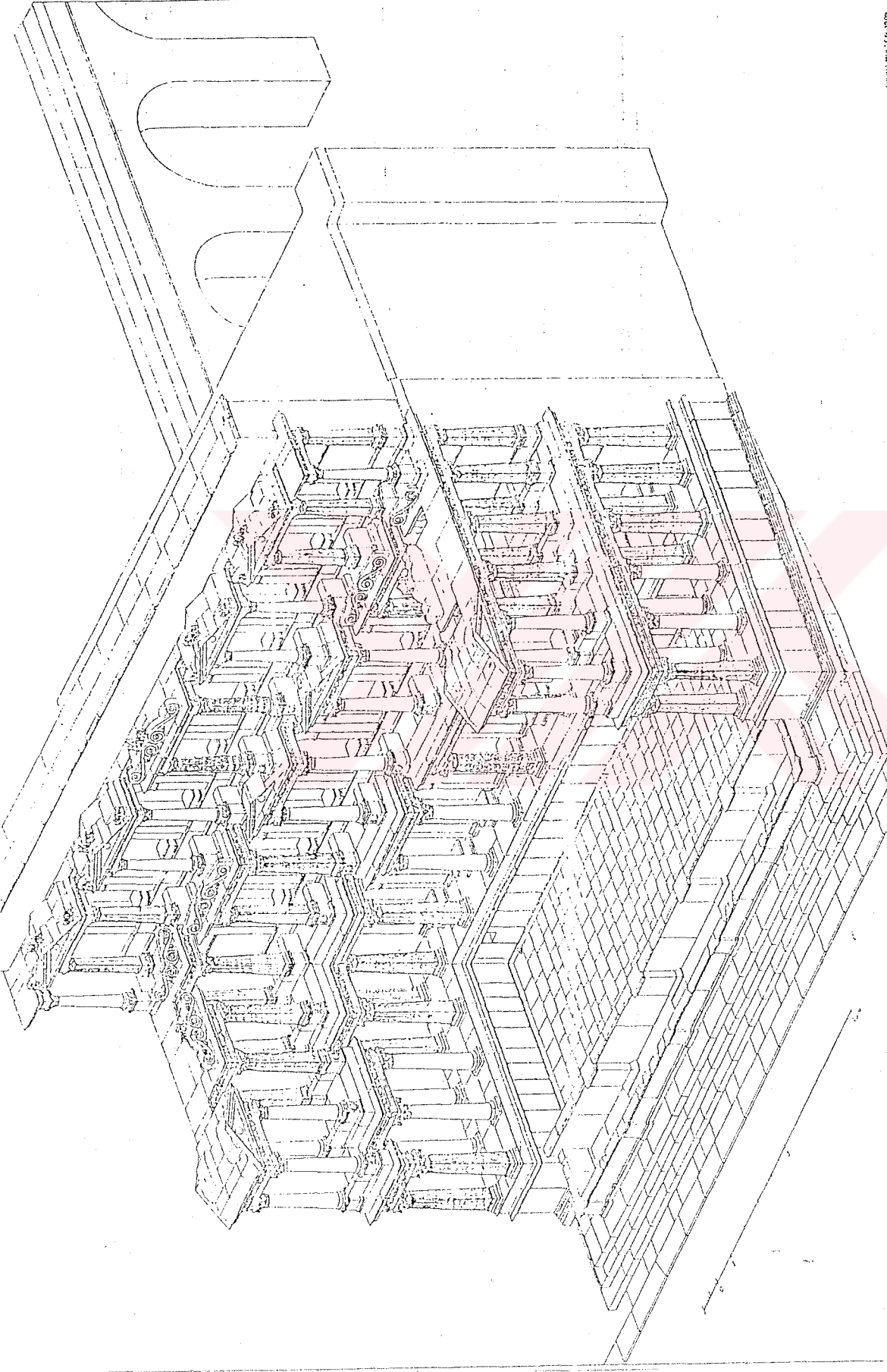

Magnesia ad Meandrum çeşmesi, plan

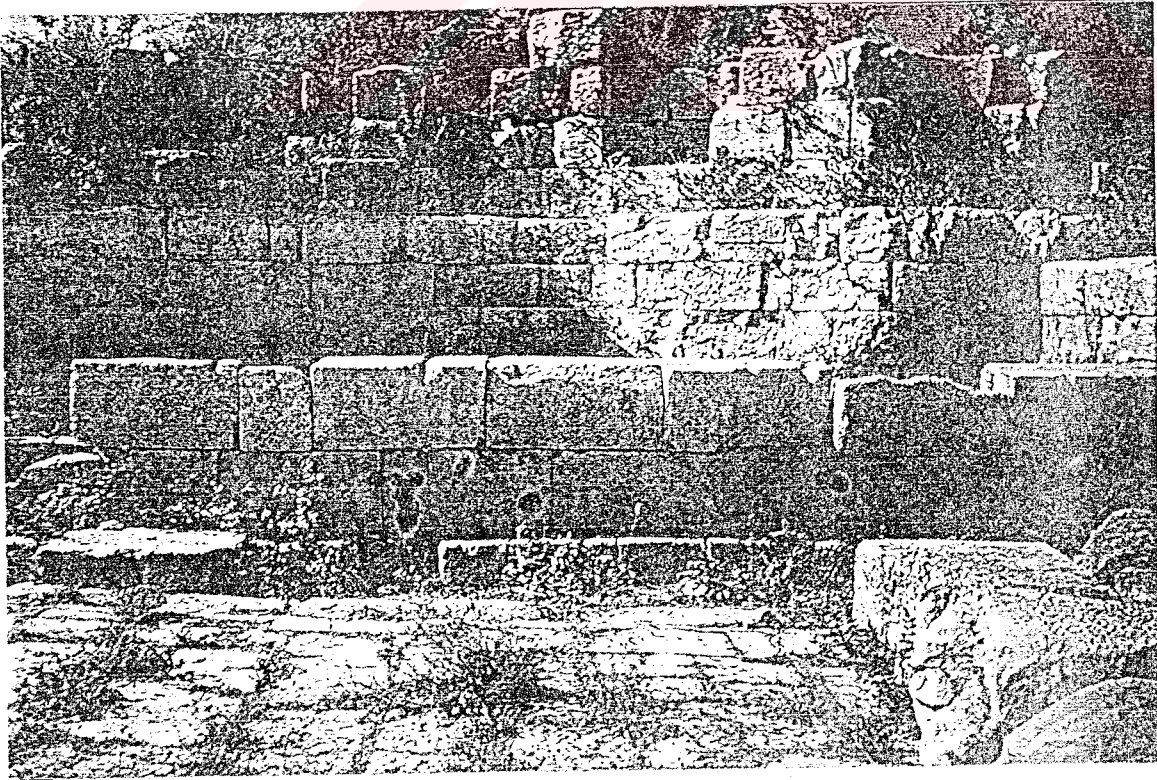
Miletos Trayanus çeşmesi, plan

Miletos Trayanus çeşmesi, rekonstrüksiyon

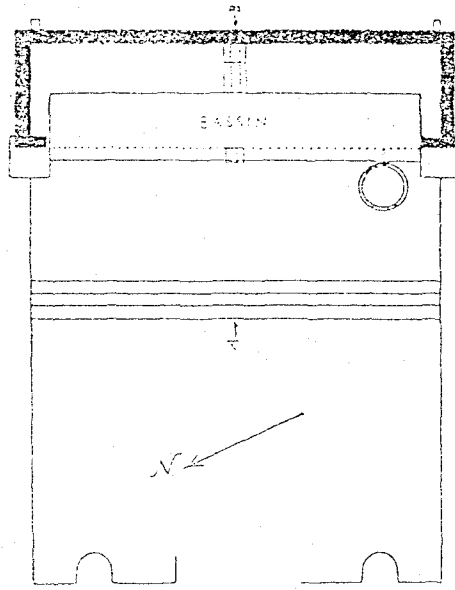

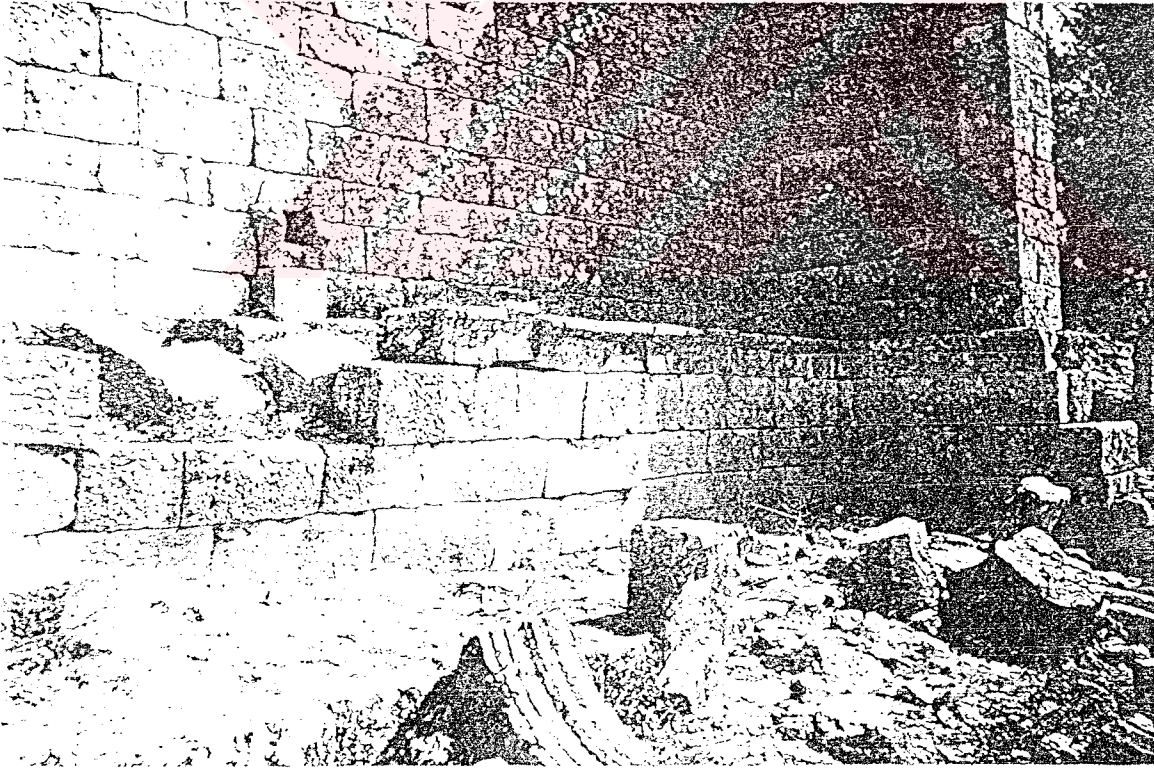
Miletos Trajanus çeşmesi

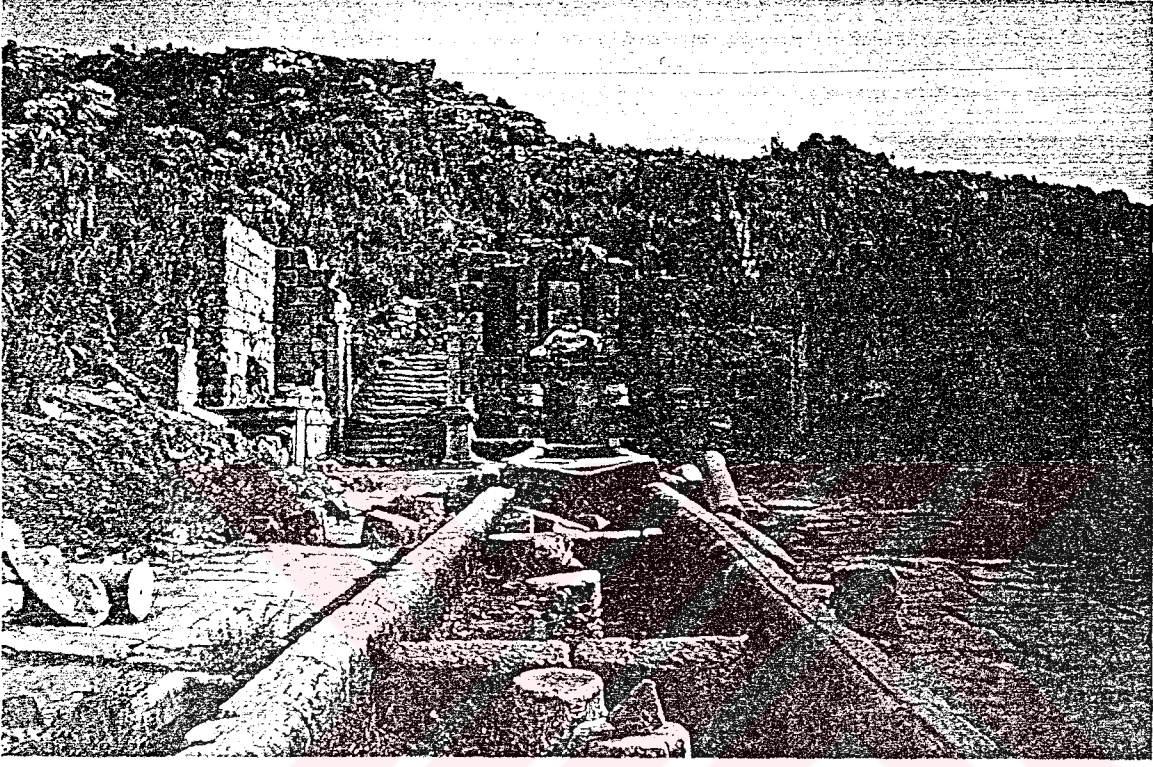
Olba-Diocaesarea çeşmesi

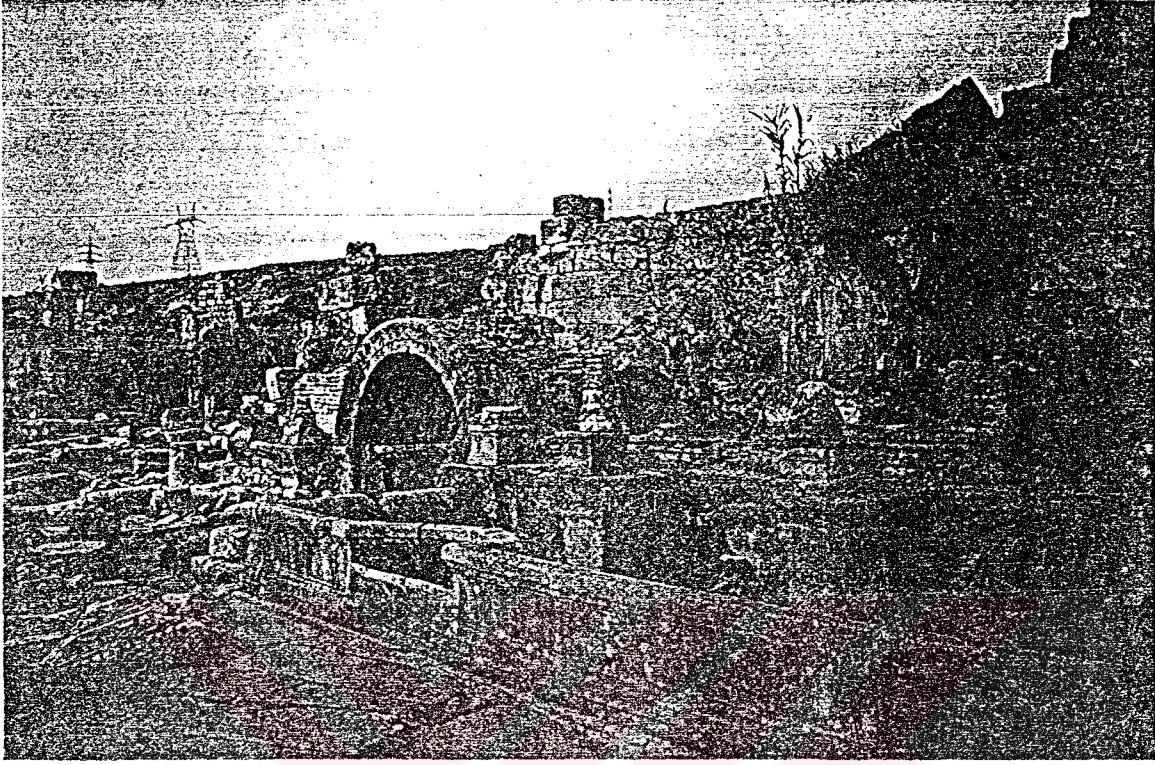
Olba-Ura eşmesi, plan

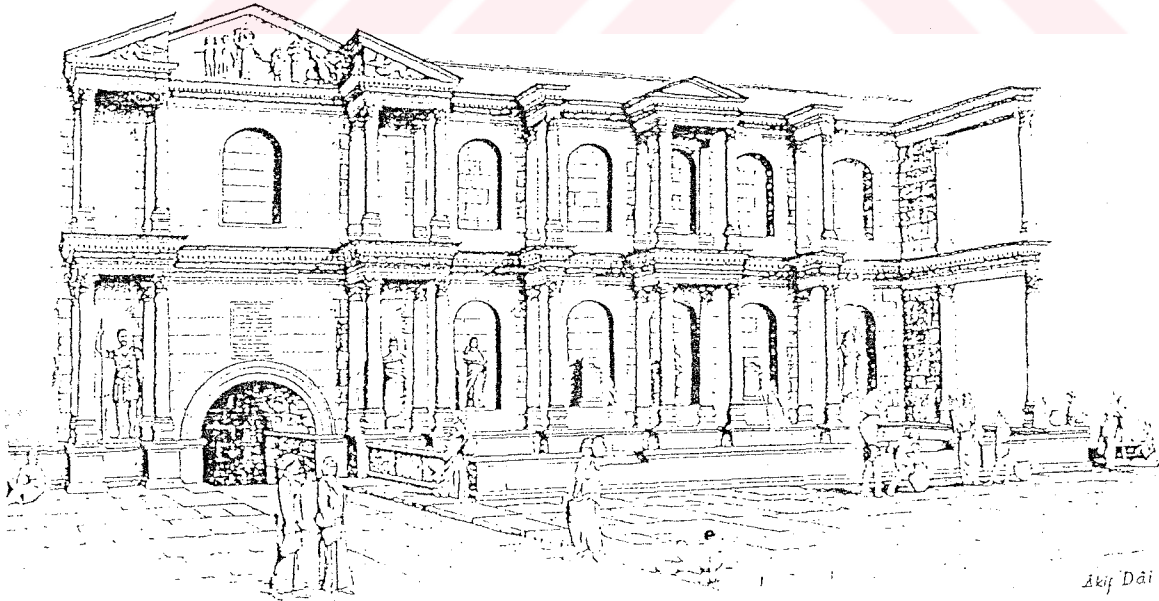
Olba-Ura eşmesi

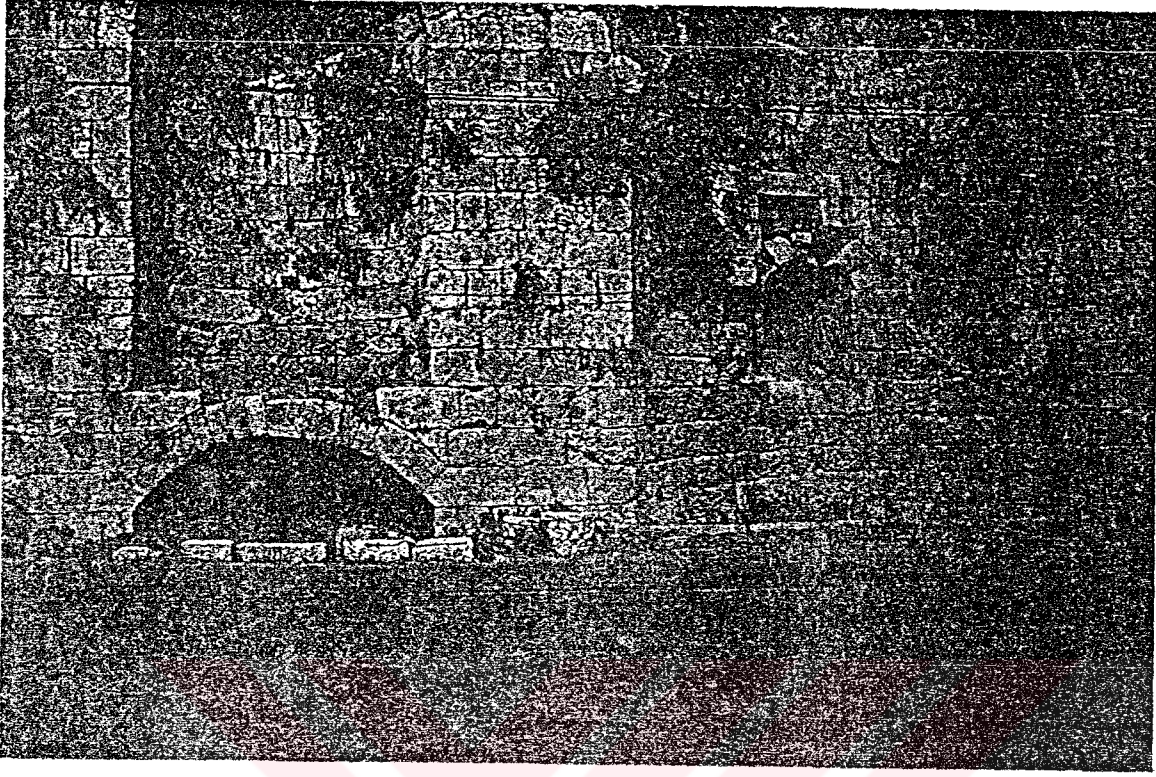
Perge sütunlu cadde sonundaki çeşme

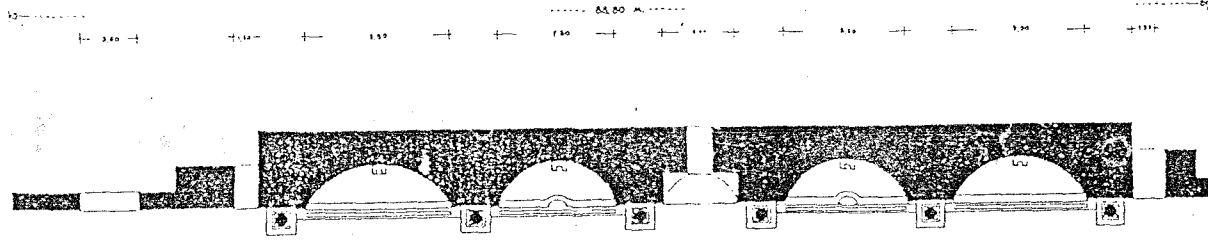
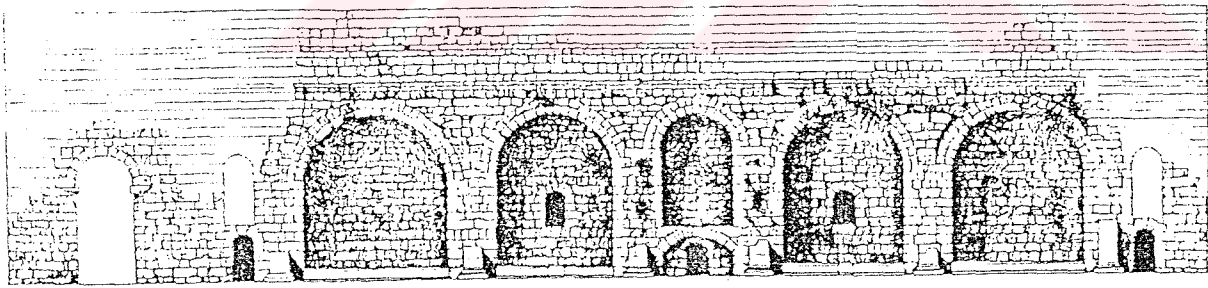
Perge kent kapısı kompleksi içindeki çeşme

Perge kent kapısı kompleksi içindeki çeşme rekonstrüksiyon

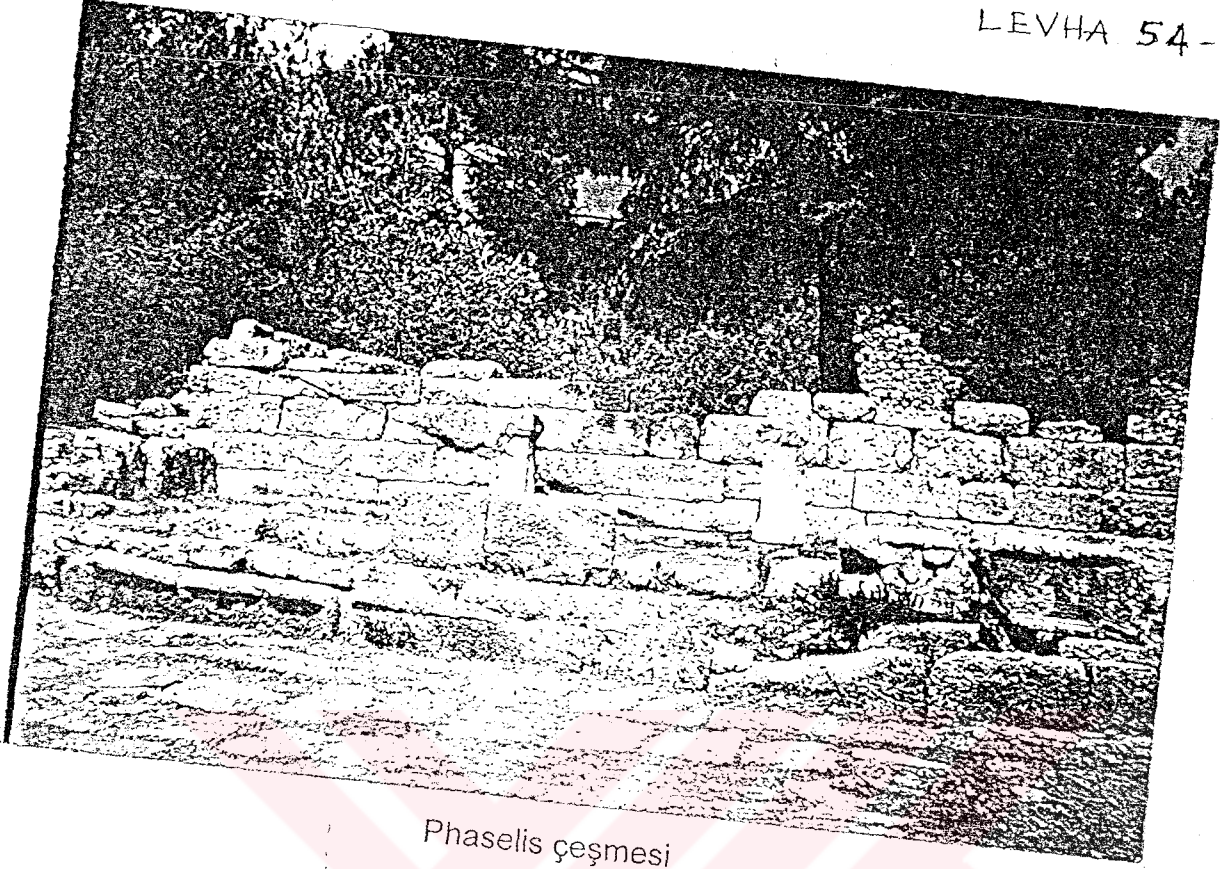

Perge Tiyatrosu sahne binası çeşmesi

Perge Tiyatrosu sahne binası, kesit

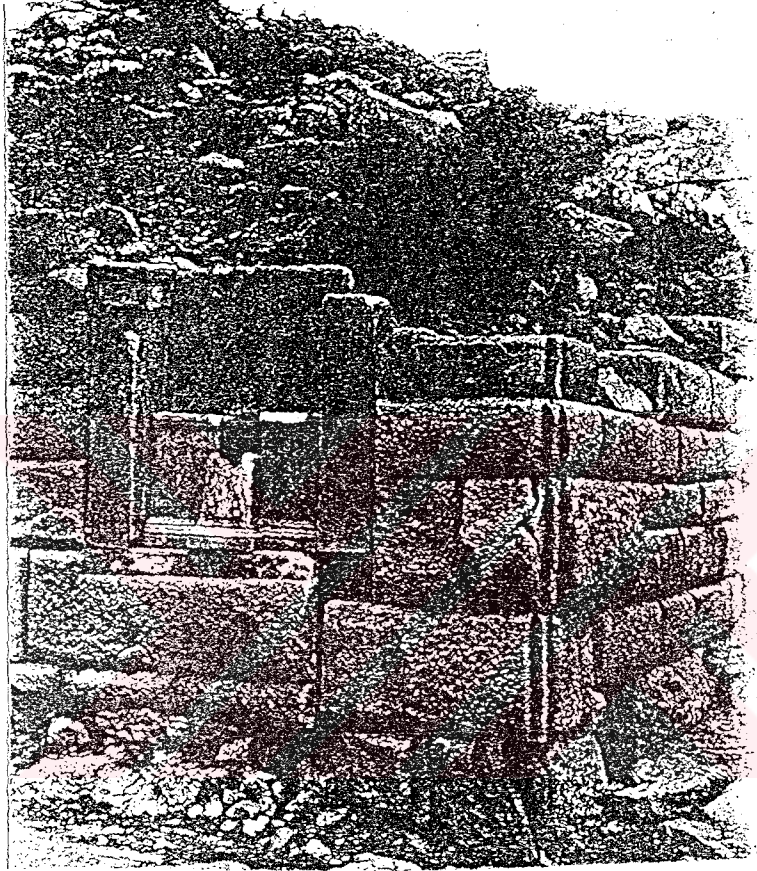
LEVHA 54-55

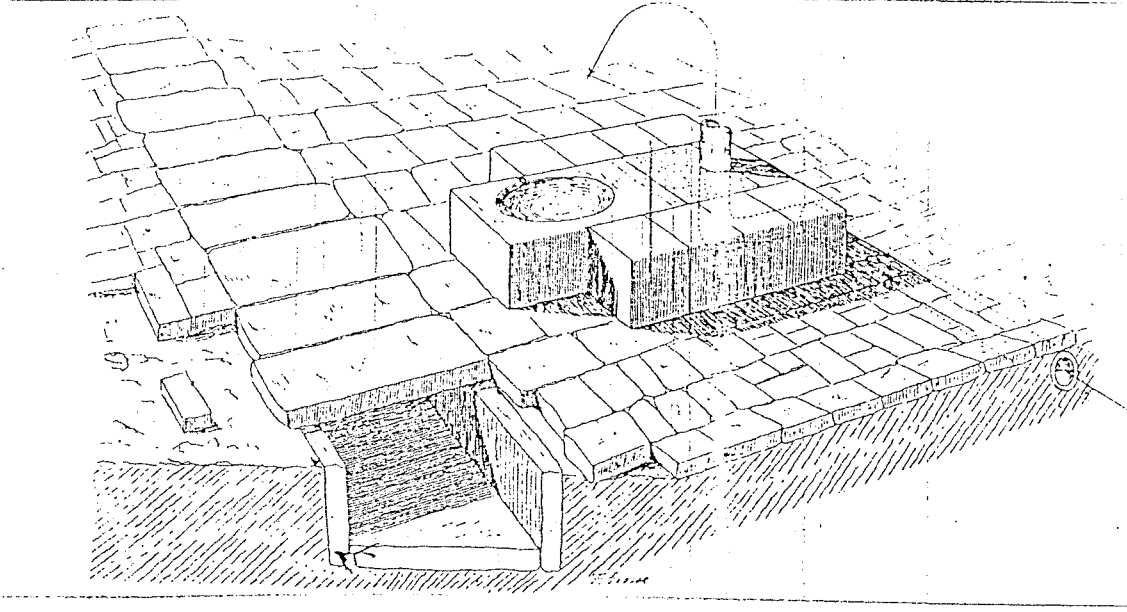
Phaselis çeşmesi

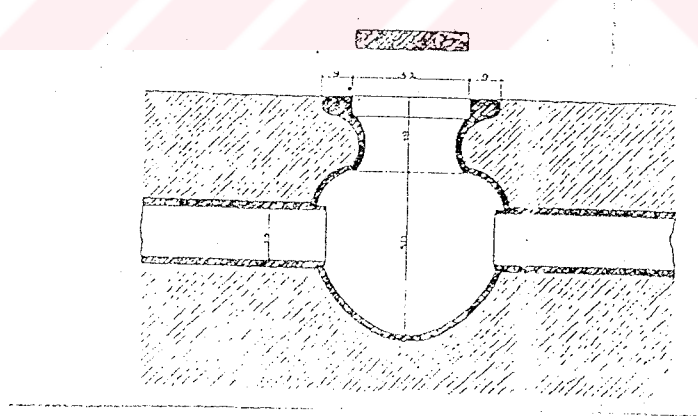
Pisidya Antiochia'sı çeşmesi, temel kalıntıları

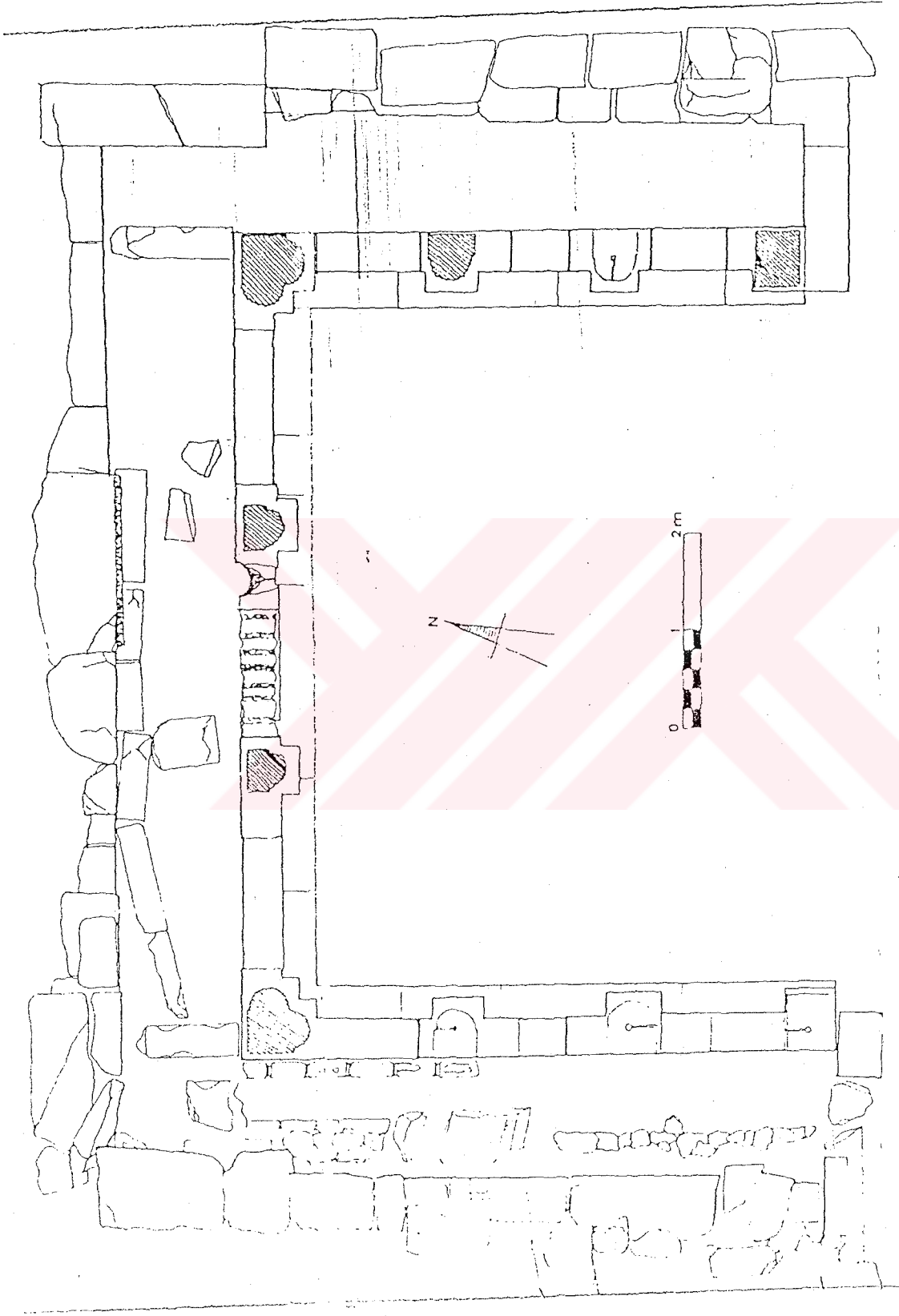
Priene Hellenistik dönem eşmesi

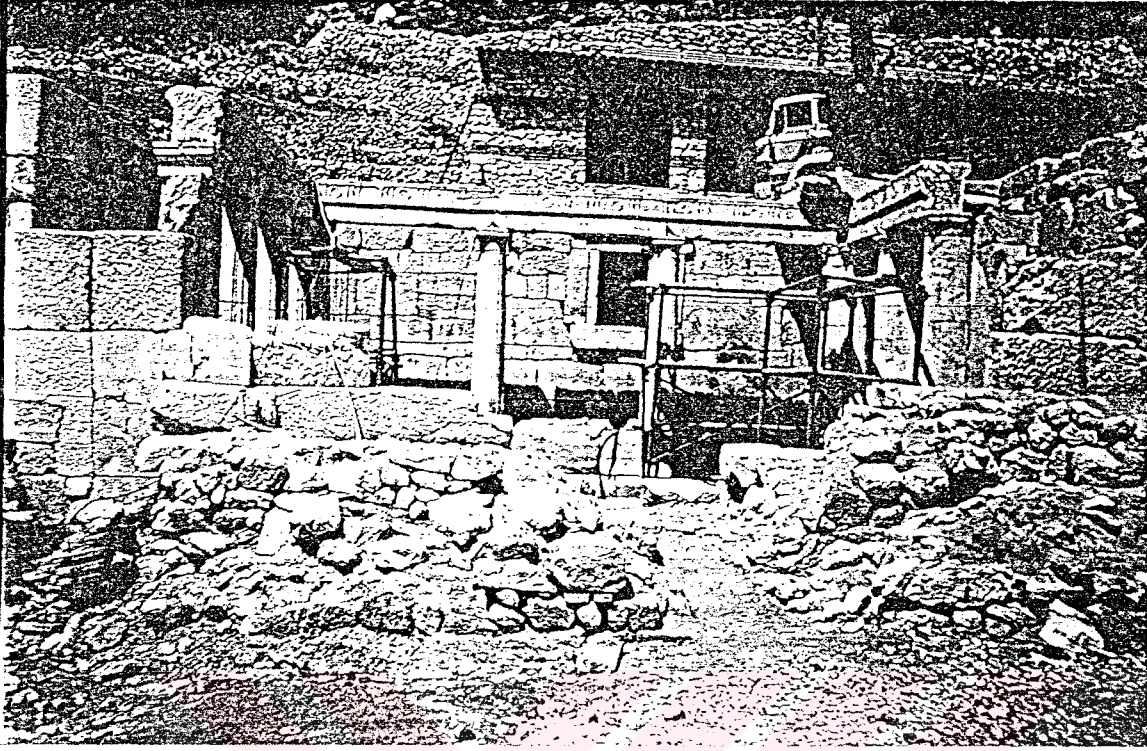
Priene kaynak kapısı caddesi çeşmesi

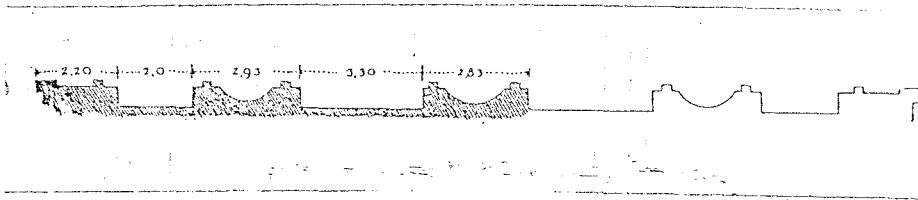
Priene Pithoslu çeşme

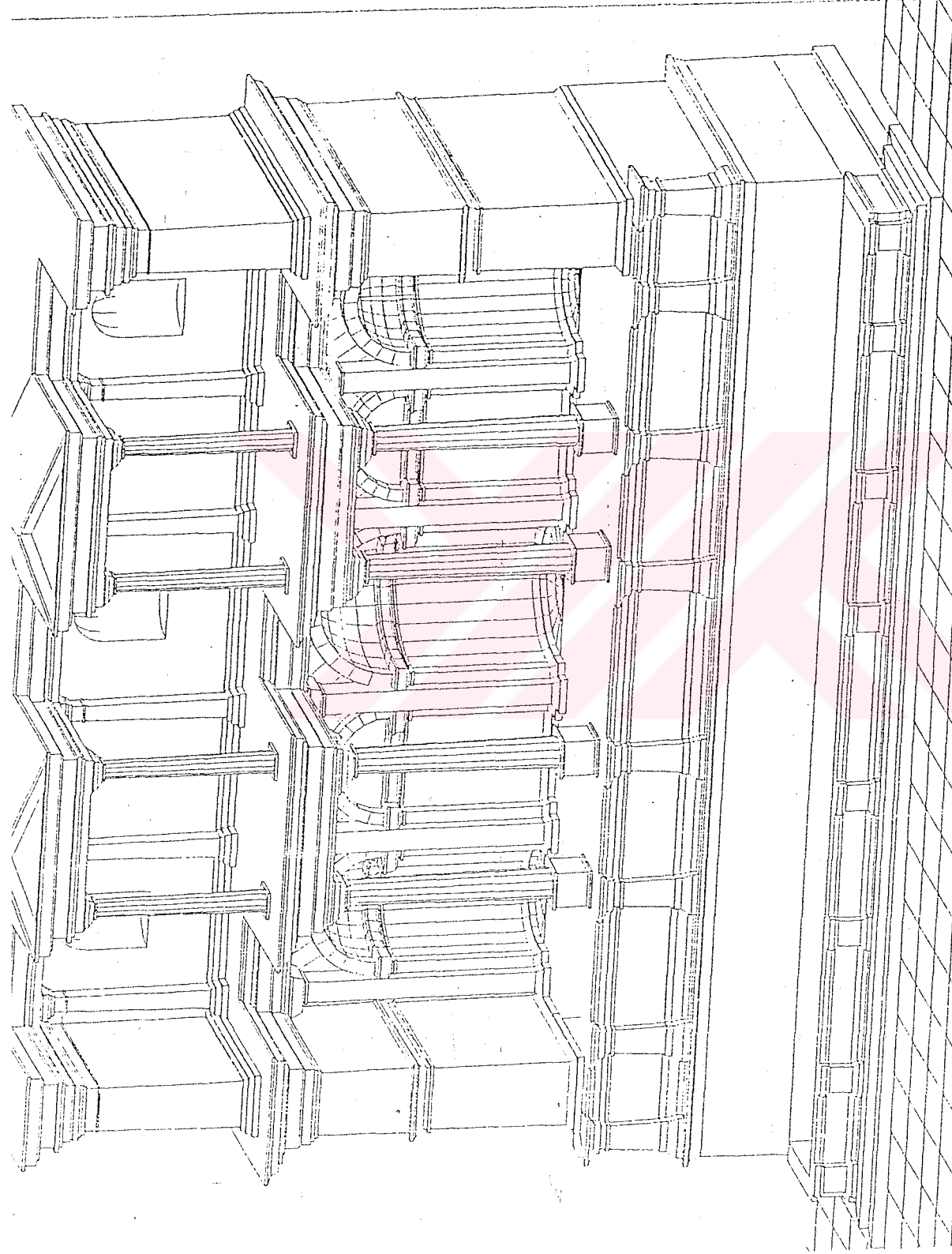
Sagalassos Hellenistik dönem çeşmesi, plan

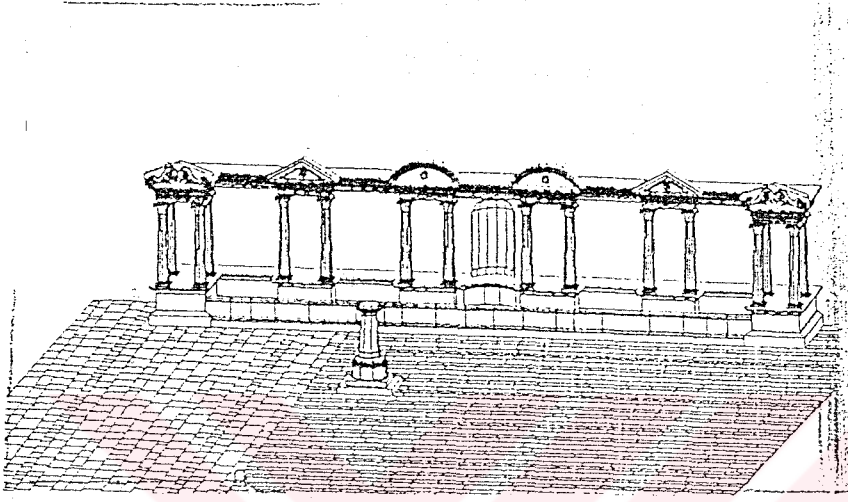
Sagalassos Hellenistik dönem eşmesi

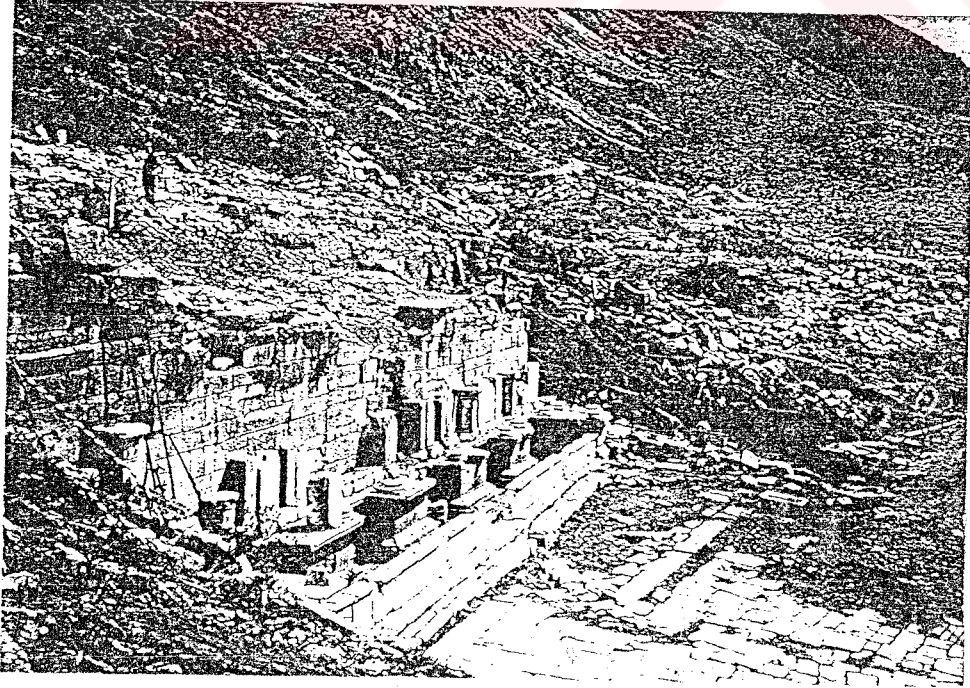
Sagalassos aşağı agora eşmesi, kesit

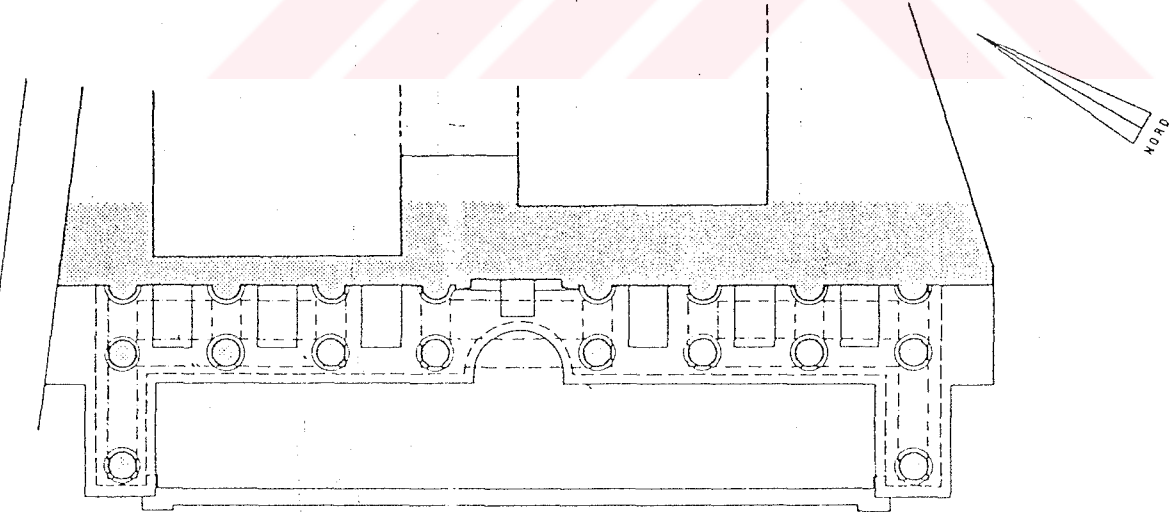
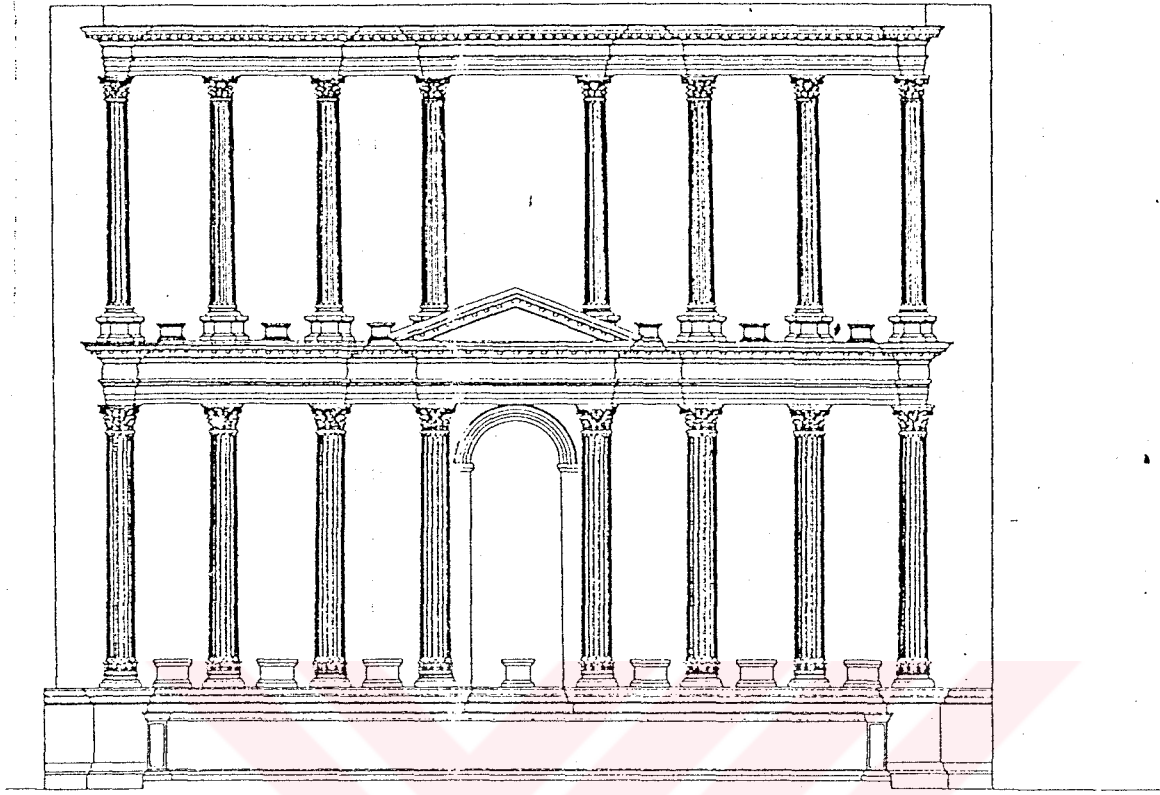
Sagalassos aşağı agora çeğmesi, bilgisayarđan tahmini rekonstrüksiyon

Sagalassos yukarı agora eşmesi, rekonstrüksiyon

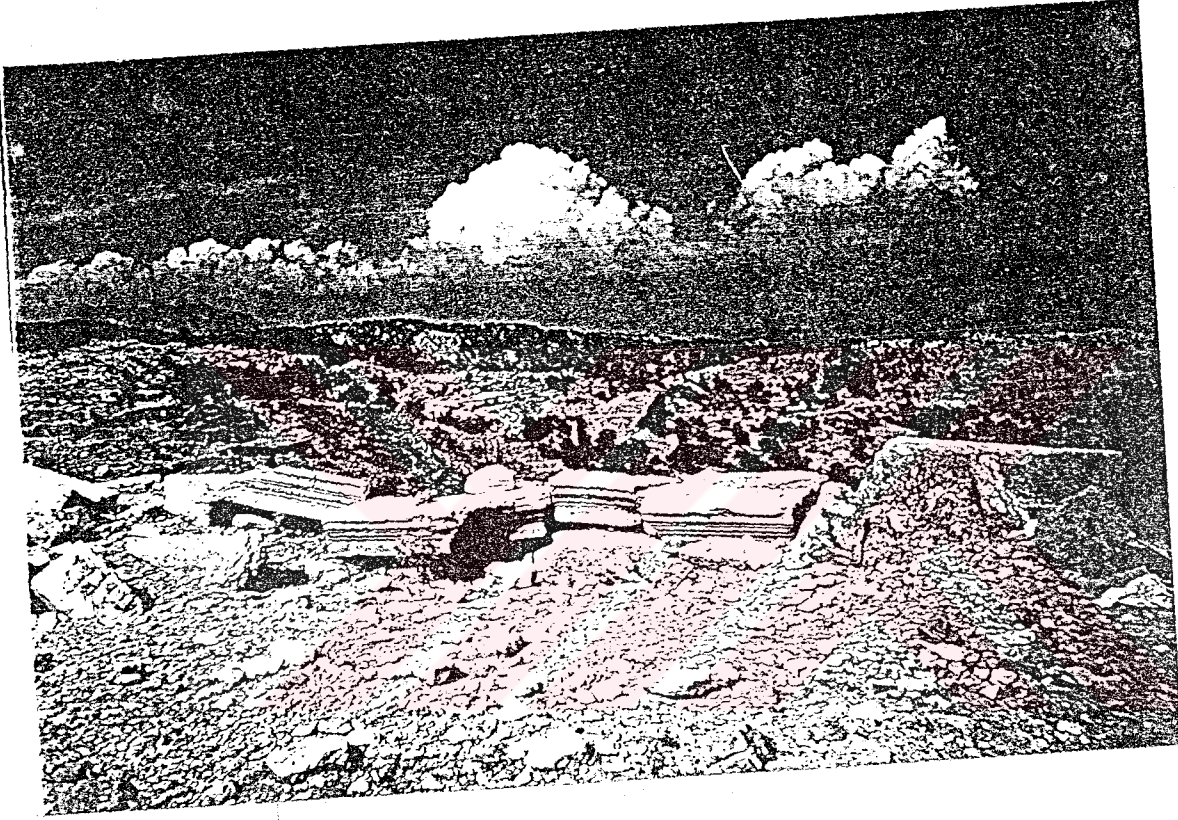

Sagalassos yukarı agora eşmesi

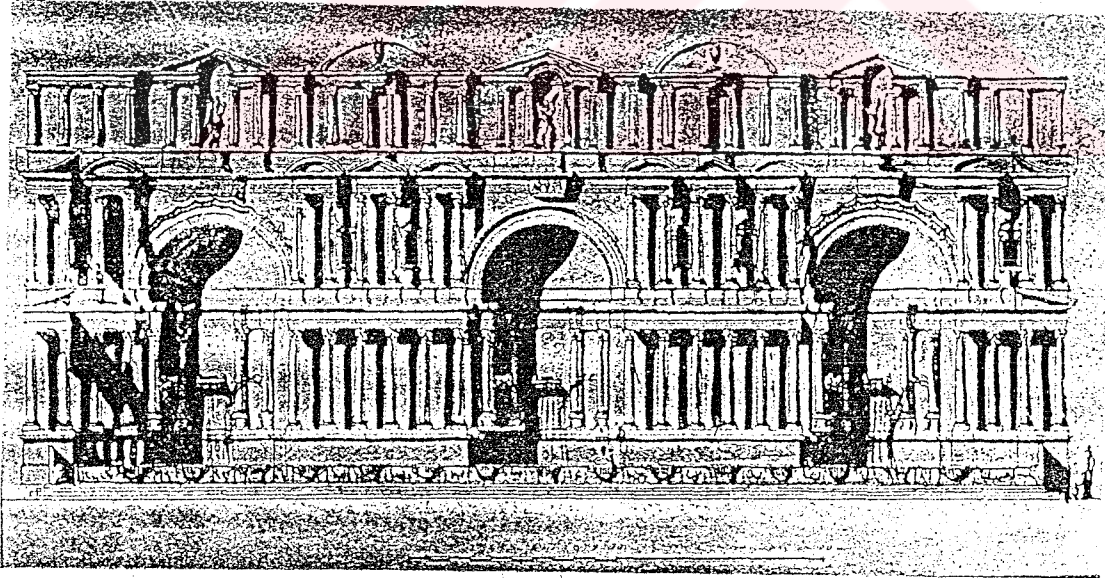
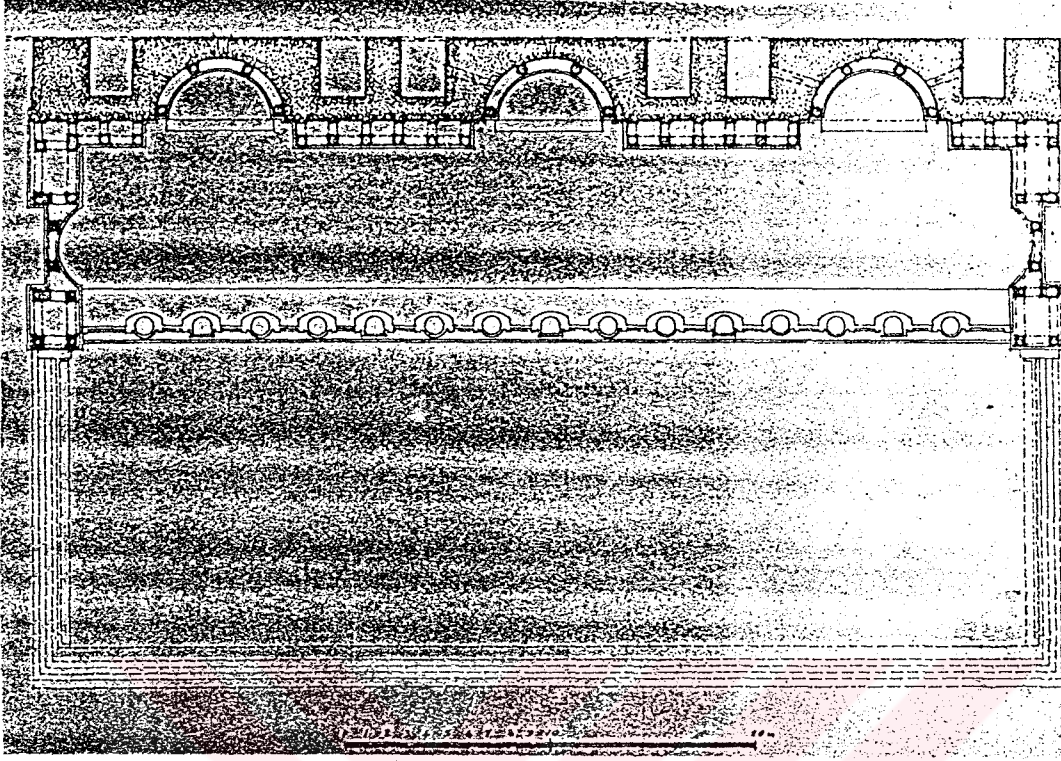

0 1 2 3 4 5 6 7 8 M

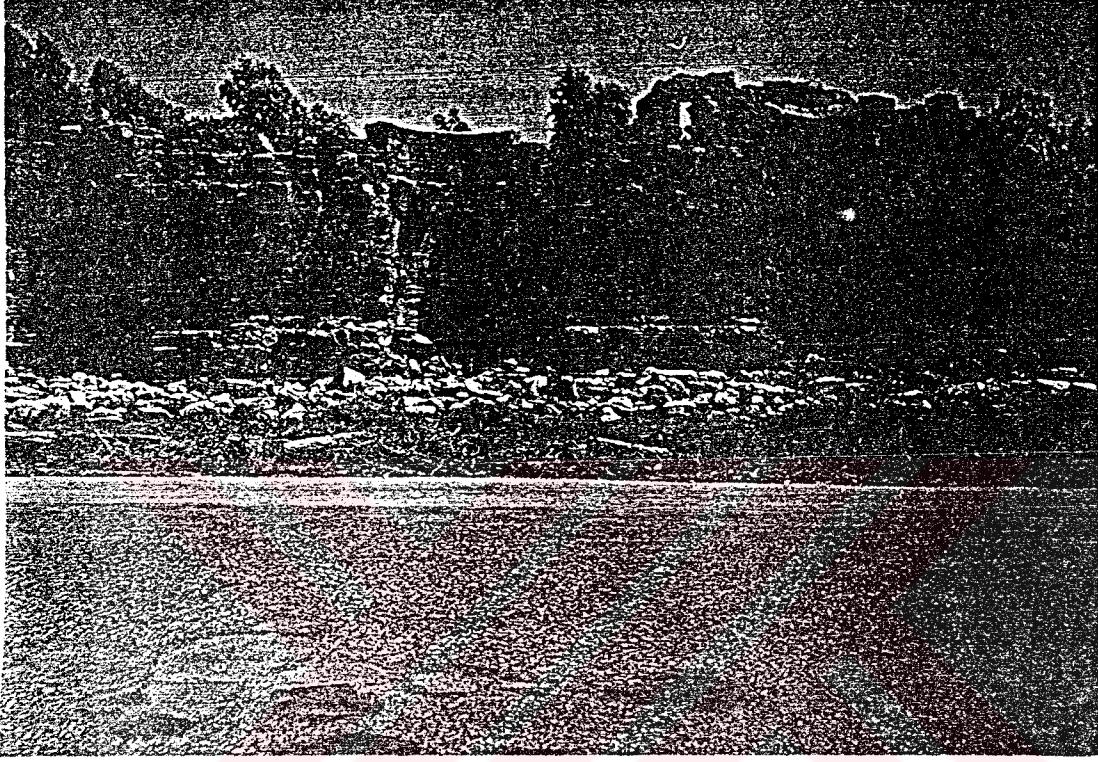
Selge çeşmesi, plan ve rekonstrüksiyon

Selge çeşmesi, temel kalıntısı

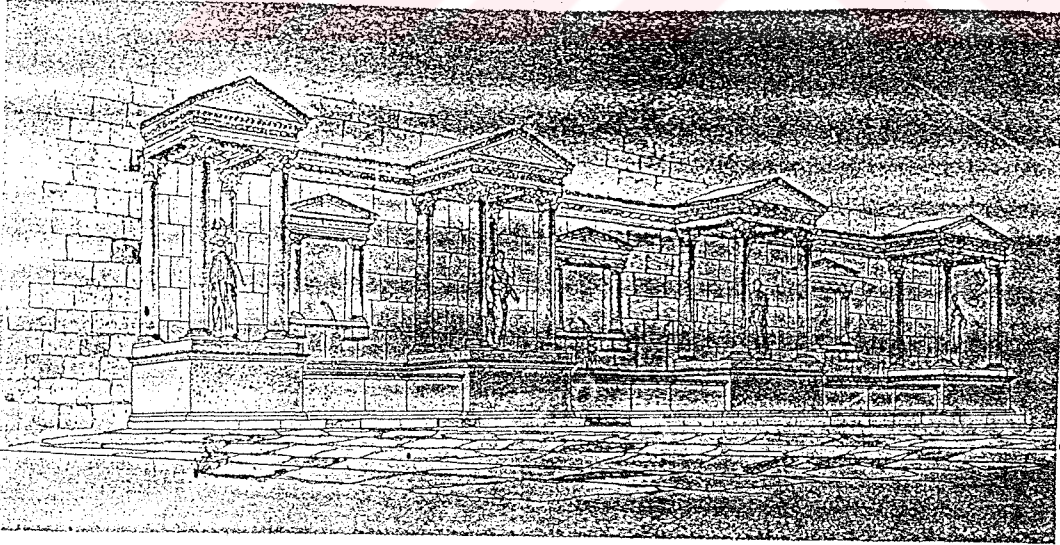
Side anıtsal çeşmesi, plan ve rekonstrüksiyon

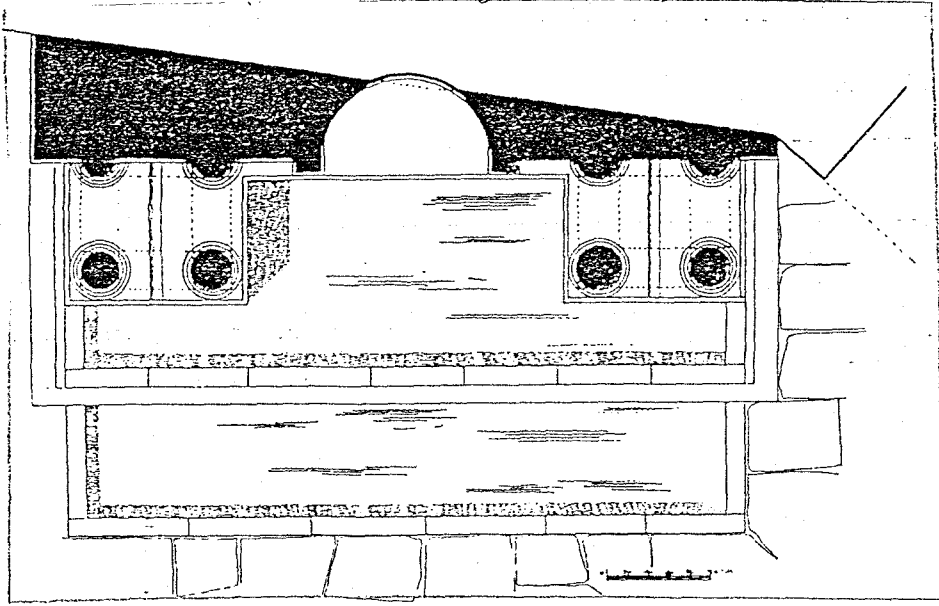
Side anıtsal çeşmesi

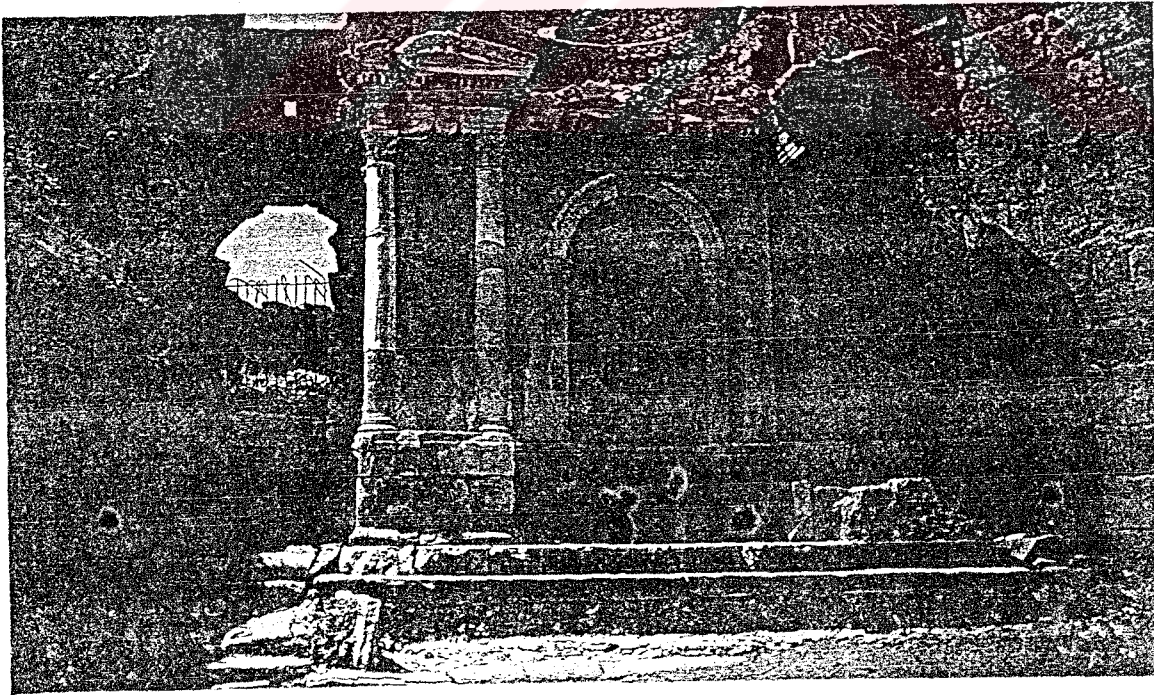
Side üç havuzlu çeşme

Side üç havuzlu çeşme, rekonstrüksiyon

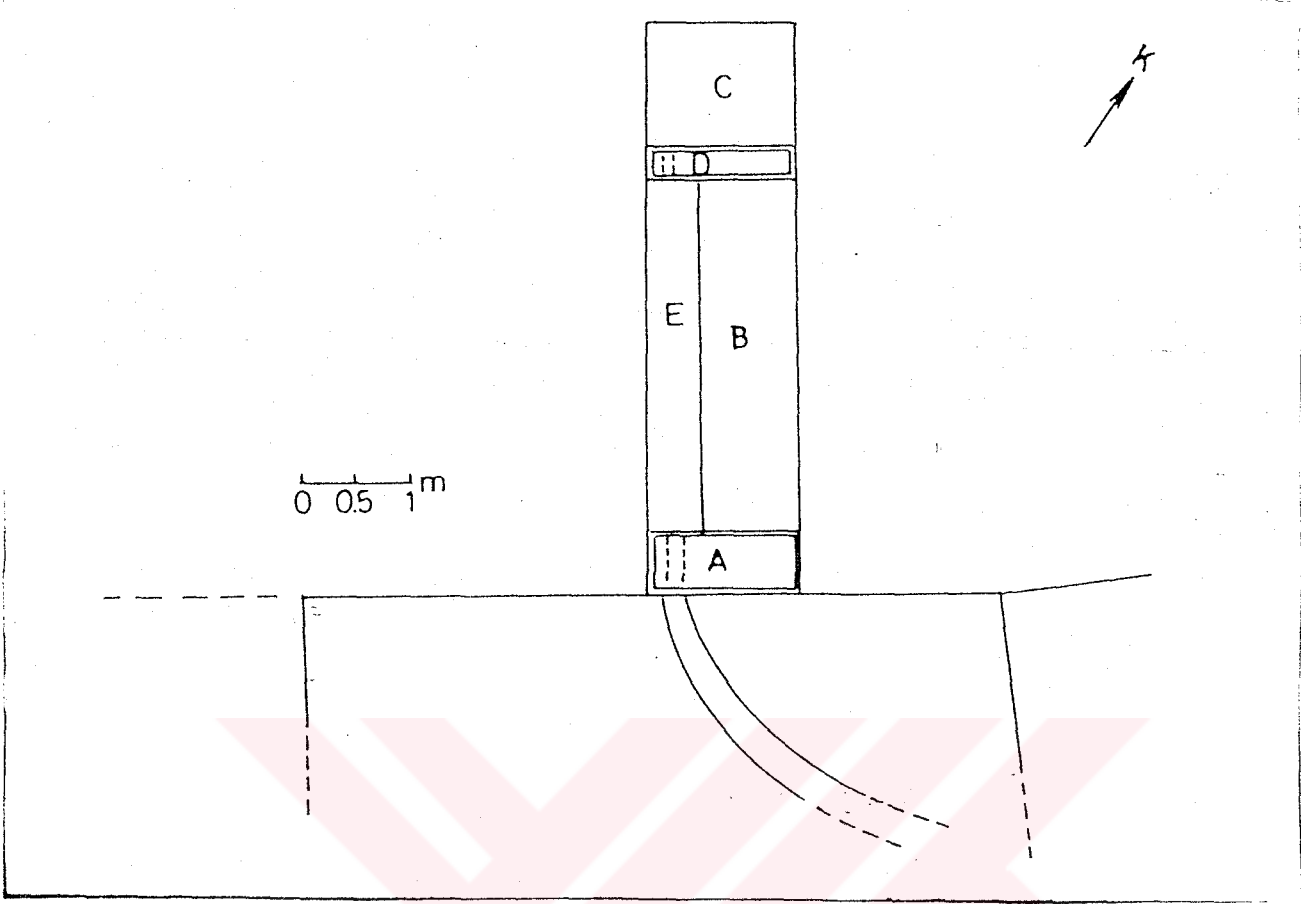
Side Vespasianus çeşmesi, plan

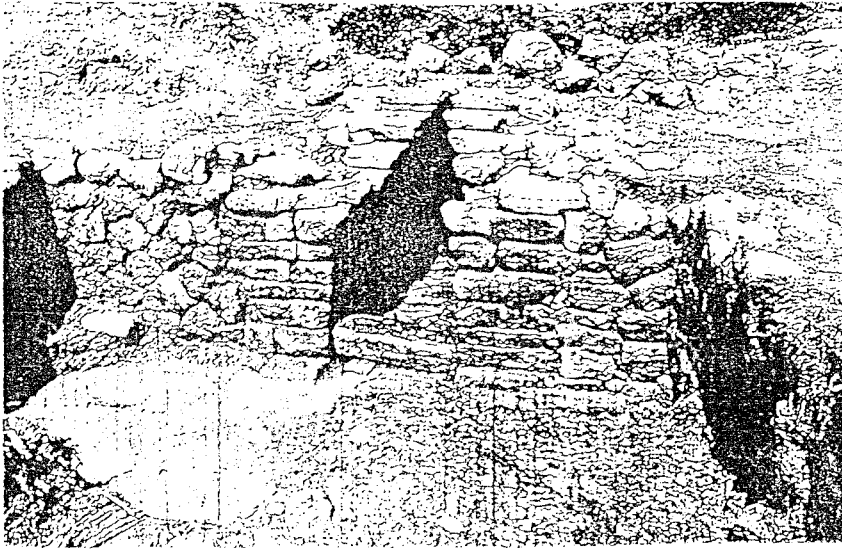
Side Vespasianus çeşmesi

Side Geç Roma dönemi çeşmesi

Smyrna çeşmesi, plan

Smyrna çeşmesi

TÜRKÇE ÖZET

Gerçek kentleşmenin olduğu dönemlerde, alt yapı sorunları çözümlendikten sonra, her evde akar su olmadığı için, kent zenginliğine bağlı olarak, kentin belirli yerlerine çeşme yapıları inşa edilmiştir. Roma döneminde kent yaşamında önemli ilerlemeler olmuş, uzun mesafelerden kente su getirmek için yapılmış olan kemerli su yolu, vadileri aşmada Roma'lıya büyük kolaylık sağlamıştır. Özellikle, suyun bol olduğu güney ve güneybatı Anadolu şehirleri, görkemli çeşme yapılarıyla donatılmıştır. Eğer bir kentte kaynak ya da aquadükt yapısı varsa, orada mutlaka bir çeşme yapısı vardır. Görkemli çeşme yapıları, Roma şehirlerinin temel özelliklerinden biri olmuştur. Anadolu Roma dönemi çeşme mimarisinde başlıca iki plan görülür. Biri apsidal planlı çeşmeler, diğeri ise U planlı çeşmelerdir. Bu planlar esas alınarak, değişik tipler ortaya çıkarılmıştır. Havuz bölümünün arka tarafında yükselen zengin bezemeli iki veya üç katlı fasad duvarına sahip olan yapılarda, nişlerle, aediculalarla oluşturulan, girintili ve çıkıntılı bir mimari sergilenir. Roma buluşu olarak yorumlanan nişli, aediculalı cephe mimarisinde üç tip düzenleme görülür: 1- Düz cephe özelliğinin ön plana çıktığı, bir sürü sütunun meydana getirdiği aediculalarla oluşturulan cephe düzenlemesi, örneğin; Miletos Trayanus çeşmesi 2-Cephe duvarının merkezine egemen olan genişçe yarım yuvarlak bir niş ve bu nişin etrafında yer alan aediculalarla oluşturulan cephe düzenlemesi, örneğin; Aspendos çeşmesi, 3-Üç büyük yarım yuvarlak nişin cephe duvarına hakim olduğu cephe düzenlemesi, örneğin; Side anıtsal çeşmesi gibi.

Yapıların genelde, sütunlu cadde üzerinde veya sonunda; meydanlarda; caddelerin meydanlarla karşılaştığı yerlerde; iki caddenin kesişiminde; ara sokaklarda; aquadüktlerin sonunda, konumlandırıldıkları gözlenir. M.S. 2. yüzyıl sonunda, çeşmesiz bir ana cadde hemen hemen hiç yoktur.

Zengin heykeltraşlık eserleriyle dekore edilen bu çeşmelerde, bank türü mimari elemanların ele geçmesi, buraların aynı zamanda oturularak dinlenilecek ve akan suyun etkisiyle serinlenecek yerler olduğunu gösterir.

SUMMARY

After the real urbanization happened and the problems of substructure were solved, according to country's richness, such as there was no running water in the houses, the fountain buildings were built at certain points in the countries.

The Roman habit of bringing water, often over considerable distances to cities and towns through aqueducts from higher points, made fountains common places. The fountain was indispensable especially in the cities of hot countries, such as south and southwest Anatolian cities. If an aqueduct or a spring was found at a site, then a fountain was there. Public fountains were essential features of complete Roman towns.

The Roman fountain buildings in Anatolia showed two basic types; one is the apsidal plan and the other is the U-shaped plan. There were some variations from these basic types. Locations of the fountains were in thoroughfares, colonnaded streets, the points where the streets met plazas, street intersections, intermediate streets, or at the end of aqueducts. By the end of the 2nd century, a thoroughfare without a fountain was unknown.

The fountain, that was to become the glory of the cities of the period was the type with a large architectural facade. A rectangular basin is set off by an elevated architectural backdrop. The architectural facade of two or three stories consisted of a series of two- columned aediculas and niches, which were repeated on two or three levels and was very famous. The variations of this design are classified in three main types; 1-The back wall was straight and the decoration consisted of a series of two-columned aediculas, as in the Miletos Trajanus fountain. 2-The back wall has a large half circular niche, and the aediculas around it were again arranged on different levels, as in the Aspendos fountain. 3-The back wall was subdivided into three large niches as in the Side monumental fountain. The niched and aediculated wall can be regarded as a Roman invention.

This two or three storied facade, was heavily embellished with sculpture and with fountains spouting and cascading in all directions. In Perge the fountain which is located at the foot of the acropolis, where the water continued on from the fountain through a series of cascades spaced out along an open water channel running down the middle of the main street. This fountain was very attractive.

T.C. YATIRIM VE
KURULU
MERKEZİ